

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Ekonomski fakultet u Osijeku
Poslijediplomski doktorski studij „Management”

Jokić Mirko, mag. ing. agr.

**ULOGA MLADIH U UPRAVLJANJU
RURALNIM RAZVOJEM**

DOKTORSKI RAD

Osijek, 2023.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Ekonomski fakultet u Osijeku
Poslijediplomski doktorski studij „Management”

Jokić Mirko, mag. ing. agr.

**ULOGA MLADIH U UPRAVLJANJU
RURALNIM RAZVOJEM**

DOKTORSKI RAD

Mentor: izv.prof.dr.sc. Snježana Tolić

Osijek, 2023.

Josip Juraj Strossmayer University Osijek

Faculty of Economics in Osijek

Postgraduate doctoral study „Management”

Jokić Mirko, mag. ing. agr.

THE ROLE OF YOUTH IN RURAL DEVELOPMENT MANAGEMENT

DOCTORAL THESIS

Mentor: associate professor Snježana Tolić, PhD

Osijek, 2023.

IZJAVA

O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI, PRAVU PRIJENOSA INTELEKTUALNOG VLASNIŠTVA, SUGLASNOSTI ZA OBJAVU U INSTITUCIJSKIM REPOZITORIJIMA I ISTOVJETNOSTI DIGITALNE I TISKANE VERZIJE RADA

1. Kojom izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je doktorski
(navesti vrstu rada: završni / diplomski / specijalistički / doktorski) rad isključivo rezultat osobnoga rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu. Potvrđujem poštivanje nepovredivosti autorstva te točno citiranje radova drugih autora i referiranje na njih.
2. Kojom izjavljujem da je Ekonomski fakultet u Osijeku, bez naknade u vremenski i teritorijalno neograničenom opsegu, nositelj svih prava intelektualnoga vlasništva u odnosu na navedeni rad pod licencom *Creative Commons Imenovanje – Nekomercijalno – Dijeli pod istim uvjetima 3.0 Hrvatska*.
3. Kojom izjavljujem da sam suglasan/suglasna da se trajno pohrani i objavi moj rad u institucijskom digitalnom repozitoriju Ekonomskoga fakulteta u Osijeku, repozitoriju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku te javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti, NN 119/2022).
4. izjavljujem da sam autor/autorica predanog rada i da je sadržaj predane elektroničke datoteke u potpunosti istovjetan sa dovršenom tiskanom verzijom rada predanom u svrhu obrane istog.

Ime i prezime studenta/studentice:

Marko Joković

JMBAG:

168

OIB:

75744685638

e-mail za kontakt: *markojokovic66@gmail.com*

Naziv studija:

Poslijediplomski studij "Menadžment"

Naslov rada:

ULOGA MLADIH U UPRAVLJANJE ZUZAVALI ZARUGEN

Mentor/mentorica rada:

izv. prof. dr. sc. Snježana Totić

U Osijeku, *21. rujna 2023.* godine

Potpis

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Ekonomski fakultet u Osijeku

Doktorska disertacija

Znanstveno područje: Društvene znanosti
Znanstveno polje: Ekonomija

ULOGA MLADIH U UPRAVLJANJU RURALNIM RAZVOJEM

Mirko Jokić

Disertacija je izrađena u: Osijek

Mentor/i: izv.prof.dr.sc. Snježana Tolić

Kratki sažetak doktorske disertacije:

Istraživanja pokazuju da mlade obilježava nedovoljna integracija u ukupan društveni život u usporedbi sa starijima. Diskurs u kojemu danas žive mladi u ruralnim područjima oblikuju visoke stope nezaposlenosti, neizvjesnosti na tržištu rada koje se konstantno povećavaju, visoka stopa emigracije i niz drugih problema. U ovom radu istražen je položaj i problematika mladih u EU i Republici Hrvatskoj te stavovi i mišljenja mladih iz istočne Hrvatske o njihovoj spremnosti za svijet rada i aktivan život u lokalnim zajednicama.

Broj stranica: 221

Broj slika: 46

Broj tablica: 33

Broj grafikona: 12

Broj literaturnih navoda: 133

Jezik izvornika: hrvatski

Ključne riječi: mladi, ruralni razvoj, stavovi i mišljenja mladih, istočna Hrvatska

Datum obrane:

Stručno povjerenstvo za obranu:

1. Prof.dr.sc. Mirna Leko Šimić
2. Izv.prof.dr.sc. Dražen Čučić
3. Prof.dr.sc. Tihana Sudarić
4. Prof.dr.sc. Josipa Mijoč
5. Izv.prof.dr.sc. Nataša Drvenkar
6. Prof.dr.sc. Boris Crnković (zamjena)

Disertacija je pohranjena u: Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici Zagreb, Ul. Hrvatske bratske zajednice 4, Zagreb; Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek, Europska avenija 24, Osijek; Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Trg sv. Trojstva 3, Osijek; Ekonomskom fakultetu u Osijeku, Trg Lj. Gaja 7, Osijek

BASIC DOCUMENTATION CARD

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Faculty of Economics in Osijek

PhD thesis

Scientific Area: Social sciences

Scientific Field: Economy

THE ROLE OF YOUTH IN RURAL DEVELOPMENT MANAGEMENT

Mirko Jokić

Thesis performed at: Osijek

Supervisor/s: associate professor Snježana Tolić, PhD

Short abstract:

Research shows that young people are characterized by insufficient integration into overall social life compared to the elderly. The discourse in which young people live today in rural areas is shaped by high unemployment rates, labor market uncertainties that are constantly increasing, high emigration rates and a number of other problems. This thesis examines the position and problems of young people in the EU and the Republic of Croatia, as well as the attitudes and opinions of young people from eastern Croatia about their readiness for the world of work and active life in local communities.

Number of pages: 221

Number of figures: 46

Number of tables: 33

Number of graphs: 12

Number of references: 133

Original in: Croatian

Key words: youth, rural development, attitudes and opinions of young people, Eastern Croatia

Date of the thesis defense:

Reviewers:

1. Prof.dr.sc. Mirna Leko Šimić
2. Izv.prof.dr.sc. Dražen Čučić
3. Prof.dr.sc. Tihana Sudarić
4. Prof.dr.sc. Josipa Mijoč
5. Izv.prof.dr.sc. Nataša Drvenkar
6. Prof.dr.sc. Boris Crnković (zamjena)

Thesis deposited in: National and University Library in Zagreb, Ul. Hrvatske bratske zajednice 4, Zagreb; City and University Library of Osijek, Europska avenija 24, Osijek; Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Trg sv. Trojstva 3, Osijek; Faculty of Economics in Osijek, Trg Lj. Gaja 7, Osijek

Uloga mladih u upravljanju ruralnim razvojem

SAŽETAK

U vremenu jačanja politika neoendogenog razvoja koje postavljaju zahtjeve prema svakom članu društva za aktivnim participiranjem u razvojnim procesima, u ovom doktorskom radu istražen je položaj i problematika mladih u EU i Republici Hrvatskoj te stavovi i mišljenja mladih iz istočne Hrvatske o njihovoj spremnosti za svijet rada i aktivan život u lokalnim zajednicama u skladu s njihovim osobnim ljudskim i socijalnim kapitalima unutar političkog i institucionalnog okvira. U radu su korištene analitičko-deskriptivne metode i metode empirijskog istraživanja s ciljem potvrđivanja istraživačkih hipoteza: 1) Mladi istočne Hrvatske imaju nisku razinu ljudskog kapitala iskazanu znanjem, vještinama i kompetencijama, 2) Niska razina povjerenja i uključenosti mladih u život lokalne zajednice ruralnih područja istočne Hrvatske povezana je s niskim uključivanjem mladih u aktivnosti upravljanja ruralnim razvojem, 3) Niska razina ekonomskog kapitala obitelji mladih istočne Hrvatske iskazanog obiteljskim prihodima, posjedovanjem i opremljenošću kućanstava povezana je s dostupnošću razvojnih resursa važnih za uključivanje u ruralni razvoj, 4) Postoje značajne razlike u potencijalima mladih za ruralni razvoj između grupa mladih koji se bave i koji se ne bave poljoprivredom, a vidljive su na razinama njihovih osobnih, socijalnih i ekonomskih kapitala. Glavno empirijsko istraživanje provedeno je 2019. godine na uzorku od N=331 mladih iz 4 županije istočne Hrvatske: Vukovarsko-srijemska, Brodsko-posavska, Osječko-baranjska i Požeško-slavonska. Rezultati su ukazali da za interes kod mladih za lokalna pitanja i angažman u rješavanju lokalnih problema značaj imaju određena ljudska obilježja shvaćena kao znanja, vještine, i kompetencije, zatim socioekonomska obilježja shvaćenih kao ekonomska situacija, obiteljski prihodi, materijalno posjedovanje i opremljenost kućanstva, te društvena obilježja shvaćena kao povjerenje, sudjelovanje u životu zajednice te pozitivni odnosi prema svojoj zajednici. Pokazalo se da postoji potencijal mladih iz istočne Hrvatske s obzirom na sve provjeravane aspekte obrazovnih, ekonomskih i društvenih resursa, ali i prepreke za njihovo puno ostvarenje u preuzimanju značajnije uloge u ruralnom razvoju. Prepreke su detektirane kao strukturne u vidu slabije dostupnosti, geografske i ekonomske, za aktivaciju i daljnji razvoj osnovnih ljudskih kapitala koje mladi već imaju. Postoji nerazmjer između postojećih i potrebnih znanja, vještina i kompetencija za razvoj ruralnih područja. Prevladava opća negativna slika mladih o mogućnostima ostvarenja dobrog života u ruralnim područjima koja

se povezuje uz probleme nezaposlenosti, kao i šira politička ograničenja, što se oslikava u niskoj razini povjerenja u aktere lokalnog razvoja i niskoj uključenosti mladih u procese lokalnog razvoja u ruralnom području.

Rad sadrži 7 dijelova. U uvodnom dijelu načinjen je opis problema i potreba za istraživanjem te pregled dosadašnjih istraživanja, pregled ciljeva i hipoteza te opis istraživanja i pregled korištenih znanstvenih metoda. Sadržaj rada od drugog do petog poglavlja odnosi se na teorijske podloge te opis i rezultate istraživanja. Šesti dio rada je raspravni dio s osvrtom na potvrđivanje hipoteza. Sedmi dio rada je zaključak.

Ključne riječi: mladi, ruralni razvoj, stavovi i mišljenja mladih, istočna Hrvatska

The role of youth in rural development management

ABSTRACT

In a time of strengthening neo-endogenous development policies that place demands on every member of society for active participation in development processes, this doctoral thesis investigates the position and issues of young people in the EU and the Republic of Croatia, as well as the attitudes and opinions of young people from eastern Croatia about their readiness for the world of work and active life in local communities in accordance with their personal human and social capital within the political and institutional framework. Analytical-descriptive methods and empirical research methods were used in the paper with the aim of confirming the research hypotheses: 1) Young people in eastern Croatia have a low level of human capital expressed in knowledge, skills and competences, 2) Low level of trust and involvement of young people in the life of local communities in rural areas of eastern Croatia is associated with the low involvement of young people in rural development management activities, 3) The low level of economic capital of young families in Eastern Croatia expressed by family income, ownership and equipment of households is associated with the availability of development resources important for involvement in rural development, 4) There are significant differences in the potentials of young people for rural development between groups of young people who engage in and who do not engage in agriculture, and are visible on the levels of their personal, social and economic capital.

The main empirical research was conducted in 2019 on a sample of N=331 young people from 4 counties in eastern Croatia: Vukovar-Srijemska, Brod-Posavska, Osijek-Baranjska and Požega-Slavonska. The results indicated that for young people's interest in local issues and engagement in solving local problems, certain human characteristics understood as knowledge, skills, and competences are important, then socioeconomic characteristics understood as economic situation, family income, material possessions and equipment of the household, and social characteristics understood as trust, participation in the life of the community and positive attitudes towards one's community. It has been shown that there is a potential of young people from eastern Croatia, considering all the verified aspects of educational, economic and social resources, but also obstacles for their full realization in assuming a more significant role in rural development. Obstacles were detected as structural in the form of lower availability, geographical and economic, for the activation and further development of the basic human

capital that young people already have. There is a disparity between existing and necessary knowledge, skills and competences for the development of rural areas. The general negative image of young people about the possibilities of achieving a good life in rural areas prevails, which is associated with unemployment problems, as well as wider political restrictions, which is reflected in the low level of trust in actors of local development and the low involvement of young people in local development processes in rural areas.

The thesis contains 7 parts. In the introductory part, a description of the problem and need for research was made, as well as an overview of previous research, an overview of goals and hypotheses, a description of the research and an overview of the scientific methods used. The content of the thesis from the second to the fifth chapter refers to the theoretical foundations and the description and results of the research. The sixth part of the paper is a discussion part with reference to the confirmation of hypotheses. The seventh part of the paper is the conclusion.

Key words: youth, rural development, attitudes and opinions of young people, Eastern Croatia

PREDGOVOR

Motivacija za upis na poslijediplomski studij proizašla je iz moga interesa da proširim znanja iz područja menadžmenta ruralnim razvojem s obzirom da živim i radim u ruralnom području istočne Hrvatske.

Kao aktivni svećenik intenzivno radim s ljudima i razumijem njihove različite probleme i potrebe koji uglavnom proizlaze iz ograničenja življenja u ruralnim naseljima. U tom kontekstu razvio se poseban interes za istraživanje perspektiva ruralnih zajednica te budućnost mladih u njima budući da sam prepoznao postojanje vidljivih razlika u načinu života urbanih i ruralnih sredina kao i nižu atraktivnost ruralnih područja kod mladih.

Zahvaljujem se prof. dr.sc. Željku Turkalju koji me je ohrabrio na izradu moje izabrane teme doktorske disertacije i na prvo vodstvo u počecima izrade disertacije. Zahvaljujem se i izv.prof. dr.sc. Snježani Tolić koja je preuzela ulogu mentora na mom radu te mi svojim savjetima i svesrdnom pomoći pomogla u istraživanju i pisanju rada.

Hvala svim mladima koji su pristali biti sudionici opširnog anketnog istraživanja kao i kolegama svećenicima koji su pomogli u organizaciji dolaska mladih na anketiranje.

Hvala mome biskupu mons. dr.sc. Marinu Srakiću za davanje slobode za moje studiranje.

Hvala dragom Bogu koji mi je iskazao veliku ljubav kroz moj život i rad u svećeništvu i koji mi je kroz dobre ljude pomogao u ostvarivanju ovog rada.

Mirko Jokić, mag.ing.agr.

Osijek, srpanj 2021.

SADRŽAJ

1.	Uvod.....	1
1.1.	Okvir rada: pitanja, ciljevi i hipoteze.....	1
1.2.	Metodologija istraživanja.....	3
2.	Položaj i problemi mladih	8
2.1.	Definiranje skupine mladih i njihovo značenje u društvenom razvoju	8
2.2.	Mladi u demografskoj slici Europe	11
2.3.	Nezaposlenost i mladi u EU	14
2.4.	Siromaštvo i socijalna isključenost među mladima	19
2.5.	Hrvatski kontekst: mladi u demografskoj slici.....	23
2.6.	Mladi na tržištu rada u Hrvatskoj.....	34
3.	Programi i politike za mlade	40
3.1.	Strateški dokumenti za mlade.....	40
3.1.1.	Europski programi i dokumenti za provedbu politika za mlade.....	40
3.1.2.	Programi za mlade u Republici Hrvatskoj.....	47
3.2.	Politike zapošljavanja mladih	49
3.2.1.	Nositelji programa za zapošljavanje mladih.....	49
3.2.2.	Mjere poticanja zapošljavanja mladih	53
3.3.	Obrazovanje za zapošljavanje u ruralnim područjima	54
4.	Pretpostavke za uključivanje mladih u upravljanje lokalnim i ruralnim razvojem istočne Hrvatske	57
4.1.	Sudioničko upravljanje lokalnim i ruralnim razvojem	57
4.2.	Uloga regionalne i lokalne samouprave u društveno gospodarskom razvoju ...	59
4.2.1.	Vijeće Europe	59
4.2.2.	Europska unija	60
4.2.3.	Nacionalne smjernice	64
4.3.	LAG-ovi kao nositelji društveno gospodarskog razvoja.....	64
4.3.1.	LEADER program za ruralni razvoj.....	65
4.3.2.	„CLLD“ metoda i pristup razvoju	67
4.3.3.	Pokazatelji uključenosti mladih.....	69
4.4.	Uloga regionalne i lokalne samouprave u snaženju položaja mladih	71
5.	Opis istraživanja i rezultati istraživanja	82
5.1.	Konceptualizacija i operacionalizacija: mjerne varijable i instrumenti koncepta	84
5.1.1.	Sociodemografski pokazatelji i obilježja mladih kao ljudskog kapitala	84

5.1.2.	Obrazovne karakteristike, vještine i kompetencije mladih kao ljudski kapital	84
5.1.3.	Radno iskustvo i status, mladi i zapošljavanje	86
5.1.4.	Mladi poljoprivrednici.....	87
5.1.5.	Socioekonomski aspekti obiteljskog života mladih.....	88
5.1.6.	Uključenost, povjerenje i odnos sa zajednicom kao elementi društvenog kapitala...	89
5.1.7.	Mladi i ruralni razvoj.....	92
5.2.	Rezultati empirijskog istraživanja.....	94
5.2.1.	Struktura uzorka	94
5.2.2.	Testovi za provjeru hipoteze H1.....	98
5.2.3.	Testovi za provjeru hipoteze H2	113
5.2.4.	Testovi za provjeru hipoteze H3.....	130
5.2.5.	Testovi za provjeru hipoteze H4.....	138
5.2.6.	Analize koje dodatno odgovaraju na opće istraživačko pitanje	152
5.2.7.	Dodatni testovi: Povezanost ljudskih kapitala s osnovnim preduvjetima uključivanja mladih u aktivnosti ruralnog razvoja.....	164
6.	Rasprava	171
7.	Zaključak	185
Literatura		190
Popis tablica		202
Popis slika.....		204
Popis grafikona		206
Popis kratica		207
Prilozi.....		208
Biografija autora		220

1. Uvod

Suvremena društva ubrzano se i stalno mijenjaju pod utjecajem globalizacijskih silnica i suvremene informacijske i telekomunikacijske tehnologije. Naličje tih promjena odražava se u poteškoćama za određene segmente stanovništva. Za integraciju društva i njegov razvoj segment populacije mladih ima posebno značajnu ulogu. Ona se nalazi pod specifičnim pritiscima brzih promjena na tržištu rada, potreba za stalnim obrazovanjem, mogućnostima i potrebama za većom mobilnošću. Kako pokazuju istraživanja, većina problema mladih strukturni su problemi s kojima se suočavaju, a nisu rezultat njihovih osobnih socijalnih napora (Ilišin, 2007). Tako mladi danas ostaju u paradoksalnoj poziciji da su istovremeno i razvojni resurs i društveni problem.

U kontekstu europskog društva koje sve više stari i gubi značajan dio najproduktivnije populacije mladih, ključnim se pokazuje razvoj politika i mjera koje podržavaju mlade u svim aspektima njihovog razvoja s ciljem sprečavanja gubitka tog najvitalnijeg i najinovativnijeg segmenta društva u budućnosti i njihove lakše i brže integracije u društvo kako bi njihovi potencijali bili u najvećoj mjeri društveno korisni. U tom području Europska unija prepoznaje mlade kao ranjivu skupinu za čiji se razvoj trebaju stvoriti društveni i ekonomski uvjeti, a koje potiče na različite načine kao što su politike zapošljavanja s mjerama za mlade i politike socijalnog uključivanja s mjerama za mlade u nepovoljnom položaju.

Ruralna područja pokazuju posebne teškoće sa zadržavanjem mladih i s njihovom integracijom u lokalno društvo, što ima posljedice za širi društveni razvoj budući da ruralno područje prevladava u ukupnom teritoriju Europske unije. Ruralni prostori proživljavaju sveobuhvatan proces ruralne restrukturacije koji označava dubinske kvalitativne i kvantitativne promjene u praksama, obilježjima i strukturama ruralnih društava razvijenih zemalja pod utjecajem globalizacije i modernizacije (Woods, 2020). U njima se događaju promjene ruralnih ekonomija, demografske promjene i promjene ruralne klasne rekompozicije povezane s različitim migracijskim obrascima pojedinih segmenata stanovništva, diversifikacijom gospodarskih aktivnosti i okolišnim promjenama. Prisutne su i društvene promjene u osjećaju i praksama ruralnih zajednica pod pritiscima gubitka ruralnih usluga, iseljavanja i ekonomskih problema. Sve te promjene dodatno se odražavaju i na situaciju mladih koji su općenito suočeni s pritiscima nezaposlenosti, produljenjem ovisnosti o starijima te suočavanjem s većim rizicima od siromaštva. Visoka nezaposlenost i neizvjesnost na tržištu rada koji se konstantno

povećavaju, niska kvaliteta postojećih poslova, visoka stopa emigracije i još niz različitih problema oblikuju diskurs u kojemu danas žive mladi u ruralnim područjima. Nerijetko se mladim ljudima nude slabije plaćena radna mjesta i provode različiti oblici eksploatacije. Na to upozorava Leyshon (2002) i s tim u vezi daje metodološke smjernice za istraživanja kako pojedinaca tako i skupina mladih na selu.

Općenito se ne može govoriti o ruralnom kao jedinstvenom fenomenu u Europskoj uniji, a niti u Hrvatskoj pa nema ni jedinstvenih rješenja koja bi se za ruralne prostore trebalo dati s obzirom na njihovu veliku raznolikost. Eurospka unija razvila je danas najobuhvatniji program ruralnog razvoja putem strukturnih fondova čiji značajan dio čini inicijativa LEADER (sada već preko 30 godina stara) koja je značila značajan korak prema teritorijalizaciji ruralnih razvojnih politika (Woods, 2020).

U posljednjoj fazi (programsko razdoblje 2014.-2020) LEADER, odnosno *„Veza među aktivnostima razvoja ruralnog gospodarstva“* izrastao je u sveobuhvatni pristup CLLD koji označava lokalni razvoj pod vodstvom zajednice. U „Smjernicama za lokalni razvoj pod vodstvom zajednice u Europskim strukturnim i investicijskim fondovima“ se navodi da strategije CLLD-a oblikuju a projekte odabiru lokalni ljudi, pa se rješenja mogu prilagoditi lokalnim potrebama, gdje procese upravljanja može pokretati energija lokalnih dionika, uključujući mlade ljude (EC, 2014).

Prema svojim osnovnim odrednicama, LEADER/CLLD predstavlja načelo endogenog razvoja vođenog zajednicom. Teritorijalno je fokusiran na prepoznavanje lokalnih problema te kreiranje i provedbu projekata regeneracije od strane lokalnih zajednica putem unapređenja lokalnih resursa. U tom kontekstu, razvoj zajednica je nužna komponenta ruralnog razvoja gdje se lokalne zajednice, kao lokalne akcijske grupe (LAG-ovi), odnosno partnerstva javnog, civilnog i privatnog sektora, osnažuju za upravljanje te strateško vođenje razvoja. Važan akter ili resurs takvog razvoja u osnaživanju i djelovanju upravo su populacijski segmenti mladih koji mogu proaktivno sudjelovati i doprinijeti razvoju te umanjiti pritisak njihova napuštanja ruralnih područja.

LEADER/CLLD pristup u praksi odražava paradigmu lokalno utemeljenog ruralnog razvoja s prednostima i pogodnostima koje lokalna zajednica kao takve mora prepoznati. Lokalna zajednica ima ulogu u održavanju prostora na kojem živi, a ono podrazumijeva održivo

upravljanje kroz poznavanje mjesta, te podupiranje ostanka u zajednici (posebno mladih) putem projekata zapošljavanja, obrazovanja i slično (Geiger Zeman i Zeman, prema Bušljeta Tonković, 2015). Ovaj je pristup kroz dugo razdoblje svoje praktične provedbe i prilagodbe doprinio teorijskom promišljanju te je danas paradigmatički primjer teorije neoendogenog razvoja (Cejudo, Navarro, 2020; Ray, 2006).

Problemi mladih i ruralnog razvoja značajna su područja istraživanja koja ovaj rad povezuje s posebnim interesom za ulogu mladih u ruralnom razvoju istočne Hrvatske. Takva istraživanja ključna su za Hrvatsku s obzirom na promjene kroz koje prolazi posljednjih 30-ak godina. Hrvatska je imala produženi tranzicijski period opterećen teškoćama promjene političkog i ekonomskog sustava, uvođenjem tržišne ekonomije i procesom pretvorbe i privatizacije. Cijeli taj proces dodatno je otežan posljedicama ratnih razaranja. Početkom novog milenija uslijedile su promjene vezane uz pristup i ulazak Hrvatske u Europsku uniju koje su pratili procesi usklađivanja politika, ekonomska kriza 2008. godine s višegodišnjim posljedicama, kao i problemi izazvani pandemijom COVID-19.

Mladi su izrazito dinamična skupina čija je integracija uvijek obilježena specifičnim problemima na koje i oni i društvo u različitim sociopovijesnim razdobljima različito reagiraju (Ilišin, 2007). Također, oni su segment populacije koji je nužan resurs opstanka i razvoja svakog društva (Ilišin, 2007). Stoga, razvojna pitanja vezana za mlade vrlo su istaknuta i u istraživačkom i u javnom diskursu. Istraživanja populacije mladih, njihovih problema pri društvenoj integraciji, a posebno njihova ranjivost, važna su za donositelje politika kako bi dobili jasniju sliku o njihovom položaju u društvenoj strukturi (demografski, ekonomski, socijalno).

Podatci društvenih istraživanja i nacionalnih statistika, pokazuju kako je položaj mladih u Hrvatskoj društveno, ekonomski i demografski izrazito nepovoljan, zbog čega su istraživanja o mladima iznimno rijedak resurs. Hrvatska je vrlo razvojno neujednačena zemlja s izrazitim razlikama i regionalno, i na relaciji selo - grad, ali i među različitim ruralnim područjima. Ruralna područja kao razvojni nacionalni resurs dugo su godina zapostavljena, i kako tvrdi Štambuk (2014), njima se kontinuirano neodgovorno upravljalo. Ona navodi da je potrebno osmišljavati nove politike i razvijati nove mjere prilagođene specifično mjestu kako bi se veliki prostor Hrvatske regenerirao ekonomski, društveno i okolišno (Štambuk, 2014).

Za potrebe ovog rada fokus istraživanja je usmjeren na područje četiri najistočnije slavonsko-baranjske županije za koje se u ovom radu koristi naziv „istočna Hrvatska“, a ono obuhvaća Vukovarsko-srijemsku županiju, Osječko-baranjsku, Brodsko-posavsku i Požeško-salvonsku županiju. Navedene županije su prostor u kojem je provedeno istraživanje. Istočna Hrvatska kao poljoprivredni kraj suočena je s problemom iseljavanja aktivne populacije, a posebno mladih ljudi, što je velika prijetnja budućem razvoju ovog područja. Migracijske i etničke teme demografskog starenja stanovništva istočne Hrvatske u punom su zamahu, što inducira daljnje negativne posljedice po ukupan demografski razvoj prostora. Poremećaji u razvoju kontingenta stanovništva impliciraju nepovoljne tendencije u prirodnom kretanju stanovništva te oblikovanju ekonomske aktivnosti populacije. Padom broja i udjela mladih u ukupnom stanovništvu smanjuje se priljev stanovništva u radno i vitalno najsposobnije dobne skupine (od 20 do 40 godina starosti), čime se sužava demografska osnovica reprodukcije i radne snage, što dovodi do starenja fertilnoga i radnoga kontingenta (Živić, 2003). Neatraktivnost poljoprivrede i nedovoljna afirmacija sela i poljoprivrede doveli su do iskrivljene percepcije o mogućnostima života u selu kod mladih ljudi i ostalih, a uz sve ostale društvene promjene, to je rezultiralo snažnim procesom iseljavanja mladih iz ruralnih područja.

Ruralnim područjima, u kontekstu ruralne politike Europske unije, otvorene su nove razvojne mogućnosti, a vezane su uz promjene u upravljanju i programiranju razvoja pristupom „odozdo“, implementaciji lokalnih razvojnih strategija putem projekta te financiranju putem europskih fondova. Od 2008. godine se u Hrvatskoj primjenjuje pristup LEADER kojim se u praksu uvela metoda upravljanja ruralnim razvojem „odozdo“. On stavlja naglasak na suradnju javnog, civilnog i gospodarskog sektora u procesima upravljanja uz uvjet da niti jedan sektor nema više od 50% glasova u odlučivanju (Tolić i Kaminski, 2009). Implementacija LEADER program u Hrvatskoj rezultirala je premrežavanjem ruralnog prostora lokalnim akcijskim grupama - LAG-ovima, čija je zadaća razviti i provoditi lokalne razvojne strategije, a mladi su u njima posebno istaknuti kao dionici upravljačkih struktura (Tolić i sur., 2012).

U ovom radu, **teorija neoendogenog razvoja** proistekla na spoznajama provedbe EU programa LEADER, kako ga određuju autori poput Raya (2006) te Cejudo i Navarra (2020) predstavlja teorijske osnove pristupa problemu uloge mladih u ruralnom razvoju. Ona naglasak stavlja na specifične **teritorijalne kapitale** koji svaka zajednica posjeduje i koji su ključni resursi razvoja kroz uspostavljanje lokalnih i izvanlokalnih veza. Kako zaključuju Cejudo i Navarro (2020), na osnovi analize provedbe programa LEADER u razdoblju 2007.-2013. u zemljama diljem

Europske unije, LEADER je svojim razvojem kroz eksperimentiranje, prilagodbe i osnaživanje lokalnih zajednica za razvoj, te uspostavljanjem veza lokalnih aktera s onima izvana, pokazao svoju uspješnost lokalnog razvoja. Pri tom, generativni element razvoja bili su **ljudski i socijalni kapital** za razvoj socijalnih inovacija u rješavanju lokalnih problema (Cejudo, Navarro, 2020). U tom kontekstu mladi se pojavljuju u ključnoj ulozi kao nositelji specifičnih vještina, znanja i kompetencija, dakle, ljudski razvojni kapital, te potencijalni socijalni inovatori. S druge strane, kroz proaktivno sudjelovanje u razvojnom procesu osmišljavanja i provedbe lokalnog razvoja, kroz suradnju i umrežavanje s drugim lokalnim i izvanlokalnim akterima, pojavljuju se kao značajan društveni akter i generator društvenog kapitala zajednice.

U opisanom teorijskom okviru istaknut je istraživački inspirativan koncept kapitala. Nerijetko se koristi u istraživanjima razvojnih perspektiva lokalnih zajednica. Kako ističe Bušljeta Tonković (2015), kapital se kao koncept sve više, osim u znanstvenoj, koristi i u literaturi vezanoj za razvojne strategije i planove u okviru koje se vezuje uz ljudski i socijalni potencijal u razvoju. Kako je već istaknuto, konceptom teritorijalnih kapitala unutar pristupa neoendogenog razvoja, kapitale je moguće promatrati u različitim oblicima. Flora i Flora (2008) ističu sedam različitih oblika kapitala ruralnih zajednica: politički, izgrađeni, prirodni, ljudski, kulturni, socijalni i financijski. Ipak, neoendogen pristup temeljnim i generativnima ističe ljudski i socijalni kojima ovdje posvećujemo veću pozornost.

Ljudski kapital predstavlja znanja, vještine, kompetencije i druge karakteristike utjelovljene u pojedincima koje omogućavaju stvaranje i postizanje osobnog, društvenog i ekonomskog blagostanja (Leburić i sur., 2009. prema Bušljeta Tonković 2015). Kako ističe Bušljeta Tonković (2015), korištenje ljudskih resursa i ulaganje u njihovu kvalitetu infrastrukturna su pretpostavka razvoja, a obrazovanje je temeljni kapital suvremenog društva i čimbenik razvoja. Kao glavne dimenzije ljudskog kapitala, tragom Bušljeta Tonković (2015:87), možemo odrediti 1) znanje promatrano kroz postignute razine obrazovanja u zajednici i individualno znanje, 2) vještine kroz postignutu razinu kompetencija ili individualnih vještina, te 3) zdravlje koje se promatra podacima o zdravlju i karakteristikama stanovništva.

„Socijalni kapital je sociokulturno obilježje neke skupine ili pojedinca koje se sastoji od civilne participacije, civilnosti i uopćenog povjerenja pri čemu može poboljšati učinkovitost društva olakšavanjem spontane suradnje ili usklađenog djelovanja (Putnam, 2003:179). Socijalni kapital je stoga multidimenzionalan koncept određen gustoćom i preklapanjem različitih

horizontalnih mreža suradnje izvan kruga primarnih grupa, a koje obilježava neka mjera povjerenja, poštovanja zajedničkih normi i reciprocitet (Šalaj, 2003).“ (Gvozdanović, 2014: 173)

U osnovi ideje **socijalnog kapitala** nalazi se ideja da su odnosi među ljudima važni, a u ruralnim područjima možda i kritični za ostvarenje bilo kakvog pothvata zbog slabije socijalne i organizacijske gustoće koja otežava dostupnost informacija i drugih značajnih resursa (Green, Zinda, 2013). Socijalni kapital je moguće pojmiti na dva različita načina: na individualnoj razini kao potencijalne koristi koje pojedinci imaju zbog uključenosti u određene društvene mreže, ili pak nešto što je svojstveno zajednici. Ipak, ključno je da je u jezgri socijalnog kapitala ideja da su odnosi među ljudima važan resurs koji, i na individualnoj i na kolektivnoj razini, može olakšati postizanje određenih ciljeva. Bušljeta Tonković (2015) pomiruje različita razumijevanja i definicije socijalnog kapitala u svom istraživanju održivog razvoja Like; među različitim dimenzijama socijalnog kapitala ona konceptualno i operacionalno izdvaja:

- 1) norme uzajamnosti iskazane kroz stavove pojedinaca o međusobnoj suradnji i pomaganju,
- 2) mreže povezanosti kroz podatke o uključenosti u udruge civilnog društva, brojnosti, vrsti i aktivnostima tih udruga te kroz stavove pojedinaca o međusobnoj povezanosti, te
- 3) povjerenje kroz stavove ispitanika o povjerenju u ljude na različitim razinama.

Mladi, dakle, u tom okviru posjeduju određene razine vještina, kompetencija, znanja, kao i veze s različitim razinama učestalosti, bliskosti i povjerenja, a čiji razvoj je kontekstualno vezan i s mogućnostima koje ih okružuju i koje dopuštaju njihov razvoj i upotrebu. Štoviše, okolnosti neprilagođene mladima mogu djelovati daljnjom stagnacijom ili opadanjem potencijala mladih u mjeri u kojoj mogu podupirati ruralni razvoj svojih zajednica. To je ključna odrednica kapitala kao takvih: oni su samo resurs i time potencijal, ali tek korištenjem za razvoj, postaje stvarni kapitali i pojedinca i zajednica u kojima žive.

1.1. Okvir rada: pitanja, ciljevi i hipoteze

Osnovni interes ovog rada pokreće pitanje o ulozi mladih u ruralnom razvoju, političkom i programskom okviru, institucionalnoj i resursnoj potpori njihovom integriranju i djelovanju u lokalnim zajednicama istočne Hrvatske.

Da bi se odgovorilo na to opće istraživačko pitanje, pojedini dijelovi rada odgovoraju na pitanja o tome:

- Kakva je demografska, ekonomska i socijalna pozicija mladih u europskom i hrvatskom društvu?
- Koje mogućnosti za osnaživanje mladih, njihovu bolju integraciju u društvo te angažiranje u ruralnom razvoju otvaraju Europska unija i Hrvatska svojim politikama, programima i mjerama?
- Koja je uloga jedinica lokalne samouprave u osnaživanju mladih za snažnije uključivanje u društvo, na tržište rada i za ruralni razvoj lokalnih zajednica? Promišljaju li jedinice lokalne samouprave (JLS) istočne Hrvatske svoj razvoj strateški te podupiru li i osnažuju pri tom mlade na svom području na angažman u svojim razvojnim stremljenjima?
- Konačno, imaju li mladi u ruralnim zajednicama istočne Hrvatske zadovoljavajuće razine obrazovanja, vještina i kompetencija da ih se može smatrati značajnim ljudskim kapitalom njihovih zajednica? Kakva je ekonomska obiteljska situacija mladih u ruralnim zajednicama istočne Hrvatske? Kakve razine povjerenja i uključenosti u život zajednice iskazuju mladi u ruralnim zajednicama istočne Hrvatske? Koje razvojne potrebe mladi u ruralnim zajednicama istočne Hrvatske prepoznaju u svojim zajednicama? Kako mladi istočne Hrvatske vide svoju ulogu u ruralnom razvoju svojih zajednica? Utječe li poljoprivredna djelatnost na različite razine uključenosti i interesa mladih za ruralni razvoj svojih zajednica?

Svrha rada je dvostrana s obzirom na postavljenu problematiku i iskazana pitanja:

- **analitički-deskriptivna** - istaknuti mogućnosti koji se pružaju mladima kroz politike Europske unije i Hrvatske usmjerenih jačanju uloge mladih kroz programe i politike za mlade, a specifično u ruralnom razvoju; ta analiza ističe i uloge aktera na različitim razinama upravljanja za poticanje mladih, a posebno djelovanje jedinica lokalne (regionalne) samouprave;
- **empirijska**, ispitati ulogu regionalne i lokalne samouprave u snaženju položaja mladih u razvoju lokalnih zajednica te opisati stanje i strukturu ljudskog, socijalnog i ekonomskog

kapitala mladih iz tih zajednica, njima dostupnih resursa za dodatni osobni razvoj i razvoj zajednice, te njihovih stavova i mišljenja o vlastitoj ulozi u ruralnom razvoju, kao i stvarnih praksi djelovanja za ruralni razvoj.

Opći cilj je analizirati stvarne prakse, interese i probleme djelovanja mladih u lokalnim zajednicama i procesima ruralnog razvoja istočne Hrvatske, u skladu s njihovim osobnim ljudskim i socijalnim kapitalima unutar političkog i institucionalnog okvira, i mogućnosti osnaživanja uloge mladih u ruralnom razvoju.

Specifični ciljevi rada su sljedeći:

- utvrditi demografske, ekonomske i socijalne pozicije mladih u Europskoj uniji i Hrvatskoj s posebnim naglaskom na mlade iz ruralnih područja;
- dati pregled poticajnih europskih i hrvatskih politika i programa za mlade u području zapošljavanja i obrazovanja te ruralnog razvoja koje predstavljaju okvir mogućnosti osnaživanja uloge mladih, općenito, te u ruralnom razvoju, specifično;
- utvrditi pretpostavke i stvarne prakse lokalne razine za poticanje djelovanja mladih i njihovo uključivanje u upravljanje lokalnim i ruralnim razvojem u Hrvatskoj, s posebnim interesom za geografski prostor istočne Hrvatske;
- empirijski ispitati karakteristike, stavove i mišljenja mladih iz ruralnog područja istočne Hrvatske o njihovim životnim okolnostima, o strukturi dostupnih im resursa u njihovim zajednicama te njihovih osobnih razvijenih kapitala, praksi i interesa za razvoj njihovih lokalnih zajednica.

Upravo kapitali mladih i njihova djelovanja pri razvijanju i stvaranju, a koji su i prostorno oblikovani, mogu se shvatiti kao važan aspekt teritorijalnog kapitala određenog područja.

Svrha empirijskog istraživanja bila je dobiti uvid u osnovne karakteristike mladih iz ruralnih područja istočne Hrvatske, o razinama kapitala koji su im dostupni, koje razvijaju i koje mogu koristiti kao potencijale u upravljanju ruralnim razvojem uz osnovnu pretpostavku kako su mladi u ruralnim područjima važan teritorijalni resurs za ujednačen razvoj ruralnih područja, a unutar šireg okvira političkih smjernica i institucionalnih praksi koje se otvaraju kao mogućnosti za unapređenje uloge mladih u društvenom i ruralnom razvoju.

Konceptualni okvir istraživanja proizišao je iz teorije neoendogenog razvoja koja pretpostavlja da ljudski i društveni kapital predstavlja temeljne generativne odrednice teritorijalnog razvoja iz čega proizlazi da su navedeni kapitali, uz ekonomski, važni i za uključivanja mladih u ruralni razvoj.

Iz toga proizlaze sljedeće hipoteze:

H1: Mladi istočne Hrvatske imaju nisku razinu ljudskog kapitala iskazanu znanjem, vještinama i kompetencijama.

H2: Niska razina povjerenja i uključenosti mladih u život lokalne zajednice ruralnih područja istočne Hrvatske povezana je s niskim uključivanjem mladih u aktivnosti upravljanja ruralnim razvojem.

H3: Niska razina ekonomskog kapitala obitelji mladih istočne Hrvatske iskazanog obiteljskim prihodima, posjedovanjem i opremljenošću kućanstava povezana je s dostupnošću razvojnih resursa važnih za uključivanje u ruralni razvoj.

H4: Postoje značajne razlike u potencijalima mladih za ruralni razvoj između grupa mladih koji se bave i koji se ne bave poljoprivredom. Te su razlike vidljive na razinama njihovih osobnih, socijalnih i ekonomskih kapitala.

1.2. Metodologija istraživanja

U svrhu odgovaranja na postavljena istraživačka pitanja i postizanje ciljeva rada korišten je široki spektar znanstvenih metoda prikupljanja i obrade podataka iz sekundarnih i primarnih izvora.

Za utvrđivanje demografskih, ekonomskih i socijalnih pozicija mladih u EU i Hrvatskoj korištene su deskripcija i analiza sekundarnih statističkih podataka Eurostata i Državnog zavoda za statistiku te znanstvenih radova prema pokazateljima o udjelima mladih u općoj populaciji, općim demografskim trendovima, stopama njihove (ne)zaposlenosti te stopama rizika od siromaštva i društvene isključenosti. Sintetički prikaz provedenih analiza prezentiran je u Poglavlju 2.

Metoda analize i interpretacije sadržaja korištena je pri pregledu različitih strategija, programa i politika za mlade, općenito, te njihovog zapošljavanja na razini EU i Hrvatske, kao i pretpostavki institucionalnog okruženja za snažnije uključivanje mladih u ruralni razvoj. Sintetički prikaz analiza sekundarnih podataka prezentiran je u Poglavljima 3 i 4.

Empirijski dio rada istraživački je fokusiran na kontekst istočne Hrvatske, pri čemu je prikupljeno nekoliko vrsta podataka.

Prva empirijska analiza, manjeg obima, bila je posve eksplorativna, i nadopuna je ispitivanju institucionalnog okruženja za osnaživanje i uključivanje mladih u lokalno upravljanje, što je osnovna tema Poglavlja 4. Cilj je bio prikupiti podatke o realnoj situaciji na terenu kada je u pitanju strateško promišljanje razvoja JLS-a i stvaranje poticajnog okvira za mlade od strane JLS-a kroz razvijanje mehanizama pomoći mladima te organizacijskih oblika za njihovo snažnije uključivanje u lokalnu zajednicu i upravljanje njenim razvojem. Podaci o tome imaju li jedinice lokalne samouprave četiri županije istočne Hrvatske: Osječko-baranjske, Vukovarsko-srijemske, Požeško-slavonske i Brodsko-posavske, razrađene strateške planove prikupljen je putem internetskog pretraživanja stranica općina i gradova. Dodatno, kratki protokol korišten je u telefonskom razgovoru (listopadu 2019. godine) s predstavnicima (načelnicima ili odgovornim osobama) svih jedinica lokalne samouprave istih županija (ukupno 113). Protokol je sadržavao pitanja o tome jesu jedinice lokalne samouprave članovi LAG-ova, imaju li Savjet za mlade, te imaju li razvijene mjere potpore školaraca i studenata i/ili neke druge mjere podrške mladih. Analiza prikupljenih podataka rezultirala je deskriptivnim opisom o tome promišljaju li jedinice lokalne samouprave svoj razvoj, na koje načine podupiru mlade na svom području te potiču na njihov snažniji angažman u razvojnim stremljenjima općina. Komparativno, ti su podatci suprotstavljeni analizi dosega stvarne angažiranosti mladih u hrvatskom kontekstu na koju je ukazivala analiza statističkih podataka iz godišnjih izvještaja Ministarstva demografije o djelovanju Savjeta mladih lokalnih i regionalnih samouprava na području Hrvatske. Rezultati ovih analiza prikazani su u potpoglavlju 4.4.

Glavno istraživanje tvorilo je anketno ispitivanje među mladima koji žive u ruralnim područjima istočne Hrvatske usmjereno propitivanju i dokazivanju hipoteza glavnog empirijskog dijela rada. **Interes je bio empirijski ispitati i opisati obrazovne, radne i socioekonomske karakteristike mladih istočne Hrvatske, njihovu uključenosti u život i razvoj njihovih**

zajednica, njihovo zadovoljstvo s trenutnim načinom života te upravljanjem u njihovim zajednicama, njihove stavove o vlastitoj ulozi u ruralnom razvoju i mogućnostima za mlade. Rezultati ovdje opisanog glavnog anketnog istraživanja među mladima prezentirani su u Poglavlju 5.

Provedba glavnog istraživanja. Istraživanje je provedeno u travnju 2019. godine u 4 županije istočne Hrvatske (Osječko-baranjska, Vukovarsko-srijemska, Požeško-slavonska i Brodsko-posavska). Tada je anketno ispitano N=331 ispitanik¹. Ispitanicima se svrhovito pristupalo na unaprijed dogovorenim sastancima na koje su pozivani mladi od 16 do 40 godina starosti² od strane lokalnih župnika u njihovim lokalnim župama što je procijenjeno najprikladnijim načinom prikupljanja zadovoljavajućeg broja popunjenih anketnih upitnika. Istraživanje je bilo dobrovoljno te su ispitanici mogli odbiti sudjelovanje u istraživanju u bilo kojem trenutku. Također je ispitanicima zajamčena anonimnost i korištenje podataka samo u znanstvene svrhe i izradu ovog doktorskog rada. Prema navedenom, radi se o prigodnom uzorku.

S obzirom na glavni kriterij izbora ispitanika – njihovu dob – prosječna starost konačnog uzorka ispitanika bila je 26,6 godina, u rasponu od 16-40 godina. Pri tom je onih dobne skupine 16-20 godina 19,6% (F=65), onih dobne skupine 21-25 godina 31% (F=103), onih dobne skupine 26-30 godina 21,3% (F=71), onih dobne skupine 31-35 godina 14,4% (F=48), a onih najstarije dobne skupine 36-40 godina je ispitano 13,2% (F=44). Detaljan opis uzorka nalazi se u poglavlju 5.2.1

Instrument za prihupljanje podataka. Anketni upitnik je sadržavao **67 općih pitanja**, te dodatni dio od **13 pitanja namijenjenih samo za one ispitanike koji imaju iskustava vezana uz bavljenje poljoprivredom**. Većim dijelom, pitanja na koja su odgovarali ispitanici su zatvorenog karaktera pri čemu ispitanici biraju jedan ili više od ponuđenih odgovora. Često je ispitanicima ostavljena mogućnost odgovora „nešto drugo“, ako se niti jedan od predloženih odgovora nije odnosio na njih, a tražilo se i da preciziraju svoje odgovore dopisivanjem svoga odgovora u za to predviđeno mjesto. No, upitnik je sadržavao i nekoliko pitanja koja su posve

¹ Prema podacima DZS-a za 2018. godinu, prema kojima je sveukupna populacija mladih između 15-40 godina u te 4 županije 194 938 mladih, to znači da je veličina anketnog uzorka otprilike 0,2%.

² Kako se raspravlja u nastavku rada, samo razumijevanje toga što su mladi nije jasno definirano, te „mladi“ čini široku kategoriju. U skladu s istraživačkim pitanjima i ciljevima rada, ispitivanjem je zahvaćen širi raspon godišta jer različiti dokumenti razvojnih politika definiraju mlade na različite načine pri čemu su neke od kategorija mladih od interesa u ovom radu, npr. mladi poljoprivrednici, definirani u širem rasponu (do 40 godina starosti).

otvorena te su zahtijevala dublja objašnjenja i stavove o postavljenom problemu; npr. jedno od takvih pitanja, ključno za ovo istraživanje, tiče se razmatranja ispitanika o njihovoj ulozi i doprinosu ruralnom razvoju. Pitanja su raspoređena u nekoliko osnovnih cjelina: Obrazovanje, vještine, kompetencije; Radna iskustva i status, mladi i zapošljavanje; Mladi poljoprivrednici; Socioekonomski aspekti obiteljskog života mladih; Uključenost, povjerenje mladih u ruralnim područjima i odnos sa zajednicom te Mladi i ruralni razvoj. Detaljni popis varijabli i instrumenata, koji predstavljaju operacionalne mjere koncepata, nalazi se u istom 5. poglavlju prema tim cjelinama.

Obrada i analiza primarnih podataka. Osnovni pristup obradi podataka bio je kvantitativan, a kvalitativna analiza narativne podatke odnosi se samo na analizu otvorenih odgovora ispitanika. U analizi podataka primijenjena je deskriptivna statistika kojom su statistički obrađeni udjeli ispitanika u pojedinim kategorijama istraživanih fenomena te prosječne vrijednosti. Na pojedinim instrumentima koji su ispitivali složenije konstrukte ispitivala se dimenzionalnost provedbom analize glavnih komponenti. Nalazi tih analiza korišteni za kreiranje sumarnih varijabli (faktora) kako bi se podatci saželi i lakše koristili u daljnjim analizama. Većina statističkih analiza prikazana je grafički i tablično.

Dodatne analize ticale su se ispitivanja razlika rezultata među grupama mladih s obzirom na to bave li se ili ne poljoprivredom, na najznačajnijim varijablama sociodemografskih obilježja, obilježja ljudskog kapitala, socioekonomskim obilježjima te socijalnim obilježjima i odnosima sa zajednicom. Ta ista obilježja uključena su u analizu provjere njihove povezanosti s osnovnim preduvjetima uključivanja u aktivnosti ruralnog razvoja – varijablama interesa za sudjelovanjem u lokalnom donošenju odluka, te učestalosti angažiranja u rješavanju problema lokalne zajednice. Osnovni korišteni statistički testovi su neparametrijski hi-kvadrat test, Mann-Whitney U test, te Spearmanova korelacija. Rezultati analizaprikazuju se tablično. U tekstu se one analize koje su se pokazale statistički značajnima prikazuju znakom jedne zvjezdice (*), pri razini značajnosti $p < 0,05$, ili dvije zvjezdice (**), razini značajnosti $p < 0,01$. Sve analize provedene su upotrebom IBM SPSS Statistics 23.0 programa za statističku obradu podataka, a grafički prikazi izrađeni su u Excel programu.

Kvalitativne analize obuhvaćale su **tematsko kodiranje** otvorenih odgovora ispitanika u upitniku, prema osnovnim naglascima u izjavama. Značaj narativnih podataka je taj da oni obogaćujući brojčane podatke značenjima i omogućavajući dublje razumijevanje ispitivanih

fenomena. U tekstu su osnovni kodovi interpretirani i potkrijepljeni citatima odgovora ispitanika, a svakom citatu je pridružen kod od 4 elementa s osnovnim karakteristikama ispitanika; spol: Ž – ženski, ili M – muški; dob; rezidencijalni status: RRS – ruralni ili URS – urbani, te obrazovanje: 3SŠ – trogodišnje srednjoškolsko, 4SŠ – četverogodišnje srednjoškolsko, ili VO – visoko obrazovanje.

Očekivani doprinos rada. Očekuje se da će rad znanstveno doprinijeti u prepoznavanju političkih, socijalnih i ekonomskih čimbenika koji imaju značajne utjecaje na život i rad mladih u ruralnim područjima te u definiranju smjernica kreatorima politika, a temeljem sveobuhvatnog pregleda statističkih i znanstveno prikupljenih podataka o demografskom, ekonomskom i socijalnom položaju mladih u europskom i hrvatskom društvu i ruralnim prostorima. Analizom situacija u kojima se mladi sve više razumijevaju kao ranjiva skupina, rad će postaviti značajna pitanja i tražiti odgovore, općenito, o održivom razvoju i perspektivnosti europskih društava i njihovih ruralnih prostora, a specifično, o njihovoj ulozi u ruralnom razvoju lokalnih zajednica. Iscrpan pregled europskih i državnih politika te višerazinskih programa i mjera ocrtat će okvire mogućnosti za osnaživanje mladih i njihovu bolju integraciju u društvo za iskorištavanje višedimenzionalnih potencijala mladih. Spoznaje o razvojnim mogućnostima mladih za život i rad u ruralnim područjima važne su sa stajališta programiranja i provedbe politika za ujednačeni razvoj svih područja Republike Hrvatske. Rad teži doprinijeti teorijski i empirijski teoriji neoendogenog razvoja koji se tiče spoznaja o socioekonomskim te obrazovnim karakteristikama i aspiracijama mladih, njihovim radnim iskustvima - posebno onim poljoprivrednim, stavovima o njihovu životu u ruralnoj sredini i odnosima u svojoj zajednici, potrebama ruralnog razvoja njihovih zajednica te percepcija mladih o svojoj ulozi u njemu.

2. Položaj i problemi mladih

Mladi kao društvena skupina, procesi njihova integriranja u društvo i promjene koje taj segment populacije proživljava značajan su interes društvenih istraživanja. U hrvatskom kontekstu tranzicijskih promjena hrvatski društveni istraživači su upravo isticali društvenu potrebu takvih istraživanja (Ilišin, 2007). Kako se turbulentnosti društvenih promjena nastavljaju na općedruštvenom planu pod utjecajem globalizacijskih promjena i informacijsko-komunikacijskih tehnologija, a politički ulaskom Hrvatske u Europsku uniju, nastavlja se i društvena potreba istraživanja mladih u Hrvatskoj.

2.1. Definiranje skupine mladih i njihovo značenje u društvenom razvoju

Mladi su specifična društvena skupina koja je obilježena izazovima osobnog prijelaza iz obrazovanja u zapošljavanje te prijelaza iz sigurnosti roditeljskog doma u samostalnost i preuzimanje kontrole nad svojim životom. Kako ističe Ilišin (2007), integracija mladih kao skupine u društvo uvijek je obilježena specifičnim problemima na koje i oni i društvo u različitim sociopovijesnim razdobljima različito reagiraju. Time su oni najdinamičnija društvena skupina, dok su istodobno i segment populacije koji je nužan resurs opstanka i razvoja svakog društva (Ilišin, 2007). Osnovne determinante socijalnog položaja najvećeg dijela mladih i stupnja njihove integracije su: uključenost u obrazovni ili radni proces, obiteljska podrška, lokalna zajednica i vršnjačke skupine (UN, 2020).

Ujedinjeni narodi su definirali mlade kao osobe u dobi od 15 do 24 godine (UN 2020a), što je i najčešći raspon definiranja mladih u istraživanjima. Generalni tajnik UN-a prvi se put pozvao na tu definiciju mladih 1981. godine u svom izvješću Generalnoj skupštini o Međunarodnoj godini mladih, a nakon toga ga je odobrio u slijedećim izvješćima UN. No, gornja granica mladosti uvelike varira i ne postoji suglasje. UN također priznaje dobne granice definiranja mladih nekih zemalja, koje variraju između 18-30/32, kao i one koje definiraju mladost u razdoblju između 15 - 29 godina (UN 2020a). Istraživanje Ilišin, Mendeš i Potočnik (2003) ukazalo je da je u hrvatskom kontekstu opravdano mladima smatrati one starosti od 15 do 30 godina jer je kohorta onih stariji (od 25 – 29 godina) socijalno sličnija onima mlađima nego onima starijima od 30 godina. Na istu definiciju mladih pozivaju se Akrap i Čipin u svom istraživanju glavnih razloga produženog života mladih s roditeljima (Akrap i Čipin, 2008).

Iz rezultata njihovog istraživanja uočava se, kao što kaže i Ilišin (2007.), da su ekonomski razlozi glavni razlozi duljeg ostajanja mladih u Hrvatskoj u roditeljskom domu.

Više je razloga zašto je teško definirati skupinu mladih. Oni su heterogena skupina koja je unutar sebe raslojena s obzirom na diferenciranost društva kojem pripadaju, ali i jedinstva zbog nekih svojih zajedničkih karakteristika (Ilišin, 2007). Dodatno, teško da se može postići jedinstvena definicija jer su različiti uvjeti u kojima žive mladi u različitim društvima širom svijeta. Preporuka je definirati raspon godina za kategoriju mladih kao dob u kojoj mlada osoba može napustiti obvezno školovanje i naći prvo zaposlenje. Ovakvu definiciju kategorije mladih koristi i Međunarodna organizacija rada, iako se slažu da se ova granica pomiče prema gore zbog stanja na tržištu rada i produženog obrazovanja mladih (ILO, 2010).

Europska komisija u novoj strategiji za mlade od 2021. do 2027., u dokumentu naziva „Uključivanje, povezivanje i osnaživanje mladih: nova strategija Eu za mlade“ izrijeком ne navodi definiciju mladih. Iz empirijskih podataka koje navodi može se zaključiti da mlade promatra kao dobnu skupinu od 15 do 29 godina (EC, 2018).

U novije vrijeme uočava se tendencija pomicanja granice mladosti do 35. godine života. Podizanje granice mladosti prema zreloj životnoj dobi je, između ostalog, uvjetovano produženjem prosječnog životnog vijeka stanovništva u većem dijelu suvremenog svijeta kao i duljim zadržavanjem sve većeg broja mladih u obrazovnom sustavu, odnosno produljenjem razdoblja u kojem se pripremaju za ulazak u svijet rada. Primjerice, u Programu ruralnog razvoja Republike Hrvatske 2014.-2020. gornja granica za skupinu mladih je podignuta na navršених 40 godina do trenutka apliciranja na natječaj iz Mjere 6.1. za bespovratna sredstva u iznosu 50.000 eura namijenjenih za mlade poljoprivrednike.

Razvidno je da se gornja granica povećava, jer produljenje obrazovanja, viša razina znanja potrebnog za zapošljavanje, problem nezaposlenosti i visoki troškovi zasnivanja vlastitog kućanstva dovode mnoge mlade ljude u produženu ovisnost o roditeljima.³ Drugim riječima, „suvremenu omladinu obilježava usporeno preuzimanje trajnih društvenih uloga“ (Ilišin, Radin 2007:16), koje doduše može biti samoizabrano ili prisilno, no čega je posljedica ograničavanje

³ By youth, with youth, for youth. <https://en.unesco.org/youth> (UNESCO, 2020)

moгуćnosti iskazivanja potencijala mladih, te pojava razliĉitih problema mladih (Ilišin, Radin 2007). Time mladi postaju istaknuta ranjiva skupina društva o kojoj je potrebno posebno brinuti.

Sociološki gledano, socijalna kategorija „mladi“ moţe se promatrati dvostrano, obuhvaćajući pozitivne i negativne stereotipe, što se odraţavalo i u društvenoistraţivaĉkim pristupima. S jedne strane, mladi predstavljaju nadu za razvoj društva i kreativan izvor rješenja društvenih problema, ili „predstavnike poţeljne budućnosti“ (Ilišin, Radin 2007:16). Proizlazi da su mladi vitalno bogatstvo svakog društva kojem treba osigurati optimalne društvene uvjete razvoja kako bi se što potpunije i pravovremeno ispunili njihovi potencijali. S druge strane, oni su društveni problem obiljeţen ranjivošću ĉime se stvaraju novi troškovi za društvo (budući su skupina s problemom) ili ĉak i društvena prijetnja kroz razvoj društveno nepoţeljnih ponašanja, kada su mladih izvor problema uglavnom zbog svoje neintegriranosti u šire društvo.

Ključno je istaknuti da bez obzira na to smatra li se mlade resursom ili problemom, što je zapravo njihova paradoksalna pozicija, suvremena društva imaju odgovornost stvaranja odgovarajućih uvjeta koji bi omogućili mladima njihovo integriranje u šire društvo te time omogućili ostvarenje njihovih potencijala ĉime se potvrđuju kao resurs društva. Određene okolnosti, prvenstveno one vezane uz demografske promjene i opadanje broja i udjela mladih u razvijenim zemljama, ĉine ih rijetkim resursom, a time dodatno ranjivima.

Kada se mladi poimaju kao resurs društvenog razvoja, fokus se usmjerava na prvotna pitanja o tome koliko je uopće mladih i koja podruĉja imaju usku ili smanjujuću „resursnu bazu“ mladih. To je bitno poznavati radi planiranja njihovih razvojnih potencijala i stvaranja pogodnih društvenih uvjeta. Tome je tako jer, kako ističe Meĉev-Vudrag (2012), pogoršanje strukture stanovništva prema dobnim skupinama vodi smanjivanju radnog kontingenta i povećavanju udjela umirovljenika. To u ekonomskom smislu znaĉi povećanje izdataka za transferna plaćanja, odnosno povećane javne rashode za mirovine, zdravstvene usluge, socijalnu skrb i drugo. Demografsko starenje ima nepovoljne uĉinke na gospodarski razvoj i makroekonomske varijable. Sa stajališta planiranja potencijala za rast i razvoj, mladi predstavljaju društvenu skupinu ĉije potrebe definiraju pojedine stavke drţavnog proraĉuna kao i potencijale razvoja trţišta proizvoda i usluga te trţišta rada u Hrvatskoj. Stoga je vaţno sustavno praćenje podataka koji se odnose na broj i udjele mladih u razliĉitim socio-ekonomskim strukturama.

2.2. Mladi u demografskoj slici Europe

Globalno gledajući, na Zemlji nikada nije bilo više mladih nego sada. Otprilike 60% svjetske mladeži živi u Aziji; 15% u Africi; 10% u Latinskoj Americi i Karibima, a preostalih 15% u razvijenim zemljama i regijama. U svijetu, kako prikazuje Tablica 1, Etiopija trenutno ima najveći udio omladinske populacije s 21,8%, a Bugarska najmanji udio s 9,1% (PRB, 2017).

Tablica 1. Najniži i najviši udjeli mladih 15-24 godine po zemljama

Najniži %		Najviši %	
Bugarska	9,1	Etiopija	21,8
Slovenija	9,3	Lesoto	21,7
Španjolska	9,3	Svazi	21,7
Japan	9,4	Istočni Timor	21,7
Češka	9,4	Afganistan	21,4
Estonija	9,5	Jemen	21,3
Latvija	9,5	Gvatemala	21,3

Izvor: PRB - Population Reference Bureau. Washington, 2017.

<https://www.prb.org/resources/2017-world-population-data-sheet-with-focus-on-youth/>

U Europskoj uniji je početkom 2023. živjelo oko 448,4 milijuna stanovnika. Udio mladih dobi od 15-29 godina u stanovništvu EU-a pao je s 18,4 % iz 2010. godine na 16,3 % do 2021. Bugarska ima najnižu stopu mladih u navedenim dobnim kategorijama, svega 14,2 %, a Cipar najvišu sa 20,7 %. Hrvatska se nalazi između sa 16,5 %. Predviđa se daljnji pad udjela mladih, sve do 14,9 % u 2050. godini kao posljedica niskih stopa fertiliteta i produljenja životnog vijeka (Eurostat, 2022a).

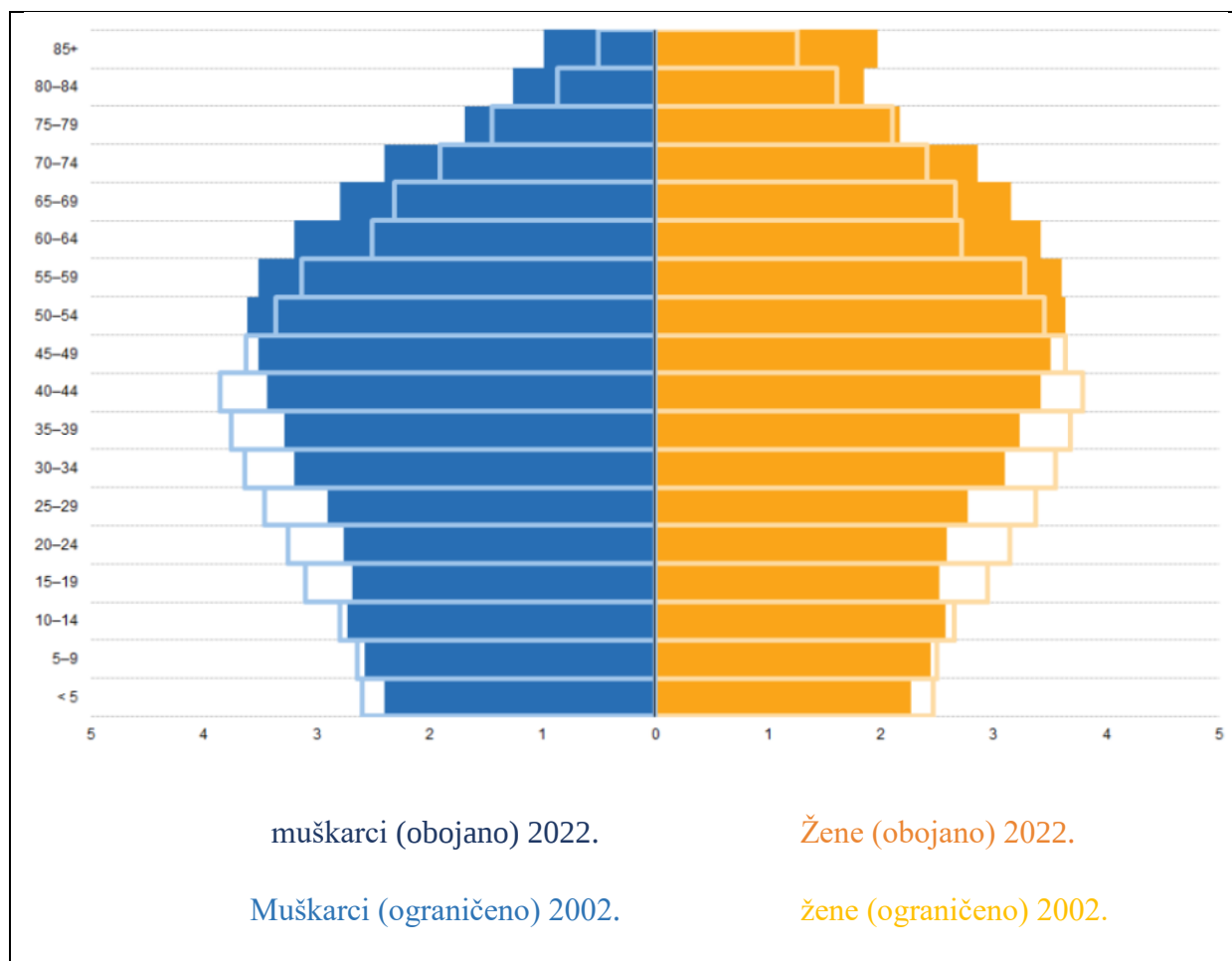
Starijih od 65 godina bilo je oko 98 milijuna (19,4%)⁴, što u usporedbi s 80 milijuna djece (15,6% onih starosti od 0-14 godina)⁵ pokazuje daljnje trendove starenja stanovništva EU. Takva demografska kretanja ukazuju da će se populacija mladih i dalje smanjivati što je daljnja prijetnja za održivost socijalnih i gospodarskih sustava europskih zemalja koji za razvojnu društvenu reprodukciju traže vitalan i stabilan demografski sustav.

Podatci Eurostata (Grafikon 1.) pokazuju drastično smanjenje broja stanovnika dobnih razreda od 40-45 godine na niže u 2002., kao i dobnih razreda od 45-49 na niže za 2022. godinu, dok se relativan broj starijih dobnih skupina povećava, zbog čega se povijesni oblik dobne piramide udaljio od trokuta i poprimio oblik urne s naglašenim padom udjela djece i mladih te povećanim

⁴ Najveći udjel osoba starijih od 64 godine u ukupnom stanovništvu ima Italija (22,3 %), slijedi Grčka (21,5 %) i Njemačka (21,2 %), dok je Irska imala najniži (13,5 %).

⁵ Irska ima najmlađe stanovništvo s 21,1% udjelom djece 0-14 godina, dok najniži udio djece ima Njemačka (13,4%).

udjelom starijih osoba. Implikacije su da će udio starijih osoba u ukupnom stanovništvu znatno porasti u narednim desetljećima jer će više osoba iz poslijeratnog naraštaja „baby booma” ostvariti uvjete za mirovinu. To će pak dovesti do većeg opterećenja za radno sposobno stanovništvo kako bi se zajamčila sredstva za socijalne izdatke starijeg stanovništva za niz povezanih usluga.

Grafikon 1. Piramide stanovništva, EU-28, 2002. i 2022.
Izvor: Eurostat, 2018c.

U Europskoj uniji se kontinuirano smanjuje broj djece i mladih ukupno, kao i u pojedinačnim kontingentima u dvadesetogodišnjim razdoblju. Prema podacima u tablici 2. u 2016. godini u odnosu na 1996. za skupinu 0-29 smanjenje udjela je iznosilo 6,6% (za skupinu 0-14 (2,5%) i skupinu 15-29 (4,1%)). Sukladno tome, rasli su udjeli skupina od 65 i više godina (brže nakon 2006. godine).

Tablica 2. Djeca i mladi u ukupnom stanovništvu, EU-28, 1. siječnja 1996., 2006. i 2016.

	1996.	2006.	2016.
--	-------	-------	-------

	Broj (000)	%	Broj (000)	%	Broj (000)	%
Djeca i mladi (0-29 godina)	189.425	39,6	174.787	35,5	166.604	33,0
Djeca (0-14 godina)	86.509	18,1	78.993	16,1	78.889	15,6
Mladi (15-29 godina)	102.917	21,5	95.794	19,5	87.915	17,4

Izvor: Eurostat, 2017.

Osim smanjivanja ukupnog broja djece i mladih, još neki pokazatelji ukazuju na buduće pogoršanje demografskih kretanja. Na primjer, smanjuje se broj rođene djece u fertilnoj dobi žene (stopa plodnosti), a žene u sve kasnijoj dobi imaju prvo dijete. U EU-27 (nakon 2020.), prema podacima Eurostata za 2021. godinu, žena u prosjeku rodi 1,53 djeteta, najviše u Francuskoj (1,84), a najmanje u Malti (1,13). U EU prosječna dob žena s prvim porodom iznosi 29,7 godinu, najviša je u Italiji i Španjolskoj (31,6), a najniža u Bugarskoj (26,5). Hrvatska pripada u skupinu zemalja u kojima je ukupna stopa plodnosti viša od prosjeka EU, a prosječna dob žene pri rađanju prvog djeteta je ispod prosjeka EU (Eurostat, 2023a).

Navedeni podaci ukazuju kako Europskoj uniji sve više ponestaje mladih kao resursa važnog za društvenu i gospodarsku reprodukciju. U skladu s kretanjima skupine mladih i skupine starijih ljudi koje ovisi o radno sposobnom stanovništvu, izvjesno je da će današnje generacije djece biti suočiti s povećanim teretom kad dođu u radnu dob. S tim u vezi, održavanje socijalnih sustava, mirovinskih shema i sustava javnog zdravstva vjerojatno će predstavljati izazov za cjelokupno društvo, a posebno za buduće generacije u radnoj dobi. Za očekivati je da će se povećati ukupna potražnja za transferima iz navedenih sustava zbog sve većeg broja starijih osoba što će zasigurno tražiti nove načine za osiguranje dugoročno održivih javnih financija u trenutku pada udjela ekonomski aktivnih ljudi.

Kretanje mladih prema urbanim središtima i migracije iz nerazvijenih u razvijene zemlje dodatni su teret za integraciju mladih. Prema podacima Svjetske banke za 2022., udio ruralnog stanovništva u globalnoj populaciji iznosi 42 % što je smanjenje za 20 % u posljednjih 30 godina. Taj udio se kontinuirano smanjuje jer su se kohorte mladih iz siromašnih zemalja, posebno iz ruralnih područja, pokrenule prema razvijenim zemljama za boljim životom. Udio ruralne populacije za Europsku uniju u prosjeku iznosi 24,5 %. Najmanji udio ruralne populacije od EU zemalja ima Belgija (2%), Malta (5 %), Nizozemska (7 %) i Luksemburg (8 %), a najviše Rumunjska i Slovačka (46%), Slovenija (44 %), Hrvatska (42 %) i Austrija (41 %). Očekuje se daljnje smanjivanje ruralnog stanovništva. To je opći trend u svim zemljama potaknut iseljavanjem iz ruralnih područja (Svjetska banka, 2023).

Pitanja integracije mladih u društvo opterećeno migracijama iz ruralnih u urbana područja unutar i izvan zemlje umanjuje mogućnosti ostvarenja njihovog punog potencijala što je bliže perspektivi koja mlade doživljava kao problem. Zato problematika mladih zahtijeva posebnu pozornost politika i mjera na svim razinama. U nastavku je pregled statističkih podataka o istaknutim problemima mladih, s posebnim naglaskom na ruralna područja.

2.3. Nezaposlenost i mladi u EU

Dugoročni trendovi nezaposlenosti u EU. Prema podacima Eurostata, početkom drugog milenija u EU-28 bilo je nezaposleno više od 20,5 milijuna osoba, što je tada činilo 9,2 % ukupne radne snage. Uslijedilo je dugo razdoblje većeg pada nezaposlenosti, pa ponovnog rasta u 2004. kada je krajem godine zabilježena stopa s početka milenija (9,2 %) , a broj tražitelja posla koji su bili dostupni za rad dosegao 21,2 milijuna. Početkom 2005. godine započelo je razdoblje neprestanog pada nezaposlenosti koje je trajalo do prvog tromjesečja 2008. Tada je nezaposlenost u EU-28 dosegla 16,2 milijuna osoba, što je ekvivalentno stopi od 6,8%. Ekonomska kriza 2008. godine uslijedila je naglo između drugog tromjesečja 2008. i sredine 2010. godine, s rastom stopa nezaposlenosti i više od 6,7 milijuna novih tražitelja posla, što je dalo stopu nezaposlenosti od 9,7%, odnosno najveću zabilježenu vrijednost od početka 2000. godine. Nakon kratkog smirivanja na tržištu rada, stope nezaposlenosti su od drugog tromjesečja 2011. godine do drugog tromjesečja 2013. godine nastavile kontinuirano rasti što je dovelo do značajnog povećanja broja nezaposlenih na rekordnih 26,5 milijuna, što odgovara rekordnoj stopi od 11%. Od tada se stopa počela smanjivati, dostigavši rekordno nisku razinu od 6,6% na kraju 2018. godine.

U 2023. godini je broj nezaposlenih u EU-u pao ispod 13 milijuna ljudi što je manje od 6 % ukupne radne snage EU-a. Silazni trend je vidljiv u većini europskih zemalja nakon gospodarske krize izazvane COVID-19. Najnižu stopu imale su Češka (2,7 %, Njemačka 3 %, Francuska i Italija 7 do 8 %, a najvišu Grčka s 11,2 % i Španjolska s 12 %.

Nezaposlenost mladih. U EU, odnosno njezinim državama članicama, gotovo 100 % stanovništva u dobi od 15 godina još ide u školu. Prijelaz u radnu snagu događa se postupno kako mladi stare. Prelaskom u radnu snagu, postaju zaposleni ili nezaposleni kao tražitelji posla. Ima i onih koji ostaju izvan radne snage.

Kod praćenja stopa nezaposlenosti mladih treba imati u vidu da su brojni mladi u toj dobi još u obrazovanju. Mnogi još studiraju, pa niti su zaposleni, niti traže posao te ne pripadaju u dio radne snage koji se koristi kao nazivnik za izračunavanje stope nezaposlenosti. Iz tog razloga se izračunava pokazatelj nezaposlenosti koji se zove „omjer nezaposlenosti mladih“, a računa se tako da se izračunava udio registriranih nezaposlenih u ukupnoj populaciji mladih dobi od 15-24 godine. Tablica 3. pokazuje stopu nezaposlenosti i omjer nezaposlenosti za mlade od 15-24 godine, za desetogodišnje razdoblje od 2008.-2018. godine za EU-28 sveukupno i sve njezine zemlje-članice.

Tablica 3. Stope i omjeri nezaposlenosti mladih 15-24 godine u EU po zemljama 2008.-2018.

	Stopa nezaposlenosti mladih %				Omjer nezaposlenosti mladih %			
	2008.	2016.	2017.	2018.	2008.	2016.	2017.	2018.
Austrija	8,5	11,2	9,8	9,4	5,1	6,5	5,5	5,3
Belgija	18,0	20,1	19,3	15,8	6,0	5,7	5,4	4,7
Bugarska	11,9	17,2	12,9	12,7	3,7	4,1	3,4	3,0
Cipar	9,0	29,1	24,7	20,2	3,8	10,8	9,0	7,9
Češka	9,9	10,5	7,9	6,7	3,1	3,4	2,5	3,0
Danska	8,0	12,0	11,0	9,3	5,8	7,9	7,0	5,9
Estonija	12,0	13,4	12,1	11,9	4,9	5,8	5,6	5,6
Finska	16,5	20,1	20,1	17,0	8,8	10,5	10,7	9,0
Francuska	19,0	24,6	22,3	20,7	7,1	9,0	8,0	7,6
Grčka	21,9	47,3	43,6	39,9	6,6	11,7	10,9	9,3
Hrvatska	23,6	31,8	27,2	23,8	8,7	11,6	9,8	7,9
Irska	13,5	16,8	14,4	13,8	8,9	8,5	6,7	6,4
Italija	21,2	37,8	34,7	32,2	6,5	10,0	9,1	8,4
Letonija	13,6	17,3	17,0	12,2	5,8	6,9	6,8	4,6
Litva	13,3	14,5	13,3	11,1	4,0	5,1	4,6	4,1
Luksemburg	17,3	19,1	15,5	13,5	5,2	5,8	4,7	4,7
Mađarska	19,5	12,9	10,7	10,2	4,9	4,2	3,5	3,3
Malta	11,7	10,7	10,6	9,2	6,1	5,5	5,6	5,1
Nizozemska	8,6	10,8	8,9	7,2	6,0	7,4	6,1	4,9
Njemačka	10,4	7,1	6,8	6,2	5,5	3,5	3,4	3,1
Poljska	17,2	17,7	14,8	11,7	5,7	6,1	5,2	4,1
Portugal	21,6	28,2	23,8	20,3	8,5	9,3	8,1	6,9
Rumunjska	17,6	20,6	18,3	16,2	5,7	5,8	5,5	4,8
Slovačka	19,3	22,2	18,9	14,9	6,2	7,2	6,3	4,8
Slovenija	10,4	15,2	11,2	8,8	4,5	5,1	4,4	3,4
Španjolska	24,5	44,4	38,6	34,3	11,7	14,7	12,9	11,3
Švedska	20,2	18,9	17,8	16,8	10,7	10,4	9,8	9,1
Ujedinjeno Kraljevstvo	15,0	13,0	12,1	11,3	9,2	7,6	7,0	6,4
EU-28	15,9	18,7	16,8	15,2	7,0	7,8	7,0	6,3

Izvor: Eurostat, 2020.)

Podatci iz Tablice 3. pokazuju da su, u desetgodišnjem razdoblju 2008.-2018., omjeri nezaposlenosti mladih u EU puno niži (2018. godine 6,3%) od stope nezaposlenosti mladih (2018. godine 5,2%) što ukazuje na sve manji broj tražitelja posla u ovoj dobnoj skupini zbog ostanka u obrazovanju (Eurostat, 2020.).

Općenito, iz podataka se može iščitati i kako je, prema stopi nezaposlenosti mladih starosti 15-24 godine, problem nezaposlenosti kod mladih naglašeniji u mediteranskim zemljama - Grčkoj (2018. 39,9 %), Španjolskoj (2018. 34,3 %), te Italiji (2018. 32,2 %), dok je Hrvatska 2018. bila na nezavidnom 4. mjestu sa stopom od 23,8 %. Najniže stope nezaposlenosti mladih imale su 2018. godine Njemačka (6,2 %), Češka (6,7 %), te Nizozemska (7,2 %).

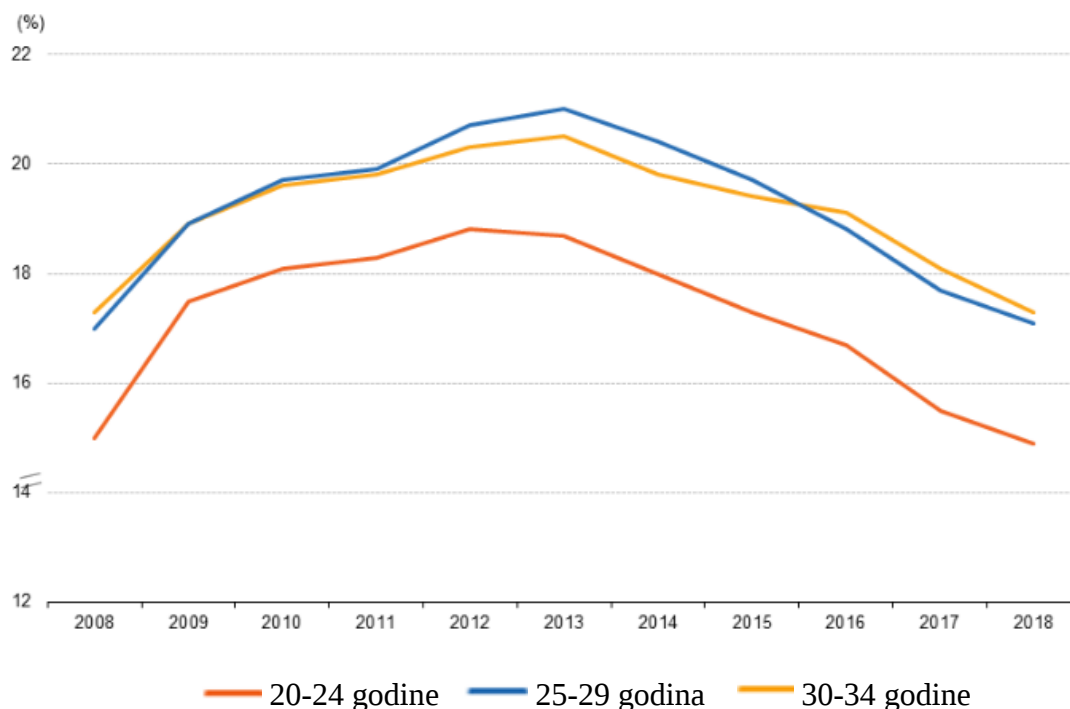
Prema podacima o omjeru nezaposlenosti mladih, Španjolska (11,3 %) i Grčka (9,3 %) nalaze se na vrhu ljestvice, no prema ovom pokazatelju Finska (9%) i Švedska (9,1 %) također iskaču kao zemlje s problemom nezaposlenosti mladih. S druge strane, Češka (3 %) i Njemačka (3,1 %) nalaze se među zemljama EU s najnižim iznosima omjera nezaposlenosti mladih, što je u skladu s njihovim podacima o niskoj stopi nezaposlenosti mladih, dok Bugarska (3%) prema ovom pokazatelju ulazi u skupinu zemalja s najnižim iznosom omjera nezaposlenosti mladih u EU što vjerojatno ukazuje na ostanak u obrazovanju.

Noviji podatci Eurostata (2023) o nezaposlenosti mladih pokazuju značajno niže stope u odnosu na proteklo desetgodišnje razdoblje. U prosincu 2022. bila je rekordno niska s 14,50 % u odnosu na rekordnih 25,2% iz prosinca 2013. godine.

NEET (Not in Education, Employment or Training). Kod analiziranja nezaposlenosti mladih treba imati na umu da su mladi pogođeni nezaposlenošću više od ostalih dobni skupina. Istraživanja pokazuju da, iako su razina obrazovanja i usavršavanja kompetencija ključ zapošljavanja, određeni dio populacije ne pokazuje interes za daljnje obrazovanje i obuku ili zbog određene materijalne deprivacije nema njima pristup. Stoga je često suprotno koreliran interes za daljnje obrazovanje i obuku sa stopama nezaposlenosti. EU statistika prati ovu pojavu u apsolutnim iznosima i relativno kroz stope NEET-a u dobnim skupinama starijim od 19 godina kada većina mladih ulazi u svijet zapošljavanja. NEET je akronim (Not in Education, Employment or Training) koji označava mlade koji nisu zaposleni niti su u sustavu obrazovanja

i osposobljavanja⁶. NEET indikator pokazuje se kao snažan alat za razumijevanje ranjivosti mladih ljudi u domeni participacije na tržištu rada i socijalne inkluzije.

Na grafikonu 2. prikazana su kretanja stopa NEET-a po dobnim skupinama 20-24, 25-29 i 30-34 godine. Vidljivo je da su najniže stope NEET-a obilježje skupine 20-24 godine koje upućuju na relativno visoko zadržavanje osoba iz ove skupine u obrazovanju i osposobljavanju.

Grafikon 2. Kretanje NEET populacije 2008.-2018.
Izvor: Eurostat, 2019a.

Hrvatska je 2018. godine bila na 7. mjestu, pri vrhu, sa stopom NEET-a 18,5% za promatranu skupinu od 19 do 34 godine. Prosjek EU je iznosio 14,5%. Najvišu stopu imala je Italija (28,9%), a najnižu Švedska (8%). U apsolutnom iznosu, bilo je oko 15 milijuna mladih u dobi od 20 do 34 godine koji nisu bili ni zaposleni, niti u obrazovanju i/ili osposobljavanju (Eurostat, 2020).

Prema stupnju obrazovanja, postoje velike razlike kada se uspoređi stopa NEET-a između osoba s niskim stupnjem obrazovanja te onima sa srednjim ili visokim obrazovanjem.

⁶ Termin se prvi put pojavio 1990-ih, u policy raspravama u Ujedinjenom Kraljevstvu oko potrebe reintegracije mladih ljudi između 16 i 18 godina koji su „ispali“ iz sustava obrazovanja, ali se nisu uspjeli integrirati na tržištu rada. U policy raspravama u Europskoj uniji termin je prvi put konkretno upotrijebljen unutar strategije Europa 2020 (Bedeniković, 2017.).

Očekivano, najveći udjel NEET-a je među onima s niskim stupnjem obrazovanja (37,2%), u usporedbi s 14,7% među onima sa srednjim stupnjem obrazovanja i 9,5% među onima s visokom razinom obrazovanja na razini prosjeka EU. Osobe s niskim stupnjem obrazovanja u EU-u imaju gotovo četiri puta veću vjerojatnost da neće biti ni zaposleni, ni u obrazovanju i osposobljavanju u odnosu na visoko obrazovane (Eurostat, 2019a.).

Stope NEET-a u državama članicama EU-a za ljude u dobi od 20 do 34 godine s niskim stupnjem obrazovanja kretale su se 2018. godine u rasponu između najniže 18,2% (Luksemburg) i najviše 48,8% (Irska). Stope veće od 50% bile su u Hrvatskoj (56,1%), Bugarskoj (58,4%) i Slovačka (62,6%). Ove se stope NEET-a u 2018. godini kreću u rasponu od 20-40% za polovicu država članica EU-a, uključujući Norvešku i Švicarsku. Među mladima od 20 do 34 godine sa srednjim stupnjem obrazovanja, stope NEET-a kretale su se od 6,9% na Malti i Nizozemskoj do vrha od 25,4% u Italiji. Za ovaj stupanj obrazovanja, šest zemalja zabilježilo je stupanj NEET-a viši od 17% (Rumunjska, Poljska, Hrvatska, Francuska, Grčka i Italija), dok je većina zemalja bila u rasponu od 10-16%. Kod skupine s visokim stupnjem obrazovanja u dobi od 20 do 34 godine, stupanj NEET-a bio je općenito niži nego za ostale stupnjeve obrazovanja: kretao se od 3,5% na Malti do 26,6% u Grčkoj, dok je većina država članica EU-a bilježila stopu u rasponu od 6 do 14%. Kao zaključak se mogu povući poveznice između visoke stope NEET za osobe s niskim stupnjem obrazovanja, te niske stope NEET za osobe s visokim stupnjem obrazovanja.

Prema stupnju urbanizacije, pokazuje se da za mlade ljude EU-a koji žive u gradovima postoji manja vjerojatnost da neće biti zaposleni i da će istovremeno biti izvan obrazovanja i osposobljavanja. U 2018. godini udio NEET populacije mladih u EU bio je najniži u gradovima (15,1%), slijede suburbana područja (17,3%) dok je u ruralnim područjima stopa NEET-a bila najviša (18,3%).

Obrazac najnižih stopa NEET-a u gradovima (u usporedbi s ruralnim područjima i predgrađima) ponovljen je u 17 država članica EU-a. Među njima, najveće razlike u stopama između gradova i ruralnih područja zabilježene su u Litvi, Grčkoj i Rumunjskoj, gdje je jaz bio najmanje 11,5 postotnih bodova, a najviši u Bugarskoj (21%).

Najviše stope NEET-a u ruralnim područjima imale su gotovo sve zemlje EU s općenito visokim ukupnim stopama NEET-a uz četiri zemlje iznimke (Cipar, Francuska, Španjolska i

Italija). Ovaj obrazac nije vrijedio za države članice s ukupnim stopama NEET-a ispod prosjeka EU. Tako je u Njemačkoj, Češkoj, Cipru, Francuskoj i Španjolskoj zabilježena najviša stopa NEET-a u gradovima i predgrađima. Ovo vrijedi i za Luksemburg.

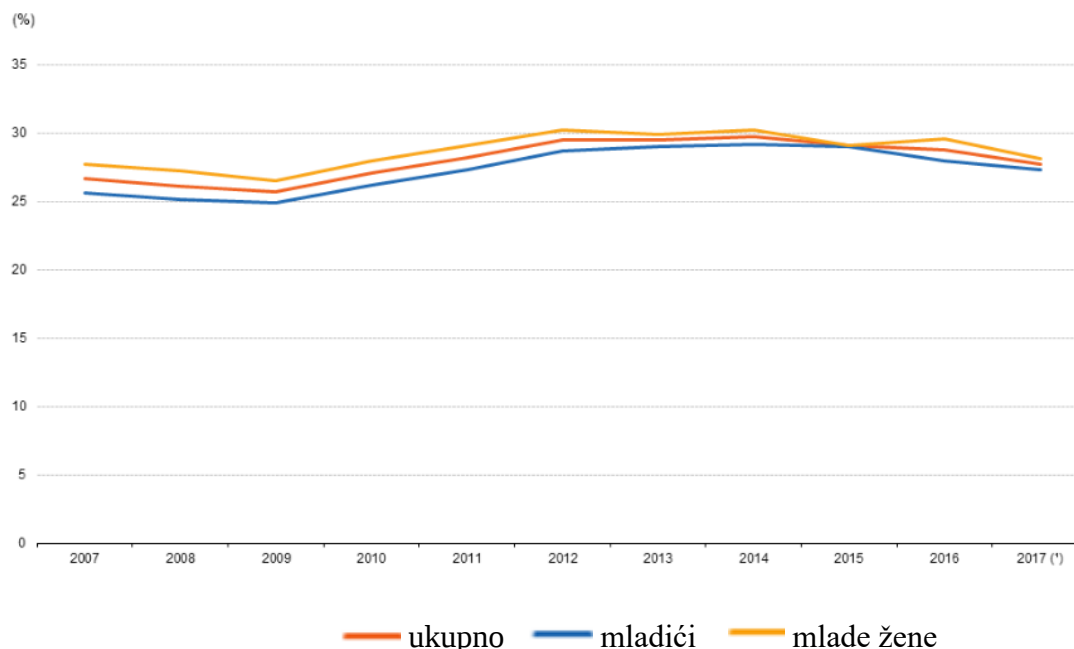
Nezaposlenost u ruralnim područjima. U zemljama EU-28 dominirao je obrazac prisutnosti viših stopa nezaposlenosti u ruralnim u odnosu na urbana područja. Međutim, treba imati u vidu da su stope zaposlenosti u nekim zemljama veće u ruralnim nego u urbanim područjima. Znači, bilo bi uputno koristiti iskustva tih zemalja u poticanju zapošljavanja kao i druge mjere koje tome doprinose. U 2015. godini, najveće stope zaposlenosti u ruralnim područjima zabilježene su u sjevernim i zapadnim državama članicama EU, s tim da su stope zaposlenosti porasle iznad 80,0% u Švedskoj i Njemačkoj, dok su Nizozemska i Velika Britanija bile malo ispod ove razine. Suprotno tome, najniže stope zaposlenosti u ruralnim područjima - manje od 60,0% - zabilježene su u Italiji, Grčkoj, Španjolskoj, Hrvatskoj i Bugarskoj (Eurostat, 2018b.)

Ruralna područja manje razvijenih zemalja EU su pogođena većom nezaposlenošću nego urbana. U 2015. godini stopa zaposlenosti u urbanim i ruralnim područjima najviše se razlikovala u Bugarskoj (za 16,7%) i Litvi, (za 10,5%), a bila je niža u ruralnim u odnosu na urbana područja. Ovaj obrazac je bio prisutan u još 8 zemalja, uključujući Hrvatsku i Italiju (Eurostat, 2018b). Posljedično ovim kretanjima, za očekivati je niže stope zaposlenosti, odnosno više stope nezaposlenosti mladih u ruralnim područjima. Stoga je nezaposlenost, u gospodarskom smislu uzrok rizika od siromaštva među mladima, te u demografskom smislu, akcelerator migracija mladih iz ruralnih područja.

2.4. Siromaštvo i socijalna isključenost među mladima

Zbog specifičnog položaja između djetinjstva i odrasle dobi, mladi često trpe različite oskudice koje mogu biti pojačane dugotrajnom nezaposlenošću i/ili življenjem u obitelji s vrlo niskim intenzitetom rada i prihoda. Ovakve situacije dovode pojedince u stanje depriviranosti što može rezultirati socijalnim isključivanjem iz društva. Socioekonomska isključenost i demokratska isključenost idu ruku pod ruku. Mladi koji se bore s oskudicom, uglavnom su manje aktivni građani i imaju manje povjerenja u institucije. To su izgubljeni talenti koji teško preuzimaju brigu za vlastiti život.

Grafički prikaz (Graf 4) pokazuje mlade u dobi od 16 do 29 godina u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti⁷ za desetogodišnje razdoblje 2007.-2017.

Grafikon 4. Udio mladih od 16 do 29 godina u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti, EU-28, 2007-2017, %
Izvor: Eurostat, 2018.a

Uz manje oscilacije kretanja stope siromaštva i socijalne isključenosti među mladima navedene dobi, primjetno je iz Grafa 4 da su ove stope od 2010. godine bila veće u odnosu na 2007. godinu s početka promatranog razdoblja. (Eurostat, 2018a).

Na području Europske unije, 2017. godine bilo je 21,8 milijun mladih između 16 i 29 godina u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti što je 28% od ukupne populacije mladih navedene dobi. U odnosu na 2007. godinu, stopa je 2017. godine bila za 1% veća s nešto nižom stopom za muškarce (27,3) i blago višom stopom za žene (28,2) (Grafikon 4). Najviše su pogođeni mladi u Grčkoj (45,9%), Bugarskoj (41%) i Rumunjskoj (40,4%), a najmanje u

⁷ Pokazatelj koji se odnosi na udio stanovništva u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti temelji se na tri pokazatelja: stopa rizika od siromaštva, ozbiljna materijalna deprivacija i udio kućanstava s vrlo niskim intenzitetom rada. Osobe kojima prijeti siromaštvo ili socijalna isključenost definiraju se kao ljudi koji se nalaze u barem jednoj (ali po mogućnosti dvije ili sve tri) ove situacije. Stopa rizika od siromaštva pokazuje postotak osoba koje raspolažu ekvivalentnim dohotkom (nakon socijalnog transfera) ispod praga rizika od siromaštva, koji je određen sa 60% nacionalnog srednjeg izjednačenog raspoloživog dohotka nakon socijalnog transfera (Eurostat Glossary, 2018.)

Sloveniji (16%) i Češkoj (12,1%). Stopa za Hrvatsku iznosila je 23,9% što je ispod prosjeka EU (27,7%) (Eurostat, 2018a). Međutim, Hrvatska se nalazi u skupini zemalja EU koje su u visokom riziku od siromaštva ruralnog stanovništva, između 30-40%. Rizik od siromaštva je gotovo dvostruko prisutniji kod seoskog u odnosu na gradsko stanovništvo (Eurostat, 2018.a).

Noviji podatci ukazuju na smanjivanje broja mladih koji su u riziku od siromaštva. Podatci Eurostata za 2021. godinu pokazuju 25,3% mladih u dobi od 15 do 29 godina koji su u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti. U apsolutnom broju to iznosi 17,8 milijuna mladih što je značajno smanjenje u odnosu na opisanu 2017. godinu (Eurostat, 2022b).

O nezavidnom položaju mladih govore pokazatelji ekonomske ovisnosti o roditeljskom domu. Analiza ovisnosti mladih o roditeljskom domu po zemljama EU-28 pokazuje velike razlike. U EU-28, udio mladih od 16 do 29 godina koji žive s roditeljima u 2017. godini iznosio je 68,2%. Za mladiće je taj udio iznosio 73,3%, a za mlade žene 62,9%, što je jaz od 10,4 postotna boda. Općenito u svim zemljama EU, udjeli mladih žena u roditeljskom domu bili su niži nego udjeli mladića. Ta se razlika kreće od 19,3% u Bugarskoj do 4,7% u Švedskoj i 4,6% na Malti. U ovoj skupini (16-29 godina), najveći udio ovisnosti mladića o roditeljskom domu imala je Hrvatska s 91,3%, a za mlade žene Malta s 82,4%, (Eurostat, 2018a).

Za ovisnost mladih o roditeljskom domu od 2018. godine Eurostat donosi podatke za skupinu mladih od 18-34 godine. Te su stope očekivano niže nego one prikazane za 2017. godinu jer se radi o starijim dobnim skupinama. Tako je EU-28 za 2018. godinu stopa ovisnosti o roditeljskom domu iznosila 48,2 %, a za 2019. godinu 48,6 %. Za navedene godine za EU-27 (bez Velike Britanije) ova je stopa iznosila 50,0 % u 2018., zatim 50,4 % u 2019., 49,5 % u 2020., te 49,4% u 2021. i 2022. godini (Eurostat, 2023b).

Ako promatramo mlade u užoj skupini, dob od 25 do 29 godina, koji su u 2017. godini živjeli s roditeljima po zemljama EU, Hrvatska je na prvom mjestu s najvećim udjelom od 77,%, dok je prosjek za EU-28 iznosio 42% (Eurostat, 2018a). Podatci za 2022. za skupinu mladih između 18 i 34 godine pokazuju da Hrvatska i dalje ima najveću stopu ovisnosti mladih o roditeljskom domu (78,2%). Sa stopom iznad 70 % slijedi ju Grčka (71,9 %), Slovačka (71.2 %) i Portugal (70,7 %) (Eurostat, 2023b). Međutim, dublje analize govore da se dio razloga tako velikom udjelu ostanka mladih u roditeljskom domu treba pripisati jednim djelom kulturnoj i vjerskoj tradiciji, a ne samo nezaposlenosti kao osnovnom ekonomskom uzroku (Globan, 2018). Podaci

za EU 27 (nakon 2020) pokazuju da je prosječna dob napuštanja roditeljskog doma u 2021. godini iznosila 26,5 godina (Eurostat, 2022a).

Poznata je povezanost utjecaja siromaštva i materijalne oskudice na obrazovno postignuće kod djece i mladih, a time i na uspješno uključivanje u svijet rada i izlazak iz materijalne ovisnosti o roditeljima ili društvenoj zajednici. Zato je važno pratiti različite pokazatelje siromaštva i oskudice među djecom i mladima, kako bi se mogle poduzimati adekvatne mjere za njihovo ublažavanje s obzirom na težinu stanja materijalne deprivacije.

Materijalna deprivacija odnosi se na stanje dugotrajne ekonomske oskudice. Stopa materijalne deprivacije pokazatelj je udjela stanovništva koji se ne mogu priuštiti neke predmeta za koje većina ljudi smatra da su poželjni ili čak potrebni za normalan život. Smisao ovog pokazatelja je nadopuniti pokazatelj relativnog siromaštva (koji se temelji na tekućem dohotku) uzimajući u obzir nemonetarne resurse. Pokazatelj razlikuje pojedince koji sebi ne mogu priuštiti određeno dobro ili uslugu i one koji to dobro ili uslugu nemaju iz nekog drugog razloga. Odbor za socijalnu zaštitu EU, u okviru ovog pokazatelja, mjeri postotak stanovništva koji si ne može priuštiti najmanje tri od sljedećih devet stavki: 1) redovito plaćanje najma, hipoteke, komunalnih računa ili kredita, 2) grijanje stana, 3) plaćanje neočekivanih financijskih troškova, 4) redoviti mesni ili proteinski obrok, 5) tjedan dana godišnjeg odmora izvan kuće, 6) televizor, 7) perilica rublja, 8) automobil, i 9) telefon. Osobe koje si ne mogu priuštiti četiri ili više od devet navedenih stavki, smatraju se ozbiljno materijalno uskraćenima i njihov se udio mjeri stopom ozbiljne materijalne deprivacije. Ovaj se pokazatelj temelji na jedinstvenom gore opisanom europskom pragu. To je apsolutno mjerilo siromaštva koje otkriva razlike u životnom standardu između država članica EU-a.

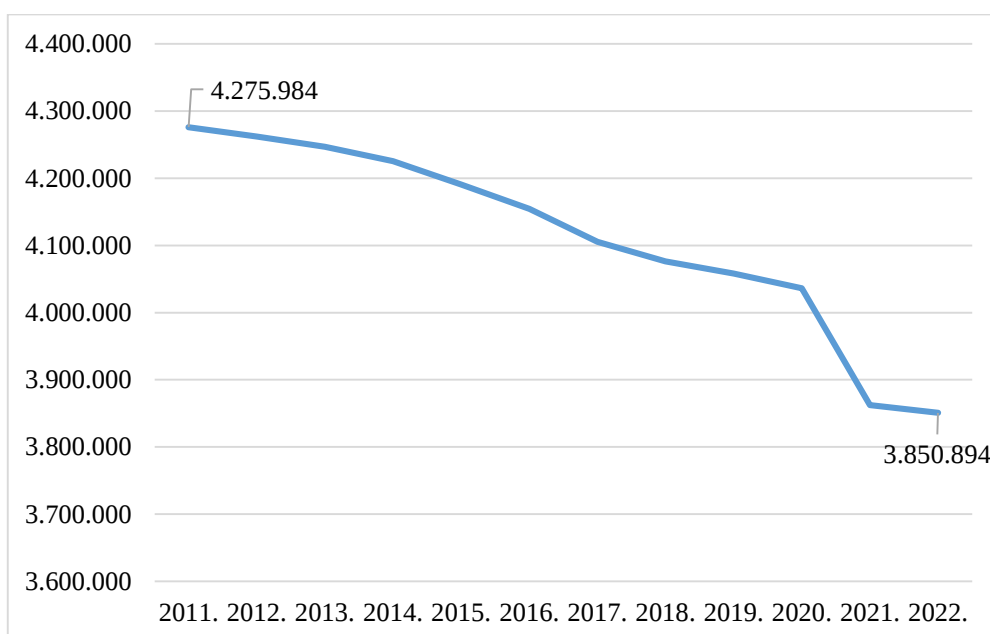
U 2017. godini stopa ozbiljne materijalne deprivacije za mlade (u dobi od 15 do 29 godina) u EU-28 bila je niža nego što je bila 2007. Uz oscilacije kroz promatrano desetgodišnje razdoblje, najviša razina zabilježena je 2012. od 11,7%, a uzastopnim padom u sljedećih pet godina, završila je s 7,8% u 2017. godini. Među zemljama članicama s višim stopama ozbiljne materijalne deprivacije mladih u 2017. u odnosu na 2007., najveći rast do sada zabilježen je u Grčkoj, gdje se stopa više nego udvostručila s 11,4% na 27,0%. Kad je riječ o 18 država članica s nižom stopom ozbiljne materijalne deprivacije u 2017. u odnosu na 2007., najveći postotak smanjenja je u Poljskoj (pad od 17,2 postotna boda), Rumunjskoj (pad od 14,4 postotna boda) i Latviji (pad od 10,7 postotnih bodova).

Godine 2021. stopa ozbiljne materijalne deprivacije za mlade (15-29 godina) u EU iznosila je 6,1 %. Među državama članicama EU-a, 2021. najveći udio mladih (u dobi od 15 do 29 godina) koji su bili ozbiljno materijalno uskraćeni zabilježen je u Rumunjskoj (23,1 %), a slijede je Bugarska (18,7 %) i Grčka (14,2 %). Manje od 3,0 % mladih bilo je ozbiljno materijalno ili socijalno uskraćeno u jedanaest država članica među kojima je i Hrvatska.

2.5. Hrvatski kontekst: mladi u demografskoj slici

Hrvatska bilježi kontinuirani pad broja stanovnika od 2011. godine, a procjenjuje se da će se taj trend nastaviti s obzorom na sve manji udjel mlađih dobnih skupina u odnosu na starije u ukupnoj populaciji. Depopulacijskim trendovima doprinose i niske stope fertiliteta, odnosno sve manji broj živorođene djece po jednoj ženi u fertilnoj dobi što je odraz kulturoloških promjena i ekonomskog stanja obitelji.

Prema Popisu stanovništva iz 2011. godine u Hrvatskoj je živjelo 4.284.889 stanovnika. Narednih godina broj stanovnika je kontinuirano opadao po godinama, a prema podacima Popisa 2021. godine i procijeni stanovništva, u Hrvatskoj je krajem 2022. godine bilo 3.850.894 stanovnika (Grafikon 5.) (DZS, 2022).

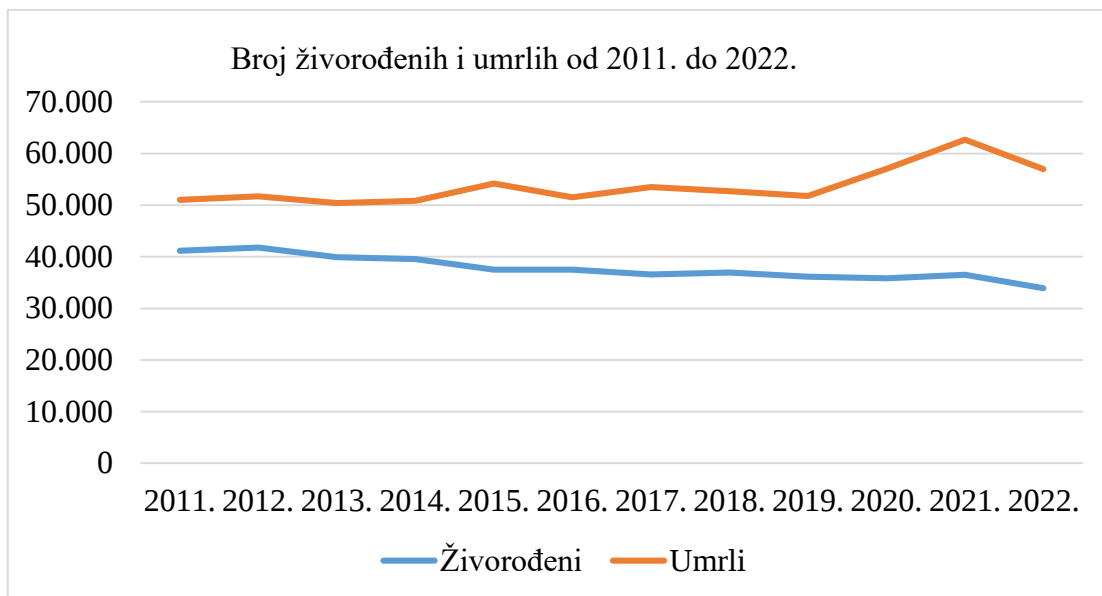

Grafikon 5. Kretanje broja stanovnika Republike Hrvatske 2011.-2022.
Izvor: DZS, 2022.

Demografski slom Hrvatske duže je vrijeme aktualna tema istraživanja društvenih istraživača. Jedno od najizraženijih obilježja kretanje stanovništva u Hrvatskoj je opća depopulacija izražena smanjenjem ukupnog broja stanovništva od 1991. godine, čije se daljnje napredovanje pokazuje i u 2010-ima. Analiza koju je provela Klepač (2021), pokazuje smanjenje stanovništva Hrvatske u razdoblju 2012.-2018 godine za gotovo 186 tisuća ljudi, ali i značajne razlike u načinu raspodjele stanovništva s obzirom na mjesto stanovanja. U promatranom razdoblju, analize podataka Državnog zavoda za statistiku pokazuju kako je naraslo stanovništvo Grada Zagreba - brojem (oko 12 tisuća) i udjelom u ukupnom stanovništvu (s 19% na 20%). Nasuprot tome, općine u Hrvatskoj gube stanovništvo apsolutno (gotovo -93 tisuće) i relativno (s 29% na 28%). Gradovi također gube stanovništvo (-105 tisuća). Gradsko stanovništvo i dalje prevladava u ukupnom stanovništvu Hrvatske i održava se na razini od 52% kroz razdoblje 2012.-2018. (Klepač, 2021).

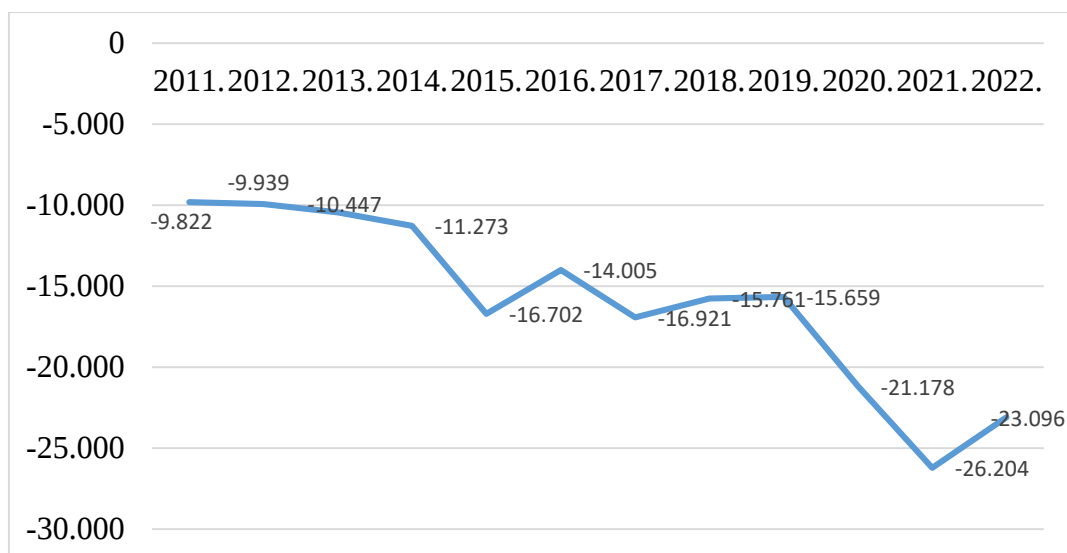
Općenito, položaj mladih u demografskoj slici Hrvatske obilježen je procesom promjene ukupnog broja stanovnika, strukturom demografske bilance, te tendencijama promjena demografske strukture koja je posljedica salda prirodne promjene (odnosa nataliteta i mortaliteta), te salda migracija (odnosa useljavanja i odseljavanja).

Saldo prirodne promjene stanovništva Republike Hrvatske negativan je od 1990. godine. To znači da se u Hrvatskoj rađa sve manje djece. Sve su niže stope nataliteta i više stope mortaliteta, odnosno veći je broj umrlih od živorođenih (Grafikon 6.). To se odražava na promjene starosnog sastava stanovništva na štetu mladih generacija, što ima za posljedicu neravnotežu između kontingenta mladih i starijih skupina stanovništva.

Grafikon 6. Broj živorođenih i umrlih u RH od 2011. do 2022.
Izvor: DZS, 2022., Tab. br. 7.1.1

U posljednjih dvadeset godina stanovništvo Hrvatske se apsolutno smanjuje o čemu svjedoči negativni iznosi prirodne promjene stanovništva, što znači da godišnje više ljudi umire nego što ih se rađa. Negativne vrijednosti prirodne promjene su od 2013. i svake naredne godine bili veći od 10.000, a vrhunac je dostignut 2021. godine iznosom -26.204 (Grafikon 7.).

Grafikon 7. Kretanje prirodne promjene stanovništva 2011.-2021.
Izvor: DZS, 2022., Tab. br. 7.1.1

Prethodno opisan nepovoljan odnos rođenih i umrlih obilježje je svih područja Hrvatske bez obzira na njihov stupanj urbaniteta, pokazuje Klepač (2021). Najnepovoljniji prirodni prirast je onaj u ruralnim naseljima (općinama) s iznimno visokom i rastućom stopom mortaliteta (14,7‰ u 2018.) što ukazuje na to da su ruralna područja jače zahvaćena depopulacijskim kretanjima.

Situacija se pogoršava i u gradovima Hrvatske, a najsporije u Gradu Zagrebu (Klepač, 2021). Analize odnosa nataliteta i mortaliteta provedene 2019. godine za 6 hrvatskih regija pokazuju najviše negativne vrijednosti prirodnog prirasta za regiju Slavonija i Baranja, kako ruralnih takoi urbanih naselja u analiziranom razdoblju od 2014. do 2019. U ruralnim naseljima porast stope mortaliteta najveći je u Vukovarsko-srijemskoj (s 13,8 ‰ na 16,2 ‰) te Požeško-slavonskoj županiji (13,5 ‰ na 14,9 ‰) u kojima taj razvoj prati i snažno opadanje nataliteta (s 10 ‰ na 8,3 ‰, odnosno 9,9‰ na 8,8‰). Stopa mortaliteta urbanih sredina se snažno pogoršava u Požeško-slavonskoj (s 13,1‰ na 15,2‰) te Brodsko-posavskoj županiji (s 11,9‰ na 13,9‰) koja bilježi i opadanje stope urbanog nataliteta (9,3‰ – 8,4‰) (Klepač, 2021).

Na općoj razini, Hrvatska već desetljećima, još od 1980-ih, prebrzo stari (Živić 2003). Prosječna starost hrvatskog stanovništva je u 1971. godini iznosila 34 godine, a u 2017. godini bila je 44,3 godine (DZS, 2022.). Indeks starenja⁸ Hrvatske je kontinuirano rastao od 1971. godine kada je iznosio 47,2% do 136,9% u 2017. godini. Prema spolu, indeks starenja je u 2017. godini za muškarce iznosio 112,8%, a za žene 162,3% (DZS, 2018).

Na procese starenja hrvatskog stanovništva u svojim su radovima upozoravali brojni domaći znanstvenici. Wetheimer-Baletić (2004) naglašava da Hrvatsko stanovništvo nakon 1990. godine obilježava proces smanjene reprodukcije koja je glavnim uzrokom smanjivanja ukupnog broja stanovnika i njegovog starenja. Proces depopulacije i procesi promjena u dobnom sastavu stanovništva obilježeni starenjem čine začarani krug koji u budućnosti vodi prema sve nepovoljnijim demografskim obilježjima stanovništva Hrvatske na prostornoj i općoj razini. Ovim procesima treba dodati i migracijska kretanja koja idu u prilog emigraciji koja još traje. (Wetheimer-Baletić, 2004,).

Nejašmić i Toskić (2013) upozoravaju na silinu depopulacijskih kretanja u Hrvatskoj. Oni navode da će Hrvatska pasti na 3.680.750 stanovnika u 2031. godine, odnosno na broj stanovnika koje su živjeli na području današnje Hrvatske davne 1928. godine. Ovaj se iskaz temelji na rezultatima projekcije kretanja stanovništva na bazi prosječnog godišnjeg gubitka stanovništva od 25.220 stanovnika zbog prirodne promjene, ne uzimajući u ovaj račun saldo migracija (Nejašmić i Toskić, 2013).

⁸ Indeks starenja pokazuje odnos broja stanovnika u dobi od 60 i više godina prema broju stanovnika u dobi od 0 do uključujući 19 godina života, iskazuje se postotkom (DZS, 2018).

Navedeni demografi ostavljaju mogućnost da se dogodi zaokret prema poboljšanju situacije ako se izmijene prevladavajući uvjeti putem politika usmjerenih na značajno bolje blagostanje djece i mladih i stimulirajuće potpore odgovornom roditeljstvu. Oni naglašavaju potrebu uravnoteženja odnosa mladih i starih u dobnoj strukturi vođenjem pronalitetne politike za povećanje najmlađih dobnih skupina, 0-14 i 15-30 godina. S obzirom da se takve politike u Hrvatskoj nisu dogodile u posljednjih 10 godina, depopulacijski procesi se nastavljaju uz daljnje opadanje broja mladih u dobnoj skupini 15 do 29 godina koja čini osnovu radne snage.

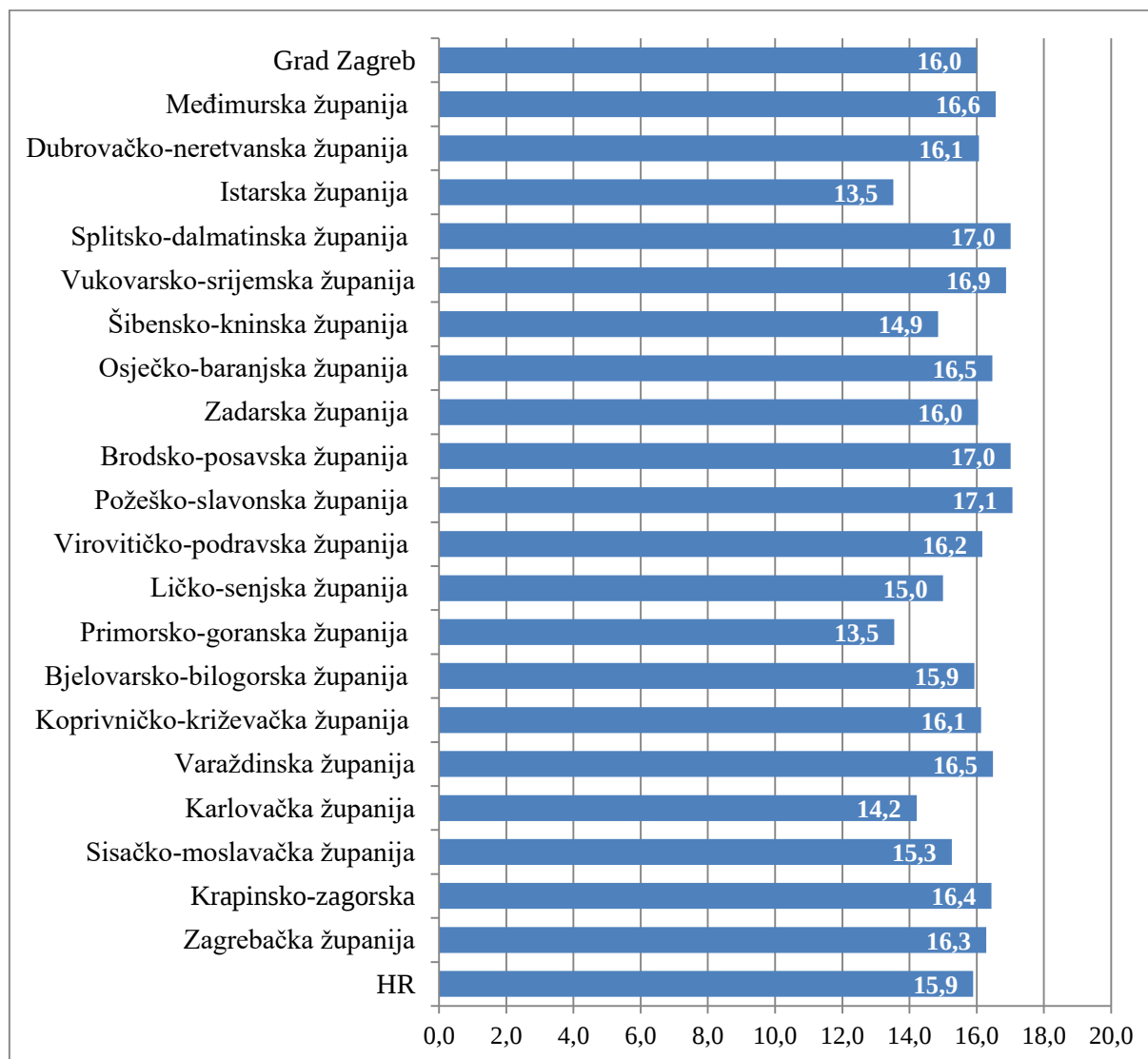
Prema podacima Popisa stanovništva u 2022. godini bilo je 611,4 tisuća mladih (15-29 godina) što je činilo 15,86 % u ukupnom broju stanovnika Hrvatske. U apsolutnom broju je to manje za 180,5 tisuća u odnosu na 2011. godinu kada je mladih osoba u dobi između 15 i 29 godina bilo je 791,9 tisuća ili 18,49% u ukupnom broju stanovnika.

Majstorić (2022) veliko smanjenje broja mladih u dobi 20 do 29 i 30 do 39 godina vidi upravo u emigraciji mlađeg stanovništva u zemlje većeg ekonomskog blagostanja. Smanjenjem broja stanovnika u dobnoj skupini 20 do 29 godina je najizraženije u Primorsko-goranskoj (-33,7 %) i Istarskoj županiji (-32,2 %), a slijede Karlovačka i Sisačko-moslavačka u kojima se udjel stanovnika ove dobne skupine smanjio za više od 30% između popisnih godina 2021. i 2011.

Smanjivanje kontingenta djece i mladih ima za posljedicu smanjenje pritjecanja mladih naraštaja u radnu dob, a time povećanje ukupnog broja umirovljenika u odnosu na radno aktivno stanovništvo, što je prijetnja održivosti sustava javnih rashoda zbog povećanih izdataka za mirovine i socijalnu skrb, a time i održivosti ekonomskog sustava zemlje.

Kako prikazuje Grafikon 8., udjel mladih starosti od 15 do 29 godina je po županijama bio vrlo raznolik u odnosu na prosjek Hrvatske (15,9%). Najniže udjele mladih ove dobne skupine bilježi Primorsko-goranska i Istarska županija s 13,5%, slijede ih Karlovačka županija s 14,2% i Šibensko-kninska s 14,9%. Na suprotnom kraju su županije s najvećim udjelom mladih, Požeško-slavonska s 17,1 %, te Splitsko-dalmatinska i Brodsko-posavska s 17,0 %, a slijede ih Vukovarsko-srijemska s 16,9% te Osječko-baranjska i Varaždinska županija s iznadprosječnih 16,5 % (Grafikon 8.).

Zanimljivost ovih podataka je da županije na istoku Hrvatske bilježe najviše, odnosno iznadprosječne postotne udjele mladih 15 do 29 godina, a dok županije koje su prema BDP-u najrazvijenije bilježe najniže udjele, što donekle može ublažiti mit da je u Slavoniji ostalo staro i slabije pokretljivo stanovništvo, jer to mladi zasigurno nisu.

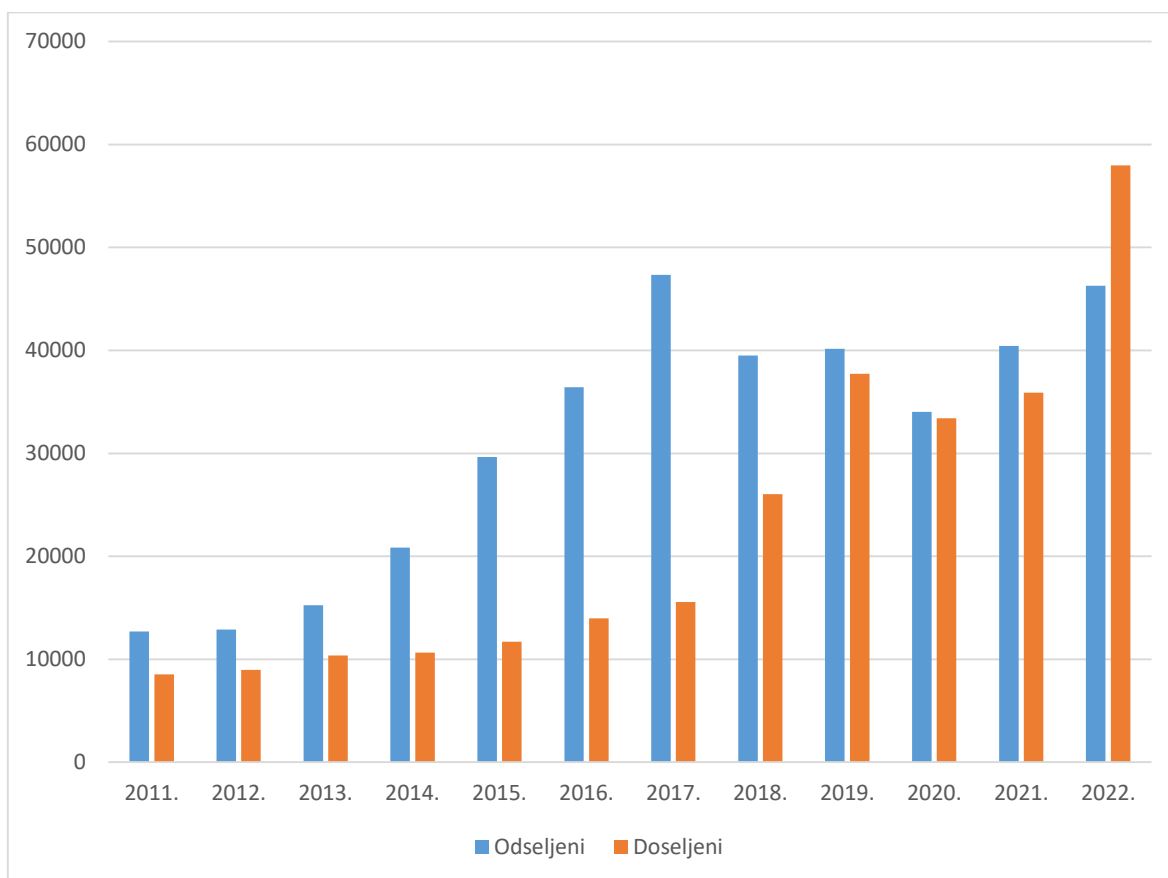

Grafikon 8. Udijeli stanovništva u dobi 15-29 godina u ukupnom stanovništvu po županijama u %

Izvor: DZS, Popis stanovništva 2021., izračun i obrada autora

Drugu stranu demografske bilance čini saldo vanjskih migracija koji je negativan za cijelu Hrvatsku kroz cijelo 20. stoljeće te ponovno nakon 2008. godine zbog gospodarske recesije, s dodatnim porastom nakon ulaska Hrvatske u EU 2013. godine. To ne pogoduje pomlađivanju dobne strukture ukupnog i radno sposobnog stanovništva te se u Hrvatskoj povećava demografska međugeneracijska neravnoteža. Iseljavanjem mlađih osoba stvaraju se brojčano slabi naraštaji, a dugoročno se smanjuje (bio)reproduktivni potencijal (Balića, 2020).

Grafikonom 9. prikazano je kretanje broja odseljenih osoba od 2011. do 2022. godine. Otvaranje granica i slobodno kretanje radnika u EU je otvorilo mogućnost zapošljavanja u drugim zemljama članicama EU-a. U 2014. evidentirano je značajnije povećanje odseljenih osoba iz Hrvatske, njih 20.858, što je više za 36,7% nego 2013. Ukidanjem dvogodišnjeg ograničenja za radnike iz Republike Hrvatske sredinom 2015. godine utjecalo je na porast broja odseljenih za gotovo 10.000 više. Rast se nastavio pa je u 2017. godini zabilježen rekordan broj odseljenog stanovništva iz Hrvatske, njih 47.352 osobe u jednoj godini (DZS, 2018).

Grafikon 9. Doseljeno i odseljeno stanovništvo Hrvatske 2011.-2022.
Izvor: DZS, 2023. Doseljeno i odseljeno stanovništvo, Tab. br. 7.2.1.

Jedna analiza pokazuje kako se emigracijski vrhunac dogodio 2017. godine, a bio je posebno izražen u regiji Slavonija. Na razini županija, najveće povećanje udjela vanjskih migracija u ukupnim odlaznim migracijama pokazalo se u Brodsko-posavskoj (14% 2012., 56% 2017. godine), Vukovarsko-srijemskoj (15% 2012., 59% 2017.), Osječko-baranjskoj (14% 2012., 48% 2017.), te Virovitičko-podravskoj županiji (17% 2012., 46% 2017.) (Klepač, 2021).

Ono što je značajno za taj posljednji val migriranja iz Hrvatske nakon 2013. godine je da se on odvija u situaciji već značajno pogoršanih demografskih i ekonomsko-socijalnih obilježja i strukture stanovništva zemlje. Odlaze pretežno mladi, visokoobrazovani ljudi, konjunkturalnih suvremenih zanimanja za kojima postoji visoka potražnja u visokorazvijenim zemljama koje su destinacije za ekonomske emigrante. Kako tvrdi Balića (2020), permanentno visoka nezaposlenost i pad zaposlenosti tijekom 2014. i 2015. godine utjecala je na to da iz Hrvatske masovno odlaze mladi visokokvalificirani ljudi traženih konjunkturalnih zanimanja, a sve je intenzivniji i odlazak maloljetnika, odnosno iseljavanje cijelih obitelji. Kako ističe Wertheimer-Baletić (2017), negativan migracijski saldo je pretežno pod utjecajem čimbenika društveno-ekonomskog razvoja. Ekonomski su razlozi među najvažnijim potisnim čimbenicima zbog kojih brojno hrvatsko stanovništvo donosi odluku o odlasku iz zemlje. Negativnom migracijskom saldu pogoduju nepovoljne gospodarske prilike, pad opće stope zaposlenosti i životnog standarda, loša poduzetnička klima, dugo čekanje na zaposlenje, nemogućnost pronalaska stalnog zaposlenja u struci, neadekvatne plaće itd. (Balića 2019, prema Župarić-Iljić, 2016).

I Relja i suradnici (2015) ističu ekonomske razloge kao osnovne razloge namjera migriranja posebice među visokoobrazovanom polopulacijom mladih koji se nalaze u nepovoljnoj situaciji na tržištu rada. Autori ističu kako, iako studenti u njihovom istraživanju iskazuju veliku želju za ostankom u Hrvatskoj, izglednost njihova odseljenja povećavaju problemi s kojima su suočeni, a koji su vezani uz nedostatak životne perspektive, nizak standard života i nezaposlenost (Relja i sur. 2015). Nezaposlenost je jedan od najvećih problema mladih, ali i pojava koja ugrožava društveni razvoj. U svom radu Integracija mladih u tržište rada, Potočnik (2007) ističe nepovoljan položaj mladih na tržištu rada koji je povezan s njihovim zapošljavanjem na poslovima kratkog trajanja, ograničenih mogućnosti usavršavanja i nedostupnosti relevantnih informacija.

Hrvatska je pored Portugala jedina zemlja u EU koja je, prema podacima iz 2012., zabilježila ukupno smanjenje stanovništva izazvano negativnom stopom prirodne promjene i negativnim migracijskim saldom. Negativni migracijski saldo uz dugotrajno postojeći negativni saldo prirodnog prirasta sve više postaje bitna odrednica smanjivanja ukupnog broja stanovnika u Hrvatskoj (Wertheimer-Baletić, 2017).

Demografske karakteristike Hrvatske prikazane preko temeljnih demografskih pokazatelja (prirodni prirast, neto migracije i ukupna promjena broja stanovnika), a u kontekstu ulaska u

Europsku Uniju (EU), pokazuju obilježja koja nisu tipična za većinu zemalja EU. Od tadašnjih 28 zemalja EU-a većina je u promatranom razdoblju, njih 18, imalo pozitivan, a 10 zemalja je zabilježilo negativni prosječni prirodni prirast stanovništva (Wertheimer-Baletić, 2017).

Međutim, podatci o doseljenom i odseljenom stanovništvu Republike Hrvatske pokazuju da je nakon dugog razdoblja prvi put u 2022. godini broj doseljenih (57.972) bio veći od broja odseljenih (46.287) pa se s nadom može očekivati pozitivan migracijski saldo u nadolazećim godinama i ublažavanje depopulacijskih kretanja (Grafikon 9).

Sadašnja ukupna demografska slika Hrvatske, ali i demografska slika županija, izrazito je nepovoljna za daljnji socio-ekonomski razvoj županija i Hrvatske u cjelini, tim više što je dodatno pogoršava nova znatna emigracija mladih obrazovanih ljudi u inozemstvo, posebno u zemlje EU. O takvoj demografskoj slici govore podatci prikazani tablicom 4. iz kojih je razvidno intenzivno smanjenje stanovništva u županijama na istoku Hrvatske, s najvećim padom broja stanovnika u Vukovarsko-srijemskoj županiji koja u 2021. godini zadržava tek 62,5% stanovnika iz 1991. godine.

Tablica 4. Stanovništvo istočne Hrvatske, broj i indeks međupopisne promjene 1991.-2021.

Županija	1991.	2001.	2011.	2021.	2021./1991.
Virovitičko-podravska	104.625	99.389	84.836	70.660	67,5
Požeško-slavonska	99.334	85.831	78.034	64.420	64,9
Brodsko-posavska	174.998	176.765	158.575	130.782	74,7
Osječko-baranjska	367.193	330.506	305.032	259.481	70,7
Vukovarsko-srijemska	231.241	204.768	179.521	144.438	62,5
Istočna Hrvatska	977.391	891.259	805.998	669.781	68,5
Ostale županije	3.806.874	3.546.201	3.478.891	3.218.748	84,6
Republika Hrvatska	4.784.265	4.437.460	4.284.889	3.888.529	81,3

Izvor: DZS, Popisi stanovništva 1991.-2021.

Istraživači već dugi niz godina upozoravaju na takve negativne demografske trendove u Hrvatskoj, ukazujući na stanje „demografske krize“, a vrlo često se upozorava upravo na njihov odraz na lokalnoj razini gdje do punog izražaja dolaze nepovoljne posljedice starenja stanovništva uz migracijska kretanja mlađeg stanovništva. Kako ističe Nejamšić (2012), sva ruralna naselja u Hrvatskoj zahvaćena su demografskim pražnjenjem, a veliki ih je udio u nekoliko desetljeća izgubio više od polovice stanovništva. Stalna erozija generacija, dugotrajno smanjenje fertiliteta i starenje otvaraju niz teško rješivih egzistencijalnih problema. U

Hrvatskoj, selo u sve većoj mjeri postaje zajednicom staračkih domaćinstava, bez mladih koji bi naslijedili imanja. U mnogim su selima sadašnji ostarjeli stanovnici uglavnom i njihovi posljednji žitelji, čime se smanjuje ekonomska aktivnost i gase mnogi sociokulturni aspekti života (Nejašmić, 2012). Akrap (2019) za opis suvremene Hrvatske ističe izrazitu prostornu, urbano-ruralnu populacijsku polarizaciju, koja je jedan od vodećih čimbenika neravnomjernog prostornog društveno-gospodarskog razvoja zemlje, pri čemu demografski napreduju gradska područja dok istodobno nazaduju ona ruralna.

Migracijska kretanja pogoršavaju lošu demografsku sliku i smanjuju prirodnu reproduktivnu bazu tih prostora. Trendovi deagrarizacije, urbanizacije i egzodus ruralnog stanovništva, a posebno mladih, rezultirali su depopulacijom čitavih ruralnih područja, starenjem sela, gubitkom dijelova najinovativnijih i poduzetnih segmenata populacije, što seoske sredine pretvara u područja izumiranja, ugrožava njihovu društvenu strukturu te kulturnu i ekonomsku osnovicu i ukazuje na demografski slom hrvatskog sela (Žutinić i Bokan, 2008). Istraživanja pokazuju kako odluci o napuštanju ruralne životne sredine doprinosi procjena nemogućnosti zadovoljenja neke od potreba u mjestu stanovanja/rada, procjena da je kvaliteta života narušena te nezadovoljstvo postojećim aspektima života (Žanić i sur. 2019). U Hrvatskoj je to utjecalo na demografsku polarizaciju na atraktivna, uglavnom gradska, i neatraktivna, uvelike seoska područja (Grgić i sur. 2010). Na razini cijele Hrvatske, istraživanje s interesom za čimbenike iseljavanja seoskog stanovništva od 24 do 45 godina (Grgić i sur. 2010) ukazalo je kako su najveće poteškoće života u hrvatskom seoskom području gospodarske naravi: manjak zaposlenja, slaba mogućnost izbora zanimanja i niža zarada u odnosu na zaposlenje u gradu.

Dvije novije studije ukazale su kako na relaciji selo – grad postoje značajne razlike u hrvatskom kontekstu kada su u pitanju odabrani pokazatelji ekonomskog standarda i kvalitete života.

U studiji „Regionalne ekonomske razlike i stupanj ruralnosti“, Račić (2021) je proveo analizu na razini županija i s obzirom na stupanj njihove ruralnosti. Njegove analize su potvrdile da ruralna područja zaostaju u stvaranju bruto domaće vrijednosti i u razini bruto domaćeg proizvoda. Razina bruto domaćeg proizvoda po stanovniku u visoko ruralnim županijama pokazala se redovito ispod državnog prosjeka, a među županijama s najnižim vrijednostima BDP-a po stanovniku prevladavale su upravo županije koje su prema udjelu stanovništva u općinama pretežito ruralne (radi se o županijama istočne Hrvatske: Vukovarsko-srijemska, Požeško-slavonska, Brodsko-posavska, Virovitičko-podravska). Ipak, važno je istaknuti da su se neke županije s visokom ili prosječnom razinom ruralnosti isticala gospodarskom

uspješnošću; takve županije pokazivale su dva temeljna razvojna puta: gospodarske aktivnosti temeljene na turizmu u priobalnim područjima, ili pak gospodarske aktivnosti temeljene na razvoju prerađivačke industrije u županijama sjeverne Hrvatske. Također se pokazalo da prosječan dohodak po stjecatelju u ruralnim županijama zaostaje za ostatkom Hrvatske. U donjem dijelu ljestvice, među županijama s niskom dohotkom po stanovniku pretežu ruralne županije, a među njima se nalaze i sve županije istočne Hrvatske. Konačno, iz navedene studije želimo istaknuti i podatke o nezaposlenosti: nezaposlenost se ovdje potvrđuje kao najveći ekonomski problem ruralnih prostora, koji se odražava i na demografska kretanja, a taj spoj je posebno izražen u slavonskim županijama. Taj regionalni aspekt je značajan jer nemaju sve ruralne županije jednaki problem – pojedine visoko ruralne županije u središnjem i sjevernom dijelu Hrvatske (Varaždinska, Međimurska, Koprivničko-križevačka i Krapinsko-zagorska) imaju izrazito nisku razinu nezaposlenosti.

Studija Ane Opačić „Rizik od siromaštva u kontekstu socio-ekonomskih nejednakosti između ruralnih i urbanih sredina u različitim regijama Republike Hrvatske“ (2021) naglasak je stavila na pitanje siromaštva. Mjereno prema dvije metode – dohodovnoj i potrošnoj – stopa siromaštva je pokazala velike nejednakosti u hrvatskom kontekstu. Ipak, obje promatrane stope siromaštva bile su značajno više u ruralnim jedinicama lokalne samouprave. Prosječno, rezultati analize pokazuju da u ruralnim sredinama ima 7% više stanovnika koji žive u riziku od siromaštva s obzirom na prihode. Općenito, najviše su stope siromaštva u Slavoniji i Središnjoj Hrvatskoj, a najmanje u Istri i Primorju te u Zagrebu i okolici. U ruralnoj Slavoniji je 27% više stanovništva siromašno po dohodovnoj metodi i 24% više po potrošnoj metodi, nego što je to slučaj u ruralnoj Istri i Primorju. Dodatno, pokazalo se da je, prema stopi siromaštva po dohodovnoj metodi, najviše socijalno nezaštićenih građana u Slavoniji (M=29,28%), potom u središnjoj Hrvatskoj (M=23,37 %), a najmanje u Istri i Primorju (M=11,44%) i Zagrebačkoj regiji (M=16,21%).

Predviđajući daljnje tijekove, gdje bi Hrvatska do 2051. godine mogla imati oko 3,15 milijuna stanovnika, uz dodatne poremećaje u dobnom sastavu stanovništva, Akrap (2019) ističe potrebu za sveobuhvatnim mjerama populacijske politike i uvođenje promišljenih i sustavnih, dugoročnih državnih intervencija, od lokalne zajednice do središnjih državnih institucija, a osobito provedbu niza mjera namijenjenih smanjenju snažnog utjecaja koji egzistencijalni razlozi – nezaposlenost mladih i rad na određeno vrijeme – u Hrvatskoj imaju na donošenje odluke o podizanju obitelji i iseljavanju. Poseban problem su nerazvijena, mahom ruralna,

područja za koja zasebnim mjerama ekonomske politike treba zaustaviti iseljavanje i privući doseljavanje.

2.6. Mladi na tržištu rada u Hrvatskoj

Povijest i metodologija praćenja nezaposlenosti u Hrvatskoj. Nezaposlenost je stanje pojedinca u odnosu na njegovu ekonomsku aktivnost. Nezaposlenost je i pojava u društvu, i nažalost, jedan od najznačajnijih problema s kojima se svaka država suočava. Nezaposlenost mladih, kao visoko prisutna pojava u modernim društvima, predstavlja uzrok gubitka jednog dijela potencijalno mogućeg društvenog proizvoda koji je ekvivalentan razmjerima ove pojave.

Nezaposlenost može opisivati pravno-administrativno stanje odnosno evidentiranost na popisu nezaposlenih zavoda za zapošljavanje. Ujedno, može označavati stav odnosno spremnost na prihvaćanje posla pod određenim uvjetima. Može se odnositi i na socijalne teškoće unutar određenog gospodarskog sustava, kao i na neravnotežu ponude i potražnje rada na pojedinim dijelovima ili na cjelokupnom tržištu rada (Mrnjavac, 1996). Kada se stavi u odnos ukupan broj nezaposlenih osoba (tražitelja posla) s ukupno aktivnim osobama (koje čine zaposleni i tražitelji posla), omjer izražen u postotku pokazuje stopu nezaposlenosti. Drugim riječima, stopa nezaposlenosti predstavlja postotni udio nezaposlenih u aktivnom stanovništvu.

Nezaposlenost i zapošljavanje za područje Hrvatske prati se od 1952. godine, a statističkim podacima o nezaposlenosti i zapošljavanju raspolaže Hrvatski zavod za zapošljavanje (HZZ). Nakon osamostaljivanja Hrvatske, nastavljeno je prikupljanje ovih podataka istom metodologijom koja je bila punovažna na temelju Zakona o evidencijama u oblasti rada (Službeni list SFRJ, br.2 od 7. siječnja 1977. godine (Tomašić, 2002). Međutim, ovaj način prikupljanja podataka o nezaposlenosti nije bio usporediv sa ostalim zemljama, pa je u Hrvatskoj po prvi put u studenom 1996. provedena anketa o radnoj snazi kao godišnje istraživanje, te ponovljena u lipnju 1997. godine. U skladu s preporukama međunarodnih institucija, anketa o radnoj snazi se provodi kontinuirano od 1998. godine.

Uz anketu je zadržana i evidencija na temelju administrativnih izvora pri čemu se nezaposlenom osobom u smislu Zakona o zapošljavanju (Narodne novine, br. 59/96) smatra osoba sposobna za rad u dobi od 15 do 65 godina koja je evidentirana u Hrvatskom zavodu za zapošljavanje kao tražitelj zaposlenja, redovito se prijavljuje, a nije u radnom odnosu, nije vlasnik ili većinski

suvlasnik više od 51% udjela u trgovačkom društvu ili u drugoj pravnoj osobi, ne obavlja samostalno profesionalnu i gospodarsku djelatnost, nije većinski vlasnik ili suvlasnik više od 51% udjela u poljoprivrednom gospodarstvu, te nije redoviti učenik, student ili umirovljenik.

Ovi su uvjeti prošireni i precizno definirani Zakonom o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti koji je objavljen u Narodnim novinama br. 16, 2017. godine. U smislu ovog Zakona, Članak 10., nezaposlenom osobom se smatra osoba koja zadovoljavaju sljedeće uvjete:

- 1) ne ostvari mjesečni primitak od pružanja usluga prema posebnim propisima ili ne ostvari mjesečni primitak, odnosno drugi dohodak prema propisima o porezu na dohodak s obzirom na podatak o uplaćenim doprinosima za obvezna osiguranja dobivenim od Središnjeg registra osiguranika, a koji je veći od prosječne isplaćene novčane naknade u prethodnoj kalendarskoj godini,
- 2) nema registrirano trgovačko društvo ili drugu pravnu osobu, odnosno nema više od 25% udjela u trgovačkom društvu ili drugoj pravnoj osobi,
- 3) nije član zadruge,
- 4) nije predsjednik, član uprave ili izvršni direktor trgovačkog društva ili upravitelj zadruge,
- 5) nema registrirani obrt, slobodno zanimanje ili djelatnost poljoprivrede i šumarstva,
- 6) ne obavlja domaću radinost ili sporedno zanimanje prema posebnom propisu,
- 7) nije osigurana kao poljoprivrednik po propisima o mirovinskom osiguranju,
- 8) nije zaposlena prema posebnim propisima,
- 9) nije korisnik mirovine, osim korisnika mirovine koji ostvari pravo na invalidsku mirovinu zbog profesionalne nesposobnosti za rad odnosno korisnika mirovine koji ostvari pravo na invalidsku mirovinu zbog djelomičnog gubitka radne sposobnosti i korisnika obiteljske mirovine kojemu se ta mirovina ne isplaćuje,
- 10) ne ispunjava uvjete za starosnu mirovinu,
- 11) nije osigurana na produženo mirovinsko osiguranje na temelju ugovora o radu na određeno vrijeme za stalne sezonske poslove,
- 12) nema utvrđenu privremenu nezapošljivost od strane centra za profesionalnu rehabilitaciju,
- 13) nije redoviti učenik ili student (NN, 2017).

U Hrvatskoj se provodi Anketa o radnoj snazi, u skladu s nacrtom uzorka i metodom prikupljanja podataka te se na taj način osiguravaju podatci o ekonomskoj aktivnosti

stanovništva u tromjesečnoj i godišnjoj dinamici. Anketu provodi Državni zavod za statistiku. Budući da je metodologija Ankete usklađena s onom koju propisuje Eurostat, rezultati za Republiku Hrvatsku redovito se objavljuju na internetskim stranicama Državnog zavoda za statistiku (DZS) i u Eurostatovim-ovim publikacijama te omogućuju usporedbu sa svim zemljama članicama Europske unije. Kontinuirana primjena metodološkog koncepta, kako su ga propisali Eurostat i Međunarodna organizacija rada, osigurala je da rezultati Ankete o radnoj snazi na godišnjoj razini jasno upućuju na trendove na tržištu rada Republike Hrvatske (DZS, 2019.).

Anketa o radnoj snazi se metodološki razlikuje od administrativnog prikupljanja podataka o nezaposlenosti, pa se i podatci dobiveni ovim dvjema metodologijama mogu bitno razlikovati. U pravilu, stopa registrirane nezaposlenosti je veća od stope dobivene anketom o radnoj snazi. Kriteriji nezaposlenosti prema anketi radne snage stroži su od kriterija administrativne nezaposlenosti. Prema pravilima ILO-a, nezaposlenom se može smatrati osoba između 15. i 74. godine života koja 1) je bez posla, 2) u proteklih mjesec dana je aktivno tražila posao, 3) u stanju je početi raditi tijekom sljedeća dva tjedna. To je ujedno i definicija nezaposlenosti koju koristi Eurostat. Ova definicija uključuje i one koji rade u neformalnom sektoru, a koji se u podacima HZZ-a pojavljuju kao nezaposleni, iako to stvarno nisu.

Raskorak između administrativnog i anketnog praćenja nezaposlenosti. Prema objavljenju Ankete o radnoj snazi za treće tromjesečje 2018. godine, u Republici Hrvatskoj, prosječan broj nezaposlenih bio je 133.000, dok je istodobno broj registriranih nezaposlenih osoba u HZZ-u bio 134.000. Vidljiv je raskorak od 1000 osoba više prijavljenih u HZZ-u. Analiza ove dvije skupine pokazuje da je od ukupno 133 tisuće nezaposlenih prema Anketi, njih 93 tisuće ili 69,8% bilo prijavljeno i u HZZ-u, dok 30,2% anketno nezaposlenih nije bilo zainteresirano za prijavu u HZZ. Istodobno, od ukupno 134 tisuće registriranih u HZZ-u, njih 41 tisuću ili 30,4% nije zadovoljavalo anketne (međunarodne) kriterije nezaposlenosti. Drugim riječima, iako dio onih koji se na “burzi” vode kao nezaposleni to po međunarodnim kriterijima nezaposlenosti nisu. Otprilike, podjednak broj ljudi nije prijavljen (registriran) u HZZ-u kao nezaposlen iako su bez posla i zbilja traže posao (Brkljača, 2019).

Prema Anketi o radnoj snazi za drugo tromjesečje 2023. godine vidno je smanjen broj nezaposlenih u odnosu na iskazane podatke za 2018. godinu. U drugom tromjesečju 2023. broj nezaposlenih je iznosio 95.000 ili 38.000 manje nego 2018. godine. Prema navedenom izvoru

u drugom tromjesečju 2023. godine stopa nezaposlenosti (15-64) iznosila je 5,7 %, a (15-74) 5,6 % što je smanjenje za 1,4 u odnosu na godinu dana ranije kod obje promatrane stope. U usporedbi s prosjekom EU-27 obje su stope ispodprosječne jer je stopa anketne nezaposlenosti u EU-27 u istom razdoblju iznosila 5,8 %. Podaci DZS-a za listopad 2023. pokazuju stopu registrirane nezaposlenosti u vrijednosti 6,2%.

Prema podacima Godišnjaka Hrvatskog zavoda za zapošljavanje za 2023. godinu prema Anketi o radnoj snazi u 2022. godini bilo je 128.000 nezaposlenih što je dalo stopu od 7% u aktivnoj populaciji, a u 2021. godini 138.000 i stopom 7,6%. Ovi se podaci nešto razlikuju od administrativnih izvora (HZZ, 2023) prema kojima je bilo 116.127 nezaposlenih osoba u 2022. sa stopom nezaposlenosti 6,7% i 136.816 u 2021. godini sa stopom 8,0%.

Nezaposlenos u Hrvatskoj ima izrazitu sezonalnost. Broj nezaposlenih se uobičajeno smanjuje tijekom proljetnih mjeseci, dostiže minimum tijekom ljeta i ponovno raste mjesecima prema kraju godine.

Nezaposlenost mladih u Republici Hrvatskoj. Rizik nezaposlenosti za mlade obično je veći nego za odrasle iz nekoliko različitih razloga. Oni uključuju nedostatak radnog iskustva, relativno kratko ili nepotpuno obrazovanje, veću stabilnost ugovornih odnosa i manje kontakata za traženje posla. Tu je i problem teškog prelaska s obrazovanja u svijet rada zbog neusklađenosti vještina. Sve to može prouzrokovati dugotrajne negativne učinke za omladinsku populaciju. Nezaposlenosti mladih je glavni generator suvremenih migracijskih kretanja.

Tablica 5. Pregled kretanja nezaposlenosti mladih u RH temeljem ankete o radnoj snazi od 2013. do 2017.

		2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	
						RH	EU
Aktivna nezaposlenost (godišnja stopa) %	Ukupno (15-64)	17,5	17,5	16,4	13,3	11,3	7,8
	15-24	50,0	45,5	42,3	31,3	27,4	16,8
	25-29	23,4	22,7	20,5	19,0	17,3	10,0
	15-29	34,1	32,3	29,8	24,6	21,8	13,2
Stopa NEET (godišnja stopa) %	15-24	19,6	19,3	18,1	16,9	15,4	10,9
	od toga nezaposleni	13,9	14,5	13,2	10,9	9,2	4,8
	od toga neaktivni	5,7	4,8	4,9	6,0	6,2	6,1
	25-29	27,1	26,2	23,2	24,3	22,5	17,7
	od toga nezaposleni	17,8	17,5	16,1	14,3	13,9	6,9
	od toga neaktivni	9,3	8,7	7,1	10,0	8,6	10,8
	15-29	22,3	21,8	19,9	19,5	17,9	13,4

	od toga nezaposleni	15,3	15,6	14,2	12,1	10,8	5,6
	od toga neaktivni	7,0	6,2	5,7	7,4	7,0	7,9

Izvor: MROSP, 2019.

Državni zavod za statistiku RH objavljuje podatke o nezaposlenosti po dobnim skupinama. Prema podacima, objavljenim koncem prosinca 2017., stopa nezaposlenosti mladih (15-24) iznosila je 27,4% što je bilo značajno više u odnosu na prosjek EU (16,8%) (Tablica 5.). Redovito izvješće o prosječnom kretanju stope nezaposlenosti mladih na godišnjoj razini objavljuje Hrvatski zavod za zapošljavanje u publikaciji Godišnjak, dok se informacije o kretanju NEET-a mogu naći u publikacijama periodičnog karaktera koje se oslanjaju na Eurostat. Prema Eurostatovim izvorima u tablici 5. prikazana su kretanja godišnje stope nezaposlenosti mladih i godišnje stope NEET-a u RH i EU 2013.-2017. (MROSP, 2019.) Iz predloženih podataka je vidljivo da je Hrvatska u odnosu na EU u 2017. godini imala više stope i aktivne nezaposlenosti i stope NEET-a u svim dobnim skupinama. Vidljivo je i trend opadanja stopa u svim godinama od 2014. do 2016. po svim dobnim skupinama.

Noviji podatci, prema HZZ-ovim Godišnjacima, dostupni su samo za stope nezaposlenosti. Pregled broja nezaposlenih i stopa nezaposlenosti po dobnim skupinama mladih od 2020. do 2022. godine pokazuje nastavak kontinuiranog opadanja stopa nezaposlenosti (Tablica 6).

Tablica 6. Kretanje broja i stope nezaposlenosti mladih po dobi i godinama (2020.-2022.)

Dob	2020.		2021.		2022.	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
15-19	6.236	4,1	5.577	4,1	4.239	3,7
20-24	17.436	11,6	14.868	10,9	10.715	9,2
24-29	18.700	12,4	16.197	11,8	12.617	10,9

Izvor: (HZZ, 2023), (HZZ, 2022)

Kad je riječ o nezaposlenosti mladih u ruralnim područjima Hrvatske, može se samo nagađati da je stopa nezaposlenosti veća u ruralnim nego u urbanim područjima jer nema službenih podataka objavljenih u Hrvatskoj koji to mogu potkrijepiti. Međutim, ta se tvrdnja može potkrijepiti podacima iz izvješća Eurostat-a o socijalnoj isključenosti mladih, gdje je navedeno

da se Hrvatska nalazi u skupini zemalja koje su u viskom riziku od siromaštva ruralnog stanovništva, između 30-40%. Rizik od siromaštva je gotovo dvostruko prisutniji kod seoskog u odnosu na gradsko stanovništvo (Eurostat, 2018.a).

3. Programi i politike za mlade

Europska unija kroz svoje razvojne politike, koje se provode u svim zemljama, vodi posebnu pažnju da se mladi izgrađuju za pozitivne snage društva i arhitekta svog vlastitog života. Da bi mladi razvili svoje sposobnosti, kreativnost i talente kako bi mogli odgovoriti na izazove budućnosti, potrebno je imati kvalitetne programe za mlade. Zauzvrat, mladi svojom snagom i entuzijazmom obogaćuju ambicije Europske unije. Svrha ovog poglavlja je dati sveobuhvatni pregled programa i politika za mlade na razini Europske unije te Hrvatske. Započinje se analizom osnovnih strateških dokumenata za mlade, a fokus se zatim usredotočuje na politike zapošljavanja za mlade te obrazovanje za zapošljavanje u ruralnim prostorima.

3.1.Strateški dokumenti za mlade

3.1.1. Europski programi i dokumenti za provedbu politika za mlade

Krajem prosinca 2018. godine donesena je Rezolucija Vijeće Europske unije i predstavnika vlada država članica koji su se sastali u Vijeću. Sadržaj Rezolucije je Strategija Europske unije za mlade za razdoblje 2019.–2027. Navedena strategija je rezultat dugogodišnje suradnje država članica u Vijeću EU u području politike EU-a za mlade u sinergiji s drugim politikama namijenjenima mladima, poput obrazovanja, osposobljavanja i zapošljavanja. Suradnja je potaknula političke i zakonodavne promjene u državama članicama te je doprinijela izgradnji kapaciteta organizacija mladih.

Cilj strategije je ublažiti izazove s kojima se susreću mladi ljudi diljem Europe, te nadopuniti napore i inicijative zemalja članica u pogledu brige za mlade. Ona treba pružiti okvir za ciljeve, načela, prioritete, ključna područja i mjere za suradnju u području politike za mlade; namijenjena je svim relevantnim dionicima, uz dužno poštovanje njihovih nadležnosti i načela supsidijarnosti. Kao relevantni dionici prepoznati su: države članice EU-a, relevantne institucije Europske unije i druge međunarodne organizacije, kao što su Vijeće Europe, lokalna i regionalna tijela vlasti, vijeća mladih, organizacije mladih, organizacije koje rade s mladima, osobe koje rade s mladima, istraživači u području mladih i akteri civilnog društva te strukture u okviru programa Erasmus+ i Europske snage solidarnosti kao i programa na koje se oni nastavljaju.

Strategija je fokusirana na promicanje participacije mladih u građanskom i demokratskom životu; povezivanje mladih u Europskoj uniji i šire kroz volontiranje, mobilnost, solidarnost i međukulturalno razumijevanje te osnaživanje mladih kroz kvalitetu i inovativnost rada s mladima. Naglasak je, dakle, na participativnom upravljanju. Kako bi se mladi prepoznali kao aktivni i odgovorni za vlastiti život, ključno je osigurati da se mladi i njihove predstavničke organizacije uključe u različite faze provedbe strategije EU-a za mlade. Sudjelovanjem se povećava vidljivost mladih i njihovih potreba, ali i vidljivost donositelja odluka u području politike za mlade. Kako bi se uspostavila osnova za redovit građanski dijalog, dionicima dala veća uloga u koordinaciji provedbe strategije te ponudile mogućnosti za razmjenu informacija o aktivnostima i rezultatima, platformom za strategiju EU-a za mlade nastoji se olakšati participativno upravljanje i koordinacija provedbe strategije. Komisija je pozvana organizirati namjenske sastanke radi okupljanja, prema potrebi, predstavnika institucija EU-a, država članica, nacionalnih agencija za programe Erasmus+ i Europske snage solidarnosti, organizacija mladih i drugih relevantnih dionika te lokalnih i regionalnih tijela vlasti.

Prijelaz iz obrazovanja u zapošljavanje predstavlja tranziciju u životu mladih ljudi koja je često popraćena nezaposlenošću i nekim oblicima socijalne isključenosti, koji mogu biti pojačani s novim trendovima kao što su: neizvjesnosti globalizacije, klimatske promjene, demografska i socioekonomska kretanja, ratne okolnosti, tehnološke promjene, ekološke krize i slično.

Strategija za mlade je rezultat strukturiranog dijaloga u 6 ciklusa s mladima iz cijele Europe, na temelju čega je utvrđeno 11 europskih ciljeva za mlade prikazani tablično (Tablica 6.). Njima se odražavaju stavovi mladih u Europi i predstavlja vizija onih koji su bili aktivni u strukturiranom dijalogu.

Tablica 6. Europski ciljevi Strategije za mlade 2019.-2027.

1. europski cilj: Povezivanje Europske unije s mladima	
Kontekst	Sve veći broj mladih nema povjerenja u EU i nailazi na poteškoće u razumijevanju njegovih načela, vrijednosti i funkcioniranja. Demokratski deficit u postupcima EU-a također je utvrđen kao jedan od razloga porasta euroskepticizma među mladima.
Cilj	Potaknuti osjećaj pripadnosti mladih europskom projektu i izgraditi most između EU-a i mladih kako bi se vratilo povjerenje i povećalo njihovo sudjelovanje.
2. europski cilj: Ravnopravnost svih rodova	
Kontekst	Rodno uvjetovana diskriminacija i dalje utječe na mnoge mlade, a posebno na mlade žene. Potrebno je osigurati jednake mogućnosti i pristup pravima za

	mlade svih rodova uključujući mlade nebinarnog roda i mlade pripadnike zajednice LGBTQI+
Cilj	Osigurati ravnopravnost svih rodova i rodno osvještenije pristupe u svim područjima života mladih.
3. europski cilj: Uključiva društva	
Kontekst	Trećina mladih u Europi izložena je riziku siromaštva i socijalne isključenosti. Mnogi od njih nemaju pristup svojim socijalnim pravima. Mnogi se i dalje suočavaju s višestrukom diskriminacijom, predrasudama i zločinima iz mržnje. Nove pojave u vezi s migracijama dovele su do nekoliko izazova u pogledu društva i isključenosti. Stoga je ključno raditi na ostvarenju prava svih mladih u Europi, uključujući najmarginaliziranije i najisključenije.
Cilj	Omogućiti i osigurati uključenost svih mladih u društvu.
4. europski cilj: Informacije i konstruktivni dijalog	
Kontekst	Mladi se suočavaju s poteškoćama pri provjeri točnosti i pouzdanosti informacija. Moraju biti primjereno pripremljeni za snalaženje u medijskom okruženju i sudjelovanje u konstruktivnom dijalogu.
Cilj	Osigurati da mladi imaju bolji pristup pouzdanim informacijama, podupirati njihovu sposobnost da kritički vrednuju informacije i sudjeluju u participativnom i konstruktivnom dijalogu.
5. europski cilj: Mentalno zdravlje i dobrobit	
Kontekst	Značajan i sve veći broj mladih diljem Europe izražava zabrinutost zbog raširenosti među vršnjacima problema u vezi s mentalnim zdravljem kao što su visoka razina stresa, tjeskoba, depresija i druge mentalne bolesti. Mladi to obrazlažu ogromnim društvenim pritiscima s kojima se danas suočavaju i izražavaju potrebu za boljim pružanjem usluga zaštite mentalnog zdravlja za mlade.
Cilj	Postići bolju mentalnu dobrobit i okončati stigmatizaciju problemâ u vezi s mentalnim zdravljem čime se promiče socijalna uključenost svih mladih
6. europski cilj: Korak naprijed za mlade u ruralnim područjima	
Kontekst	Unatoč općoj predanosti EU-a ruralnom razvoju i s obzirom na činjenicu da je do 2015. gotovo trećina stanovništva EU-a živjela u ruralnim područjima, između života u urbanim i života u ruralnim područjima postoje raširene razlike. Važno je stoga osigurati ravnopravnost za mlade u urbanim i ruralnim sredinama.
Cilj	Stvoriti uvjete kojima se mladima omogućuje da ostvare svoj potencijal u ruralnim područjima.
7. europski cilj: Kvalitetno zapošljavanje za sve	
Kontekst	Mladi se suočavaju s visokim stopama nezaposlenosti mladih, nesigurnim i izrabljivačkim radnim uvjetima, kao i diskriminacijom na tržištu rada i na radnom mjestu. Mladi se ne mogu u potpunosti integrirati u tržište rada zbog nedostatka informacija i odgovarajućih vještina za buduće zapošljavanje. Potrebno je stoga poduzeti mjere kako bi se osiguralo kvalitetno zapošljavanje za sve.
Cilj	Zajamčiti pristupačno tržište rada s mogućnostima koje dovode do kvalitetnih radnih mjesta za sve mlade.
8. europski cilj: Kvalitetno učenje	
Kontekst	Obrazovanje je i dalje ključno za aktivno građanstvo, uključivo društvo i zapošljivost. Našu viziju obrazovanja za 21. stoljeće moramo stoga proširiti tako što ćemo se više usredotočiti na prenosive vještine, učenje usmjereno na

	učenike i neformalno obrazovanje kako bismo postigli istinski jednak i univerzalan pristup kvalitetnom učenju.
Cilj	Integrirati i poboljšati različite oblike učenja čime će se mlade pripremiti za izazove života u 21. stoljeću koji se stalno mijenja.
9. europski cilj: Prostor i sudjelovanje za sve	
Kontekst	Mladi su nedovoljno zastupljeni u postupcima donošenja odluka koji na njih utječu iako je njihov angažman od ključne važnosti za demokraciju. Mladima je u njihovim zajednicama potreban pristup fizičkim prostorima namijenjenima podupiranju njihova osobnog, kulturnog i političkog razvoja.
Cilj	Ojačati demokratsko sudjelovanje i samostalnost mladih te osigurati namjenske prostore za mlade u svim područjima društva.
10. europski cilj: Održiva zelena Europa	
Kontekst	Danas trošimo na način koji naš okoliš ne može podnijeti. Društvo mora djelovati protiv klimatskih promjena i sve većih prijetnji okolišu. No naše društvo ne može riješiti problem koji nije voljno priznati. Zato svi, uključujući mlade, moraju početi preuzimati odgovornost za svoja djelovanja i učinak na život budućih generacija. Ostvariti održivost nije izbor, već obveza.
Cilj	Ostvariti društvo u kojem su svi mladi aktivni i obrazovani u pogledu okoliša te mogu ostvariti promjene u svakodnevnom životu.
11. europski cilj: Organizacije mladih i europski programi za mlade	
Kontekst	Organizacije mladih i europski programi za mlade uključuju milijune mladih u cilju podupiranja njihova aktivnog građanstva i razvoja životnih vještina. Međutim, organizacije mladih i europski programi za mlade i dalje nemaju dovoljno sredstava te nisu dovoljno priznati i pristupačni.
Cilj	Svim mladima osigurati jednak pristup organizacijama mladih i europskim programima za mlade, čime se gradi društvo temeljeno na europskim vrijednostima i identitetu.

Izvor: izradio autor prema EU (2018).

Važan dokument za razvoj programa i politika za mlade je radni dokument osoblja Europske komisije naziva „Situacija mladih ljudi u Europskoj uniji“, kojeg je Komisija objavila 22.05.2018., a autorski je rad Giulie Paolini, Akvile Montiejunaite i Anne Horvat. Dokument navodi glavne trendove mladih koji se očituju pozitivnim i negativnim manifestacijama, ali ističe da se životi mladih Europljana u globalu poboljšava (Tablica 7.).

Tablica 7. Glavni trendovi mladih u Europskoj uniji

Pozitivni trendovi mladih u Europskoj uniji	
Obrazovanje i zapošljavanje	Mladi se obrazuju na sve višoj razini. Tijekom proteklog desetljeća, većina pokazatelja zabilježila je pozitivne trendove u pogledu obrazovanja i osposobljavanja. Porastao je udio mladih koji su stekli najmanje srednju kvalifikaciju kao i udio s terciarnim obrazovanjem; došlo je do općeg pada udjela prijevremenog napuštanja škole; sve više mladih pronalazi posao. Pozitivan odnos između viših stupnjeva obrazovanja i zaposlenosti dobro je uspostavljen u većini europskih zemalja. U EU kao cjelini stopa nezaposlenosti mnogo je niža za mlade koji završavaju terciarno obrazovanje nego za one s najnižim stupnjem

	obrazovanja. Od 2013. u većini europskih zemalja padaju stope nezaposlenosti mladih. U 2018. bilo je oko 1,3 milijuna manje nezaposlenih mladih ljudi u odnosu na 2013. Dugotrajna nezaposlenost mladih također je smanjena.
Socijalna uključenost	Poboljšanja tržišta rada imala su pozitivan utjecaj na životne uvjete mnogih mladih. Bolje mogućnosti pronalaženja profitabilnog zaposlenja jačaju sposobnost mladih da osiguraju bolje socijalne i životne uvjete. Poboljšanja na tržištu rada također su značila da se udio NEET-a (mladih koji nisu u radnom odnosu, obrazovanju ili osposobljavanju) kontinuirano smanjivao posljednjih godina, u 2016. godini, prvi put od početka ekonomske krize, udio nezaposlenih bio je manji nego udio neaktivnih mladih ljudi iz NEET skupine.
Zdravlje	Ranjive skupine mladih kao što su one koje prolaze kroz nezaposlenost, siromaštvo ili socijalnu isključenost mogu biti posebno sklone ozbiljnijim problemima u svom fizičkom i mentalnom zdravlju. U tom smislu, bolji gospodarski i životni uvjeti pozitivno utječu na opće dobro i zdravlje pojedinaca. U većini zemalja udio mladih Europljana koji prijavljuju pušenje svakodnevno se smanjuje. Pored toga, zabilježeno je manje slučajeva zlorabe alkohola među 16-godišnjacima.
Interes za politiku	Mladi Europljani pokazuju sve veći interes za politiku i koriste nove metode sudjelovanja koje nudi moderna tehnologija. Poboljšane mogućnosti u obrazovanju i zapošljavanju, kao i napredak u socijalnoj uključenosti, ne samo da doprinose boljitku mlađe generacije, već također mogu oživjeti njihovo zanimanje za politička i građanska pitanja i potaknuti ih na ponovno druženje s društvom. U porastu je razina interesa mladih Europljana za proteklo desetljeće europske povijesti, a identifikacija kao europski građanin više je porasla među mladima nego među starijim pojedincima. Ovu obnovljenu pažnju političkim pitanjima podržava i sve veća dostupnost internetskih aplikacija, poput društvenih medija, blogova i mrežnih stranica koje nude dodatne mogućnosti za komunikaciju i razmjenu informacija. Svakodnevna upotreba interneta ubrzano raste među mladima.
Volontiranje	Sudjelovanje u volonterskim aktivnostima pokazuje izuzetno širenje. Ovaj obnovljeni angažman u društvu također se pretvorio u nagli porast udjela mladih Europljana koji sudjeluju u dobrovoljnim organizacijama. Povećan udio mladih volontera koji sudjeluju u projektima u stranim zemljama značajno je porastao, u odnosu na 2011. godinu taj se broj povećao trostruko, što ukazuje na snažnu solidarnost mladih Europljana s građanima preko granica.
Negativni trendovi mladih u Europskoj uniji	
Nedostatak postignuća u čitanju i matematici	Stopa nedostatka postignuća u pismenosti i računanju ne poboljšava se od 2009. godine, udio učenika starih 15 godina s niskim stupnjem znanja u tim ključnim kompetencijama ili je stagnirao - kao u slučaju čitanja i matematike.
	Siromaštvo i socijalna isključenost još uvijek utječu na velike dijelove mlade populacije. Unatoč blagom padu od 2014., stopa djece i mladih koja su u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti i dalje je znatna i viša od one zabilježene na početku desetljeća. Istovremeno, udio mladih koji žive u kućanstvima s vrlo niskim intenzitetom rada i dalje raste, što predstavlja ozbiljan rizik za njihovu ekonomsku i socijalnu

Siromaštvo i socijalna isključenost	skrb. Nadalje, u skladu s trendom opće populacije, sve veći udio mladih Europljana je u siromaštvo dok su u radnom odnosu. Rizik od socijalne isključenosti i uskraćenosti vrlo je velik za ovaj značajan udio omladinske populacije.
Pretilost i nedovoljna tjelesna aktivnost	Pretilost i nedovoljna tjelesna aktivnost predstavljaju zdravstveni rizik za sve veći broj mladih. Posljednjih godina udio pretilih mladih ljudi povećao se u gotovo svim zemljama s dostupnim podacima. Pretilost je dijelom povezana s nezdravim prehrambenim navikama, kao i nedostatkom tjelesne aktivnosti. Od 2011. godine stopa sudjelovanja mladih Europljana u sportskim klubovima je u padu.
Birački odaziv	Birački odaziv među mladim Europljanima i dalje opada. Najtradicionalniji oblik političkog sudjelovanja - glasanje - i dalje gubi na privlačnosti među mladim Europljanima, posebno na izborima u EU. Dok se drugi načini iskazivanja interesa za politička i građanska pitanja (npr. Internetske metode) postaju sve rasprostranjeniji, sve veći broj mladih građana se suzdržava od glasanja na izborima. Glavni razlog za to je nezadovoljstvo ponuđenim izborima koji se nude.

Izvor: izradio autor prema Paolini i sur. (2018.)

Unatoč pozitivnim trendovima u obrazovanju, zapošljavanju i socijalnom uključivanju, ima još izazova s kojima se treba suočiti u budućnosti. Postoje neke skupine mladih koje pate od nejednakosti. Nejednakost među spolovima izražena je kod sudjelovanja žena na tržištu rada, na primjer, rad sa skraćenim radnim vremenom učestaliji je kod žena, a isto tako sve manje žena postaje samozaposleno. Zbog toga je rizik od siromaštva ili socijalne isključenosti prisutan kod mladih žena u većoj mjeri nego kod muškaraca. Poznato je da socijalna i ekonomska marginalizacija ima negativne učinke na razine političke i građanske participacije. Žene glasaju i sudjeluju u organizacijama i političkim strankama u manjoj mjeri od muškaraca. S druge strane, mladići su u nepovoljnijem stupnju obrazovanja u odnosu na žene. Oni općenito završavaju srednjoškolsko i tercijarno obrazovanje po nižim stopama od žena i više su u opasnosti da rano napuste obrazovanje. Niži stupanj sudjelovanja u obrazovanju doprinosi većem broju nezaposlenih mladića nego žena. Muškarci također trpe posebna iskušenja u pogledu zdravlja, skloniji su rizičnom ponašanju i zlouporabi supstanci (npr. pušenje, alkohol i kanabis), a veća je i vjerojatnost, u odnosu na žene, da će uspjeti u pokušajima samoubojstva (Paolini i sur., 2018.).

Mladi Europljani iz istočne, jugoistočne i južne Europe suočavaju se s relativno većim izazovima u pogledu obrazovanja, zapošljavanja i inkluzije. Mladi iz ovih područja, prema pokazateljima obrazovanja, imaju primjetno lošije rezultate od europskog prosjeka. Niži udjeli učenika iz ovih regija postižu tercijarne diplome, veći postoci rano napuštaju školu, a veći postotak učenika ima nisku sposobnost čitanja i matematike. Pored obrazovnog postignuća,

velike su razlike između europskih zemalja u korištenju digitalnih tehnologija kod mladih. Stopa kojom mladi Europljani iz zemalja na jugu i istoku Europe ovladavaju digitalnim vještinama niža je od prosjeka EU. Kako su ove kompetencije sve važnije za uspjeh na tržištu rada kao i za maksimalno iskorištavanje prilika za građansko i kulturno sudjelovanje koje nudi Internet i njegove aplikacije, takav deficit predstavlja posebno ozbiljan rizik od ekonomske i socijalne isključenosti. U južноеuropskim zemljama koje su teško pogođene europskom dužničkom krizom stopa nezaposlenosti mladih i dalje je znatno viša nego prije recesije. Nadalje, čini se da u ovim zemljama obrazovanje ne može olakšati put do zaposlenja: stope nezaposlenosti osoba u dobi od 20 do 29 godina i dalje su visoke među onima s niskom i visokom kvalifikacijom, što rezultira općenito višim stopama nezaposlenosti mladih od prosjeka EU (Paolini i sur., 2018.).

Još jedan važan dokument od strane Europske komisije je dokument naziva: „Angažiranje, povezivanje i osnaživanje mladih: nova EU strategija za mlade“. To je komunikacijski dokument kojeg je Europska komisija uputila Europskom parlamentu, Europskom vijeću, Vijeću, Europskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija. U njemu se ističu tri ključne odrednice strateškog djelovanja prema mladim ljudima, a to su angažiranje, povezivanje i osnaživanje. U dokumentu se naglašava potreba pomoći svim zemljama od strane EU za uspostavu sustava podrške za mlade na temelju sljedećih argumenata:

- Mladi žele preuzeti kontrolu nad svojim životom, baviti se i podržavati druge. Ipak, mnogi se suočavaju s neizvjesnostima u pogledu njihove budućnosti, što je posljedica tehnoloških promjena, demografskih trendova, diskriminacije, socijalne isključenosti, lažnih vijesti i populizma s još nepoznatim učincima na radna mjesta, vještine ili način rada naših demokracija. Više nego ikad prije, moraju biti otporni i sposobni prilagoditi se tim izazovima. Trebali bi steći potrebne vještine za doprinos prosperitetnim, demokratskim i kohezijskim društvima u Europi i šire. U današnjem umreženom svijetu, mnogi su mladi zabrinuti zbog globalnih pitanja poput klimatskih promjena ili mira i sigurnosti.

- Unatoč gospodarskom napretku i manjoj nezaposlenosti, primjetna je nejednakost među generacijama s opravdanim rizikom da će prvi put nakon II svjetskog rata, današnja mlada generacija završiti manje imućno od roditelja. Čak 29% starijih od 16-29 godina su u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti, dok 11,6% onih u dobi od 15 do 24 godine nije u obrazovanju, zaposlenju ili obuci (NEET-ovi). Nezaposleno je 15,9% mladih u ovoj dobnoj skupini što je dvostruko više nego u ukupnoj populaciji. Socio-ekonomsko i demokratsko

isključenje ide ruku pod ruku. Mladi koji se bore sa nedostatkom uglavnom su manje aktivni građani i imaju manje povjerenja u institucije. Oni također imaju manje koristi od iskustva s mobilnošću, uključujući Erasmus +.

- Europa si ne može priuštiti izgubljeni talent, socijalnu isključenost ili isključenje mladih. Mladi ne bi trebali biti samo arhitekti svog vlastitog života, već i pridonijeti pozitivnim promjenama u društvu. Novi europski solidarni korpus svjedočanstvo je mnogih mladih Europljana da pokažu solidarnost prema ljudima i mjestima u potrebi, što je temeljna vrijednost europske suradnje.

- Čelnici EU-a podržali su 2016. potrebu djelovanja za podršku mladima. U putokazu iz Bratislave opredijelili su se za stvaranje boljih prilika za mlade u europskom obrazovnom prostoru.

Da bi mladi iskoristili sve prednosti djelovanja EU, one moraju odražavati njihove težnje, kreativnost i talente. Zauzvrat, mladi obogaćuju ambicije EU da današnja generacija mladih bude najbolje obrazovana i među najkreativnijima u korištenju informacijsko-komunikacijskih tehnologija i društvenih medija (EC, 2018.).

3.1.2. Programi za mlade u Republici Hrvatskoj

U novije vrijeme mladi se promatraju kao društveni resurs ili društveni problem. Silina društvenih promjena u suvremenom svijetu uvelike utječe na životnu tranziciju mladih iz zaštićenog svijeta djetinjstva u kompeticijski svijet odraslih, odnosno na produživanje zavisnog položaja mladih o obitelji i društvu. U okolnostima intenzivnih društveno-ekonomskih promjena mijenja se ukupan društveni status mladih u odnosu na starije. Iako je za očekivati da se mladi brže prilagođavaju promjenama zbog svoje otvorenosti za novo i inovacije, općenito gledajući, to nije slučaj što pokazuju analitički podatci o njihovom statusu. Sve teža zapošljivost i visoka stopa nezaposlenosti mladih, njihova socijalna nesigurnosti i s tim povezano kasnije stupanje u obiteljske odnose i isključenost iz sustava društvenog odlučivanja odrednice su specifičnog marginalnog položaja mladih i kao takve postaju predmet brige društva i kreatora javnih politika.

U Republici Hrvatskoj je u pripremi Nacionalni program za mlade za razdoblje od 2022.-2024. (u daljnjem tekstu Nacionalni program za mlade). To je četvrti po redu strateški dokument za mlade u Republici Hrvatskoj. Prethodili su mu: Nacionalni program djelovanja za mlade od

2003. do 2008. godine, Nacionalni program za mlade od 2009. do 2013. godine te Nacionalni program za mlade od 2014. do 2017.

Tri prethodna Nacionalna programa za mlade sadržavala su osam ključnih područja za djelovanje. To su: 1) obrazovanje, profesionalno osposobljavanje i usavršavanje u kontekstu cjeloživotnog učenja, 2) zapošljavanje i poduzetništvo, 3) socijalna zaštita i uključivanje, 4) zdravlje i zdravstvena zaštita, 5) aktivno sudjelovanje mladih u društvu, 6) kultura i mladi, 7) mladi u europskom i globalnom okruženju, 8) preporuke jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave. Nacrt prijedloga novog Nacionalnog programa za mlade 2020. do 2024. donosi ponešto izmijenjena područja djelovanja prema sljedećem popisu: 1) Obrazovanje, znanost i cjeloživotno učenje, 2) Zapošljavanje i poduzetništvo, 3) Aktivno sudjelovanje mladih i održivi razvoj zajednice, 4) Socijalna uključenost, 5) Zdravlje i sport, 6) Mladi u ruralnim područjima, 7) Kultura, 8) Rad s mladima, te 9) Mladi u europskom i globalnom okruženju.

Primjetno je novo područje djelovanja pod točkom 6) – „mladi u ruralnim područjima“ što je sukladno šestom cilju provedbe Europske strategije za mlade 2019.-2027. U području djelovanja aktivnog sudjelovanja mladih, u novom nacrtu dodana je i održiva lokalna zajednica čime se još više stavio naglasak na razvoj aktivnog građanstva u lokalnoj zajednici kroz rad udruga i volonterstvo.

Nacionalni program za mlade 2022.-2024. je u postupku izrade odlukom Vlade RH od 8. srpnja 2021. o pokretanju postupka izrade. Prema objavljenim informacijama Mreže mladih Hrvatske iz svibnja 2022. program još nije donesen.

3.2. Politike zapošljavanja mladih

3.2.1. Nositelji programa za zapošljavanje mladih

Nositelji programa zapošljavanja mladih svrstavaju se u dvije kategorije. Nositelji programa, tj. oni koji u sklopu programa ili projekta pripremaju i pomažu i omogućuju mladima zapošljavanje, te poslodavci koji u sklopu programa daju konkretno zaposlenje. Kao nositelje programa treba istaknuti pojedina ministarstva i Hrvatski zavod za zapošljavanje kojemu je pružanje pomoći i posredovanje pri zapošljavanju svih evidentiranih nezaposlenih, pa tako i mladih, osnovna poslovna aktivnost. Dio sredstava za financiranje programa zapošljavanja dolazi iz državnog proračuna dok se veći dio odnosi na sredstva EU namijenjena upravo za te svrhe.

Ministarstva i državne ustanove. Briga o zapošljavanju mladih pripada Ministarstvu rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike (u daljnjem tekstu ministarstvo). Ministarstvo je uz potporu europskih sredstava Tehničke pomoći Operativnog programa Učinkoviti ljudski potencijali 2014.-2020.“ razvilo niz novih dokumenata koji trebaju poslužiti kao temeljni analitički dokumenti u svrhu provedbe navedenog operativnog programa. To su sljedeći dokumenti:

- Analiza i unaprjeđenje Akcijskog plan za provedbu Strategije cjeloživotnog profesionalnog usmjeravanja i razvoja karijere
- Izrađena je analiza i unaprjeđena postojeća metodologija za izradu profila sektora
- Izmjena sažetka operacije za projekt „Potpora razvoju Hrvatskog kvalifikacijskog okvira u području povezivanja obrazovanja i tržišta rada“ i dokumentacije za javnu nabavu izrade standarda zanimanja
- Analiza stanja i preporuke za razvoj aktivnosti s posebno osjetljivim skupinama mladih u NEET statusu
- Sažetak operacije za projekt „Dubinska analiza sustava mentorstva“

Ovi dokumenti koristit će se kao podloge za provedbu sljedećih operacija navedenog operativnog programa:

- Provedba strategije za cjeloživotno profesionalno usmjeravanje;
- Potpora razvoju Hrvatskog kvalifikacijskog okvira u području povezivanja obrazovanja i tržišta rada;

- Socijalne inovacije u aktivaciji mladih osoba i Provedba Nacionalne kampanje Garancije za mlade.

Vidljiv je naglasak na brizi za mlade, posebno s aspekta povezivanja obrazovanja i tržišta rada.

Hrvatski zavodu za zapošljavanje (HZZ). Hrvatski zavod za zapošljavanje djeluje na cijelom području Republike Hrvatske kroz mrežu regionalnih i područnih ureda. HZZ radi niz usluga za posloprimce i poslodavce, vodi evidenciju nezaposlenih, provodi mjere aktivne politike zapošljavanja, provodi razvojne projekte, izdaje mjesečna, kvartalna i godišnja statistička izvješća o nezaposlenosti i drugo.

Jedinice lokalne samouprave i njihove razvojne agencije, turističke zajednice i sl. „Jedinice lokalne samouprave posebno trebaju jačati svoju sposobnost samoorganiziranja na identifikaciji strateških prioriteta razvoja, pripremi različitih programa i njihovoj provedbi, uz stalno poticanje razvoja malog gospodarstva“ (Mašek i Oberman, 1991: 49).

Jedinice lokalne samouprave (JLS) su prva instanca vlasti lokalnom stanovništvu koje upravo od njih očekuje pozitivne pomake u rješavanju lokalnih problema. Iako JLS-ovi nisu imenovani za nositelje nacionalnih mjera zapošljavanja, oni mogu u okviru svojih aktivnosti i mogućnosti biti važna karika u stvaranju uvjeta za zapošljavanje i samozapošljavanje. Upravo JLS su korisnici različitih programa financiranih sredstvima Europskog fonda za regionalni razvoj, posebno u dijelu razvoja komunalne i poslovne infrastrukture s velikim udjelom bespovratnih sredstava. One općine i gradovi koji su snažnije usmjerili svoje aktivnosti na provedbu EU projekata, bilježe i pad nezaposlenosti jer u samoj provedbi projekata se zapošljava lokalno stanovništvo.

Institucionalizacija načela supsidijarnosti Ugovorom iz Maastrichta te Lisabonskim ugovorom (2007) rezultirala je uključivanjem jedinica lokalne samouprave u razvojne procese i javne politike na nacionalnoj i nadnacionalnoj razini što je utjecalo na širenje njihovog djelokruga aktivnosti izvan nacionalnih granica i državne kontrole kroz višerazinski sustava EU-a, putem Odbora regija, Kongresa lokalnih i regionalnih vlasti ili mreža (i udruženja) lokalnih jedinica.

Kako JLS samostalno raspolazu vlastitim proračunom, ukoliko tako odluče, dio proračunskih sredstava mogu iskoristiti i za namjene kao što je poticanje zapošljavanja mladih. Isto tako,

mogu biti i nositelji, samostalno ili kao partneri, projekata i programa koji apliciraju za nacionalna ili EU sredstva. Tu se javlja velika razlika između pojedinih sredina s obzirom na visinu proračuna i zainteresiranost lokalne politike za trošenje proračunskog novca za te namjene, kao i angažmana oko projekata koji bi povlačili vanjska sredstva.

U tom kontekstu, na razini JLS-a, programi zapošljavanja mogu biti različiti - u načelu samo najbogatije sredine imaju novca za direktne subvencije za zapošljavanje, samozapošljavanje te pokretanje ili proširenje gospodarskih aktivnosti. Međutim, neki oblici potpora, posebno mladim tvrtkama, mogli bi se osigurati kroz potpore jedinica lokalne samouprave u vidu oslobađanja od različitih naknada koje one prihoduju od poduzetnika. Na ovaj način, jedinice lokalne samouprave mogu privući gospodarstvenike drugih sredina, povećati broj radnih mjesta i povećati prilike za zapošljavanje mladih. To je osobito izraženo u ruralnim sredinama koje razvijaju poslovne zone i zone malog gospodarstva. Preuzimanjem uređenja poduzetničke infrastrukture, odricanjem od nekih davanja i drugim pogodovanjem, lokalne samouprave privlače poduzetnike sa svog i drugih područja, osobito ako su povoljno geografski smještene i prometno povezane. Ruralne sredine, osobito one bliže velikim centrima imaju prednost u vidu atraktivnosti za investitore zbog jeftinijeg zemljišta, ali i blizine poljoprivrednih proizvođača kada se radi o preradi poljoprivrednih proizvoda.

Još snažniji učinak na zapošljavanje mladih mogu dati dobro ustrojeni poduzetnički inkubatori. Kako se oni u načelu bave start-up tvrtkama i pomažu mladim poduzetnicima, od izuzetne su važnosti u generiranju zaposlenosti mladih. Start-up inkubatori pokazuju visok potencijal za zapošljavanje i samozapošljavanje mladih, posebno u sektorima visokih tehnologija, stoga predstavljaju model za zapošljavanje mladih u Europi i Hrvatskoj. Start-up inkubatori pokazuju velike mogućnosti za zapošljavanje i samozapošljavanje mladih stručnjaka, pogotovo u sektoru ICT-a i drugih visokih tehnologija, stoga su jedan od modela kojima se može riješiti rastući problem nezaposlenosti mladih ljudi u Europi i u Hrvatskoj (Tupek i Ćorić, 2018).

Jedinice lokalne samouprave za upravljanje projektima koji su važni za gospodarski razvoj, često osnivaju ili se partnerski udružuju s razvojnim agencijama, koje za JLS-e provode projekte, prave planove i programe i predlažu jedinicama lokalne samouprave gdje i kako da potroše proračunske novce planirane za razvoj. Provedba tih aktivnosti, posebno sektor projekt menadžmenta je prilika za zapošljavanje visokoobrazovnih mladih u ruralnim područjima.

Obrazovne ustanove. Strukturalna nezaposlenost u Republici Hrvatskoj jedna je od glavnih značajki i najvećih izazova s kojima se suočava hrvatsko društvo. Ona se odražava u niskoj potražnji radne snage, zbog nesklada zahtjeva tržišta rada i vještina nezaposlenih jer se obrazovnim ustanovama, posebno u srednjem obrazovanju, još uvijek nude zanimanja koja su nestala s tržišta rada ili su potrebe za njima manje. Visokoobrazovne ustanove dobro su disperzirane u prostoru, a unatoč tome veliki broj mladih, zbog slabijih socijalnih prilika, ne uspijeva upisati studij iz željenog područja. Dio njih ima mogućnost dodatnog obrazovanja kroz programe cjeloživotnog učenja i prekvalifikacija u cilju povećanja zapošljivosti (Ilišin i sur., 2003).

U takvim obrazovnim aktivnostima često sudjeluju sveučilišta, veleučilišta, pučka otvorena učilišta, poslovne škole, strukovni edukacijski centri, tehnološki centri i slično. Oni kao nositelji takvih programa vrše edukacije i prekvalifikacije radi stjecanja vještina koje su tražene na tržištu rada kroz vlastitu komercijalnu djelatnost, a nerijetko i bez naknade za korisnike ukoliko se radi o projektima sufinanciranim iz EU fondova u sklopu državnih ili lokalnih mjera koje provode državne institucije, jedinice regionalne i lokalne samouprave i drugi potencijalni nositelji.

Organizacije civilnog društva. U posljednje vrijeme organizacije civilnog društva, najčešće udruge, zauzimaju sve značajniju ulogu u planskom provođenju i osmišljavanju raznih programa za zapošljavanje mladih. Za sudjelovanje u ovakvim aktivnostima potrebna je dobra volja i stvarna želja, budući da u načelu udruge bar u početku očekuje puno rada bez ikakve financijske nagrade. Udruge su snažan dionik u provedbi politike zapošljavanja mladih u ruralnim područjima i privlačenju sredstava iz različitih izvora za te namjene. Najčešće su to fondovi koji nisu isključivo namijenjeni pomoći pri zapošljavanju i organizacije civilnog društva, stoga je potrebna velika kreativnost u osmišljavanju projekata i dobivanju financijske potpore. Osim EU fondova, udruge mogu koristiti sredstva Nacionalne zaklade za razvoj civilnog društva, sredstva iz programa financiranja udruga županija i gradova, ali i donatorska sredstva velikih tvrtki koje objavljuju različite natječaje. Među projektima udruga koji doprinose zapošljavanju ističu se projekti iz područja socijalnog poduzetništva, bilo da se radi o zapošljavanju teže zapošljivih socijalnih skupina ili pomoći u vidu informiranja, obrazovanja i prekvalifikacija. Socijalno poduzetništvo je vid poduzetništva dosta razvijen u nekim zemljama EU, podržavaju ga programi financirani iz socijalnog fonda EU. Udruge su nosioci same poduzetničke aktivnosti, zapošljavaju na projektima koji uglavnom imaju korist za

zajednicu ili komercijalno istupaju na tržištu, svi sudionici su primjereno plaćeni jer moraju pozitivno poslovati, a eventualnu dobit koriste na razvoj i dobrobit zajednice. Poticajna sredstva koriste za opremanje i početak djelatnosti koja se nakon provedbe projekta mora financirati iz poslovanja. Socijalno poduzetništvo je za sada rjeđi slučaj djelovanja udruga, dok puno više one djeluju na informiranju, promociji, stjecanju vještina i drugim vidovima rada s mladima kako bi im olakšali pronalaženje posla. Hrvatska bi kroz strateške dokumente i regulativu mogla unaprijediti pretpostavke za razvoj socijalnog poduzetništva, a time olakšati mladima ulazak u svijet rada (Zrilić i Širola, 2014) .

3.2.2. Mjere poticanja zapošljavanja mladih

Hrvatski zavod za zapošljavanje (HZZ) nositelj je programa poticanja zapošljavanja i očuvanja radnih mjesta, odnosno provedbe mjera aktivne politike zapošljavanja. U 2020. provodile su se sljedeće mjere po vrstama intervencije (HZZ, 2019.a):

1. Potpore za zapošljavanje

1.1. Potpore za zapošljavanje za stjecanje prvog radnog iskustva/pripravništvo

2. Potpore za usavršavanje

3. Potpore za samozapošljavanje

4. Obrazovanje i osposobljavanje

4.1. Obrazovanje nezaposlenih

4.2. Obrazovanje zaposlenih

4.3. Osposobljavanje na radnom mjestu

4.4. Obrazovanje za završetak osnovne škole i stjecanje prvog zanimanja

4.5. Aktivacijski programi

5. Javni rad

6. Potpore za očuvanje radnih mjesta

6.1. Potpore za očuvanje radnih mjesta u sektoru proizvodnje tekstila, odjeće, obuće, kože i drva

7. Stalni sezonac

Kod poticanja zapošljavanja mladih važno je spomenuti EU inicijativu „Garancija za mlade“ kojom se mladi iz ciljne skupine 15-30 godina nastoje aktivirati što brže na tržištu rada ili u nastavku obrazovanja. Garancija za mlade se provodi kroz sljedeće mjere: potpore za zapošljavanje, potpore za samozapošljavanje, osposobljavanje na radnom mjestu, stručno

osposobljavanje za rad bez zasnivanja radnog odnosa (za ugovorne obveze do 2020.), te javni rad.

3.3. Obrazovanje za zapošljavanje u ruralnim područjima

Cjeloživotno obrazovanje je vid obrazovanja kojim se postiže veća zapošljivost jer osigurava kontinuirano usvajanje novih znanja i vještina neophodnih za primjenu novih tehnologija. Ovaj vid obrazovanja je posebno važan za teže zapošljive skupine u ruralnim područjima gdje sve brže nestaju tradicionalna radna mjesta vezana za sektor poljoprivrede.

U Strategiji obrazovanja, znanosti i tehnologije – Nove boje znanja iz 2015. godine, uzimajući u obzir strateški okvir Europske komisije za obrazovanje Rethinking Education iz 2012., snažno je naglašena važnost ulaganja u obrazovanje i razvoj vještina nužnih za učinkovitu prilagodbu promjenjivim životnim okolnostima, za zapošljavanje i bolje socioekonomske ishode. Strategija donosi sveobuhvatan pregled mjera koje su usklađene s predviđenim strategijama Europske unije, ali i ciljeve kojima se treba osigurati cjeloživotno učenje u svrhu osobnog razvoja te snalaženja i neprestane prilagodbe pojedinca promjenjivim okolnostima u osobnom životu, na radnom mjestu i u društvenoj zajednici.

Cjeloživotno učenje je sveobuhvatni koncept koji „...obuhvaća učenje u svim životnim razdobljima i u svim izvedbenim oblicima, tj. uključuje programe formalnog odgoja i obrazovanja (ranog i predškolskog, osnovnoškolskog, srednjoškolskog i visokoškolskog, kao i obrazovanja, osposobljavanja i usavršavanja odraslih), neformalnog obrazovanja, ali i nenamjerno, neorganizirano i spontano stjecanje znanja, vještina, stavova i vrijednosti na neformalne i informalne načine.“ (MZOS, 2015).

Ulaganje u obrazovanje jednim se dijelom odnosi i na brigu za one najmlađe čime se želi postići unaprjeđenje predškolskog i osnovnoškolskog obrazovanja u svim segmentima i prostorno ravnomjerno u svim dijelovima Hrvatske.

Kod obrazovanja djece naglasak je stavljen na unapređivanje kvalitete ranog i predškolskog te školskog odgoja i obrazovanja, prevenciju ranog napuštanja školovanja, bolje povezivanje obrazovanja i osposobljavanja s tržištem rada, unapređivanje odgojno-obrazovnih ishoda i

vještina važnih za snalaženje u životu te osnaživanje strukovnog obrazovanja s fokusom na povezivanje sa svijetom rada. (MZOS, 2015).

Europska komisija u dokumentu vezanom uz strateško promišljanje obrazovanja naglašava da je od najranije dobi važno podjednako usvajati transverzalna i temeljna znanja i vještine iz prirodoslovlja, tehnologije, inženjerstva i matematike (STEM – Science, Technology, Engineering, Mathematics) jer su ta znanja i vještine nužni za snalaženje u tehnološki ovisnom društvu te služe kao čvrsta podloga za cjeloživotno učenje. Pri tome je važno, između ostalog, stjecanje strukovnih znanja i vještina temeljiti na učenju kroz rad (MZOS, 2015.). U tom smislu obrazovne politike postavljaju jasan zadatak nositeljima takvih politika da kontinuirano vode brigu o razvoju školskih kurikuluma. Za ruralna područja je posebno važno osigurati razvoj znanja i vještina u STEM području djeci od ranog djetinjstva kako bi djeca i mladi razvili praktične vještine, ali i ljubav za agrotehnička i tehnička zanimanja. Deže i sur. (2016) navode da je svakako neophodno ponuditi i edukacije u svrhu poticanja ekološke proizvodnje jer strukovna obrazovanja i osposobljavanja mogu potaknuti samozapošljavanja i zapošljavanja u području ekološke poljoprivrede, što je osobito važno za poticanje poduzetničke aktivnosti. Tolić i sur. (2013.) opisuju primjer dobre prakse u strukovnom obrazovanju i osposobljavanju dviju srednjih poljoprivrednih škola, iz Slavonskog Broda i Iloka, koje su uz financijsku potporu Europskog socijalnog fonda razvile nove kurikulume za obrazovanje u ekološkoj poljoprivredi, te opremile školske vrtove suvremenom opremom za izvođenje praktične nastave i stručne prakse s ciljem podizanja svijesti i razine znanja i vještina kod nastavnika i učenika za uključivanje u ekološku poljoprivredu kao novi segment poduzetništva u ruralnim područjima.

Za cjeloživotno obrazovanje posebnu važnost ima sustav mentorstva, odnosno mentorski rad s mladima. Mentorstvo mladih je proces strukturiranog dijaloga u kojem iskusni mentor vodi i podržava razvoj potencijala mladih i njihovo aktivno uključivanje u život zajednice, kako bi se uspješno pripremili i započeli odgovoran i neovisan život. To je proces razvijanja odnosa temeljenog na povjerenju koji uključuje potporu, usmjeravanje, obrazovanje, identifikaciju i zagovaranje, povezivanjem vješte osobe (mentora) i manje iskusne osobe koja se podučava (Atanasov-Vasilevska Trajkovska, 2019).

Strategija - Nove boje znanja kao cilj i mjeru predlaže uspostavu učinkovitog sustava podrške, praćenja i mentorstva u razdoblju pripravnništva za posao, ali i mentorskog sustava na svim visokim učilištima. Strategija ističe potrebu edukacije nastavnika i suradnika u svrhu razvoja

mentorskih kompetencija internim postupcima unutar visokih učilišta, ali razvoj mentorskog sustava za redovita savjetovanja studenata sa svojim mentorima (MZOS, 2015).

Brojni drugi autori navode da je potrebno dodatno učenje nakon redovitog obrazovanja kako bi se mladi mogli uključiti u svijet rada u novim poslovima, posebno iz STEM područja. Međutim, postoje prostorna ograničenja za jednaki pristup programima cjeloživotnog učenja. Prema jednom istraživanju, postoje ograničenja za mlade iz ruralnih naselja i malih gradova u smislu ponude prirodoslovnih tečajeva, kapaciteta za podučavanje matematike i prirodnih znanosti i STEM izvannastavnih programa o čemu govore STEM upisi na visokoškolske ustanove. Tri godine nakon završetka srednje škole veći je među studentima iz predgrađa (17%) u odnosu na studente iz ruralnih područja (13%). Te se razlike djelomično mogu objasniti nedostatkom prilika za STEM učenje u ruralnim područjima (Saw 2021).

Ograničenja mogu biti i drugačijeg karaktera, a ne samo prostorna. Zbog prisutnosti tradicionalnih svjetonazora, mogu biti vezana za spol, tako će se više poticati dječaci u matematici i prirodoslovlju (Tenenbaum 2009), a podcjeniti djevojčice (Bleeker i Jacobs 2004, Lubienski i sur. 2013).

4. Pretpostavke za uključivanje mladih u upravljanje lokalnim i ruralnim razvojem istočne Hrvatske

U ovom poglavlju razmatraju se društveno-gospodarske okolnosti za razvoj pozitivnog okruženja za uključivanje mladih u društveni i gospodarski život ruralnih zajednica. Bitna pretpostavka njihovog uključivanja je primjena model sudioničkog upravljanja u razvojnim procesima ruralnih područja. Osaživanje lokalnih i regionalnih samouprava za primjenu tog modela u Hrvatskoj je proces koji se intenzivirao ulaskom Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine. Lokalne akcijske grupe (LAG-ovi) su prve teritorijalne organizacije koje su model sudioničkog upravljanja uvele u upravljačku praksu kao obvezno načelo svog djelovanja. Model sudioničkog upravljanja s otvorenošću za uključivanje svih zainteresiranih lokalnih aktera razvoja pruža mogućnost mladima da se aktivno uključuju u život i rad svojih lokalnih zajednica.

O sudioničkom upravljanju, o važnosti lokalnih i regionalnih samouprava i usklađivanja lokalnih i regionalnih politika u provedbi europskih politika koje imaju izravan utjecaj na mlade razmatra se u sljedećim podpoglavljima uz detaljniji opis uloge LAG-ova i uloge regionalnih i lokalnih samouprava u snaženju položaja mladih.

4.1. Sudioničko upravljanje lokalnim i ruralnim razvojem

Sudioničko upravljanje lokalnim razvojem, odnosno lokalnim razvojem u ruralnim sredinama, odnosi se na model upravljanja javnim resursima i planiranje javnih resursa koji uključuje sve kojih se taj razvoj tiče, a to su svi stanovnici određenog lokalnog ruralnog područja. Budući da je neposredna demokracija još uvijek neizvediv ideal demokracije (vladavine naroda), suvremeni pojam sudioničke demokracije podrazumijeva zastupljenost svih interesnih skupina, sektora i populacijskih skupina u procesima kreiranja javnih politika.

Relevantnost sudioničke demokracije za razvoj proizlazi iz informiranosti (lokalno stanovništvo najbolje poznaje lokalne društveno-gospodarske prilike), političke stabilnosti i društvene kohezije (legitimnost političkih odluka je veća ukoliko su odluke donesene zajedno s građanima na koje se te odluke odnose, tj. ukoliko odražavaju volju naroda) te održivosti uslijed maksimalnog iskorištavanja društvenog kapitala i usklađenosti razvojnih smjernica s raspoloživim društvenim kapitalom i preferencijama građana.

Suvremene teorije demokracije suglasne su o relevantnosti korelacije između sudioničke demokracije i društveno-gospodarskog razvoja još od utemeljitelja liberalne demokracije Johna Stuarta Milla (1806.-1873.) koji upozorava da neravnopravnost u političkom životu lišava društvo velikog rezervoara talenata te dovodi do degradiranja morala pojedinca i društva. Međutim, teorija demokracije još uvijek traga za primjenjivim modelom sudioničkog odlučivanja koji bi odražavao volju građana i maksimalno crpio resurse društvenog kapitala u cilju održive ekonomije i društva te aktualiziranog pojedinca. Kako društvo postaje sve kompleksnije u smislu pripadnosti pojedinca većem broju interesnih skupina, ovaj izazov postaje sve veći. Pomak „političkoga“ s države na društvo, odnosno decentralizirano društvo, podrazumijeva sve veću važnost javne sfere koja je neformalna. Demokracija koja proizlazi iz javne sfere, a koja se oslanja na raspravu, odnosno deliberativna demokracija, oslanja se na inter-subjektivnost i snagu argumenta. Od utemeljitelja pojma „deliberativna demokracija“ Josepha Bessettea 1980., preko stotina teoretičara deliberativne demokracije poput Iris Marion Young, Seyle Benhabib, te najpoznatijeg živućeg filozofa u ovom području, Jurgena Habermasa, razna su mišljenja o modalitetima i ulozi deliberativne demokracije, odnosno treba li javnu sferu poimati kao kreatora javnog mnijenja ili kao modalitet donošenja odluka. Za sada se deliberacija primjenjuje uglavnom kao dodatno sredstvo legitimiranja javnih politika, najčešće u obliku javnih konzultacija sa zainteresiranom javnošću, a snaga javne sfere je ponajprije u postavljanju na dnevni red određenih pitanja te u javnom pritisku.

Europska unija, kao društveno-politički eksperiment uvodi nove načine suodlučivanja u svoje formalne procese kreiranja politike i odlučivanja kako bi dala (dodatni) legitimitet svojim politikama, ali i kreirala europsko društvo, odnosno koheziju među građanima i osnažila osjećaj europskog legitimiteta: bijele knjige, zelene knjige, kodeksi savjetovanja sa zainteresiranom javnošću, socijalni dijalog, konvencije, forumi... ali i obavezno uključivanje civilnog sektora i predstavnika interesa u procese formalnog odlučivanja. Svoju praksu u tom smislu nameće državama-članicama i formacijama za provedbu europskih politika na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini (npr. lokalne akcijske grupe).

Uključivanje interesnih skupina u političke procese je teško izvedivo u velikim i kompleksnim društvima koja su toliko heterogena da se teško dolazi do modaliteta ostvarivanja zajedničkih ciljeva, a često je i zajednički cilj (opće dobre) samo privid. Međutim na lokalnoj razini je suprotno – opće dobro je svim interesnim skupinama u dugoročnom interesu, lako je detektirati tipičnog predstavnika određenog interesa, a brojnost interesa nije toliko velika da svi interesi

relevantni za određenu politiku ne bi mogli biti zastupljeni. Carol Pateman, teoretičar koji 1979. uvodi pojam „sudionička demokracija“ i predlaže načine njezinog implementiranja, tvrdi da je sudionička demokracija izvediva jedino u radnom kolektivu i na lokalnoj razini vlasti (Cipek, 2015.). Sudionička je demokracija, dakle, prilika za lokalne zajednice u smislu razvoja temeljenog na potrebama lokalne sredine i kreiranog od strane onih koji te potrebe, zajedno sa ciljevima, najbolje poznaju. Upravo iz toga proizlazi ideja LEADER pristupa Europske unije i Community-led Local Development (CLLD) metode (EK, 2014).

Upravo iz relevantnosti sudioničke demokracije za razvoj proizlazi ključna uloga mladih u procesima planiranja i implementiranja lokalnih razvojnih smjernica, budući da su mladi populacijska skupina na koju se kroz najdulji period odražavaju političke mjere i koja je najplodniji izvor društvenog kapitala.

4.2. Uloga regionalne i lokalne samouprave u društveno gospodarskom razvoju

Regionalna i lokalna samouprava su instance vlasti najbliže građanima, a njihova svrha proizlazi iz ideje slobodnog udruživanja građana i upravljanja vlastitim resursima – „samoupravljanje“. To podrazumijeva i široku mogućnost i relevantnost primjene sudioničke demokracije, s obzirom na neposrednu integriranost stanovništva u lokalnu zajednicu iz koje proizlazi dobro poznavanje potreba i prilika te motivacija za sudjelovanje u pozitivnim promjenama. Iz tog razloga su sve političke smjernice – međunarodne smjernice, smjernice Europske unije i nacionalne smjernice vezane uz korelaciju participacije mladih u društvu i razvoja, posebno posvećene ulozi regionalnih i lokalnih vlasti u provedbi uključivih razvojnih politika.

4.2.1. Vijeće Europe

Vijeće Europe je od 1972. godine glavni promotor i implementator razvoja politike za mlade i rada s mladima u Europi. Ideja vodilja je razviti programe za mlade kako bi oni postali angažirani i odgovorni građani koji promiču ljudska prava i sudjeluju u demokratskim procesima.

Odbor ministara je 2015. godine uputio Preporuku državama članicama o pristupu mladih iz depriviranih susjedstava socijalnim pravima (CM/Rec(2015)3), pri čemu pojam „deprivirana susjedstva“ označava područja ili zajednice u kojima je stanovništvo izloženo siromaštvu,

oskudici, nasilju, isključenosti, marginalizaciji, nedostatku mogućnosti, oskudnim životnim uvjetima i sl. U takvim područjima/zajednicama mladima nije dostupna potrebna infrastruktura niti usluge, što se bitno negativno odražava na njihove životne prilike i mogućnosti i njihov budući osobni razvoj. Infrastruktura za mlade podrazumijeva centre za mlade, obrazovne, sportske i kulturne ustanove, prostor za okupljanje i sl. Takva su područja uglavnom udaljena od gradskih središta, a pritom nisu dobro prometno povezana, što vodi ka izolaciji. Sukladno tome, Preporuka se odnosi na promicanje smislenog sudjelovanja mladih u planiranju i upravljanju životnim okruženjem putem kojeg bi se utvrdile stvarne potrebe s kojima javne politike trebaju biti usklađene, a mjere kojima se to može postići su uspostavljanje uključivih i transparentnih političkih procesa; korištenje lokacija i medija koji su popularni među mladima prilikom informiranja te osnaživanje organizacija mladih kao facilitatora pri participaciji mladih. Ova je preporuka važna zbog detektiranja populacije mladih koja živi u izoliranim i siromašnim enklavama urbanih i ruralnih sredina koje generalno nisu siromašne i deprivirane, zbog čega njihovi problemi i potrebe ne dolaze do izražaja i na dnevni red prilikom definiranja prioriteta i mjera po indeksu razvijenosti i sličnim parametrima. Stoga je ovdje uloga lokalnih i regionalnih vlasti ključna.

Preporuka Kongresa lokalnih i regionalnih vlasti Vijeća Europe „Socijalna prava mladih: Uloga lokalnih i regionalnih vlasti“ naglašava važnost uloge regionalne i lokalne samouprave u provedbi Europske socijalne povelje koja sadrži određene odredbe koje imaju izravan utjecaj na mlade – zaštita mladih pri zapošljavanju, reguliranje dobne odrednice za pristup tržištu rada, niz odrednica iz specifičnih radnih prava kojima se štite mladi radnici, jamči edukacija i obuka, zadovoljavajući zdravstveni uvjeti, smještaj te zaštita od nasilja. Kongres navodi da lokalne i regionalne vlasti, zajedno s ostalim socijalnim partnerima i civilnim društvom, ima važnu ulogu u provedbi Europske socijalne povelje te poziva države članice da uključe jedinice lokalne i regionalne samouprave u pripremu godišnjih nacionalnih izvješća i podizanje svijesti o važnosti potpune implementacije Povelje, te u provedbu nacionalnih planova i programa (Council of Europe, 2019.).

4.2.2. Europska unija

Europska strategija za mlade 2019.-2027. Krajem 2018., na Vijeću za obrazovanje, mlade, kulturu i sport (EYCS), usvojena je Europska strategija za mlade 2019.-2027. (2018/C 456/01) koja će biti na snazi od 2019. do 2027. godine, a fokusirana je na promicanje participacije mladih u građanskom i demokratskom životu; povezivanje mladih u Europskoj uniji i šire kroz

volontiranje, mobilnost, solidarnost i međukulturalno razumijevanje te osnaživanje mladih kroz kvalitetu i inovativnost rada s mladima i njegovo prepoznavanje. Naglasak je na participativnom upravljanju. Kako bi se mladi prepoznali kao aktivni i odgovorni za vlastiti život, ključno je osigurati da se mladi i njihove predstavničke organizacije uključe u različite faze provedbe strategije EU-a za mlade. Sudjelovanjem se povećava vidljivost mladih i njihovih potreba, ali i vidljivost donositelja odluka u području politike za mlade. Sudjelovanje je usmjereno i na veću legitimnost i priznavanje politika za mlade. Kako bi se uspostavila osnova za redovit građanski dijalog, dionicima dala veća uloga u koordinaciji provedbe strategije te ponudile mogućnosti za razmjenu informacija o aktivnostima i rezultatima, platformom za strategiju EU-a za mlade nastoji se olakšati participativno upravljanje i koordinacija provedbe strategije. Komisija je pozvana organizirati namjenske sastanke radi okupljanja, prema potrebi, predstavnika institucija EU-a, država članica, nacionalnih agencija za programe Erasmus + i Europske snage solidarnosti, organizacija mladih i drugih relevantnih dionika te lokalnih i regionalnih tijela vlasti.

Strategija sadrži 11 ciljeva koji su rezultat strukturiranog dijaloga EU s mladima. To su: povezivanje EU-a s mladima, ravnopravnost svih rodova, uključiva društva, informacije i konstruktivan dijalog, mentalno zdravlje i dobrobit, korak naprijed za mlade u ruralnim područjima, kvalitetno zapošljavanje za sve, kvalitetno učenje, prostor i sudjelovanje za sve, održiva zelena Europa, organizacije mladih i europski programi za mlade.

Kako je navedeno, 6. cilj „Korak naprijed za mlade u ruralnim područjima“ stavlja posebnu pažnju na mlade u ruralnom području i zaštitu njihove ravnopravnosti posebno zbog činjenice da između života u urbanim i života u ruralnim područjima postoje vidljive razlike u širem rasponu i tako stvoriti uvjete kojima se mladima omogućuje da ostvare svoj potencijal u ruralnim područjima kroz ostvarivanje sljedećih podciljeva:

- razvoj odgovarajuće infrastrukture u ruralnim područjima kako bi se osiguralo pravedno pružanje javnih usluga, podatkovnog povezivanja i mogućnosti stanovanja za mlade
- stvaranje održivih i visokokvalitetnih radnih mjesta dostupnih mladima
- osigurati decentralizaciju različitih aktivnosti mladih, za mlade i koje uključuju mlade kako bi se poduprla njihova uključenost i potpomogle lokalne zajednice
- osigurati aktivno sudjelovanje mladih u ruralnim područjima u procesima donošenja odluka

- ostvariti pozitivnu sliku ruralnih područja
- osigurati zaštitu ruralnih tradicija

Provedba Strategije prati se putem provedbe Planova rada za trogodišnja razdoblja, a izrađuje ih Europska komisija i Vijeće za obrazovanje, mlade, kulturu i sport (EYCS). Važan segment plana za trogodišnje razdoblje od 2019. do 2021. je instrument pod nazivom „Dijalog s mladima“, a koji predstavlja svojevrsan forum za zajedničko promišljanje Europske politike za mlade i razvijanju osjećaja pripadnosti i europskog identiteta.

Strukturirani dijalog (Dijalog EU-a s mladima). U svrhu provedbe Strategije, EU nudi model bliske suradnje između donositelja odluka i mladih, pod nazivom „strukturirani dijalog“ (EC, 2019.) koji u Strategiji mijenja svoj naziv u „dijalog EU-a s mladima“. Radi se o opsežnim i strukturiranim konzultacijama s ciljem uključivanja mladih u kreiranje javnih politika i donošenje odluka te uvrštavanje tako dobivenih prijedloga u političke i pravne akte. Strukturirani dijalog sastoji se od jasno definiranih faza u kojima donositelji odluka i organizacije mladih i za mlade postavljaju pitanja o temama koje su važne za položaj mladih i politike koje utječu na položaj i kvalitetu života mladih, oblikuju prijedloge, prikupljaju komentare na te prijedloge te uključuju tako dobiveni input u konačne preporuke ili odluke, ovisno o nadležnosti određenog donositelja odluka. Konzultacije se odvijaju na sve tri razine: lokalna, nacionalna i EU. Provode se u sklopu projekata financiranih iz programa Erasmus+ (Ključna aktivnost 3) čiji su kreatori i provoditelji organizacije civilnog društva, a projekte koordinira Nacionalna radna skupina u suradnji s Europskom radnom skupinom. Nacionalna radna skupina radi na poticanju strukturiranog dijaloga s mladima i izrađuje izvješća o njihovoj provedbi.

Neki od nedavnih primjera dobre prakse provedbe strukturiranog dijaloga na lokalnoj razini u RH su sljedeći projekti: 1) „Youth (In) Center: strengthening the dialog between youth and decision makers on local level“ koji se provodio u Pregradi od rujna 2018. do srpnja 2019. Projekt je provodio Grad Pregrada s partnerima - Mreža udruga Zagor i Lokalna akcijska grupa Zagorje-Sutla., 2) „Strukturiranim dijalogom do održivih ruralnih zajednica“ u Pisarovini (Hrvatski lovački savez i općina Pisarovina, svibanj 2018. – lipanj 2019.), (Erasmus+, 2020a). **DEAR koncept.** Odgovarajući na potrebu ujednačenog i održivog razvoja društva koji je po svojoj prirodi sveobuhvatan, Europska je komisija usvojila holistički pristup razvoju kroz obrazovanje i podizanje svijesti, pod nazivom “DEAR koncept” (D-Development, E-

Education, AR-Awareness-Raising), a podrazumijeva aktivno građansko sudjelovanje u podizanju svijesti i educiranju o pitanjima vezanim uz razvoj (EU, 2020). Pritom se pod pojmom “razvoj” misli na postizanje Milenijskih razvojnih ciljeva Ujedinjenih naroda:

1. Iskorjenjivanje gladi i siromaštva
2. Promicanje rodne jednakosti i osnaživanje žena
3. Smanjenje smrtnosti kod djece
4. Pобољшanje rodiljinog zdravlja
5. Pobjediti AIDS, malariju i druge bolesti
6. Osigurati održivost okoliša
7. Globalno partnerstvo za razvoj.

Kako se održivi razvoj može smatrati osnovnim načelnim pravom pojedinca i društva, Europska komisija smatra da svijest o ovim pitanjima treba razvijati u ranoj dobi, odnosno djeci i mladima na vrijeme treba prenijeti vrijednosti i načela koja su u skladu s tim pristupom, te razvija financijski instrument pod nazivom “DEAR program”, a kojim podupire projekte s ciljem educiranja djece, mladih i općeg građanstva o važnosti implementiranja razvojnih načela kroz djelovanje na lokalnoj razini. Pritom je kriterij lokalno djelovanje (lokalne akcije), partnerstvo između nevladinog sektora i lokalnih vlasti, te europski razmjeri projektnih rezultata (projektno partnerstvo između provoditelja u više zemalja EU). Projekti doprinose Milenijskim ciljevima, ali kroz ostvarenje ciljeva na lokalnoj razini. Lokalna je razina operativna i na njoj se mobiliziraju svi raspoloživi resursi kroz međusektorsku suradnju te se ostvaruje dobrobit zajednice, a međuzavisnost dobrobiti zajednice i dobrobiti pojedinca je najistaknutija upravo u području održivog razvoja.

Tematika i metoda DEAR-a podrazumijevaju visoki stupanj uključenosti mladih, što pokazuju do sada provedeni projekti u okviru DEAR programa. Prema izvješću Europske komisije (Opći odjel za razvoj) o provedbi DEAR projekata u 2013. i 2016. godini (pozivi se objavljuju svake 3 godine), EuropeAid/135695/DH/SER/Multi (<https://europa.eu/capacity4dev/dear>), u 2013. godini ukupna bespovratna sredstva za DEAR projekte su iznosila 3,1 milijun eura, a projekti su se provodili u 9 država-članica Europske unije u razdoblju od 2015. do 2018. godine. U 2016. godini je alocirano 3.7 milijuna eura za 23 projekta u 10 država-članica, a projekti se provode od 2018. do 2021. Projekti su se najviše bavili održivim razvojem, ljudskim pravima, globalnim građanstvom, ekologijom/bioraznolikošću/prirodnim okolišem i potrošnjom. Glavne ciljne skupine su mladi izvan sustava formalne naobrazbe, učitelji, učenici, osobe koje rade s

mladima, organizacije civilnog društva i lokalne vlasti. Projekti su se provodili na oko 250 “lokacija” (u RH se odnosilo na županije), a obuhvaćeno je oko 11 000 mladih do 25 godina po provedbenom razdoblju.

4.2.3. Nacionalne smjernice

U skladu s međunarodnim i EU smjernicama, države - članice izrađuju nacionalne strateške i operativne dokumente. U Hrvatskoj je aktualan Nacrt Nacionalnog programa za mlade 2020.-2024. čije poglavlje 2.3. Aktivno sudjelovanje mladih i održivi razvoj zajednice naglašava važnost aktivnog građanstva za javne politike umjerene prema mladima i bavi se poticanjem mladih na veći aktivizam putem dostupnih mehanizama kao što su savjeti mladih, Dijalog EU-a s mladima. Cilj je postići održivi razvoj zajednice i aktivnost sudjelovanje mladih u njegovu razvoju kroz financiranje projekata u tu svrhu iz programa Erasmus+ ; uvođenje međupredmetne nastave o održivom razvoju; razvijanje civilnog društva u svrhu osiguravanja ujednačenog regionalnog društveno-ekonomskog rasta; stvaranje financijskog mehanizma za stvaranje poticajnog okruženja za provedbu Dijaloga EU-a s mladima i financijskog mehanizma za poticanje izrade i donošenja lokalnih i regionalnih programa za mlade, te dodjeljivanja statusa - Grad prijatelj (E-Savjetovanja, 2020).

U poglavlju 3. Nacrta Nacionalnog programa za mlade 2020.-2024. sadržane su preporuke jedinicama lokalne i regionalne samouprave za uključivanje mladih u demokratske procese, a odnose se na funkcionalnost savjeta mladih; donošenje i praćenje lokalnih i regionalnih programa za mlade sukladno specifičnim interesima i potrebama na njihovom području; osiguravanje prostora za provođenje aktivnosti udruga mladih i za mlade kojima je svrha dobrobit zajednice; pružanje podrške mladima za ostanak u ruralnim područjima omogućavanjem sustavnog i kontinuiranog savjetovanja mladih o mogućnostima korištenja poljoprivrednih zemljišta i ublažavanjem administrativnih prepreka a dodjelu zemljišta mladima za gradnju stambenog prostora ili bavljenja poljoprivredom. Također se preporučuje sufinanciranje projekata udruga mladih i za mlade, inicijativa i neformalnih skupina mladih koji djeluju za dobrobit zajednice i uključivanje u donošenje odluka koje se neposredno tiču mladih, (E-Savjetovanja, 2020).

4.3. LAG-ovi kao nositelji društveno gospodarskog razvoja

Zajedno s ostalim EU politikama, Zajednička ruralna politika teži uspostavljanju uravnoteženog razvoja među regijama te socijalne uključenosti građana Europske unije. Europska unija je razvila metodološke i financijske instrumente LEADER i CLLD za snažnije uključivanje svih dionika ruralnih područja u razvojne procese, s naglaskom na rubna područja.

4.3.1. LEADER program za ruralni razvoj

LEADER predstavlja mehanizam provedbe mjera politike ruralnog razvoja Europske unije, a temelji se na realizaciji lokalnih razvojnih strategija kojima upravljaju lokalne akcijske grupe (LAG-ovi) (NRM, 2021.a).

LEADER program nastoji pružiti ruralnim područjima alat za uključivanje lokalnih dionika u razvoj svoje lokalne zajednice, odnosno lokalnog ruralnog područja u kojem žive, a uključuje metodologiju za kreiranje relevantnih javnih politika i sudjelovanje u donošenju odluka. Metodologija se zasniva na sedam načela koja jamče uključenost onih kojih se ta politika tiče, odnosno zastupljenost svih potreba i interesa, ali u skladu s regionalnim, nacionalnim i EU smjernicama (ENRD, 2021.).

LEADER se provodi u okviru 2.800 lokalnih akcijskih grupa (LAG-ova) diljem Europske unije (stanje krajem 2018.), a kojima je obuhvaćeno 61% ruralnog stanovništva EU-a. LAG-ovi se osnivaju i djeluju u skladu s LEADER načelima, a članstvo i upravljačka tijela LAG-ova čine predstavnici javnog, privatnog i civilnog sektora, uz dodatne propisane kvote za zastupljenost žena i mladih. LEADER se provodi u kontekstu nacionalnih i regionalnih razvojnih programa svake države-članice, a sufinancira ga Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj (EAFRD) (ENRD, 2021.).

Proces provedbe LEADER-a u Hrvatskoj službeno je započeo u listopadu 2008. kroz TAIEX-ovu pomoć Ministarstvu poljoprivrede i Ministarstvu regionalnog razvoja pod pokroviteljstvom Europske komisije. Tijekom 6 mjeseci održane su radionice u Zagrebu za predstavnike županijskih vlasti, poljoprivrednih institucija, sveučilišta i civilnih udruženja. U okviru ovih aktivnosti 2009. godine provedena su tri pilot projekta koji su rezultirali organiziranjem prva tri hrvatska LAG-a. U tom razdoblju održano je nekoliko LEADER konferencija, odnosno informativnih skupova, ali samo u najvećim gradovima u Hrvatskoj, u Splitu, Zagrebu i Osijeku (Tolić i sur., 2012.). Od 2009. do 2013. godine u Hrvatskoj su se osnivali LAG-ovi kao partnerstva više jedinica lokalne samouprave koje međusobno graniče, u zajedništvu s različitim dionicima iz građanskog i poslovnog sektora, kao što su udruge, OPG-i, mali poduzetnici i slično.

LEADER pristup je poznat kao horizontalna os ruralne politike koja pomaže u artikuliranju sadržaja njena tri osnovna cilja - ekonomski, okolišni i socijalni, i na taj način doprinosi dinamičnosti i stalnom usklađivanju ruralnih razvojnih mjera s potrebama u praksi. LEADER načela, koja propisuju glavne aktivnosti, strukturu odlučivanja i kreiranja javnih politika, su sljedeća: 1) pristup odozdo, 2) pristup baziran na području, 3) lokalno partnerstvo, 4) multisektorska integracija, 5) umrežavanje, 6) inovacija, te 7) inter-teritorijalna i međunarodna suradnja.

Ova načela odražavaju ključne vrijednosti demokracije i dobrog upravljanja. Sudionička demokracija donosi dodanu vrijednost legitimnosti javnih politika, ali i njihovoj učinkovitosti u smislu detektiranja lokalnih prioriteta i realističnih modaliteta provedbe (Tolić, Kaminsky, 2009.).

Novo vrijeme donosi nove izazove u društvenom i gospodarskom razvoju povezanih s lokalnim područjem, zato se LEADER mijenja u skladu s promjenama u društvu. Brojni su novi izazovi na području EU: kružno gospodarstvo, biološka raznolikost, klimatske promjene i socijalna uključenost državljana trećih zemalja. To su specifični izazovi za lokalne zajednice koji zahtijevaju integrirani LEADER/CLLD pristup pomoću kojeg lokalne akcijske grupe mogu preuzeti vodstvo prepoznajući pojedince koji preuzimaju inicijative i ostvaruju rezultate (ENRD, 2020.).

U Hrvatskoj je 2020. godine djelovalo 54 LAG-a uz potporu Ministarstva poljoprivrede (NRM, 2021.b) kao korisnici sredstava Programa ruralnog razvoja Republike Hrvatske (Slika 3.). LAG-ovi su oslonjeni na financiranje putem provedbe projekata, te su kroz svoje djelovanje stekli iskustva u povlačenju novca iz različitih izvora (NRM, 2021.b). LAG-ovi su rasprostranjeni diljem cijelog područja Republike Hrvatske, odnosno na području svih županija. Njihovom organizacijom pokriveno je 511 JLS-a s ukupno 6.165 naselja. Na području pokrivenom LAG-ovima živi ukupno 2.440.915 stanovnika (NRM, 2021.b).

Slika 1 Hrvatski LAG-ovi
Izvor: (NRM, 2021.)

Prema objavljenim podacima na stranicama Nacionalne ruralne mreže, površinom je najveći LAG Lika koji se rasprostire na 5.898 km², a najmanji LAG Međimurski doli i bregi sa svega 405 km². Prema broju jedinica lokalne samouprave u svom sastavu, najveći je LAG Zeleni bregi s 22 JLS, slijedi LAG Orion s 19 i LAG Karašica sa 17, dok najmanje, odnosno 5 JLS-a u svom sastavu što je donja granica za odobravanje LAG-ova ima 7 LAG-ova (Cetinska Krajina, Istočna Istra, Marinianis, Papuk, Petrova Gora, Una i Zeleni trokut). Najmanji broj stanovnika ima LAG Papuk (12.930) i Lag Brač (13.956), a najviše LAG Moslavina (95.688) i LAG Zrinska gora-Turopolje (93.493), (NRM, 2021.b).

4.3.2. „CLLD“ metoda i pristup razvoju

Uredbom o zajedničkim odredbama (CPR br. 1303/2013) definiran je CLLD pristup (Community-led Local Development – Lokalni razvoj pod vodstvom zajednice) kao novi alat namijenjen upravljanju lokalnim razvojem. Kao što je izričito naznačeno u kratici CLLD, to je

integrirani pristup teritorijalnom razvoju kroz snažno uključivanje brojnih lokalnih aktera uz široku financijsku podršku u provedbi lokalne strategije i s tim povezanim participativnim procesima. CLLD se nadovezuje na prethodni LEADER program kao dobro uspostavljen instrument u ruralni razvoj koji je predstavljao perjanicu nove paradigme ruralnog razvoja (Servilo – De Bruijn, 2018.)

Prema Nacionalnoj ruralnoj mreži Ministarstva poljoprivrede, CLLD predstavlja mehanizam za uključivanje partnera na lokalnoj razini, uključujući i predstavnike civilnog društva i lokalne gospodarske dionike, u izradu i provedbu integrirane lokalne razvojne strategije koja pomaže njihovom području u prijelazu k održivoj budućnosti (NRM, 2021a). U Republici Hrvatskoj se provedba CLLD-a financira iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj u okviru Programa ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014.-2020., te putem Europskog fonda za pomorstvo i ribarstvo u okviru Operativnog programa za pomorstvo i ribarstvo Republike Hrvatske za razdoblje 2014.-2020.

Lokalni razvoj vođen zajednicom CLLD) definiran je s 8 ključnih načela: 1) razvoj utemeljen na značajkama lokalnog područja, 2) pristup odozdo prema gore - prema stvarno iskazanim potrebama lokalnih dionika, 3) lokalna javno-privatna partnerstva - provedba putem Lokalnih akcijskih grupa (LAG), 4) inovativan pristup lokalnom razvoju, 5) integrirani i multisektorski pristup, 6) umrežavanje, 7) suradnja, te 8) de-centralizirana administracija (isporuka projekata preko LAG-ova) (LMH, 2021.)

Uredbom (EU) br. 1305/2013 Europskog parlamenta i Vijeća od 17. prosinca 2013. o potpori ruralnom razvoju iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR) **LAG-ovi su definirani kao nositelji CLLD pristupa u razvoju ruralnih područja** (putem provedbe svojih Lokalnih razvojnih strategija (LRS) u ruralnom razvoju), (NRM, 2021.b).

Uredbom (EU) br. 508/2014 Europskog parlamenta i Vijeća od 15. svibnja 2014. o Europskom fondu za pomorstvo i ribarstvo (EFPR) **FLAG-ovi su definirani kao nositelji CLLD pristupa u razvoju ribarstvenih područja** (putem provedbe svojih Lokalnih razvojnih strategija u ribarstvu – LRSR), (NRM, 2021.b).

Iako je LEADER obvezan samo u okviru EPFRR-a, pojedinačne akcije se mogu podržati iz dva ili više od četiri EU fonda istovremeno putem koncepta višefondovskog financiranja CLLD-a.

Tamo gdje se to primjenjuje, LAG-ovima je omogućeno da sveobuhvatno integriraju lokalne potrebe i rješenja te pomaže u jačanju veza između ruralnih, urbanih i ribarskih područja (ENRD 2021.).

Primjeri iz osam saveznih država Austrije (osim Beča) pokazuju uspješnu praksu višefondovskog financiranja provedbi višesektorskih strategija lokalnog razvoja koje se provode pristupom LEADER/CLLD. Lokalne razvojne strategije čine osnovu za prioritete, ciljeve i mjere koje su odabrale regije (Oedl-Wieser - Dax, 2019.)

U Republici Hrvatskoj, predstavnici Leader mreže Hrvatske i Hrvatske ruralne mreže provode pregovaračke aktivnosti s predstavnicima upravljačkih tijela Europskih strukturnih i investicijskih fondova (ESI) kako bi se u novom programskom razdoblju 2021.-2027. omogućilo hrvatskim LAG-ovima povlačenje sredstava iz više ESI fondova.

Dodjela financijskih sredstava iz više izvora od najmanje 5% iz svakog ESI fonda i omogućivanje LAG-ovima da dodjeljuju paušalne iznose za provedbu projekta, LAG-ovima bi pružilo istinski lokalni okvir upravljanja i više fleksibilnosti za isporuku integriranih projekata koji zahtijevaju različite izvore financiranja uz princip transparentnosti u cijelom lancu provedbe lokalnih razvojnih strategija (Markotić, 2019.).

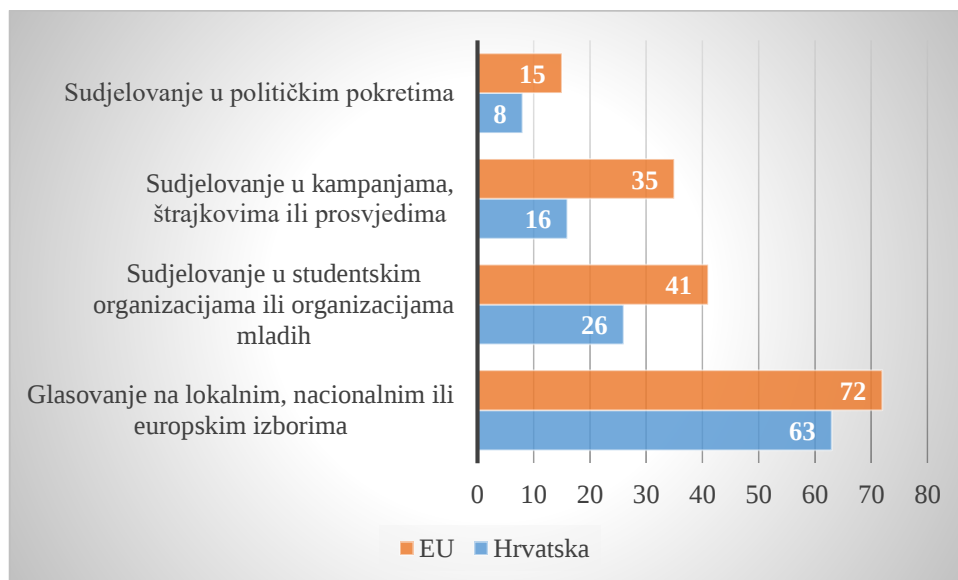
4.3.3. Pokazatelji uključenosti mladih

U novije vrijeme aktivnost i uključenost mladih u život i rad lokalnih zajednica se prati putem različitih istraživanja. Od ulaska Hrvatske u EU povećana su očekivanja uključenosti mladih (pronaći reference, ili program Europa 2020...)

Europska komisija je u ožujku 2019. provela istraživanje „Kako da izgradimo jaču, ujedinjenu Europu“. Istraživanje je provedeno na uzorku od 10.786 ispitanika s područja Europske unije u dobi od 15 do 30 godina, od čega je 400 ispitanika bilo iz Hrvatske (Flash Eurobarometar, 2019.). U nastavku prenosima neke zanimljive nalaze tog ispitivanja.

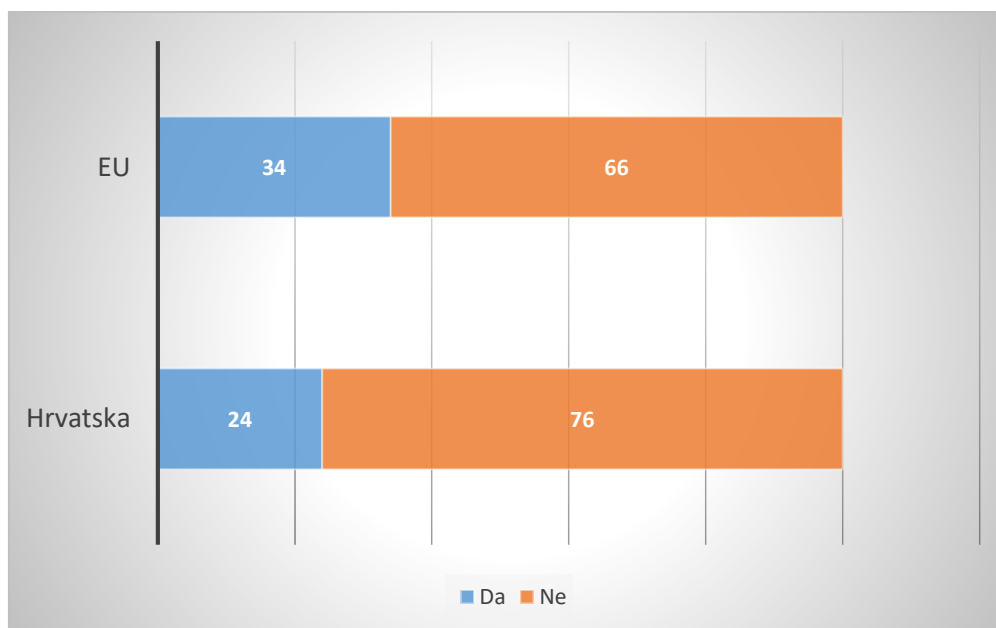
Mladi su trebali izabrati od ponuđenih odgovora koja od sljedećih tema bi trebala biti prioritet Europske unije u nadolazećim godinama. Rezultati ankete pokazuju da EU mladež daje prednost zaštiti okoliša i borbi protiv klimatskih promjena (67%), a hrvatski mladi kao prioritet vide rješavanje pitanja nezaposlenosti (64%).

U navedenoj anketi, mladi su upitani i o društvenom i građanskom sudjelovanju te volontiranju, što je prikazano na Grafikonima 10 i 11.

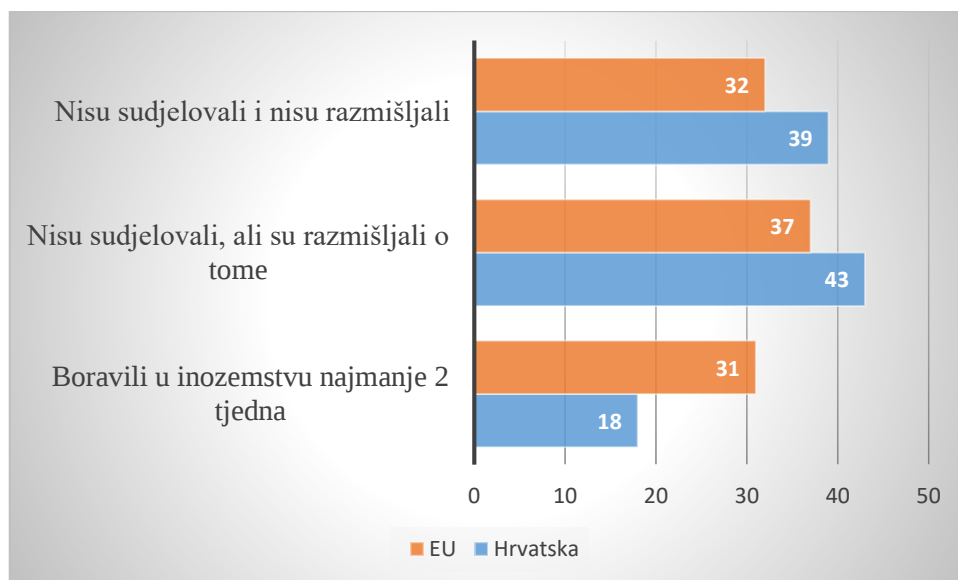
Grafikon 10. Društveno i građansko sudjelovanje mladih, %
Izvor: Flash Eurobarometar, (2019)

Iz prikaza rezultata, vidljiva je veća građanska aktivnost europske mladeži u odnosu na mlade iz Hrvatske (Grafikon 10), kao i kada je u pitanju volontiranje u posljednjih 12 mjeseci (Grafikon 11).

Grafikon 11. Uključenost u organizirane volonterske aktivnosti, %
Izvor: Flash Eurobarometar, (2019)

Mladi iz Hrvatske u odnosu na mlade iz EU manje sudjeluju u iskustvima učenja u inozemstvu, svega 18% u odnosu na 31% europske mladeži (Grafikon 12). Kao najučestalije razloge tome navode nedostatak financijskih sredstava (47%), obiteljske, osobne ili poslovne razloge (37%) te nedostatak informacija kako se prijaviti (29%), (Flash Eurobarometar, 2019).

Grafikon 12. Iskustvo i namjera mladih da sudjeluju u iskustvu učenja u inozemstvu, %
Izvor: Flash Eurobarometar, (2019)

4.4. Uloga regionalne i lokalne samouprave u snaženju položaja mladih

Kako bi se odgovorilo na pitanje koliko i na koje načine jedinice lokalne samouprave mogu poticati i razvijati uključenost mladih u ruralnom razvoju, provedeno je kratko anketno eksplorativno ispitivanje s predstavnicima i zaposlenicima općinama i gradovima u 4 županije istočne Hrvatske, kao i pretraživanje internetskih stranica općina i gradova za prikupljanje informacija o dva osnovna aspekta.

Prvo, značajno je bilo ispitati promišljaju li jedinice lokalne samouprave (JLS) strateški svoj razvoj, odnosno imaju li gradovi i općine razvijene strategije razvoja, te jesu li uključeni u rad Lokalnih akcijskih grupa (LAG-ova) kao značajan dionik.

Kao drugo, značajno je bilo saznati nešto o samom poticanju mladih i to u sljedećim aspektima: imaju li JLS savjet za mlade koji aktivno djeluje u pravcu postavljanja pitanja mladih na

političku agendu, kao i njihovo uspješno rješavanje, te imaju li JLS razvijene mjere direktno namijenjene mladima i pogotovo njihovom obrazovanju (poput stipendija za studente i učenike, financijske potpore za prijevoz, ili pak nekih drugih mjera poticanja mladih obitelji).

Kada je u pitanju strateško promišljanje jedinica lokalne samouprave istočne Hrvatske, prikupljeni podaci ukazuju da velika većina JLS-a ima razvijene Strategije razvoja ili neki drugi oblik strateškog planskog dokumenta, posebice nakon 2015. godine. Drugim riječima, najveći dio JLS istočne Hrvatske ima razvijene razvojne strategije za razdoblje od 2015.-2020. godine, kao dio nužnih uvjeta za korištenje sredstava namijenjenih ruralnom razvoju. Ipak, određeni broj općina na svojim internetskim stranicama ne navodi takav dokument, iako postoje obavijesti o procesu izrade ili pak sličnim dokumentima koji nisu detaljnije definirani. Broj JLS-a s neobjavljenom strategijom na internetu vidljiv je iz pregleda u Tablici 8.

Tablica 8. Broj JLS u 2021. iz 4 županije istočne Hrvatske bez internetski objavljene strategije razvoja

Županija	Gradovi	Općine	JLS bez internetski objavljene strategije
Osječko-baranjska županija	7	35	8
Vukovarsko-srijemska županija	5	26	3
Brodsko-posavska županija	2	26	3
Požeško-slavonska županija	6	6	0

Ukratko, najveći broj dokumenata odnosi se na razdoblje od 2015. ili 2016. godine (rjeđe od 2014.), do 2020. ili pak 2021. godine (rijetko do 2022. ili 2023.) čime definiraju razdoblje od oko 5 godina. Time ih je većina vezana uz sada već staro financijsko razdoblje. Ipak, razdoblja za koje se definira Strategija uvelike variraju između različitih JLS s istoka Hrvatske; određene jedinice su se odlučivale za kraća razdoblja (npr. od 2017.-2020. poput općine Privlaka), dok druge definiraju šire okvire i do 10 godina. Također se razlike pokazuju kada je u pitanje razdoblje nakon 2020. godine; neke općine razvijaju strategije koje zadiru u naredno financijsko razdoblje (npr. Općina Vrbanja zadržava širi okvir od 6 godina – od 2017.-2023.) ili ga posve uključuju (npr. općina Ivankovo ima strategiju razvoja općine koja obuhvaća 9 godina od 2019.-2027., a općina Nova Kapela definira strategiju za razdoblje 2018.-2027.). Manji broj JLS-a nema internetski objavljen strategiju razvoja (Tablica 8).

Općenito, manji broj JLS-a ima razvijene nove strategije razvoja za razdoblje nakon 2020. godine. Većina općina je produžila valjanost svojih strategija za primjenu u prijelaznom razdoblju do 2023. godine.

Najzanimljiviji je svakako razvoj usmjeren na razdoblje nakon 2020. godine koji se orijentira oblikovanju i usvajanju strategija razvoja pametnih općina ili gradova. Prema podacima dostupnima na mrežnim stranicama jedinica lokalne samouprave prikazanima u Tablici 9, najviše takvih lokalnih pravaca razvoja prihvaćeno je u Osječko-baranjskoj županiji. U toj županiji, od ukupno 7 gradova i 35 općina, grad Đakovo te 7 općina imaju izrađene Strategije razvoja pametnog grada ili općine, dok još jedan grad i tri općine imaju ili izrađen nacrt planskog dokumenta, ili su u procesu njegove izrade.

I ostale županije pokazuju, iako slabije, interes za orijentaciju prema pametnom razvoju te dodatnih 5 općina i dva grada iz preostale 3 županije istočne Hrvatske, prema informacijama objavljenima na internetskim stranicama, imaju ili već usvojene strateške dokumente ili su u procesu njihove izrade. Popis općina je prikazan u tablici 9.

Tablica 9. Popis JLS četiriju županija istočne Hrvatske sa strategijom razvoja pametnog grada ili općine (izrađenom ili u procesu izrade) u 2021.

Županija	Razvoj strategije pametnog grada ili općine
Osječko-baranjska županija	Grad Đakovo Grad Beli Manastir (Nacrt prijedloga „Beli Manastir Smart City 2020.–2024.“) Općina Ernestinovo (nacrt 2020.-2025.) Općina Drenje (odluka o usvajanju) Općina Levanjska Varoš (2020.-2023.) Općina Podravska Moslavina (2020.-2027.) Općina Punitovci (odluka o donošenju strategije) Općina Satnica Đakovačka (2020.-2023.) Općina Šodolovci (2020.-2023.) Općina Trnava (2020.-2023.) Općina Viškovci (2020.-2023.) Općina Vladislavci (2020.-2023.)
Vukovarsko-srijemska županija	Općina Babina Greda (Smart Rural 21) Općina Stari Mikanovci (2020.-2023.)
Brodsko-posavska županija	Općina Garčin (odluka o izradi) Općina Sikirevci (2020.-2023.) Općina Velika Kopanica (2020.-2023.)
Požeško-slavonska županija	Grad Požega (odluka o izradi 20221.-2025.) Grad Pleternica (nagrada Smart City)

Dodatno, gotovo sve jedinice lokalne samouprave područja obuhvaćenog ovim radom značajni su akteri lokalnog razvoja putem lokalnih akcijskih grupa. Sve općina i gradovi manji od 25.000

stanovnika ove 4 županije, izuzev Grada Pleternice, uključeni su u jedan od LAG-ova koji djeluju na tom području (Tablica 10).

Tablica 10. Popis LAG-ova u čiji rad su uključene JLS četiriju županija istočne Hrvatske

Županija	LAG	JLS bez uključenosti u LAG
Osječko-baranjska županija	Strossmayer Vuka Karašica Baranja	
Vukovarsko-srijemska županija	Srijem Bosutski niz Šumanovci	
Brodsko-posavska županija	Posavina Zapadna Slavonija Slavonska ravnica	
Požeško-slavonska županija	Barun Trenk Zeleni trokut	Grad Pleternica

Ovi podatci ukazuju da, iako su s donošenjem strategija razvoja jedinice lokalne samouprave donekle kasnile, sve JLS brzo prihvaćaju koncepte razvoja odozdo baziranih na lokalnim kapitalima te suradnji kroz lokalne akcijske grupe. Ti aspekti i kroz dodatne pogodnosti mogućnosti financiranja iz fondova namijenjenim ruralnom razvoju, i kroz razmjenu iskustava sve više orijentiraju jedinice lokalne samouprave prema nekim novim konceptima razvoja poput pametnih općina i gradova, a koji dodatno podupiru teritorijalni razvoj odozdo, suradnju, partnerstva, umrežavanje.

Jedinice lokalne samouprave i djelovanje za mlade

Kada se postavlja pitanje odnosa lokalnih jedinica samouprave i mladih, nekoliko je promatranih aspekata: postojanje savjeta mladih, te postojanje razvijenih oblika potpora i subvencija za obrazovanje djece i mladih.

Savjeti mladih. Zakonom se savjeti mladih definiraju kao savjetodavna tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (JLP(R)S) koja promiču i zagovaraju prava, potrebe i interese mladih na lokalnoj i regionalnoj razini (NN, 2014). Postojanje savjeta mladih značajno je tijelo koje potiče uključivanje mladih u javni život, sudjelovanje u javnim poslovima i politikama u lokalnim sredinama te informiranje i savjetovanje mladih općenito o pitanjima od njihova interesa. Savjeti mladih potencijalno su značajna pomoć predstavničkim i izvršnim

tijelima u definiranju lokalnih politika za mlade. Stoga, JLS trebaju biti podrška djelovanju savjeta mladih.

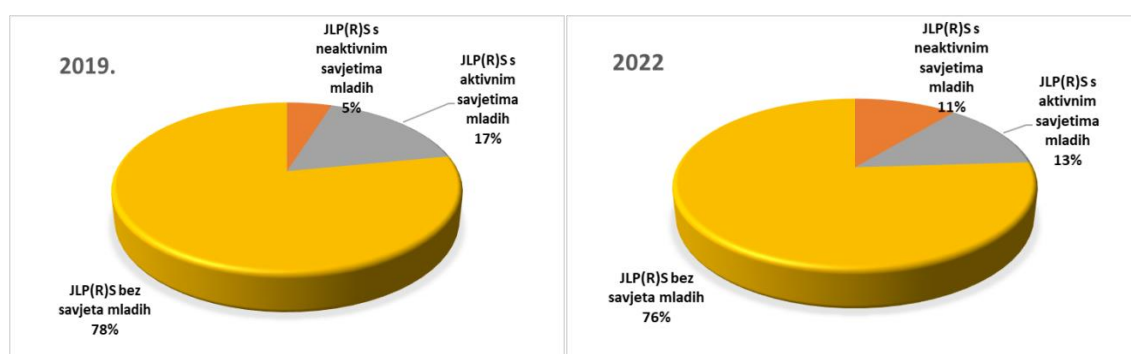
Tablica 11. sažeto prikazuje podatke dobivene u razgovorima s odgovornim osobama u jedinicama lokalne samouprave u 4 županije istočne Hrvatske (UK 113). Prema prikupljenim podacima, većina gradova ima savjete mladih, pri čemu svi gradovi Vukovarsko-srijemske i Brodsko-posavske županije, četiri od 5 gradova Požeško-slavonske te 4 od 7 gradova Osječko-baranjske županije. Situacija u općinama je nešto drugačija. Najpozitivniji primjer daje Vukovarsko-srijemska županija u kojoj čak polovica općina (13) ima savjet mladih. Relativno, u odnosu na ukupan broj općina, i Požeško-slavonska županija u više od pola općina (3 od 5) ima savjet mladih. Nasuprot tome, u Osječko-baranjskoj te Brodsko-posavskoj županiji tek 20%, odnosno 25% općina ima savjete mladih. Sveukupno, najveći broj JLS Vukovarsko-srijemske županije ima savjet mladih, dok ih je najmanje u Osječko-baranjskoj županiji, gdje tek svaka četvrta JLS ima savjet mladih.

Tablica 11. Broj savjeta mladih u JLS četiriju županija istočne Hrvatske, 2021.

županija	Savjet mladih	JLS koje imaju savjet mladih
Osječko-baranjska županija		
Gradovi (7)	4	Beli Manastir, Belišće, Našice, Osijek
Općine (35)	7	Bilje, Erdut, Ernestinovo, Feričanci, Kneževi Vinogradi, Koška, Petrijevci,
Vukovarsko-srijemska županija		
Gradovi (5)	5	Ilok, Otok, Vinkovci, Vukovar, Županja
Općine (26)	13	Andrijaševci, Bogdanovci, Bošnjaci, Cerna, Drenovci, Gunja, Ivankovo, Jarmina, Lovas, Nuštar, Privlaka, Stari Jankovci, Vođinci
Brodsko-posavska županija		
Gradovi (2)	2	Slavonski Brod, Nova Gradiška
Općine (26)	7	Bebrina, Gundinci, Oriovac, Podcrkavlje, Rešetari, Sibinj, Staro Petrovo Selo
Požeško-slavonska županija		
Gradovi (5)	4	Požega, Pakrac, Pleternica, Kutjevo
Općine (5)	3	Velika, Jakšić, Kaptol

No, samo postojanje savjeta mladih ništa ne govori o njihovoj stvarnoj aktivnosti i doprinosu. Djelovanje savjeta mladih propisano je zakonom čija se provedba prati na godišnjoj razini od strane Središnjeg državnog ureda za demografiju i mlade. Njihovi godišnji izvještaji daju odgovor na pitanje jesu li postojeći savjeti mladih doista aktivni i doprinose li razvoju i uvođenju mjera za poboljšanje životnih uvjeta mladih. U izvještaju za 2019. godinu (objavljeno

30.10.2020.) stoji kako je u Hrvatskoj postojalo ukupno 124 savjeta na županijskoj i lokalnoj razini, od kojih je 96 bilo aktivnih, što znači da ukupno 28 Savjeta nije djelovalo u skladu s odredbama Zakona. Te savjete se smatra neaktivnima, što znači da u 6 mjeseci nisu održali niti jednu sjednicu, nisu usvojili program rada i/ili ostvarili konkretne rezultate djelovanja u suradnji s predstavničkim/izvršnim tijelom (Središnji ured, 2020). Prema izvještaju za 2022. ukupno je osnovano 140 Savjeta mladih, aktivnih je bilo 73, a 67 nije djelovalo u skladu sa zakonskim odredbama pa ih se smatra neaktivnima. Ako se broj Savjeta mladih rasporedi na sve jedinice lokalne i regionalne samouprave vidljivo je da u 2019. godini 78% JLP(R)S nemaju Savjet mladih, odnosno njih 76% u 2022. (Središnji ured, 2023.), (Slika 4).

Slika 2 Aktivnost savjeta mladih u 2019. godini
Izvor: (Središnji ured, 2020 i 2023.)

Općenito, uz održavanje sjednica i donošenje programa rada te sudjelovanje u programskim aktivnostima, iznimno značajnim je ostvarivanje rezultata u suradnji s JLP(R)s-om. U tim aktivnostima, 84 savjeta mladih u Hrvatskoj je ostvarilo u 2019. godini rezultate poput povećanja proračuna za mlade, povećanje iznosa stipendija za učenike i studente ili subvencije za prijevoz. Izvještaj ističe kako su najaktivniji savjeti mladih oni iz Zagrebačke, Karlovačke, te Vukovarsko-srijemske županije, nasuprot čemu stoje oni iz Zadarske i Ličko-senjske županije u kojima su aktivno djelovali tek po jedan savjet mladih (Središnji ured, 2020). Posebno se, među primjerima dobre prakse, a značajno za ovaj rad, ističu savjet mladih Slavonskog Broda održanim brojem sjednica, izradom programa za mlade Slavonskog Broda i organizacijom Nacionalne konferencije savjeta mladih, kao i brojnim radionicama, te savjet mladih Osječko-baranjske županije koji su podržali inicijative pomaganja mladim obiteljima, jačanja pronatalitetne politike, osnaživanja zapošljavanja i razvoja poduzetništva mladih u skladu s aktualnim demografskim izazovima (Središnji ured, 2020).

Konačno, kada je u pitanju samo broj savjeta mladih, pozitivni pomak je vidljiv u 2019. godini budući je on porastao u odnosu na prethodnu za 4 savjeta mladih više. Nasuprot tome, izvještaj ističe i probleme u djelovanju savjeta mladih; s obzirom na ukupan broj jedinica lokalne i područne samouprave (576), JLS s aktivnim savjetima mladih je bilo u 2019. godini samo 16,6%, a posebno je malo aktivnih savjeta mladih u općinama: tek 31 nasuprot 397 JLP(R)S bez Savjeta mladih. Zaključak navedenih podataka je da u Hrvatskoj JLP(R)S slabo prepoznaju potencijale Savjeta mladih ili imaju dodatnih prepreka za njihovo osnivanje (npr. nezainteresiranost mladih ili neprikladna demografska struktura) i održavanje njihova rada (npr. neodržavanje sastanaka zbog školovanja izvan naselja stanovanja) (Središnji ured, 2020).

Kada su u pitanju županije s istoka Hrvatske obuhvaćene ovim istraživanjem, dublji uvid u aktivnosti savjeta mladih i njihovom broju prikazuje Tablica 12. nastala na osnovi analize podataka o praćenju provedbe Zakona o savjetima mladih Središnjeg državnog ureda za demografiju i mlade.

Tablica 12. Aktivno djelovanje savjeta mladih JLS četiriju županije istočne Hrvatske

		Aktivni SM	Rubrika na mrežnim stranicama JLP(R)S	Aktivnosti
Osječko-baranjska županija	Gradovi	Osijek		Aktivan: održavali su sjednice i sastanke s predstavničkim/izvršnim tijelima; donijeli program rada za 2019. te ostvarili rezultate u suradnji s JLP(R)S; dodatno su razvijali različite programske aktivnosti, radionice, okrugle stolove, projekte...
		Belišće	+	
		Našice	+	
	Općine	Bilje		Relativno aktivan: donijeli su program rada, održali 1 sastanak s predstavničkim ili izvršnim tijelom te proveli nekoliko aktivnosti
		Petrijevci		
Vukovarsko-srijemska županija	Gradovi	Vinkovci		Aktivan: održavali su sjednice i/ili sastanke s predstavničkim/izvršnim tijelima; donijeli program rada za 2019. te ostvarili rezultate u suradnji s JLP(R)S; dodatno su razvijali različite programske aktivnosti, radionice, okrugle stolove, projekte...
		Otok		
		Vukovar	+	
		Ilok		
	Općine	Andrijaševci	+	Aktivan: održavali su sjednice i sastanke s predstavničkim/izvršnim tijelima; donijeli program rada za 2019. te ostvarili rezultate u suradnji s JLP(R)S; dodatno su razvijali različite programske aktivnosti, radionice, okrugle stolove, projekte...
		Bogdanovci		
		Bošnjaci		
		Ivankovo	+	
		Stari Jankovci	+	
Brodsko-posavska županija	Gradovi	Slavonski Brod	+	Aktivni: Održavali su sjednice i sastanke s predstavničkim/izvršnim tijelima; donijeli program rada za 2019. te ostvarili rezultate u suradnji s JLP(R)S (izuzev savjeta mladih Oriovca); dodatno su razvijali različite programske aktivnosti, radionice, okrugle stolove, projekte...
		Nova Gradiška	+	
	Općine	Bebrina	+	
		Oriovac		
Požeško-slavonska županija	Gradovi	Požega	+	Aktivni: održavali su sjednice i sastanke s predstavničkim/izvršnim tijelima; donijeli program rada za 2019. te ostvarili rezultate u suradnji s JLP(R)S; dodatno su razvijali različite programske aktivnosti, radionice, okrugle stolove, projekte...
	Općine	Čaglin	+	

Izvor: Središnji ured, 2020a (tablični podatci o praćenju provedbe Zakona o savjetima mladih; obrada autora)

Nastavno na prethodnu analizu koja je istakla Vukovarsko-srijemsku županiju brojem savjeta mladih, ova analiza dodatno ističe ovu županiju kao onu s najaktivnijim savjetima mladih u gradovima i općinama. Ipak, taj stupanj aktivnosti razlikuje se između savjeta u toj županiji; Grad Vinkovce te općine Andrijaševci i Bogdanovci karakterizira najveći stupanj aktivnosti: održavali su sjednice i sastanke s predstavničkim/izvršnim tijelima, donijeli su program rada za 2019. te ostvarili rezultate u suradnji s JLP(R)S i razvijali različite aktivnosti. Dodatno ih potiču njihove lokalne samouprave dajući im zasebne rubrike na svojim internetskim stranicama. Ostale relativno aktivniji savjeti vezuju se uz gradove Otok i Vukovar, te općine Bošnjaci, Ivankovo i Stari Jankovci koji su u 2019. godini sudjelovali u nekim od tih aktivnosti, no samo je savjet mladih Starih Jankovaca postigao rezultate u suradnji s JLS-e. Spomena vrijedan je grad Ilok koji je uglavnom bio neaktivan, ali je donio program rada.

Suprotno, iako su prethodni podatci ukazali da, s obzirom na broj gradova i općina (10), Požeško-slavonska županija ima relativno velik broj savjeta mladih (7), dodatne analize ukazale su da se radi o neaktivnim savjetima mladih. Tek savjet mladih grada Požege i općine Čaglin možemo označiti aktivnima u širem spektru aktivnosti od održavanja sastanaka i sjednica, suradnje s tijelima JLS-a te organiziranju aktivnosti za mlade.

U Osječko-baranjskoj županiji samo tri grada (od 7) - Osijek, Belišće i Našice, i samo 1 općina (od 35) – Bilje, imaju aktivne savjete mladih koji su održavali sjednice i sastanke s predstavničkim/izvršnim tijelima te donijeli program rada za 2019. i ostvarili rezultate u suradnji s JLS, a dodatno su razvijali različite programske aktivnosti, radionice, okrugle stolove, projekte... Prema podacima koje prezentira Središnji državni ured za demografiju i mlade, još jedan općinski savjet mladih možemo označiti relativno aktivnim – onaj općine Petrijevci, koji je proveo neke od aktivnosti.

Prema istim kriterijima, u Brodsko-posavskoj županiji 4 su aktivna savjeta mladih: ona dvaju županijskih gradskih središta Slavonskog Broda i Nove Gradiške, te 2 općina (Bebrina i Oriovac). Ove savjete karakterizira visok stupanj aktivnosti održavanja sjednica, donošenje plana rada, razvoj aktivnosti i ostvarivanje rezultata u suradnji s JLS. Ostali nisu aktivni.

Ukratko, ovi podatci ukazuju kako postoje neiskorišteni potencijali vezani uz djelovanje savjeta mladih, posebno u općinama, iako niti gradski savjeti mladih nisu u istočnim hrvatskim županijama istaknuti. Prema broju i aktivnostima, nacionalno, pa tako i regionalno, potencijal

savjeta mladih istaknut je u Vukovarsko-srijemskoj županiji, iako i tu postoji puno prostora za unapređenje. Na nacionalnoj razini, značajan po svojoj aktivnosti je savjet mladih Slavonskog Broda, te savjet mladih Osječko-baranjske županije, iako općenito u obje županije mali broj jedinica lokalne samouprave ima uopće, a posebno aktivne savjete mladih. U Požeško-slavonskoj županiji najistaknutijim se čini problem održavanja rada savjeta mladih u gradovima i općinama jer čak 7 od 10 jedinica lokalne samouprave ima savjet mladih, ali aktivna su samo dva.

Potpore i subvencije za obrazovanje djece i mladih. Osim djelovanja savjeta mladih u JLS-ima, istraživao je sustav mjera za poticanje mladih. Istraživanje pokazuje da se prvenstveno potiču obrazovna nastojanja mladih, ali i njihov ostanak u ruralnom prostoru istočne Hrvatske. Promatrane mjere svrstane su u dvije kategorije - obrazovne (poput stipendija ili jednokratnih potpora za studente i srednjoškolce, subvencioniranje troškova prijevoza za studente i srednjoškolce, te prehrane i školskog pribora za osnovnoškolce i/ili srednjoškolce), te potpora za mlade obitelji vezane uz pronatalitetnu politiku i poticanje osnivanja obitelji i ostanka (poput subvencioniranja vrtića, naknada za novorođenčce ili sklapanje braka, općenite pomoći mladim obiteljima, te pomaganja kupovine prve nekretnine ili stambeno zbrinjavanje). Rezultati ispitivanja prikazani su u Tablici 13.

Tablica 13. Popis mjera JLS za potporu mladih

Županija	Troškovi prijevoza	Ostale potpore i poticaji - obrazovne	Za mlade obitelji
Osječko-baranjska županija			
Gradovi (7)	6 (+2)	Stipendije - 7 Knjige, prehrana - 2	Novorođenčce – 7 Vrtić, prva nekretnina – 1
Općine (35)	33 (+12)	Stipendije - 21 Domovi, prehrana - 3	Novorođenčce – 35 Za brak, stanovanje, vrtić, prva nekretnina – 6
Vukovarsko-srijemska županija (bez: 0)			
Gradovi (5)	4 (+1)	Stipendije 5	Novorođenčce 5
Općine (26)	26 (+3)	Stipendije ili jednokratna pomoć 23 Prehrana ili dom ili udžbenici 4	Novorođenčce 16 + pomoć mladim obiteljima – 5
Brodsko-posavska županija			
Gradovi (2)	2	Jednokratna pomoć studentima 2	Novorođenčce 2
Općine (26)	21 (+1)	17 stipendije, jednokratna pomoć (češća) Knjige, bilježnice... - 6	Za mlade obitelji (izgradnja, prva nekretnina, vrtić, stambeno zbrinjavanje) – 15 Novorođenčce – 6
Požeško-slavonska županija			
Gradovi (5)	2	Novčana pomoć studentima, stipendija - 2 Prehrana - 1	Novorođenčce - 2 Za mlade obitelji – 3
Općine (5)	5	Stipendija, jednokratna pomoć studentima - 5	Novorođenčce – 4

Slično prethodno interpretiranim podacima, i Brodsko-posavska županija sudjeluje u pokrivanju troškova prijevoza prvenstveno srednjoškolaca (oba grada i 80% općina ima tu mjeru). Specifičnost Brodsko-posavske županije, usporedno s podacima za preostale 3 županije istočne Hrvatske, vezana je uz podatak da gradovi ove županije ne stipendiraju studente već je njihov fokus na osiguravanju jednokratne novčane pomoći za studente, dok općine u daleko manjoj mjeri dodjeljuju novčane naknade za novorođeno dijete (tek u ¼ općina), što se kompenzira širim spektrom drugih mjera za mlade obitelji usmjerenih rješavanju stambenog pitanja i brige za najmlađu djecu.

Konačno, specifičnosti oblika dodatnih mjera koje razvijaju JLS Požeško-slavonske županije su vezane uz užu spektar najistaknutijih mjera koje razvijaju posebno općine PSŽ: sve pokrivaju troškove prijevoza srednjoškolaca i osiguravaju stipendije ili jednokratne pomoći za studente, a gotovo sve (4 od 5) daju i naknade za novorođenče. Nasuprot tome tek oko polovice gradova ima navedene mjere ili razvija neke alternativne.

S obzirom na istaknute mjere vidljivo je kako JLS prepoznaju naglašene probleme ruralnih područja istočne Hrvatske vezane uz demografski nepovoljne trendove opadanja broja stanovnika, uz koje se vezuju i problemi dostupnosti određenih usluga za zadovoljavajuću kvalitetu života mladih. Osnovne mjere su stoga one za pokrivanje troškova obrazovanja (prijevoz srednjoškolaca i novčana pomoć za studente) te naknade za novorođenče. Određene JLS, ovisno o svojim mogućnostima i prepoznavanju potreba, razvijaju širi spektar mjera. U tu svrhu, i savjeti mladih mogu biti značajan akter koji mlade osvještava na probleme lokalnih područja i uvodi ih u javnu raspravu za poboljšanje životnih uvjeta mladih na lokalnoj razini. Nažalost, savjeti mladi su rijetko aktivni akteri lokalne politike i suočeni su s dvije vrste problema; s jedne strane, moguće je govoriti o nezainteresiranosti mladih te potrebi razvoja građanske svijesti i lokalnog angažmana od najranijih godina u suradnji s lokalnim upravama. S druge strane, kako savjete mladih osnivaju JLS, potrebno je razvijati svijest o potrebi suradnje i poticanja različitih oblika uključivanja mladih u lokalno upravljanje davanjem osnovnih poticaja osiguravanjem kanala i organizacija kroz koje mogu djelovati na ukazivanje problema i stvaranje rješenja.

5. Opis istraživanja i rezultati istraživanja

Polazište istraživanja čini perspektiva ruralnog razvoja kako ga podržava Europska unija svojim programima LEADER/CLLD. Ona u središte stavlja zajednicu, korištenje i razvijanje njenih resursa za lakše i uspješnije nošenje s izazovima i problemima s kojima se suočavaju stanovnici ruralnih područja, s naglaskom na povezivanje lokalnoga sa širim razinama te uspostavljanje veza s izvanlokalnim akterima. U tom okviru, prema Navarro i Cejudo (2020), osnovna ideja u pozadini usmjeravanja razvoja je **neoendogeni pristup**. Bilo koja zajednica mora sama detektirati osnovne probleme zajednice, strateški se odrediti na poduzimanje akcija za njihovo rješavanje usuglašavanjem oko kratkoročnih i dugoročnih ciljeva te načina njihova postizanja, mobilizirati sve dostupne resurse na zajedničko rješavanje problema uspostavljanjem suradničkih odnosa i stvaranjem mreža koje nadilaze lokalne okvire, i omogućavaju socijalnu inovaciju (De Rubertis 2020). Socijalna inovacija ključno je obilježje rješenja s najvećim stupanjem uspješnosti, koja podrazumijeva razvijanje i dijeljenje znanja kroz mreže lokalnih i izvan lokalnih suradnji.

U srži perspektive teritorijalnog ruralnog razvoja je **teritorijalni kapital**, koji predstavlja raspon materijalnih i nematerijalnih resursa potencijalno dostupnih teritoriju koji se može koristiti u svrhu njegova razvoja samo ako je u skladu s lokalnim očekivanjima, poviješću i kulturom (De Rubertis 2020). LEADER pristup upotrebljava koncept teritorijalnog kapitala kako bi javnopolitičke ideje zaživjele u praksi, što uključuje osnivanje LAG-ova i kreiranje lokalne razvojne strategije kao glavnih instrumenata razvoja. Oni pružaju okvir za lokalne inicijative i unapređenje lokalnih resursa te uključuju stvaranje i osnaživanje kapaciteta za djelovanje kako bi se pokrenuo ekonomski razvoj aktivacijom teritorijalnog kapitala dodatno osnaženog socijalnim inovacijama i stvaranjem javno-privatnih partnerstva (Lacquement i sur. 2020).

Flora i Flora (2008) u svojoj analizi izlažu složenu sliku različitih resursa zajednice koji se tek svojom aktivacijom, korištenjem i razvijanjem uspostavljaju kao značajni razvojni kapitali, a koji bez toga postoje tek kao potencijali određenih zajednica. Zajednice posjeduju mnoge vrste potencijalnih kapitala – prirodni, kulturni, ljudski, društveni, financijski, politički, izgrađeni koji tvore složenu mrežu međupovezanosti. Kadkada ih je teško razlučiti (pogotovo u empirijskom istraživanju) jer se preklapaju, mogu se pretakati jedan u drugi i međusobno

osnaživati. Ipak, društveni i ljudski kapital najvažnije su sastavnice kapitala bilo kojeg teritorija o kojima ovisi kvaliteta dostupnih materijalnih i nematerijalnih resursa nekog područja. Kako tvrdi De Rubertis (2020), sposobnost teritorija da upravlja sobom i regenerira se ovisi o ta dva tipa kapitala, te ih stoga izdvaja kao generativne sastavnice teritorijalnog kapitala. Slično, u svom istraživanju održivog razvoja Like, Bušljeta Tonković ističe ljudski i socijalni kapital kao nositelje razvoja pojedinih lokalnih zajednica (2015:90).

Društveni kapital označava mreže, norme reciprociteta i međusobno povjerenje koje postoji između i unutar grupa i zajednica, te doprinosi osjećaju zajedničkog identiteta i dijeljena budućnosti. To ističu kao važan aspekt teritorijalnog razvoja, jer podržava sposobnost pojedinaca za djelovanjem i pomaže implementaciju teritorijalnih projekata (Flora i Flora 2008; Lacquement i sur. 2020). S druge strane, nužne su i sposobnosti, vještine i kompetencije ljudi određenog područja, a koji se oblikuju različitim oblicima obrazovanja i životnim iskustvima, odnosno **ljudski kapital** (Flora i Flora, 2008).

S pogledom prema budućnosti i perspektivama dubljeg ukorijenjivanja neoendogenog pristupa razvoju hrvatskih ruralnih područja, istraživački interes empirijskog ispitivanja bio je ispitati neke aspekte i razine kapitala koje posjeduju zajednice s istoka Hrvatske, s posebnim fokusom na **mlade koji su najvažnija snaga bilo kojeg aspekta razvojnih stremljenja**.

Istok Hrvatske kao područje istraživanja odabrano je iz nekoliko povezanih razloga. S jedne strane, u popularnom diskursu prevladava shvaćanje istoka Hrvatske, konkretnije Slavonije i Baranje, kao „ruralnog“, čime je istraživanje s interesom za ulogu mladih u ruralnom razvoju težilo smještanju istraživanja u taj kontekst. Kako ističe Šundalić u predgovoru knjizi Selo – iz autentičnosti u neprepoznatljivost: „Istraživati selo i ruralni prostor u Hrvatskoj danas implicira razmišljanje da je riječ o Slavoniji“ (Šundalić 2010: 9). No, radi se i o posebnom shvaćanju ruralnosti toga prostora. U svom ranom posttranzicijskom razdoblju, taj prostor najbolje opisuje pojam periferizacije, pri čemu se periferizacija Slavonije odnosi „na geografski smještaj i prometnu nepovezanost, na prostornu udaljenost od političkog centra odlučivanja, na marginaliziranost dominirajuće djelatnosti kraja, na loše privatizacijske odluke koje su ugušile većinu proizvodnih kapaciteta, i dakako, na najdužu ratnu sudbinu s velikim ljudskim i materijalnim gubicima“ (Šundalić 2010:10). Ta negativna percepcija ruralnog područja istočne Hrvatske potiče istraživače na ispitivanje potencijala ovog područja u cilju prevladavanja razvojnih ograničenja. Konačno, četiri odabrane županije predstavljaju širi životni prostor

samog istraživača te time olakšava provedbu istraživanja „na terenu“, kao i dublje razumijevanje istraživnog konteksta.

5.1. Konceptualizacija i operacionalizacija: mjerne varijable i instrumenti koncepata

Anketni upitnik je sadržavao 7 skupova varijabli/instrumenata koje predstavljaju operacionalne mjere koncepata koji su se propitivali u ovom istraživanju. Pitanja koja su bila postavljena ispitanicima bila su raspoređena u nekoliko osnovnih cjelina prema kojima su opisane mjerne varijable i instrumenti u podpoglavlju 5.1.. To su: Sociodemografski pokazatelji i obilježja mladih; Obrazovne karakteristike, vještine i kompetencije mladih kao ljudski kapital; Radno iskustvo i status, mladi i zapošljavanje; Mladi poljoprivrednici; Socioekonomski aspekti obiteljskog života mladih; Uključenost, povjerenje i odnos sa zajednicom kao elementi društvenog kapitala; Mladi i ruralni razvoj.

5.1.1. Sociodemografski pokazatelji i obilježja mladih kao ljudskog kapitala

Sociodemografski pokazatelji. Uvodni kratki dio upitnika sadrži osnovne sociodemografske pokazatelje:

Spol. Ispitanici su mogli odabrati jednu od dvije kategorije: 1=ženski ili 2=muški.

Dob. Ispitanici su upisivali koliko godina imaju, a podatci su kategorizirani u 3 kategorije 1=do 21 godina starosti, 2=od 21 do 30 godina starosti, 3=od 31 do 40 godina starosti.

Rezidencijalni status. Ispitanici su upisivali naziv naselja s poštanskim brojem. Naknadno su naselja u kojem žive kategorizirana kao 1=urbano i 2=ruralno naselje, a statusi su prikazani u rezultatima kao urbani rezidencijalni status (URS) i ruralni rezidencijalni status (RRS).

5.1.2. Obrazovne karakteristike, vještine i kompetencije mladih kao ljudski kapital

Drugi dio upitnika posvećen je detaljnom ispitivanju obrazovnih karakteristika i želja za daljnjim obrazovanjem te dodatnih znanja i vještina mladih iz ruralnih područja koji predstavljaju potencijalne ljudske kapitale ruralnih područja.

Stupanj formalnog obrazovanja. Ispitanici su birali između 5 mogućnosti: 1=do 8 godina osnovnog obrazovanja (OŠ), 2=završena trogodišnja srednja škola (3SS), 3=završena četverogodišnja srednja škola (4SS), 4=viša škola i/ili fakultet, i 5=poslijediplomski studij. Konačno, kreirano je 4 kategorije pri čemu su zadnje dvije kategorije spojene u kategoriju

najvišeg stupnja obrazovanja koji obuhvaća bilo koji oblik formalnog školovanja nakon srednje škole (4=VO)⁹.

Dodatno obrazovanje. Ispitanici su bilježili jesu li u posljednje dvije godine pohađali tečajeve, radionice ili predavanja za stjecanje vještina i kompetencija na dihotomnoj varijabli: 0=ne i 1=da, te su, ako je njihov odgovor da, upisivali o kojem obliku dodatnog obrazovanja se radi. Ti odgovori su naknadno kodirani.

Želja za dodatnim obrazovanjem. Tražilo se da ispitanici zabilježe žele li se dodatno obrazovati odabirom odgovora 0=ne, 1=da, ili 2=ne znam.

Tip željenog dodatnog obrazovanja. Ispitanici koji se žele dodatno obrazovati birali su među ponuđenim odgovorima: 1=samoučenje, 2=sudjelovanje na radionicama, 3=tečajevi, 4=prekvalifikacije, 5=stručno osposobljavanje i usavršavanje, te 6=formalno obrazovanje.

Lokalna/regionalna ponuda. Ispitanici su, birajući između 0=ne, 1=da ili 2=ne znam, odgovarali na pitanje postoji li lokalno/ regionalno ponuda tipa obrazovanja kojeg žele.

Financijske mogućnosti za dodatno obrazovanje. Od mladih se tražilo da zabilježe imaju li financijske mogućnosti za dodatnim obrazovanjem (0=ne, 1=da).

Govorenje stranih jezika. Ispitanike se pitalo da zabilježe govore li strane jezike odabirom 0=ne ili 1=da, te da, ako je odgovor potvrđan, upišu o kojim se jezicima radi.

Procjena stupnja znanja stranih jezika. Ispitanike koji govore strane jezike se pitalo da među mogućim odgovorima, od 1=slabo, do 4=napredno, procjene stupanj svoga znanja stranog jezika.

Služenje računalom. Ispitanici su bilježili služe li se računalom: 0=ne, 1=da.

Procjena stupnja informatičke pismenosti. Ispitanici koji se služe računalom procjenjivali su su među mogućim odgovorima: od 1=slabo do 4=napredno, stupanj svoje informatičke pismenosti.

Korištenje Interneta. Mladi su, između 6 mogućnosti: 1=ne koristim Internet, 2=slanje i primanje elektroničke pošte, 3=čitanje vijesti i informiranje, 4=održavanje kontakata putem društvenih mreža, 5=razonoda, 6=oglašavanje proizvoda i usluga, bilježili sve one odgovore koji predstavljaju svrhe u koje koriste Internet. Dodatno su mogli izabrati 7=nešto drugo i upisati o čemu se radi (otvoreni odgovor). Korištenje Interneta analizirano je i prema broju svrha u koje se Internet koristi na način da su zbrojeni odgovori ispitanika o njihovom

⁹ Kasnije analize razlika povezanih s obrazovanjem ispitanika provedene su uz isključenje ispitanika sa završenom samo osnovnom školom (1=OŠ), zbog malog broja koji nije zadovoljavao kriterije provedbe određenih statističkih testova.

korištenju za pojedine svrhe (*SUM_Internet*). Novokreirana varijabla imala je raspon vrijednosti od 0=ne koristim Internet, do 6=šest svrha.

Posjedovanje vozačke dozvole. Mladi su izborom 0=ne ili 1=da, bilježili posjeduju li vozačku dozvolu.

5.1.3. Radno iskustvo i status, mladi i zapošljavanje

Upitnik je sadržavao cjelinu koja je bila namijenjena prikupljanju podataka o radnim iskustvima i statusu ispitanika, ali i procjenama mogućnosti koje daje lokalno/ regionalno tržište rada. Poseban interes je bio usredotočen na one mlade koji imaju određena poljoprivredna iskustva i bave se poljoprivredom, čemu je posvećen odvojeni dio upitnika. Ove mjere su također opisivali određene aspekte strukture ekonomskih kapitala zajednica u kojima mladi žive s obzirom na njihove stavove i procjene mogućnosti zapošljavanja na radnom mjestu kojeg žele.

Radno iskustvo. Ispitanici su bilježili načine na su koje stjecali korisno radno iskustvo. Uz opciju 1=nemam radnog iskustva, ponuđeno je 7 mogućnosti (2=praksa, 3=pripravništvo/ rad bez zasnivanja radnog ugovora, 4=honorarni poslovi na učenički/ studentski ugovor, 5=honorarno, ugovor o djelu, 6=sezonski u nadnici ili turizmu (na određeno/ nepuno radno vrijeme), 7=stalni posao, 8=neformalnim aktivnostima poput volontiranja, i 9=rad u vlastitom ili obiteljskom poduzeću/OPG-u. Konačno, ispitanici su mogli zabilježiti i 10=nešto drugo te upisati o čemu se radi (otvoreni odgovor). Radna iskustva analizirana su i prema broju načina na koje su pojedinci stjecali radno iskustvo na način da su zbrojeni odgovori ispitanika na pojedinim varijablama (*SUM_rad_iskustvo*). Novokreirana varijabla imala je raspon vrijednosti od 0=bez radnog iskustva, do 6=šest načina stjecanja radnog iskustva.

Radni staž. Na pitanje koliko mjeseci radnog staža imaju, mladi su mogli odabrati odgovor:

1=nemam radnog staža, 2=do 12 mjeseci, 3= između 13-48 mjeseci, 4=više od 48 mjeseci.

Radni status. Ispitanici su određivali svoj radni status odabirom odgovora 1=zaposlen, 2=samozaposlen, 3=nezaposlen, ili 4=nešto drugo. Dodatno su precizirali svoje odgovore upisom na crtu o kakvom obliku zaposlenja (ako su 1=zaposleni), ili samozaposlenja radi (ako su 2=samozaposleni). Ako su 3=nezaposleni, pak, bilježili su koliko dugo. Ako su odabirali 4=nešto drugo, upisivali su o čemu se radi.

Zadovoljstvo trenutnim radnim statusom. Na ljestvici procjene od 1=posve nezadovoljan, do 5=iznimno zadovoljan, ispitanici su ocjenjivali svoje zadovoljstvo radnim statusom.

Traženje posla. Ispitanici su bilježili, bez obzira na radni status, traže li posao (0=ne, 1=da).

Prijavljivanje na natječeaje u posljednjih 3 mjeseca. Ispitanici su bilježili jesu li se u posljednja 3 mjeseca prijavili na natječaj na posao, odabirom 0=ne, 1=da.

Procjena potražnje na tržištu rada. Na ljestvici procjene od 5 stupnjeva (1=iznimno loša, do 5=odlična), s mogućnošću odabira i 6=ne znam/ne mogu procijeniti, ispitanici su procjenjivali potražnju za osobama s kvalifikacijama koje i sami posjeduju na užem (1. lokalnom/regionalnom), te širem (2. nacionalnom) tržištu rada.

5.1.4. Mladi poljoprivrednici

S obzirom na njihove odgovore o poljoprivrednim iskustvima, a posebno radu na vlastitom poljoprivrednom gospodarstvu (PG-u), kreiran je poduzorak „mladih poljoprivrednika koji su odgovarali na dodatnih 13 pitanja o njihovim poljoprivrednim, prerađivačkim i prodajnim djelatnostima na PG-u te ostalim obilježjima, posebno ekonomskim, takvih djelatnosti.

Djelatnost PG-a. Među poljoprivrednim djelatnostima: 1) stočarstvo, 2) ratarstvo, 3) povrćarstvo, 4) voćarstvo, 5) vinogradarstvo, 6) vinarstvo, 7) cvjećarstvo, 8) agroturizam, 9) nešto drugo (otvoren odgovor), mladi poljoprivrednici su bilježili sve kojima se bave.

Tip proizvodnje. Mladi poljoprivrednici su u odgovoru na pitanje o tipu poljoprivredne proizvodnje označavali radi li se o 1=konvencionalnoj, 2=ekološkoj, ili 3=konvencionalnoj i ekološkoj.

Količina rada na PG-u. Koliko vremena rade na PG-u mladi su odgovarali izborom 1=do 8 sati, 2=od 9 do 12 sati, ili 3=više od 12 sati.

Dostatnost radne snage na PG-u. Izborom 0=ne ili 2=da, mladi poljoprivrednici su odgovarali postoji li dovoljno radne snage za obavljanje djelatnosti na PG-u.

Veličina obrađivanog zemljišta. Na pitanje o ukupnim količinama obrađivanog zemljišta, mladi poljoprivrednici su odgovarali upisivanjem broja hektara. Naknadno je varijabla rekodirana u kategorije: 1=do 2 ha, 2=od 2-5 ha, 3=od 5-10 ha, 4=do 10-50 ha, te 5=više od 50 ha.

Tip obrađivanog zemljišta. Ispitanici su bilježili sve one odgovore koji se odnose na vrstu zemljišta koje obrađuju: 1) oranica, 2) livada, 3) pašnjak, 4) voćnjak, 5) vinograd, 6) vrt, 7) šuma, i 8) nešto drugo (otvoreni odgovor).

Vlasništvo PG-a. Mladi poljoprivrednici su bilježili tko je najvećim dijelom vlasnik obrađivane zemlje odabirom odgovora: 1=ja, 2=otac ili djed, 3=suprug i/ili njegovi roditelji, ili 4=netko drugi/ unajmljujem.

PG u sustavu PDV-a. Ispitanici su bilježili je li PG u sustavu PDV-a odabirom 0=ne ili 1=da.

Ekonomska veličina PG-a¹⁰. Ekonomsku veličinu PG-a na kojem djeluju ispitanici su procjenjivali u sljedećim kategorijama: 1=do 30 000 kn, 2=30 001-60 000 kn, 3=60 001-100 000 kn, 4=100 001-500 000 kn, ili 5=više od 500 000 kn.

Financijska situacija PG-a. Financijsku situaciju PG-a mladi su poljoprivrednici izražavali odabirom jednog od odgovora: 1=trošimo više nego zarađujemo, 2=trošimo koliko i zarađujemo, ili 3=uspijevamo štedjeti.

Prerada na PG-u. Ispitanici su odgovarali na pitanje o prerađivanju proizvoda na PG-u izborom svih mogućnosti koje se odnose na njih: 1) ne prerađujemo, 2) rakija/ liker, 3) voćne preradevine, 4) vino, 5) zimnica, 6) suhomesnati proizvodi, 7) mliječni proizvodi, 8) med i proizvodi od meda, 9) pekarski proizvodi/ili kolači, te 10) nešto drugo (otvoreni odgovor).

Mjesta prodaje proizvoda s PG-a. Mladi poljoprivrednici su bilježili sve one načine (i mjesta) na kojima prodaju svoje proizvode: 1) na svom gospodarstvu / u selu, 2) na lokalnoj tržnici, 3) u lokalnoj trgovini, 4) u supermarketu, te negdje drugdje (otvoreni odgovor).

Teškoće s prodajom proizvoda s PG-a. Koliko je uspješna njihova prodaja proizvoda s PG-a, mladi poljoprivrednici su procjenjivali na ljestvici od 1=nemam poteškoća s prodajom, do 4=imam iznimno velikih poteškoća s prodajom.

5.1.5. Socioekonomski aspekti obiteljskog života mladih

Središnji dio upitnika ispitivao je socioekonomska obilježja ispitanika i individualni subjektivni osjećaj njihove socio-ekonomske situacije, tj. prikupljao je podatke o strukturi i sastavu obitelji, izvorima i količinama obiteljskih prihoda, opterećenosti obitelji dugovima i troškovima, te opremljenosti kućanstva i materijalnom posjedovanju te o subjektivnom osjećaju ekonomske i stambene situacije. Ti podatci iznimno su značajni bili i s obzirom da govore o razinama individualnih ekonomskih resursa ispitanika, ali istodobno opisuju i ekonomske aspekte ruralnih područja u kojima mladi žive.

Broj članova kućanstva. Ispitanici su u obliku otvorenih odgovora upisivali koliko članova ima kućanstvo u kojem žive. Kasnije je varijabla rekodirana u manji broj kategorija: 1=1 ili 2 člana, 2=3 ili 4 člana, 3=5 ili 6 članova, i 4=više od 6 članova.

Vrsta prihoda obitelji. Ispitanicima je ponuđen popis od 10 mogućih izvora prihoda (1=plaća, 2=mirovina, 3=invalidnina, 4=socijalna pomoć, 5=doplatak za pomoć i njegu, 6=naknada za

¹⁰ Ekonomska veličina poljoprivrednog gospodarstva (PG-a) je vrijednost potencijalnog prihoda koje bi gospodarstvo moglo ostvariti na temelju svoje poljoprivredne proizvodnje u jednoj godini. Izračunava se pomoću EVPG kalkulatora, a izražava u kunama i eurima na temelju FADN metodologije, kalkuliranjem jediničnih novčanih vrijednosti proizvodnje poljoprivrednih proizvoda izraženih u proizvođačkim cijenama na vratima gospodarstva (Ranogajec i sur., 2014; fadn.hr)

HZZ-a, 7=dječji doplat, 8=stipendija, 9=prihod na temelju poljoprivrede, 10=prihod od turizma) pri čemu su zabilježene sve one vrste koje prima njihova obitelj. Dodatno su ispitanici mogli odabrati 11=nemam nikakve prihode, ili 12=nešto drugo (otvoreni odgovor). Vrsta prihoda analizirana je i prema broju dostupnih prihoda kreiranjem varijable *SUM_prihodi*: zbrojeni su odgovori ispitanika za svaki od navedenih izvora za koji su bilježili imaju li ga ili nemaju. Novokreirana varijabla imala je raspon vrijednosti od 0-bez prihoda, do 5-pet i više izvora prihoda.

Prosječni mjesečni iznos prihoda kućanstva. Ispitanici su bilježili i koliko iznosi prosječni mjesečni prihod obitelji iz svih dostupnih izvora svih članova obitelji odabirući jedan od odgovora: 1=manje od 1000 kn, 2=1001-2000 kn, 3=2001-4000 kn, 4=4001-6000 kn, 5=6001-8000 kn, 6=8001-10000 kn, 7=10001-15000 kn, ili 8=više od 15000 kn.

Opremljenost kućanstva. Od ispitanika se tražilo da zabilježe (0=ne, ili 1=da) što od sljedećeg: 1) priključak na struju, 2) Internet, 3) priključak na kanalizaciju, te 4) priključak na javni vodovod, ima njihovo kućanstvo. Naknadno je kreirana mjera opremljenosti kućanstva *SUM_opremljenost* na način da su se rezultati ispitanika za svaku od varijabli zbrojili. Raspon vrijednosti je bio od 0-bez priključaka, do 4=četiri priključka u kućanstvu.

Materijalni status obitelji. Na ljestvici od 0=nijedan, 1=jedan, 2=dva, 3=tri ili više, ispitanici su bilježili koliko posjeduju: 1. Pametnih telefona, 2. Računala, 3. Automobila, 4. Nekretnina.

Zaduženost obitelji. Na dihotomnoj varijabli (0=ne, 1=da) ispitanici su odgovarali na pitanje jesu li zaduženi, te su dodatno u obliku otvorenog odgovora opisivali tipu zaduženja.

Teškoće podmirenja troškova. Za 5 mogućih troškova (1. Stanarine, 2. Režija, 3. Kredita, 4. Obuće i odjeće, 5. Prehrane) ispitanici su izabirali odgovore koji su opisivali učestalost pojave teškoća njihova podmirenja: 0=nemam takav trošak, 1=nije se dogodilo, 2=jedanput, 3=više nego jedan put, ili pak 4=ne znam,.

Procjena ekonomske situacije obitelji. Odabirom jednog od odgovora 1=jedva spaja kraj s krajem, 2=ima za ono što je nužno, 3=ima dovoljno za prosječan život, 4=je prilično dobrostojeća, 5=je bogata, ispitanici su procjenjivali financijsku obiteljsku situaciju.

Procjena stambene situacije. Na ljestvici od 1=krajnje loša, do 5=odlična, ispitanici su procjenjivali zadovoljstvo svojom trenutnom stambenom situacijom.

5.1.6. Uključenost, povjerenje i odnos sa zajednicom kao elementi društvenog kapitala
Veliki dio upitnika bio je posvećen saznanjima o životu mladih u njihovim naseljima, načinima provođenja slobodnog vremena, dostupnim uslugama, njihovom sudjelovanju i uključenosti u

život zajednice i rješavanje problema kao i njihovih dubljih odnosa povezanosti sa životnom zajednicom i sreće u svom mjestu. Dodatno, ovaj dio upitnika u većoj je mjeri usmjeren dobivanju odgovora ispitanika na pitanja o problemima njihovih zajednica i problemima mladih u njihovim zajednicama, odnosa u zajednici i načina na koje njihove zajednice djeluju pri rješavanju problema. Istražena je posebno razina povjerenja te ocjene rada lokalnih institucija i organizacija. Posebno je ispitana želja/namjera i razlozi odlaska mladih iz ruralnih zajednica. S jedne strane, takva operacionalizacija opisivala je strukturu društvenog kapitala zajednica, posebno pri rješavanju problema zajednica, a s druge strane potencijale mladih da sudjeluju u aktivnostima i rješavanja problema, ali i općenito ruralnom razvoju. U tom smislu, dijelom je operacionalizacija zahvaćala i neke aspekte političkog kapitala zajednica u ruralnim područjima. Dodatno, pitanja usmjerena na procjenu problema zajednica svakako su zahvaćala i ekonomske aspekte njihovih zajednica s obzirom na njihovu procjenu najvažnijih problema koje opterećuju njihove zajednice i mogućnostima koje pružaju za ostvarenje „dobrog života“ u lokalnom kontekstu ruralnog područja.

Članstvo u udrugama. U odgovoru na pitanje jesu li članovi neke udruge ili organizacije, ispitanici su birali između 0=ne, i 1=da, te su upisivali o kakvoj udruzi/organizaciji se radi.

Volontiranje. Odabirući odgovor 0=ne, ili 1=da, ispitanici su se izjašnjavali jesu li bili ili su trenutno uključeni u neki oblik volontiranja i društveno korisnog rada, a navodili su i o kojem obliku se radi (otvoreni odgovor).

Društvena i politička zainteresiranost mladih. Ispitanike se pitalo da na ljestvici od 5 stupnjeva (1=iznimno nezainteresiran, do 5=iznimno zainteresiran) procijene koliko su zainteresirani za 1) opća društvena pitanja, i 2) sudjelovanje u donošenju odluka u svojoj općini/gradu.

Procjena spremnosti zajedničkog rješavanja problema. Na ljestvici od 5 stupnjeva (1=izrazito nespremni, do 5=izrazito su spremni), mladi su procjenjivali spremnost svojih sumještana na zajedničko rješavanje problema u svome mjestu.

Načini rješavanja problema. Na pitanje kako se rješavaju problemi u njihovom mjestu, mladi su odabirali jedan od odgovora: 1=ne rješavamo probleme, 2=rješava ih načelnik općine, 3=rješava ih nekolicina najmoćnijih ljudi u mjestu, ili 4=rješavamo ih zajedno.

Procjena mogućnosti individualnog doprinosa zajednici. Ispitanike se pitalo da procjene na ljestvici od 5 stupnjeva (1=izrazito malo, do 5=izrazito mnogo) koliko osoba poput njih može pridonijeti tome da njihovo okruženje bude bolje za život.

Angažman u rješavanju lokalnih problema. Vlastiti angažman u rješavanju lokalnih problema u posljednjih godinu dana ispitanici su bilježili odabirom odgovora: 0=nisam, 1=jednom, 2=nekoliko puta, 3=često.

Problemi zajednica. Na ljestvici od 4 stupnja (1=uopće ih nema, do 4=izrazito su prisutni) ispitanici su procjenjivali, koliko su u njihovim zajednicama izraženi problemi poput: 1) siromaštva, 2) alkoholizma, 3) zloupotrebe droga, 4) obiteljskog nasilja, 5) kriminala, 6) psihičkih teškoća, te 7) nezaposlenosti, ili pak 8) nešto drugo, ako su uočavali neki drugi problem u svojim zajednicama.

Problemi mladih. Ispitanici su procjenjivali (od 1=iznimno je teško, do 5= iznimno je lako) kolike je teško mladima u njihovim zajednicama: 1) pronaći dobar posao, 2) pronaći prijatelje, 3) ostvariti dobar život, 4) sudjelovati na kulturnim događajima, 5) obaviti kupovinu, 6) sudjelovati u javnom životu, 7) osnovati obitelj, 8) ostvariti romantičnu vezu, i 9) koristiti objekte za zabavu i slobodno vrijeme.

Uključenost pitanja mladih u političku agendu. Ispitanici su odgovarali na pitanje koliko često se u lokalnoj zajednici pri donošenju odluka potrebe mladih uzimaju u obzir. Mogući odgovori su bili: 1=ne znam, ne mogu procijeniti, 2=uopće ne, 3=ponekad, 4=rijetko, 5=uvijek.

Povjerenje u lokalne grupe. Ispitanike se pitalo da procijene na ljestvici od 4 stupnja (1=uopće nemam povjerenja, do 4=imam potpuno povjerenje) stupanj povjerenja koji imaju u 1) obitelj, 2) sumještane, 3) kolege na poslu (ako zaposleni), 4) općinske službenike te 5) gradske službenike. U naknadnim analizama, uz isključenje obitelji i kolega na poslu (koje nemaju svi ispitanici), rezultati ostalih varijabli su zbrojeni i podijeljeni ukupnim brojem varijabli kako bi se kreirala sumarna varijabla *SUM_povjerenje*.

Ocjena rada institucija i organizacija. Ispitanici su na ljestvici procjene od 5 stupnjeva (1=nedovoljno, do 5=izvrstan) procjenjivali rad različitih institucija s obzirom na to koliko računa vode o potrebama mladih: 1) ureda župana, 2) ureda (grado)načelnika 3) razvojne agencije, 4) LAG-a, 5) poljoprivredne savjetodavne službe, te 6) Agencije za plaćanje u poljoprivredi. Također je kreirana sumarna varijabla *SUM_ocjena rada*.

Odnos sa životnom zajednicom¹¹. Ispitanicima je dano 19 tvrdnji koje su opisivale različite odnose sa svojom životnom zajednicom, te se tražilo da procijene svoje slaganje sa svakom od njih na ljestvici od 5 stupnjeva (1=uopće se ne slažem, do 5=u potpunosti se slažem). Na osnovi rezultata analize glavnih komponenti kreirane su 4 sumarne varijable¹² kako bi se

¹¹ Korišten je instrument kojeg je prilagodila Klepač (2021b) prema upitniku za ruralne učenike - University of Oulu, Kajaani University Consortium, AIKOPA, Regional Development Research Group, koji je korišten za pregled aspekata učeničkog odnosa i stavova o zajednici odrastanja.

¹² U procesu su isključene dvije varijable: *U mojoj sredini ljudi ne razumiju kako želim živjeti*, te *Osjećam se bitnim pripadnikom svoje zajednice*.

saželi podaci te omogućila lakša interpretacija: *SUM1_pripadnost*, *SUM2_ostanak* (nakon rekodiranja), *SUM3_vezanost*, *SUM4_ukorijenjenost*.

Osjećaj sreće u svom mjestu. Na pitanje *Jeste li sretni u mjestu u kojem živite?* mladi su odgovarali izborom: 0=ne, 1=da ili 2=ne znam; nisam o tome razmišljao. Ispitanici koji su zabilježili da nisu sretni u mjestu u kojem žive, mogli su objasniti svoje razloge (otvoreni odgovori), koji su naknadno kodirani.

Preseljenje rodaka ili prijatelja. Ispitanici su bilježili imaju li prijatelja ili rođaka koji je u posljednjih godinu dana napustio mjesto u kojem žive, pri čemu su odgovori bili 0= ne ili 1=da, s ostavljenim prostorom da opišu njihove glavne razloge, ako je odgovor da. Odgovori su naknadno kodirani.

Namjera osobnog preseljenja. Svoju vlastitu namjeru preseljenja u sljedećih nekoliko mjeseci, mladi su bilježili izborom odgovora 0=ne ili 1=da, s ostavljenim prostorom da opišu svoje glavne razloge. Otvoreni odgovori su naknadno kodirani.

5.1.7. Mladi i ruralni razvoj

Upitnik završava pitanjima o poželjnom smjeru ruralnog razvoja i ulozi mladih u njegovoj realizaciji. U ovom dijelu ispitana su znanja i iskustva mladih vezana uz europske fondove koji su značajno sredstvo pokretanja i održavanja razvojnih procesa.

Znanje i iskustva s europskim fondovima. Od ispitanika se tražilo da zabilježe odabirom 0=ne ili 1=da jesu li 1) upoznati s mogućnostima financiranja projekata ruralnog razvoja od strane EU, 2) bili inicijator ili provoditelj nekog od projekata ruralnog razvoja financiranog od strane EU, 3) pomagali provedbu nekog od projekata ruralnog razvoja koji je financirala EU, te 4) bili korisnici financijskih sredstava europskih fondova.

Mjere za ruralni razvoj u kraju. Mladi su izražavali svoj stav oko konkretnih aktivnosti koje bi trebalo poduzeti u njihovu kraju. Ponuđeno im je 15 prijedloga od kojih su mogli odabrati sve za koje su procjenjivali važnost: 1) Restauracija i razvoj sela, kulturna baština i očuvanje običaja, 2) Poticaj subvencioniranju poljoprivrednih gospodarstava, 3) Poticaj ženskog poduzetništva, 4) Poticanje malih i srednjih poduzetnika, 5) Obrazovanje, napredovanje i obučavanje ljudi na selu, 6) Povećanje broja radnih mjesta u ruralnim područjima, 7) Obrazovanje stručnjaka za ruralni razvoj, 8) Poboljšanje mjera upravljanja poljoprivrednim zemljištem, 9) Ustanoviti mjere zaštite okoliša na području poljoprivrede i šumarstva, 10) Propagiranje ruralnog turizma i tradicionalnih seoskih obrta, 11) Poboljšanje ruralne infrastrukture koja je u vezi s razvojem poljoprivrede, 12) Promoviranje turističkih vinskih

cesta, 13) Promoviranje visokokvalitetnih autohtonih proizvoda, 14) Bolja infrastruktura, 15) Pобољшanje socijalnih uvjeta na selu.

Vlastiti doprinos ruralnom razvoju. U obliku otvorenih odgovora ispitanici su definirali što smatraju da oni osobno mogu napraviti kao doprinos ruralnom razvoju svoga kraja. Odgovori su naknadno tematski kodirani.

Provedba empirijskog istraživanja i obrade podataka prikazana je u podpoglavlju 1.2.

5.2. Rezultati empirijskog istraživanja

Predstavljanje rezultata empirijskog istraživanja započinje opisom strukture uzorka mladih koji su sudjelovali u istraživanju prema njihovim glavnim obilježjima. Dodatno je opisan i uzorak mladih s obzirom na njihova poljoprivredna iskustva što je poduzorak mladih koji su s obzirom na osnovnu temu rada posebno interesantni.

5.2.1. Struktura uzorka

Geografska i rezidencijalna zastupljenost. U istraživanju je sudjelovao 331 ispitanik iz populacije mladih istočne Hrvatske. Kako prikazuje Slika 3., preko trećine uzorka čine ispitanici Vukovarsko-srijemske županije - udjelom od 37% (F=123), a preko četvrtine su ispitanici Brodsko-posavske županije (28%; F=91). U najmanjoj mjeri su u uzorku zastupljeni ispitanici Osječko-baranjske i Požeško-slavonske županije s udjelima od 16% (F=54), odnosno 19% (F=63) ¹³.

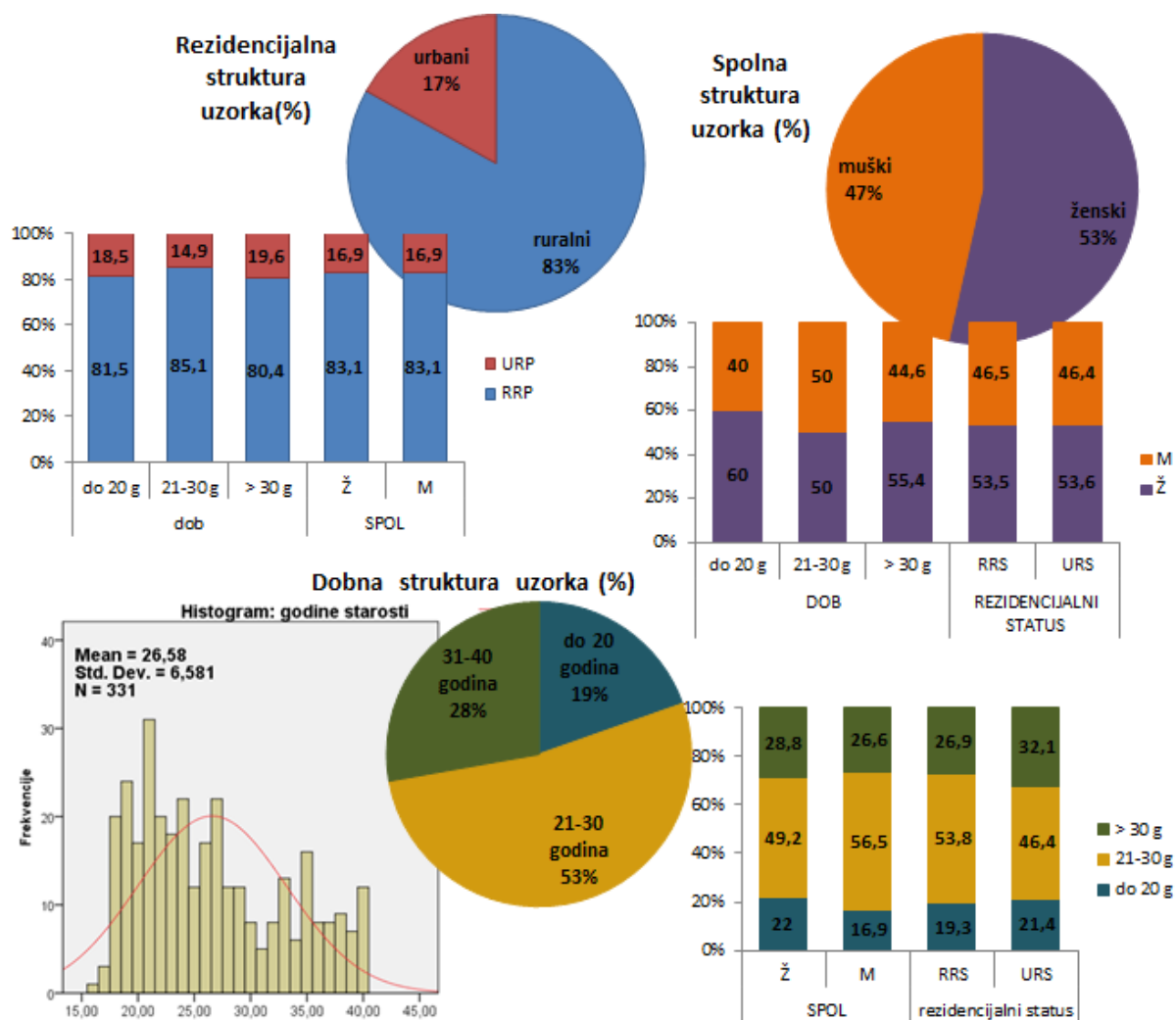
Slika 3. Geografska struktura uzorka

Rezidencijalno, najveći dio anketiranih ispitanika živu u seoskim naseljima - 83% uzorka ili 275 ispitanika, a samo je 2% ispitanika (F=8) iz velikih gradova s istoka zemlje. Sveukupno

¹³ Takva geografska zastupljenost ne reprezentira dobro situaciju u populaciji gdje je, prema podacima Državnog zavoda za statistiku (2019.), u 2018. godini u te četiri županije bilo ukupno 194 938 mladih starosti od 15 do 40 godina, pri čemu je najveći udio imala Osječko-baranjska županija s 43,7%, zatim Vukovarsko-srijemska s 23,8% i Brodsko-posavska s 21,9%, a Požeško-slavonska s 10,5% (DZS 2019).

dakle, manjina uzorka je urbanog rezidencijalnog statusa – njih 17% (F=56)¹⁴. Takva raspodjela se zadržava i s obzirom na dobne i rodne kategorije (Slika 4).

Spol. S obzirom na spol, u uzorku je blago više djevojaka (53%; F=177) u odnosu na broj mladića (47%; F=154)¹⁵. Nešto je veći udio djevojaka (60%) u odnosu na udio mladića (40%) u kategoriji mladih do 20 godina starosti (Slika 6), ali ta odstupanja nisu značajna.

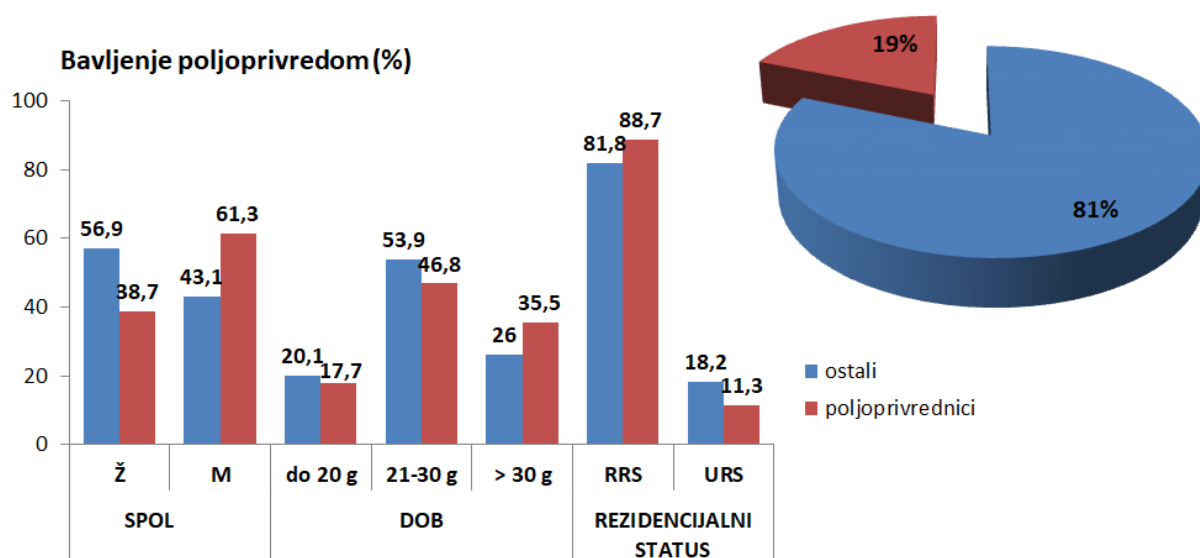
Slika 4. Struktura uzorka prema rezidencijalnom statusu, spolu, dobi

¹⁴ Ipak, s obzirom na rezidencijalni status, upravo su ispitanici iz županija s najmanjim udjelom ispitanika (OBŽ i PSŽ) najvećim dijelom iz grada – preko 2/3 ispitanika. Stoga je u daljnjim analizama bitno na umu imati kako te dvije županije najvećim dijelom predstavljaju ispitanici urbanog rezidencijalnog podrijetla.

¹⁵ Iako značajno ne odstupa od ravnomjerne raspodjele prema spolu, niti prema spolnoj zastupljenosti, uzorak ne možemo smatrati posve reprezentativnim; usporedbom s podacima DZS-a za 2018. godinu, u 4 županije u kojima se provelo istraživanje, s obzirom na one starosti od 15-40 godina, više je mladića u odnosu na djevojke u omjeru 52% mladića nasuprot 48% djevojaka (DZS, 2019).

Dob. Prosječna starost čitavog uzorka je 26,6 godina. Onih dobne skupine 21-30 godina je u uzorku najviše s 53% (F=174). Slijede oni dobne skupine 31-40 kojih je 28% (F=92). U kategoriji najmlađih, onih starosti od 16-20 godina, je 19,6% (F=65). Takva raspodjela blago se razlikuje s obzirom na neka obilježja ispitanika; u najvećoj dobnoj kategoriji, onih između 21 i 30 godina, nešto manji udio ispitanika iz gradskih (46%) u odnosu na ispitanike ruralnih naselja (53%), i nešto više mladića (57%) u odnosu na 53% djevojke¹⁶.

Poljoprivredna struktura uzorka. Kako je jedan od interesa rada usmjeren na mlade poljoprivrednike, jedan je dio upitnika posvećen samo njima. Zbog toga, sve značajne varijable analizirane su s obzirom na razlike u rezultatima između dviju grupa ispitanika - mladih poljoprivrednika u odnosu na ostale mlade. Ovdje opisujemo poduzorak mladih poljoprivrednika s obzirom na osnovna sociodemografska obilježja usporedno s ostatkom uzorka, što vizualno prikazuje Slika 7¹⁷.

Slika 5. Usporedni udjeli mladih poljoprivrednika i ostalih mladih u spolnim, dobnim i rezidencijalnim kategorijama

Prema osnovnim sociodemografskim pokazateljima, grupa mladih poljoprivrednika nešto je starija u odnosu na ostali dio uzorka mladih, te je preko trećine poljoprivrednika u uzorku (36%) u kategoriji onih starijih od 30 godina u odnosu na ostale mlade koji se ne bave poljoprivredom

¹⁶ Iako se dobne kategorije DZS-a donekle razlikuju od onih korištenih u istraživanju, navodimo podatke za 2018. godinu prema kojima je u 4 županije u kojima se provelo istraživanje godinu dana ranije bilo 19% onih starosti od 15-19 godina, 41,5% onih starosti od 20-29 godina, te 39% onih starosti od 30-39 godina (DZS, 2019).

¹⁷ Detaljniji prikaz djelatnosti mladih poljoprivrednika s istoka Hrvatske nalazi se u poglavlju o radnim iskustvima mladih (3. Radno iskustvo i status, mladi i zapošljavanje).

(26%). Također je nešto više mladih poljoprivrednika ruralnog rezidencijalnog statusa (89%) u odnosu na ostale mlade (83%).

Tablica 14. Rodna raspodjela mladih koji se bave i ne bave poljoprivredom

Spol	Ukupni uzorak		ženski		muški		hi-kvadrat
	f	%	f	%	f	%	
Poljoprivredna djelatnost	331	100	177	53,5	154	46,5	$\chi^2(1)=6,68^*$
Ostali	269	81,3	153	86,4	116	75,3	
Mladi poljoprivrednici	62	18,7	24	13,6	38	24,7	
* $p<0,05$							

No, najvažniji nalaz je da su statistički značajno različito raspoređeni mladi koji se bave i oni koji se ne bave poljoprivredom u spolnim kategorijama ($\chi^2=13,88$, $df=1$, $p<0,05$) - značajno je veći udio mladih poljoprivrednika u kategorijama mladića (61%) u odnosu na udio mladića u kategoriji mladih nepoljoprivrednika (46%) (Tablica 14.).

5.2.2. Testovi za provjeru hipoteze H1

Pretpostavka koju ovo poglavlje nastoji potvrditi je **H1: Mladi istočne Hrvatske imaju nisku razinu ljudskog kapitala iskazanu znanjem, vještinama i kompetencijama.**

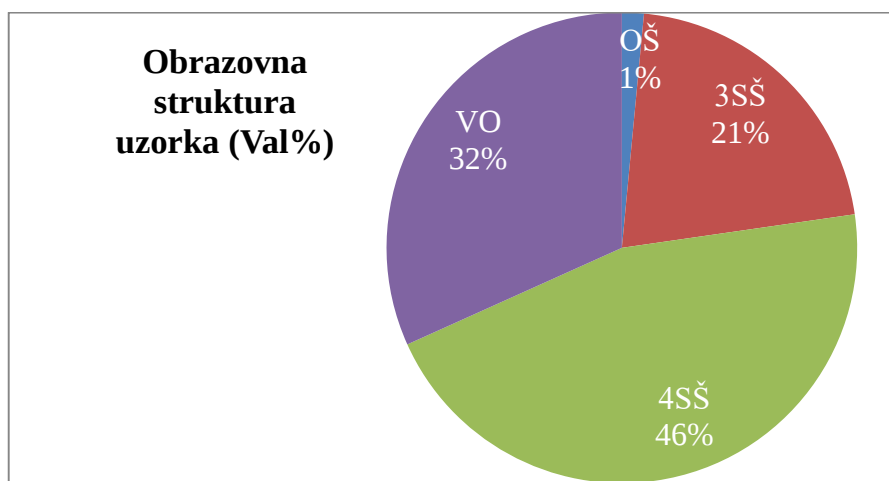
Pretpostavka proizlazi iz razumijevanja da mladi predstavljaju značajan ljudski kapital ruralnih sredina, i da su njihova znanja, vještine i kompetencije bitni elementi koji osnažuju potencijale njihove uloge u ruralnom razvoju. No, ti kapitali nisu statični i značajni su tek kada se upotrebljavaju i razvijaju, jer praktičnu upotrebu njihova znanja i vještina povezana je, na osobnoj razini, s razvojem osobnih radnih iskustava i razvoja karijera, te, na široj razini, s ruralnim razvojem koji se bazira na mogućnostima da mladi osiguraju svoju egzistenciju i podržavaju ekonomsku vitalnost ruralnih područja. Uz obrazovna, radna iskustva također tvore bitne ljudske resurse u konceptu ruralnog razvoja.

Naredne analize koncipirane su tako da se ispituju i opisuju osnovne karakteristike znanja, vještina i kompetencija mladih s ciljem utvrđivanja razine njihove razvijenosti. Analizirani su stupanj formalnog obrazovanja, sudjelovanje u neformalnom obrazovanju, znanje stranih jezika, informatička pismenost, posjedovanje vozačke dozvole, te upoznatost s mogućnostima financiranja iz fondova Europske unije i radna iskustva.

Prostorna i strukturna obilježja mogu predstavljati značajne prepreke u stjecanju i unapređenju znanja, vještina i kompetencija s posljedicama i na osobnoj razini ispitanika, ograničavajući njihove životne šanse, i na širim razinama za razvoj ruralnih područja u svrhu kojega se mogu pokretati ljudski resursi mladih. Poglavlje sadržava i analize koje uključuju usporedno prikaz težnje za dodatnim ili daljnjim obrazovanjem i profesionalna obilježja i aspiracije mladih iz ruralnih područja uz procjene mogućnosti za njihovo ostvarenje u lokalnom kontekstu.

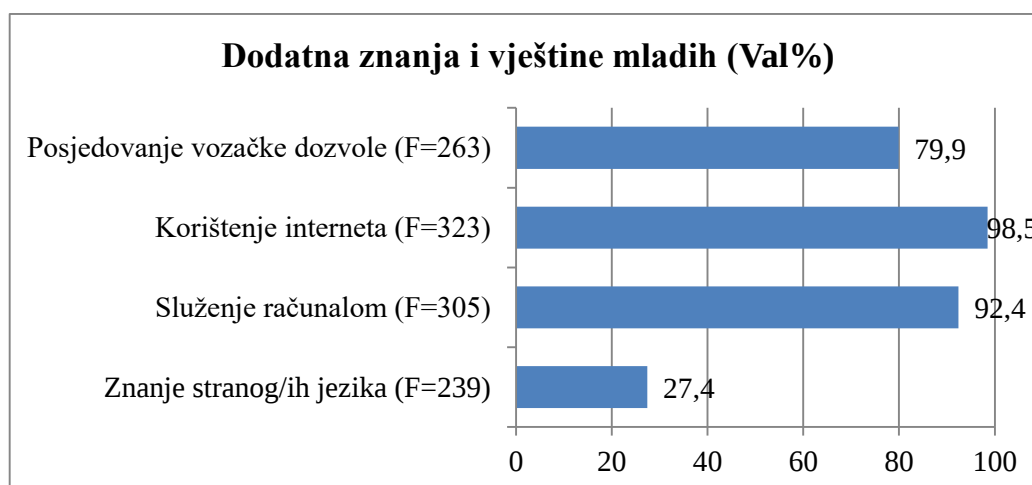
Konačno, provedena je i dodatna analiza koja odgovara na pitanje postoji li povezanost osnovnih mjerenih oblika znanja, vještina i kompetencija s preduvjetima za aktivnu ulogu mladih u ruralnom razvoju iskazanom kao interes za sudjelovanje u donošenju lokalnih odluka, te učestalosti angažmana u lokalnom rješavanju problema. Rezultati analize prikazani su u Poglavlju 5.2.7..

Stupanj formalnog obrazovanja. Prema podacima o stupnju obrazovanja ispitanika (Slika 6.), gotovo polovica ispitanika (46%; F=148) ima četverogodišnje srednjoškolsko obrazovanje koje ne zatvara mogućnosti nastavka školovanja, a gotovo trećina uzorka (32%; F=103) ima neki stupanj visokog obrazovanja. U kategorijama najnižih stupnjeva obrazovanja, 21% (F=69) ima završeno neko trogodišnje srednjoškolsko obrazovanje, odnosno ima stečenu struku, a samo je 5 mladih (1,5%) zabilježilo da ima (ne)završenu osnovnu školu.

Slika 6. Obrazovna struktura uzorka mladih – stupanj formalnog obrazovanja

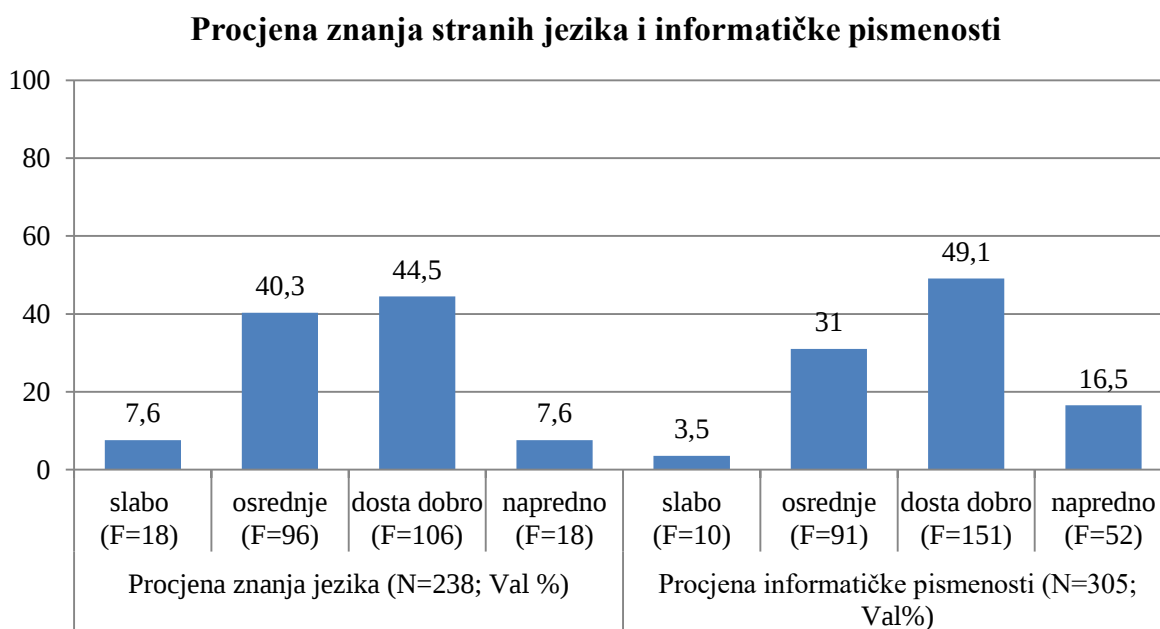
Posebna znanja i vještine. Ostali pokazatelji njihovih dodatnih znanja i vještina ukazuju na pozitivne karakteristike mladih istočne Hrvatske kao potencijalnog resursa lokalnog ruralnog razvoja. Prema rezultatima, gotovo $\frac{3}{4}$ uzorka mladih ističe kako govori strani jezik (73%, F=239), 92% (F=305) ističe služenje računalom, gotovo svi korištenje Interneta (99%; F=323), a 80% (F=263) ističe i posjedovanje vozačke dozvole (Slika 7).

Slika 7. Dodatna znanja i vještine mladih

Znanje stranih jezika. Kada je u pitanju poznavanje stranih jezika¹⁸, na ljestvici od 4 stupnja, svoje znanje stranih jezika je najveći dio onih koji ga imaju (44%; F=106) procijenio “dosta dobrim“, dok ih dodatnih 40% (F=96) smatra da je njihovo znanje „osrednje“. Manjina od 8% procjenjuje da je njihovo znanje stranih jezika „napredno“ (Slika 8.).

Informatička pismenost. S obzirom na suvremene trendove na tržištu rada i zahtjeve za razvijenim informatičkim vještinama, ispitanici su odgovarali na pitanje o služenju računalom i korištenju Interneta. Očekivano, 92% mladih s istoka Hrvatske potvrđuje da se služi računalom (Slika 11), od čega gotovo polovica (49%; F=151) svoje vještine procjenjuje „dosta dobrima“, a 17% (F=52) čak „naprednima“ (Slika 8.).

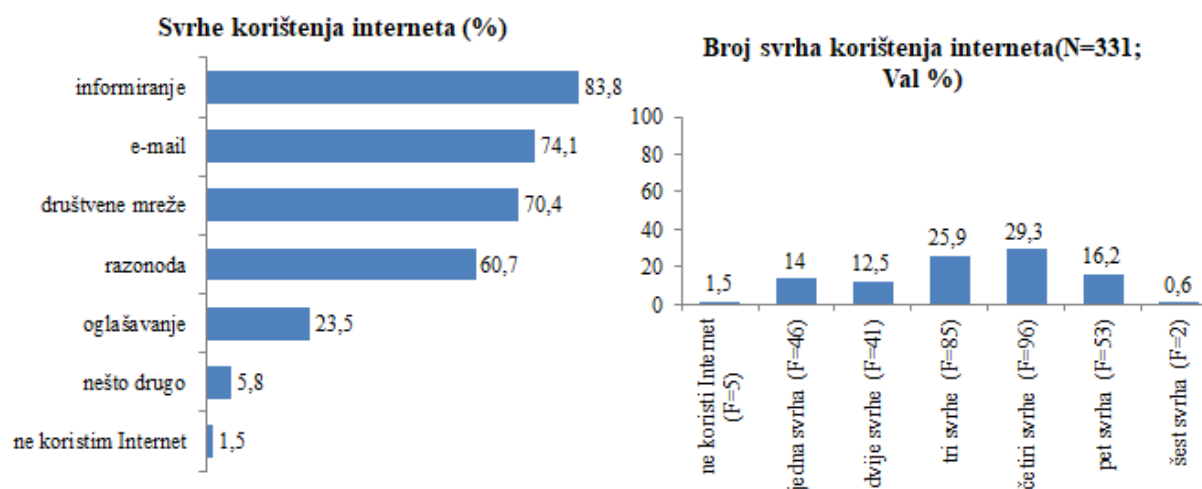

Slika 8. Procjena znanja stranih jezika i informatičke pismenosti

Kako pokazuje Slika 9., 98% (F=323) mladih koristi Internet, tek je pet ispitanika istaklo kako ne koristi Internet. Prevladava korištenje računala u više od jedne svrhe – za 85% ispitanika, pri čemu 29% (F=96) ispitanika koristi Internet u četiri svrhe, 26% (F=85) u tri svrhe, a 16% u pet svrha koristi Internet. Najčešće se radi o informiranju (za 84% ispitanika), korištenju elektroničke pošte (74%), društvenim mrežama (70%) te razonodi (61%). Manji dio ispitanika

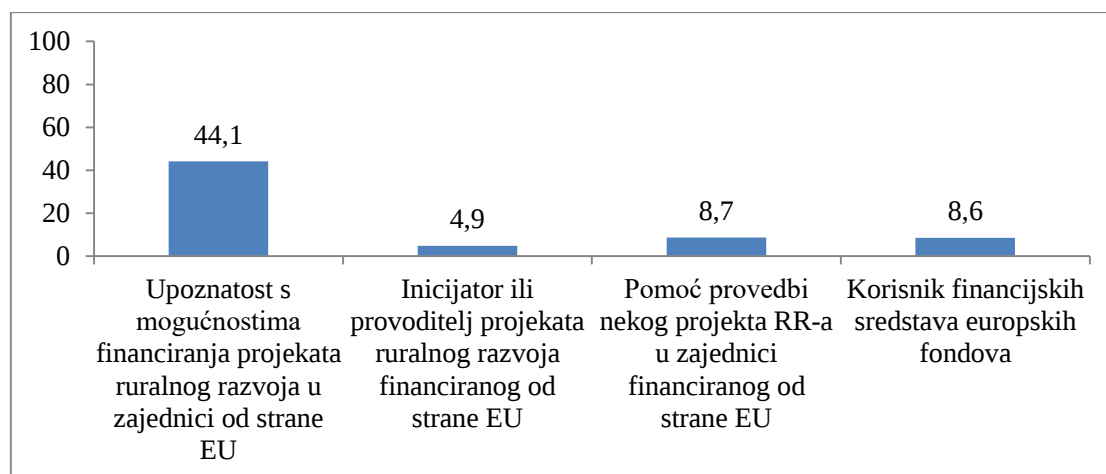
¹⁸ Iz analize onoga što su ispitanici upisivali u formi otvorenih odgovora, u najvećoj mjeri se radi o znanju engleskog jezika (36%; F=115), o znanju engleskog i njemačko (13%; F=42), dok samostalnom poznavanju njemačkog (5%; F=16). Vrijedi istaknuti da 2% (F=7) ispitanika ističe poznavanje 3 strana jezika.

je zabilježio i oglašavanje (23%) kao svrhu korištenja Interneta, ili neku drugu aktivnost (za posao i školovanje, odnosno istraživanje, učenje ili neke oblike edukacije).

Slika 9. Načini i učestalost korištenja Interneta

Europski fondovi i ruralni razvoj. Dodatan aspekt koji produbljuje analizu specifičnih znanja i pojavljuju se kao mjera ljudskog kapitala odnosi se na upoznatosti, korištenja, iniciranja i pomaganja ruralnog razvoja oslanjanjem na sredstva Europske unije. Rezultati su prikazani na Slici 10.

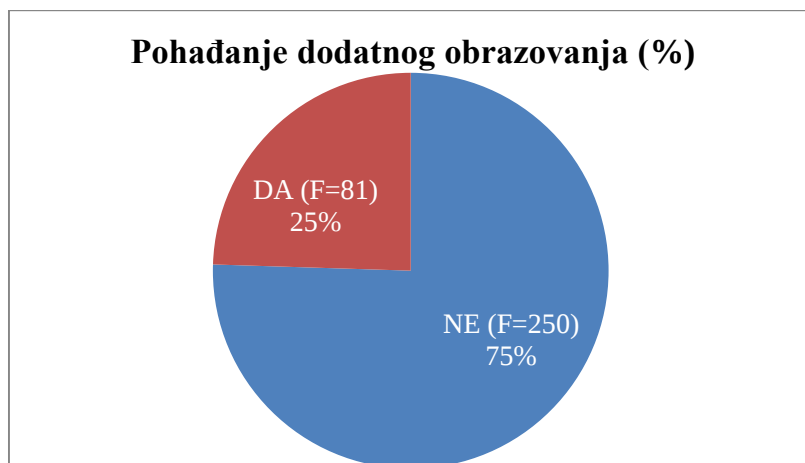
Slika 10. Upoznatost, korištenje, iniciranje i pomaganje ruralnog razvoja oslanjanjem na sredstva Europske unije

U najvećoj mjeri mladi su isticali da jesu upoznati s mogućnostima financiranja projekata – njih 44 (F=143), no njihova uključenost u same projekte financirane iz europskih fondova je daleko manja. Pri tom, oko 9% ih je bilo ili korisnik financijskih sredstava (F=28) ili su pomagali

provedbu projekata ruralnog razvoja financiranih iz europskih fondova (F=28). Najmanji udio ispitanika – samo 5% (F=16) - ističe da su imali ulogu inicijatora ili provoditelja projekata ruralnog razvoja financirani od strane EU.

Uzmemo li se u obzir da je pokretanje, sudjelovanje, korištenje te znanje o mogućnostima financiranja projekata ruralnog razvoja značajan resurs i na individualnoj i na lokalnoj/regionalnoj razini, te ključan kapital ruralnog razvoja, ovi **podaci ukazuju na njegov nedostatak koji može biti značajna prepreka postizanju pozitivnih ishoda ruralnog razvoja.**

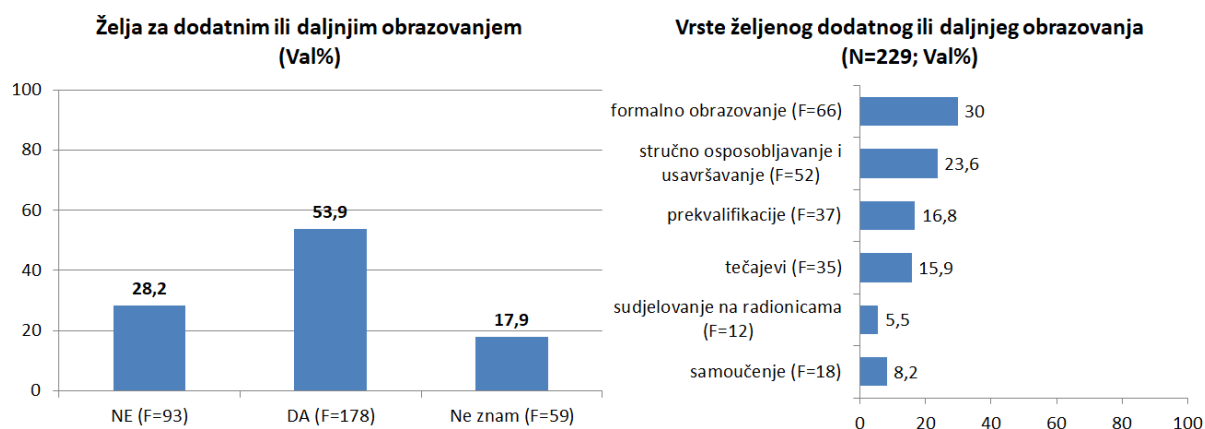
Dodatno obrazovanje – iskustva, želje i mogućnosti. Četvrtina ispitanika u uzorku (25%; F=81) se izjasnila da su pohađali neki oblik dodatnog neformalnog obrazovanja (tečajevi, radionice, predavanja) (Slika 11.). U najvećoj mjeri radi se o četiri vrste edukativnih aktivnosti; na prvom mjestu to su neki oblici „poljoprivrednih tečajeva, dodatnog obrazovanja o ekološkoj poljoprivredi ili uporabi herbicida“ (F=18 ispitanika), a značajne kategorije tvore škole stranih jezika (F=15), različite radionice i tečajevi vezani uz djelovanje civilnih udruga ili religijskih organizacija (F=13) te stjecanje informatičkih znanja i vještina (F=12). U otvorenim odgovorima spominju se i različita dodatna obrazovanja vezana uz prekvalifikacije i stručna usavršavanja.

Slika 11. Pohađanje dodatnog obrazovanja

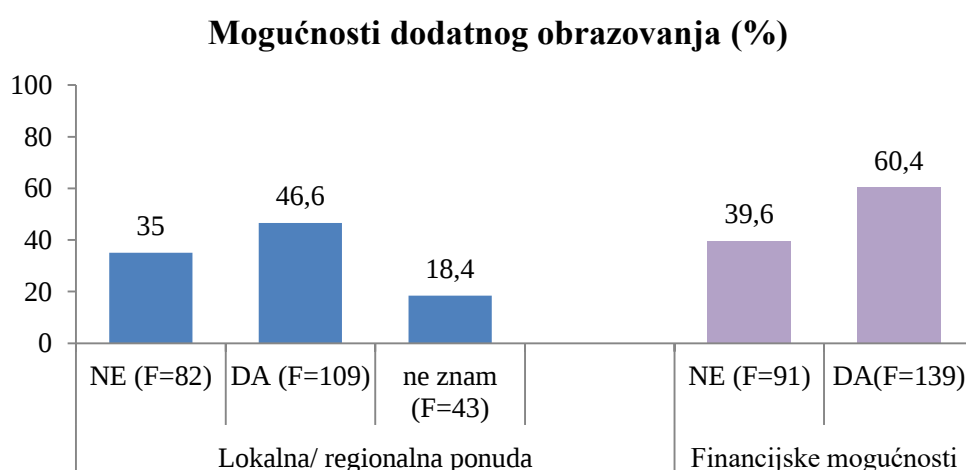
S obzirom na daljnji razvoj ljudskih kapitala, podaci ukazuju da veći interes postoji među ispitanicima za nekim oblikom dodatnog ili daljnjeg obrazovanja (Slika 12.); tako preko polovice ispitanika u uzorku (54%; F=178) izražava želju za nastavkom obrazovanja, dok je 18% (F=59) još neodlučno. Nastavak formalnog školovanja istaklo je 30% (F=66) onih koji žele nastaviti obrazovanje, 24% ih se želi dalje usavršavati u svojim strukama ili završiti neko

stručno osposobljavanje (F=52), a po 16% ispitanika zainteresirano je za prekvalifikaciju (F=37), ili pohađanje tečajeva (F=35). U najmanjoj mjeri, ispitanici izabiru samoučenje (8%; F=18) i radionice (F=12) kao oblike svog dodatnog željenog obrazovanja.

Slika 12. Želja za dodatnim ili daljnjim obrazovanjem mladih

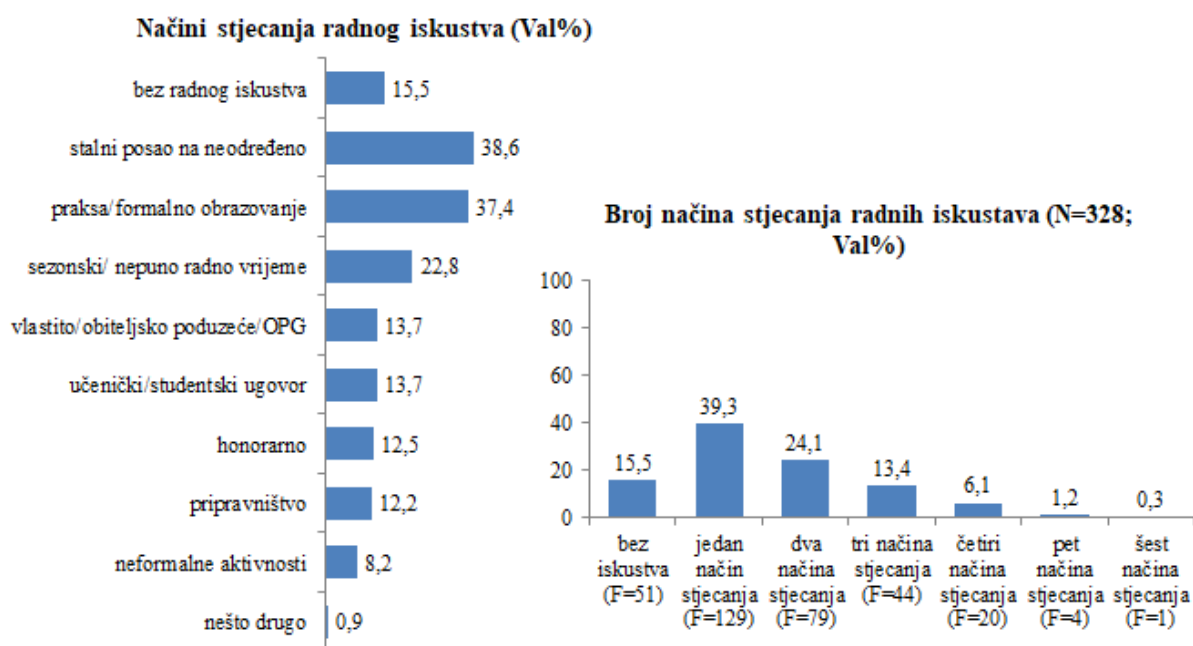
Podaci prikazani na Slici 13. ukazuju na postojanje prepreka za ostvarenjem želja mladih vezanih uz dodatno ili daljnje obrazovanje, a time i razvoj obrazovnih kapitala mladih. Iako u kategoriji ispitanika koji su izrazili želju za dodatnim obrazovanjem, njih 47% (F=109) ističe kako postoje lokalne/regionalne mogućnosti za željeno daljnje obrazovanje, a njih 60% (F=139) i da imaju financijske mogućnosti, značajno je istaknuti kako preko trećine ispitanika (35%; F=82) koji se žele dalje obrazovati smatra da im je dostupnost ograničena s obzirom na lokalnu/regionalnu ponudu, a 40% (F=91) ističe i probleme vezane uz nedostatak financija.

Slika 13. Procjena mogućnosti dodatnog obrazovanja s obzirom na lokalnu/ regionalnu ponudu i financije mladih koji se žele još obrazovati

Radna iskustva mladih iz ruralnih područja. Osnovne rezultate o radnim iskustvima prikazuje Slika 16. Među anketiranim mladima u 4 slavonske županije samo je 15% ispitanika (F=51) zabilježilo da nemaju radno iskustvo, a 85% (F=278) je istaknulo da ima.

Među načinima stjecanja radnih iskustava mladih, ističu se prošlo ili sadašnje stalno zaposlenje za 39% (F=127) ispitanika, te praksa vezana uz formalno obrazovanje za 37% (F=123) mladih. Dodatno je 23% (F=75) ispitanika zabilježilo sezonski rad ili neki oblik posla na nepuno radno vrijeme. Između 12 i 13% ispitanika je zabilježilo i prikupljanje iskustava u vlastitom ili obiteljskom poduzeću, odnosno na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu (F=45), radom uz školovanje (na studentski/ učenički ugovor) (F=45), honorarnim zapošljavanjem (F=41) ili odrađivanjem pripravništva (F=40). Najmanji udio je onih koji su stjecali radno iskustvo neformalnim aktivnostima, njih 8% (F=27).

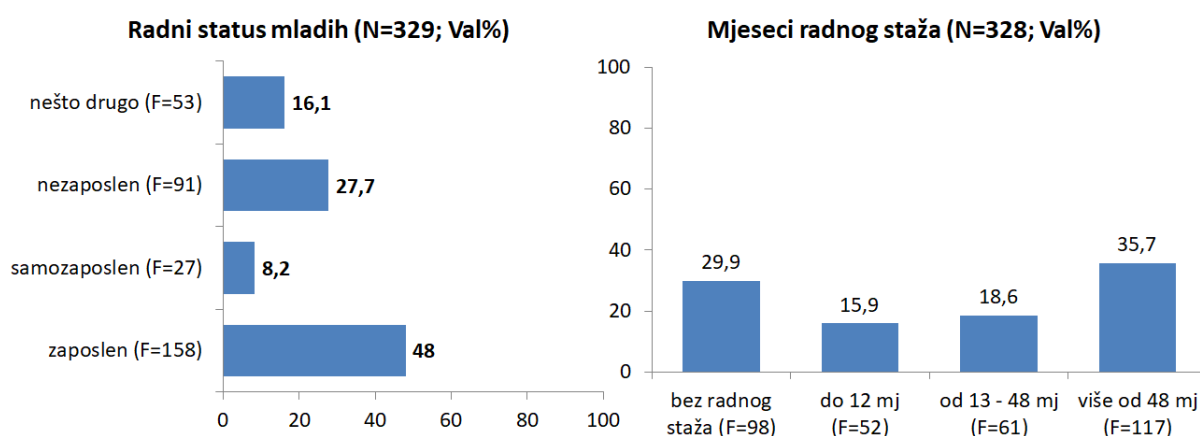
Slika 14. Rezultati analiza podataka o radnim iskustavima mladih

Općenito, na ljestvici od 0-6 sumarno je izraženo koliko su ispitanici imali prosječnih radnih iskustava od ponuđenih 8 u upitniku (Slika 16). Rezultati ukazuju da je stjecanje radnih iskustava mladih iz ruralnih područja u najvećem broju vezana uz jedan oblika rada (za 39% ispitanika; F=129). Dodatnih 24% ispitanika radno iskustvo su stjecali na dva načina (F=79), dok ih je 13% (F=43) za to imalo 3 izvora. Samo je manjina od F=5 ispitanika svoja radna

iskustva stjecalo većim brojem aktivnosti (odnosno imali su 5 ili više izvora stjecanja radnog iskustva).

Osnovne radne karakteristike mladih iz ruralnih područja - radni status i radni staž.

Prikazano na Slici 15., bez radnog staža je 30% mladih obuhvaćenih anketom, što daleko nadilazi broj anketiranih učenika i studenata, to jest onih koji su još u obrazovanju (oko 16%), a također udio mladih bez radnog iskustva. Među ostalima, najveći broj 36%, ima više od 4 godine radnog staža, dok je 16% onih s radnim stažem do 1 godine, i 19% onih s 2 ili 3 godine radnog staža (Slika 17.).

Slika 15. Radni status i ukupno stečeni radni staž mladih

U trenutku provedbe istraživanja gotovo polovica ispitanika je zabilježila da su zaposleni – njih 48% (F=158), dok ih je 28% (F=91) svoj status odredilo kao nezaposleni, a 8% (F=27) kao samozaposleni¹⁹. Konačno, 16% (F=53) je izabralo „nešto drugo“²⁰.

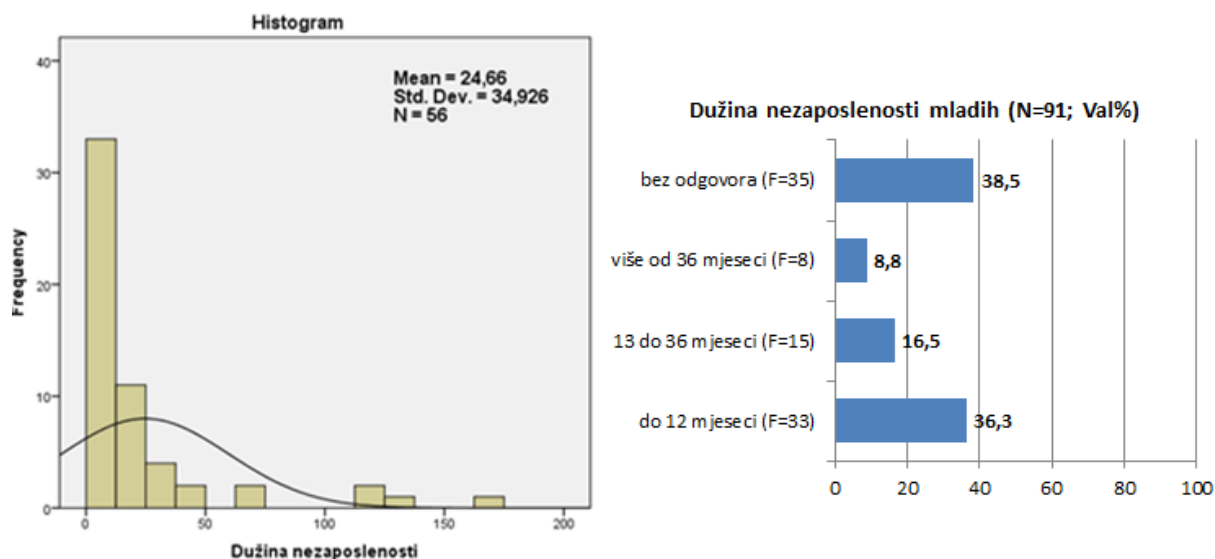
Među zaposlenima (48%), prevladavaju oni zaposleni na puno radno vrijeme i/ili u stalnom radnom odnosu (58%; F=92), dok ostali bilježe zaposlenost u nekom drugom obliku (na pola radnog vremena, povremeno, sezonski, honorarno, ili pak stručno osposobljavanje).

Za nezaposlene, kojih je 28% (F=91), podaci ukazuju da se prosječno radi o nezaposlenosti u trajanju od godine dana (Mdn=12). Trećina nezaposlenih mladih u uzorku nezaposlena je do

¹⁹ Za tih 8% uzorka, samozaposlenost se u najvećem dijelu odnosi na rad na OPG-u u svojstvu člana ili voditelja OPG-a (63% slučajeva), a ostatak su vlasnici obrta (15%; F=4) ili firme (7%; F=2).

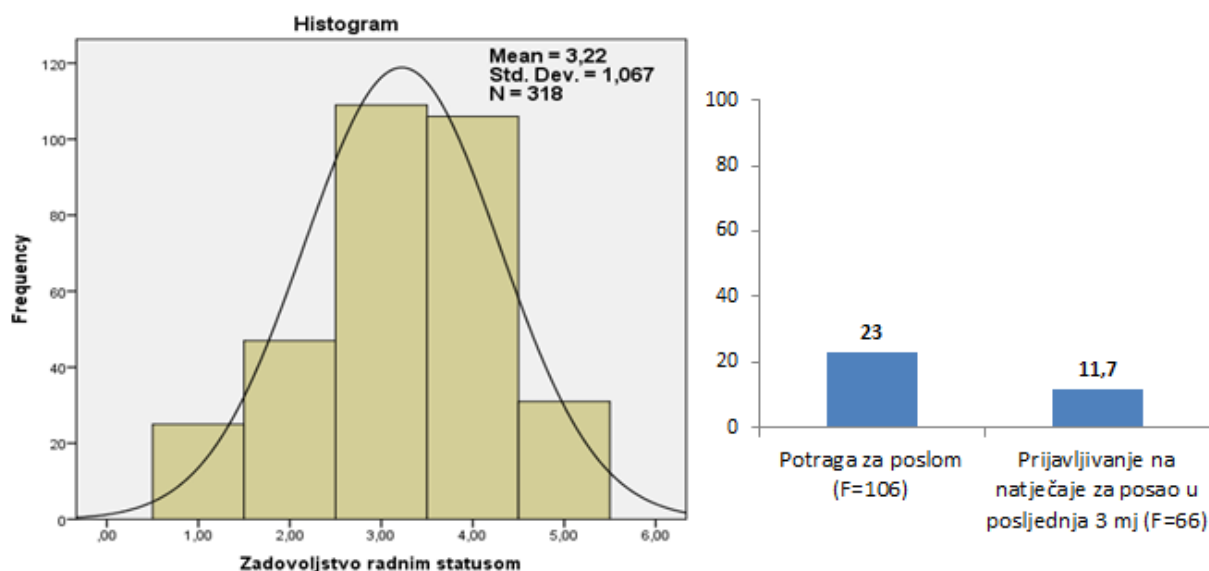
²⁰ Kada je u pitanju kategorija „nešto drugo“ koju je izabralo F=53 ispitanika, u najvećem dijelu od gotovo ¾ slučajeva se radi o studentima (72%;), ili pak učenicima (17%).

godine dana (F=33), dok je onih koji posao čekaju duže od 3 godine 9% nezaposlenih ili F=8 (Slika 16.).

Slika 16. Nezaposlenost mladih iz ruralnih područja

Zadovoljstvo radnim statusom i potraga za poslom. Općenito, na ljestvici procjene od 5 stupnjeva, opće zadovoljstvo ispitanika njihovim radnim statusom je prosječno – M=3,2. U distribuciji podataka, 22% (F=72) ispitanika iskazuje određenu razinu nezadovoljstva nasuprot 41% (F=137) onih zadovoljnih (Slika 17.).

Slika 17. Zadovoljstvo radnim statusom i potraga za poslom mladih

Bez obzira na radni status ili zadovoljstvo, trećina ispitanika je zabilježila da traži posao (33%; F=106), deklarativno, ali 20% (F=66) ih se u posljednjih 3 mjeseca prijavljivali na natječaje za

posao (Slika 17.). Ovi podaci ukazuju na određeni rasporak kada je u pitanju stvarni angažman oko pitanja potrage za poslom. S druge strane, podaci mogu biti i odraz same ponude koja je možda nezadovoljavajuća s obzirom na percepcije ispitanika.

Profesionalne aspiracije. S obzirom na obrazovne karakteristike ne iznenađuju želje ispitanika o budućem zanimanju koje opisujemo u nastavku raspoređene u 6 osnovnih kategorija (Slika 18.). Najveću kategoriju s 33% (F=106) čine ujedinjeno različita profesionalna zanimanja relativno visokog statusa koja zahtijevaju visoko obrazovanje²¹.

Sljedeću kategoriju čine zanimanjima „poluprofesija“ koje su okupile zanimanja službenika (npr. u banci, pošti, lokalnoj upravi), zanimanja u zdravstvu, poput medicinskih sestara ili fizioterapeuta, te zanimanja u policiji ili vojsci. Takva zanimanja bira 17% (F=54) mladih, pri čemu najveći interes (s 8%; F=25) čine zdravstvena zanimanja.

Slika 18. Profesionalne aspiracije mladih istočne Hrvatske

U kategoriju koja je objedinila različita strukovna zanimanja u proizvodnim i građevinskim (npr. strojarski tehničar, alatničar, zidar...) te uslužnim djelatnostima (poput frizer, trgovac, automehaničar, vozač, kuhar) uključene su iskazane želje 15% (F=47) anketiranih mladih.

Zbog posebnog interesa istraživanja, kategorija poljoprivrednik kao želja budućeg rada i zanimanja izdvojena je, a ističe je 6% (F=18) od ukupnog broja ispitanika. Ipak pretpostavimo li da su te želje vezane uz osnivanje i rad na vlastitom PG-u, moguće je ovu kategoriju pridružiti

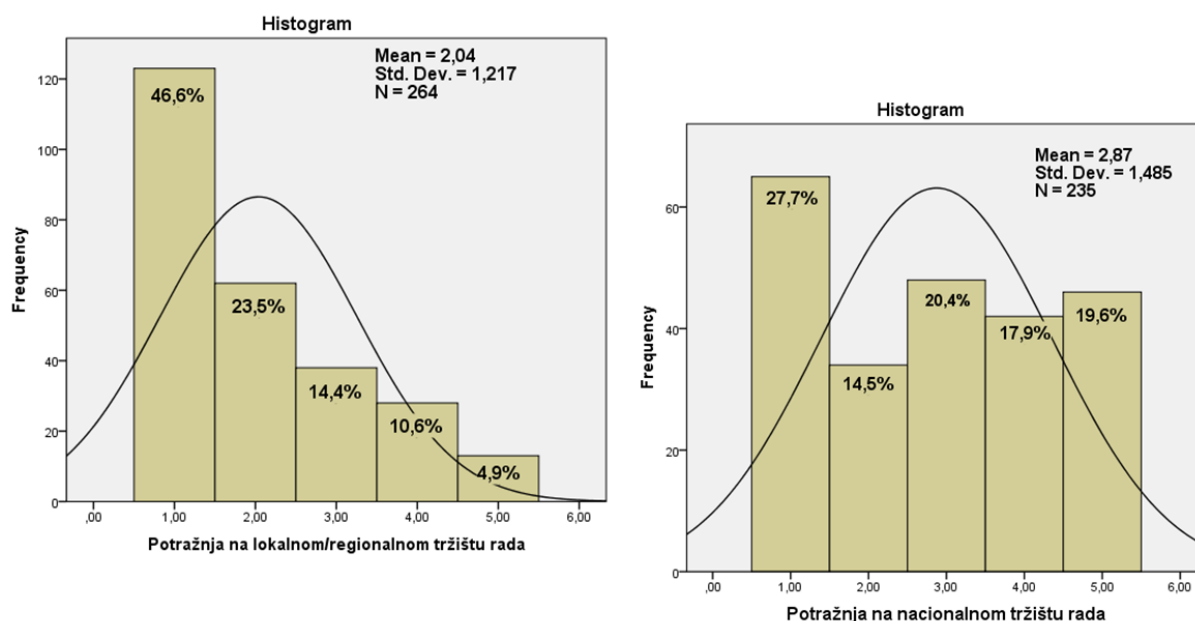
²¹ Unutar te kategorije smjestila su se i pojedinačno najčešće izabrana zanimanja – stručna profesija poput liječnika, odvjetnika, nastavnika – s 22% (F=70) odgovora, a dodatno 1% (F=4) ispitanika odabire neku umjetničku profesiju, 7% (F=24) bira zanimanje inženjera tehničkih ili prirodnih znanosti, dok 2% (F=8) izabire zanimanje znanstvenika, odnosno predavača na fakultetu.

željama onih koji također žele imati vlastito poslovanje – žele biti privatnici ili obrtnici (12%; F=41). Tada bi ta novonastala kategorija (18%) bila druga najveća, **ukazujući na istaknute želje mladih za poduzetništvom.**

Konačno, relativno velik postotak mladih iz kategorije ostalo (17%) nije mogao odrediti svoje želje (13%), ili su one vrlo specifične (1%), ili pretpostavljaju da neće raditi uopće (1%), odnosno izvan kuće (domaćica 2%).

Mogućnosti zapošljavanja. Kako je već istaknuto, veći dio ispitanika je zadovoljan svojim radnim statusom te nije zainteresiran za traženje posla, a također njihove aktivnosti i aktivni angažman ovise i o trenutnim životnim okolnostima kao i nekim drugim odrednicama okruženja. S obzirom na temu zapošljavanja i ruralnog razvoja, ispitanici su procjenjivali potražnju za osobama s njihovim kvalifikacijama lokalno, odnosno regionalno, i nacionalno. Ove analize općenitije su postavljale i dovodile u vezu njihovu trenutnu struku s procjenom njihovih mogućnosti rada u lokalnom/regionalnom i nacionalnom kontekstu.

Rezultati su prikazani na Slici 19.²²

Slika 19. Procjena mladih iz ruralnih područja o potražnji za osobama s njihovim kvalifikacijama na lokalnom/regionalnom i nacionalnom tržištu rada

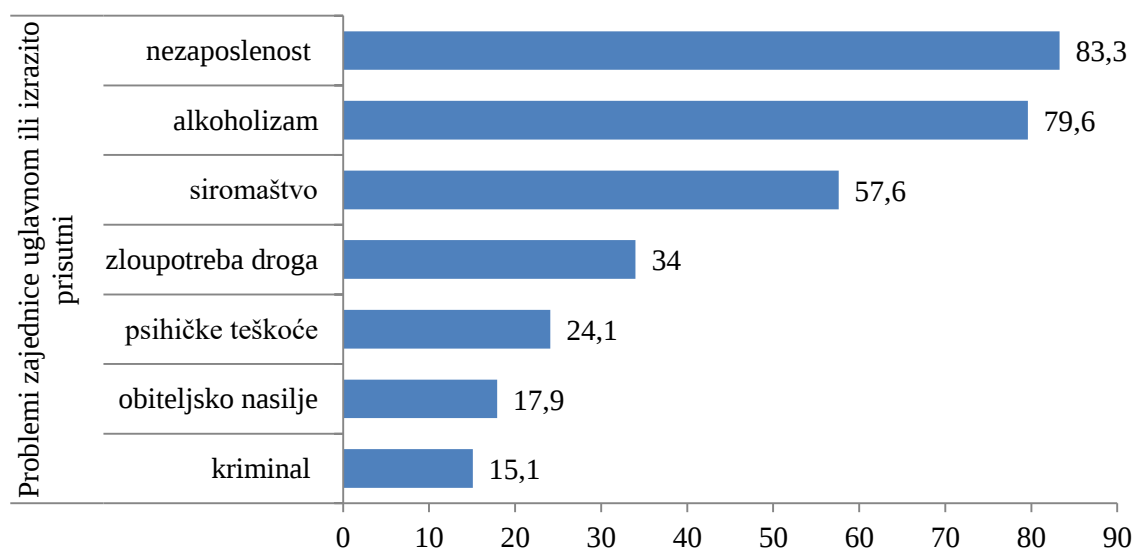
²² Analiza je provedena nakon isključivanja 15% (F=51) ispitanika koji su odabrali odgovor „ne znam/ne mogu procijeniti“ na pitanja o potražnji osoba s njihovim kvalifikacijama na lokalnom/regionalnom, i 16% (F=54) na nacionalnom tržištu rada.

Lokalno (regionalno), mogućnosti zaposlenja za osobe s njihovim kvalifikacijama, pa tako i svoje mogućnosti, mladi općenito procjenjuju lošima s prosječnom vrijednošću $M=2$. Pri tom gotovo polovica ispitanika (47%; $F=123$) smatra da su one „iznimno loše“, a dodatna četvrtina (24%; $F=62$) ih procjenjuje lošima. Suprotno, tek 16% ($F=28$) ispitanika takve mogućnosti procjenjuje „vrlo dobrima“ (11%) ili „odličnima“ (5%; $F=13$).

Ispitanici su se ravnomjernije rasporedili kada su u pitanju procjene potražnje za osobama s njihovim kvalifikacijama na nacionalnom tržištu rada (Slika 21.). Prosječna vrijednost te procjene od $M=2,9$ označava ocjenu mogućnosti zapošljavanja „dobrom“. Otprilike podjednako ispitanika situaciju na nacionalnom tržištu rada za osobe s kvalifikacijama poput njihovih procjenjuje ispodprosječnom (42%; $F=99$) i iznadprosječno (38%; 88), od čega čak 20% ($F=46$) „odličnom“.

Ovi rezultati svakako postavljaju određena pitanja o (ne)usklađenosti aspiracija mladih s procjenama mogućnosti njihova zadovoljenja u lokalnom ili širem regionalnom kontekstu, te pretpostavke o razlozima napuštanja ruralnih područja i teškoćama njihova razvoja.

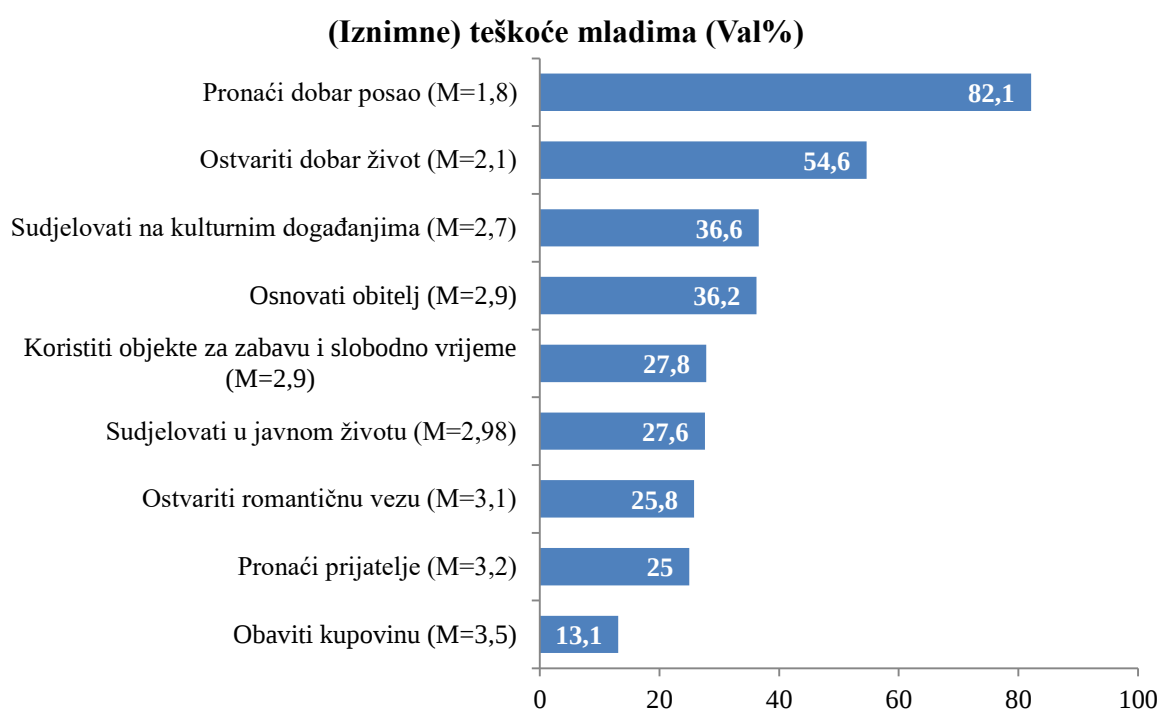
Problemi zajednica i teškoće mladih. Mladi su svoje životno okruženje opisivali izražavanjem stavova o izraženim problemima u svojim zajednicama, kao i problemima mladih. Rezultati (Slika 20.) ukazuju kako, općenito, mladi svoje zajednice vide relativno opterećenima problemima, pri čemu su neki problemi izraženiji od drugih u njihovim zajednicama.

Slika 20. Procjena mladih o opterećenosti svoje zajednice problemima

Čak 86% (F=279) ispitanika kao problem zajednica u kojima žive ističe nezaposlenost, od kojih čak polovica smatra da je nezaposlenost „izrazito prisutna“ (43%; F=141). Alkoholizam i siromaštvo daleko manje ispitanika ističe „izrazio prisutnim“ (20%; F=65 i 12%; F=41), ali oko polovice ispitanika ipak bilježi da su ti problemi „uglavnom prisutni“ u zajednici (alkoholizam 52%; F=171 i siromaštvo 42%; F=139). Za ostale navedene probleme ispitanici ističu da su „rijetko prisutni“: zloupotreba droge (42%; F=138), psihičke teškoće (50%; F=166), obiteljsko nasilje (56%; F=185), kriminal (56%; F=185).

U skladu s podacima o problemu nezaposlenosti, anketirani smatraju da je mladima u ruralnim područjima najteže pronaći dobar posao (M=1,7) (Slika 21.), te gotovo polovica (46%) pronalazak posla ističe kao veliku teškoću ili teškoću mladima (36%). Preko polovice mladih (55%; F=173) teškima procjenjuje i mogućnost ostvarenja dobrog života (M=2,4).

Slika 21. Procjena teškoća mladima da u ruralnim područjima ostvare zadovoljavajuće živote

Ostale elemente su mladi procjenjivali nešto bolje. Iako se preko trećine ispitanika (oko 36%; F=115) slaže da je mladima teško u njihovim zajednicama sudjelovati na kulturnim događanjima (M=2,7) te osnovati obitelj (M=2,9), ipak, ti elementi postižu bolje prosječne vrijednosti procjene u odnosu na ostale aspekte za ostvarivanje zadovoljavajuće kvalitete dobrog života. I ostali elementi vezani uz pronalazak prijatelja, ostvarivanje romantične veze,

sudjelovanje u javnom životu te korištenje objekata za zabavu i slobodno vrijeme prosječno su procijenjeni ($M=2,9-3,2$). Najlakšim za mlade pak ispitanici procjenjuju obavljanje kupovine, što 55% ($F=177$) anketiranih procjenjuje aktivnošću koja mladima nije ograničavajuća (Slika 23.).

Provedene analize potvrđuju hipotezu H1: Mladi istočne Hrvatske imaju nisku razinu ljudskog kapitala iskazanu znanjem, vještinama i kompetencijama.

Analize na varijablama znanja, kompetencija i vještina mladih pokazuju više i srednje razine za mlade istočne Hrvatske. Tako gotovo 1/3 mladih ima neki stupanj visokog obrazovanja, a gotovo polovica četverogodišnje srednjoškolsko obrazovanje s mogućnošću nastavka školovanja, pri čemu 20% uzorka ističe da želi nastaviti formalno obrazovanje.

Mladi istočne Hrvatske imaju i razvijena posebna znanja i vještine u obliku posjedovanja vozačke dozvole (80%), znanja stranih jezika (72%), pri čemu svoje znanje najveći dio procjenjuje „dosta dobrim“ (44%) ili „osrednjim“ (40%), te korištenja računala i Interneta (preko 90%), pri čemu svoju informatičku pismenost gotovo polovica ispitanika (49%) procjenjuje „dosta dobrom“, a dodatno skoro trećina (31%) „osrednjom“.

Za razliku od tih znanja i vještina upoznatost o mogućnostima financiranja ruralnog razvoja iz fondova Europske unije slabije je izražena – kod 44% ispitanika. Pokazalo da se to znanje direktno ne prenosi u samu uključenost u projekte ruralnog razvoja, jer samo 5-9% mladih su bili inicijatori/provoditelji, ili su pomagali takve projekte, ili su pak bili korisnici financijskih sredstava iz europskih fondova. Unatoč tome podatci ukazuju kako neinformiranost mladih o mogućnostima financiranja ruralnog razvoja može biti značajna prepreka postizanju pozitivnih ishoda ruralnog razvoja, te će se to i testirati u narednim analizama (Poglavlje 5.2.6.1.).

Od svih analiziranih aspekata znanja, vještina i kompetencija mladih, pohađanje nekog oblika dodatnog obrazovanja najslabije su isticali ispitanici: tek četvrtina ispitanika je pohađala neki oblik dodatnog obrazovanja, iako je interes za dodatno ili daljnje obrazovanje istaknut kod više od polovice ispitanika. Važno je istaknuti da za više od jedne trećine ispitanika (35% i 40%) koji žele upisati neki oblik dodatnog obrazovanja postoje lokalna i/ili financijska ograničenja koji djeluju kao prepreke ostvarivanju njihovih planova. Nalazi usmjeravaju pažnju na **prepreke strukturne prirode koji mladima otežavaju daljnji razvoj ljudskih kapitala**

značajnih i za ruralni razvoj, te potrebu za ostvarivanje dodatnih mogućnosti obrazovanja za mlade.

Slični rezultati se pokazuju i kada je u pitanju razmatranje **radnog iskustva** kao značajnog obilježja ljudskog kapitala, dijelom povezanog s obrazovnim odrednicama, ali i s lokalnim mogućnostima, kada je u pitanju njegov razvoj. Rezultati pokazuju da oko 15% ispitanika nema radnih iskustava (vjerojatno najmlađa populacija u uzorku) te da ih najveći broj stječe radna iskustva kroz dva oblika aktivnosti (40%), pri čemu se ističu kao najfrekventniji zaposlenje i praksa u sklopu formalnog obrazovanja, a tu su još i različiti sezonski ili poslovi na nepuno radno vrijeme (23%). Već ti podaci ukazuju na ograničen raspon dostupnih mogućnosti mladima za stjecanje i razvoj radnog iskustva koji bi se kapitalizirao u obliku dobrog zaposlenja. Dodatno nalaz potvrđuje i raskorak u podacima o broju onih koji su bez radnog staža - 30% ispitanika, što nadilazi broj mladih ispitanika koji su u obrazovanju (učenici, studenti), i za koje je nedostatak radnog staža najvjerojatniji (16%).

Prema radnom statusu preko polovice je zaposleno (48%) i samozaposleno (8%). Nezaposlenih je preko četvrtine (28%), a u najvećoj mjeri nezaposleni su u trajanju do godine dana. Ipak, samo 12% mladih je u posljednjih 3 mjeseca poslalo prijavu za posao, što može ukazivati kako postoje strukturna ograničenja vezana uz mogućnosti zapošljavanja.

Mogućnosti zaposlenja za osobe s njihovim kvalifikacijama, pa tako i svoje mogućnosti zapošljavanja, mladi općenito procjenjuju lošima s prosječnom vrijednošću $M=2$ (na skali procjene 1-5). Ti nalazi nadopunjavaju se nalazima prema kojima mladi osnovnim problemom u svojim zajednicama ističu upravo nezaposlenost (njih 83%), a posebno kao teškoću za mlade ističu nemogućnost pronalaska dobrog zaposlenja (82%).

U tom kontekstu, same razine ljudskog kapitala ruralnih zajednica istočne Hrvatske nisu problem po sebi, već **problem leži u aktivaciji ljudskih kapitala kroz njihovu upotrebu i daljnji razvoj s obzirom na strukturne okolnosti lokalne ponude i financijskih ograničenja**.

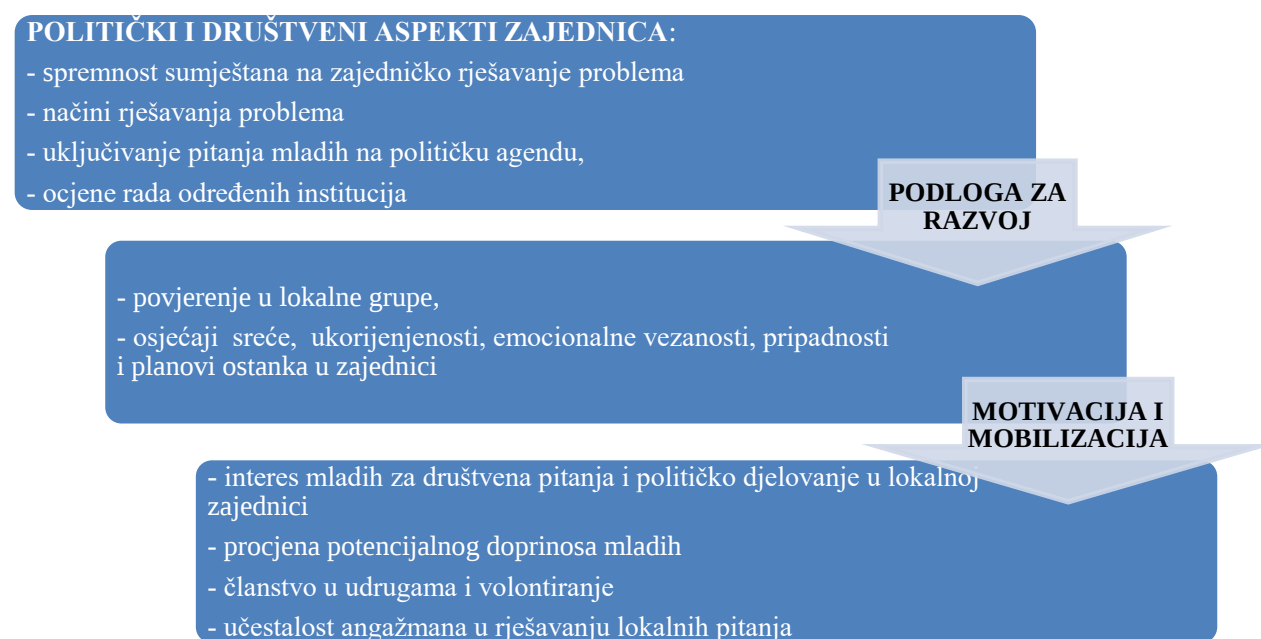
5.2.3. Testovi za provjeru hipoteze H2

Naredne analize ispituju **H2: Niska razina povjerenja i uključenosti mladih u život lokalne zajednice ruralnih područja istočne Hrvatske povezana je s niskim uključivanjem mladih u aktivnosti upravljanja ruralnim razvojem.**

Hipoteza proizlazi iz razumijevanja da odnosi koje mladi ostvaruju sa i u svojim zajednicama predstavljaju značajan društveni kapital iskoristiv u svrhu ruralnog razvoja, te poticaj mladima za uključivanje u aktivnosti ruralnog razvoja.

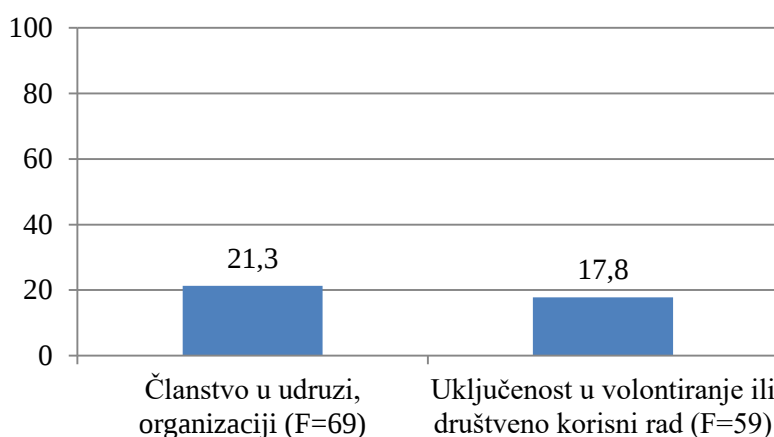
Kako bi se potvrdila navedena veza analize su koncipirane tako da ispituju (Slika 22.):

- na posve individualnoj razini, aspekte aktivnog angažmana mladih u aktivnosti ruralnog razvoja iskazanih kao: interes mladih za društvena pitanja i političko djelovanje u lokalnoj zajednici, pozitivna procjena potencijalnog doprinosa mladih, kao i članstvo u udrugama i volontiranje te učestalost angažmana u rješavanju lokalnih pitanja;
- u relacijskim odnosima sa zajednicom: povjerenje u lokalne grupe, osjećaj sreće, ukorijenjenosti, emocionalne vezanosti, pripadnosti te planovi ostanka;
- procjene mladih o političkim i društvenim aspektima njihovih zajednica, posebno kod suočavanja s problemima, što je okvir prepreka i mogućnosti za razvoj motivacija i mobilizaciju mladih: spremnost sumještana na zajedničko rješavanje problema, načini rješavanja problema, uključivanje pitanja mladih na političku agendu, te ocjene rada određenih institucija u svrhu ruralnog razvoja.

Slika 22. Okvir analiza za potvrdu hipoteze H2

Aktivnosti u zajednici - članstvo u udrugama i volontiranje. Podaci, prikazani na Slici 23., odnose se na članstva mladih u udrugama i/ili organizacijama te njihovom volontiranju ili uključenosti u neki društveno korisni rad, što su često upotrebljavane mjere društvenog kapitala. Rezultati ne ukazuju na izrazito visoku razinu aktivne participacije mladih: samo 21% (F=69) mladih je zabilježilo da su članovi određenih udruga ili organizacija²³, a tek 18% (F=59)²⁴ da volontira ili obavlja aktivnosti koje se mogu shvatiti kao društveno korisni rad.

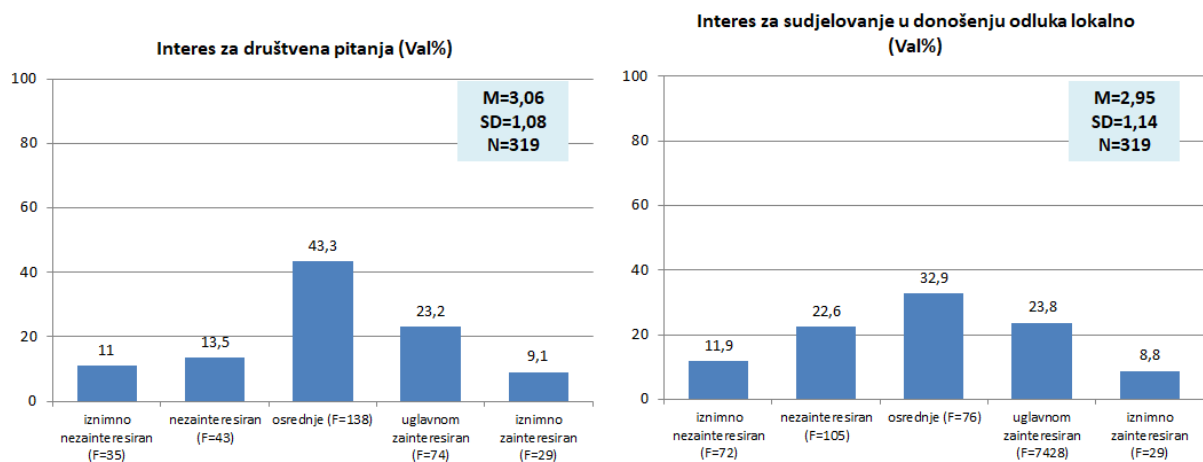
Slika 23. Uključenost mladih u djelovanje udruga, organizacija te volonterski rad

Društvena i politička zainteresiranost mladih. Općenito, rezultati prikazani na Slici 26. pokazuju da su mladi prosječno zainteresirani za društvena pitanja poput prava životinja, zaštite okoliša i slično, s prosječnom vrijednošću od $M=3,1$, pri čemu čak 42% (F=138) ispitanika procjenjuje svoju zainteresiranost osrednjom, a tek 9% (F=29) iznimnom.

Značajnije za pitanja uloge mladih u ruralnom razvoju, mladi su osrednjim ($M=3$) procjenjivali i svoj interes za sudjelovanje u donošenju odluka u svojoj lokalnoj sredini. Ispod tog prosjeka nalazi se 34,5% iznimno ili samo nezainteresiranih mladih za uključivanje u lokalno donošenje odluka. Nasuprot tome, 32,6% ispitanika pokazuje interes za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno, od kojeg broja samo 9% ili 29 mladih istočne Hrvatske ističe svoj iznimni interes za sudjelovanje u donošenju lokalnih uloga (Slika 24.).

²³ Otvoreni odgovori koje su mladi upisivali o tipu udruga i organizacija u čijem radu sudjeluju ukazuju da se u najvećoj mjeri radi o uključenosti u kulturno umjetničkim društvima (F=20), dok F=11 ispitanika ističe članstvo u dobrovoljnom vatrogasnom društvu, a dodatnih F=11 mladih sudjeluje i u različitim sportskim klubovima (ili sportsko-rekreacijskim društvima ili lovačkim udrugama). Među ostalima se navode udruga uzgajivača, vinara, strukovnih udruga ili udruga poljoprivrednika.

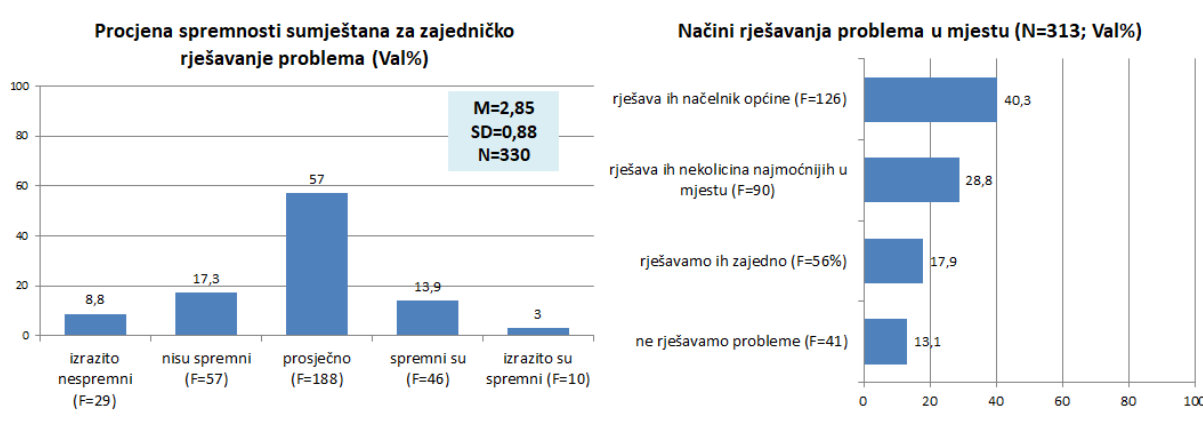
²⁴ Kao najizraženiji oblici volontiranja ili društveno korisnog rada ističu se pomoć starijima i nemoćnima i/ili djeci s posebnim potrebama (F=9), te određena djelovanja povezana s radom župe i Crvenog križa, odnosno djelatnosti karitativnog karaktera (F=11). Među ostalima se navode aktivnosti u uređivanju okoliša, sudjelovanje u akcijama poput čupanja ambrozije, te civilnoj zaštiti i obrani od poplava, i organiziranje humanitarnih koncerata.

Slika 24. Društveni i politički interesi mladih iz ruralnih područja

Nošenje s problemima, voljnost angažiranja i osobni doprinos. Sljedeći skup analiza razmatra neka viđenja mladih o njihovim naseljima i načinima na koje se ona nose s lokalnim problemima, što može utjecati na njihove stavove o mogućnostima sudjelovanja mladih u takvim procesima. Rezultati su grafički prikazani na Slikama 25. i 26.

Mladi istočne Hrvatske prosječno su procjenjivali **spremnost sumještana na zajedničko rješavanje problema** ($M=2,9$), pri čemu je više od polovice ispitanika (57%; $F=188$) davalo tu ocjenu. Veći stupanj sklonosti svojih sumještana za zajedničko rješavanje problema isticala je manjina od 17% ($F=56$), od kojeg broja je samo 3% ili $F=10$ mladih smatralo da je spremnost sumještana na zajedničko rješavanje problema izrazito istaknuta u njihovim zajednicama (Slika 25.).

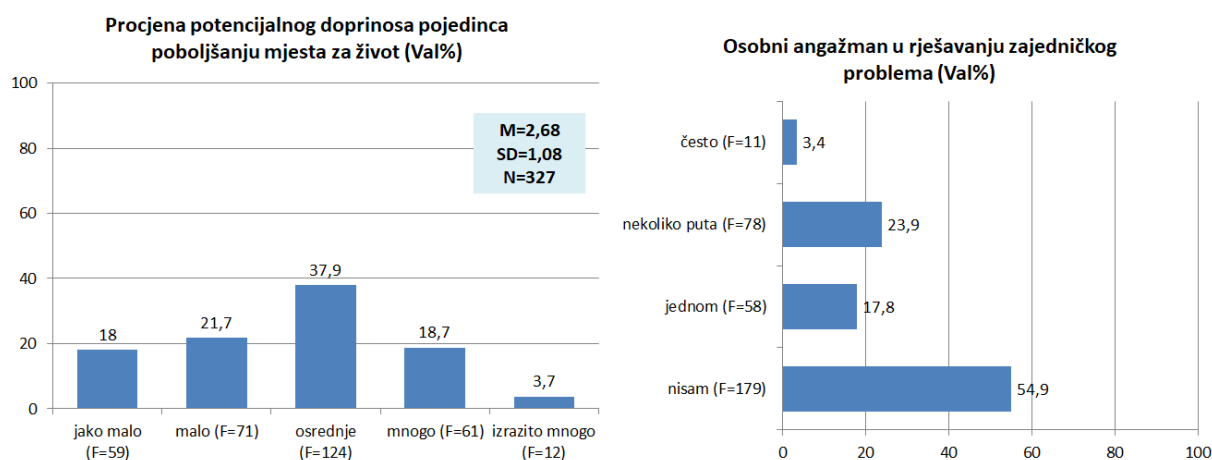

Slika 25. Procjene mladih iz ruralnih područja o načinima i potencijalima zajedničkog i participativnog rješavanja problema

Na konkretnoj **razini rješavanja problema njihovih zajednica** (Slika 25.), najmanji broj mladih iz ruralnih područja (13%; F=41) je iskazao stav da se problemi u njihovim zajednicama uopće ne rješavaju, ukazujući na negativne okolnosti stagnacije svojih zajednica. Nasuprot tome, najveći broj ispitanika je istakao rješavanje problema zajednica, ali tako da postoji jedna ili nekoliko odgovornih osoba. Najveći broj ispitanika (40%, F=126) smatra da je načelnik ključna odgovorna osoba za rješavanje problema u zajednici, što može ukazivati na manjak mogućnosti sudjelovanja ostalih sumješтана, ili pak na prepuštanje odgovornosti ili polaganje povjerenja u načelnike. Promatrajući iz perspektive neoedogenog ruralnog razvoja, najmanje poželjan način rješavanja problema - u kojem oni najmoćniji u naselju predstavljaju osnovne aktere koji brinu o rješavanju problema - ističe gotovo 1/3 ispitanika u svojim naseljima (29%; F=90). Samo je 17% (F=56) mladih ocijenilo da njihove zajednice zajednički rješavaju probleme, ukazujući na najpoželjniji scenarij iz perspektive ruralnog razvoja.

Prethodni rezultati ukazuju na postojanje značajne prepreke mladima za uključivanje u donošenje značajnih odluka u naselju i preuzimanju uloge u ruralnom razvoju, posebno u svjetlu podataka da 40% ispitanika potencijale doprinosa osoba poput njih procjenjuje malim ili izrazito malim (Slika 26.).

Općenito, **potencijalni doprinos osoba poput njih tome da njihove zajednice budu bolje za život** su mladi istočne Hrvatske procijenili prosječnim ($M=2,7$), odnosno „osrednjim“ (38%, F=124). No, najveći broj ispitanika takav doprinos mladih procjenjuje ispodprosječnim (40%), odnosno malim (22%; F=71) i jako malim (18%; F=59) (Slika 26.).

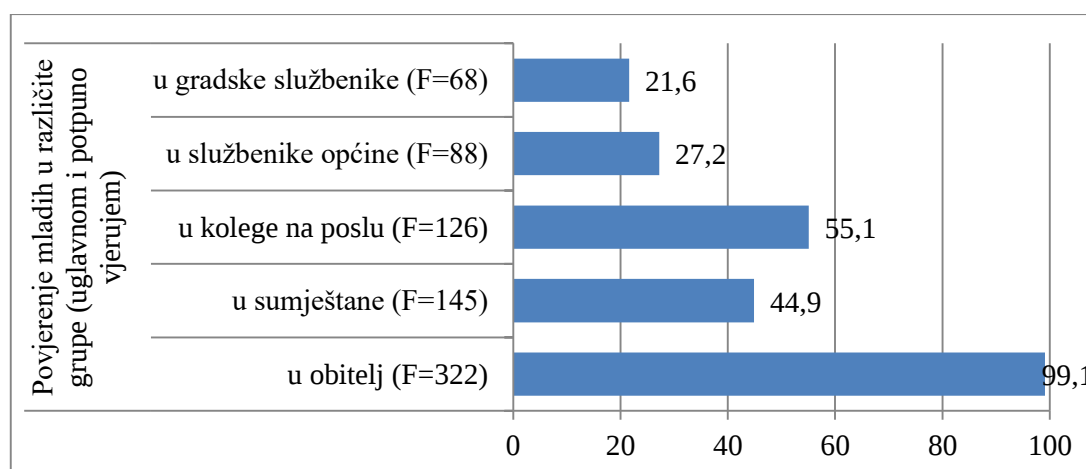
Slika 26. Procjene mladih iz ruralnih područja o potencijalima osobnog doprinosa poboljšanju životnih uvjeta i angažmana u rješavanju problema zajednica

Konačno, **angažman mladih pri rješavanju problema**, iskazuje se u određenoj mjeri za samo 45% ispitanika. Pri tom se angažman mladih pojavljuje sporadično (nekoliko puta) za četvrtinu ispitanika (24%; F=78), a često samo za manjinu od 3% (F=11). Nasuprot tome, preko polovice ispitanika nikada se nije uključila u lokalno rješavanje problema. Dakle, mladi se angažiraju u svojim zajednicama do određene mjere i uključuju u rješavanje problema, iako ono tek za manjinu mladih znači učestalije i stalnije aktivnosti (Slika 26.).

S obzirom na ranije iznesene podatke, jedan dio prepreka za veće uključivanje mladih, može se sastojati u kombiniranom utjecaju načina na koji se donose lokalne odluke i rješavaju problemi te percepcije da malo mogu doprinijeti boljem teritorijalnom upravljanju, ali i malim interesom za time.

Povjerenje i procjena rada institucija. U nastavku se ispituju razine povjerenja, koje je osnova društvenog kapital zajednice. Uz taj aspekt, ispitanici su procjenjivali i rad određenih organizacija i institucija čije su uloge značajne u pitanjima ruralnog razvoja.

Općenito i očekivano, ispitanici uglavnom ili potpuno vjeruju članovima svojih obitelji (99%); F=322. Oko polovice ispitanika povjerenje poklanja radnim kolegama (za one koji rade) (55%; F=221) te sumještanima (45%), što označava bliže odnose s ljudima iz radnog i životnog konteksta. Najmanji udjeli ispitanika povjerenje iskazuju u službenike općina i gradske službenike, za koje 30% (F=98), odnosno 32% (F=99) mladih iz ruralnih područja izjavljuje da im uopće ne vjeruje (Slika 27.).

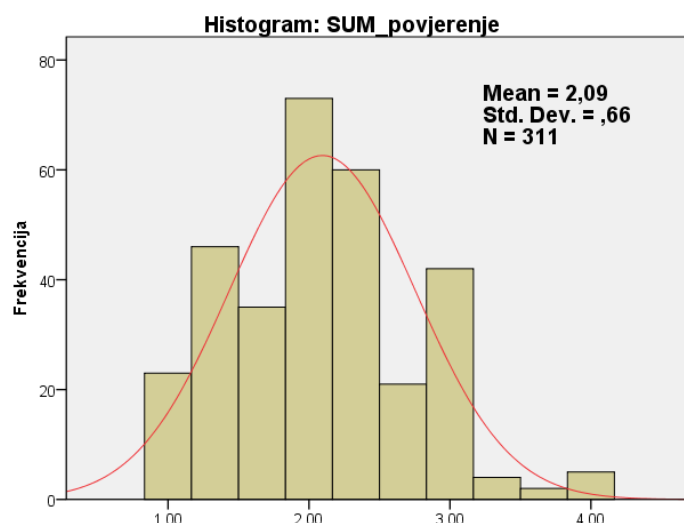
Slika 27. Razina povjerenja mladih iz ruralnih područja u različite grupe

Uz isključenje obitelji i kolega na poslu (koje nemaju svi ispitanici), rezultati ostalih varijabli tvorili su sumarnu varijablu (*SUM_povjerenje*), a povezani u obliku faktora objasnili su 76% varijance instrumenta uz razinu pouzdanosti od 0,84 (Cronbachov alfa), (Tablica 15.).

Tablica 15. Rezultati analize glavnih komponenti instrumenta Povjerenje

Naziv dimenzije	<i>Objašnjena varijanca</i>	<i>Cronbach α</i>	Variable	λ
SUM_povjerenje	76,09%	0,84	Povjerenje u službenike općine	0,93
			Povjerenje u gradske službenike	0,93
			Povjerenje u sumještane	0,75

Ako razmatramo opću razinu povjerenja na sumarnoj varijabli koja ne uključuje najbližije grupe ispitanika, prosječna vrijednost od $M=2,1$ ukazuje na nisku razinu povjerenja (rang vrijednosti „ne vjerujem im previše“) (Slika 28.).

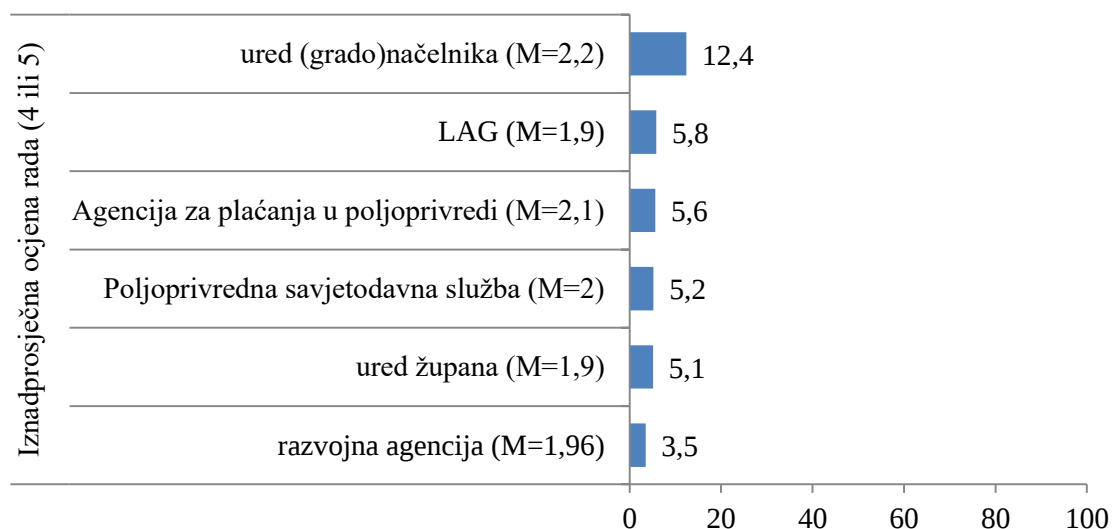
Slika 28. Histogram – Ukupno povjerenje mladih iz ruralnih područja

Povjerenje je samo jedna, iako značajna strana odnosa i ključna sastavnica društvenog kapitala zajednica. Drugo značajno pitanje je rad na poboljšanju životnih uvjeta u lokalnim zajednicama kojeg provode različite organizacije i institucije lokalnog, regionalnog i nacionalnog karaktera. Ispitanici su procjenjivali rad 6 takvih organizacija i institucija (Slika 29.).

Pojedinačno, najlošije je procijenjen rad LAG-ova ($M=1,9$) te ureda župana ($M=1,94$), i razvojne agencije ($M=1,96$)²⁵. Neznatno bolje je procijenjen rad Savjetodavne službe ($M=2$),

²⁵ Činjenica da je rad LAG-ova procijenjen najlošijim, a ured lokalnih upravljačkih struktura najboljim vjerojatno je samo rezultat nedovoljne vidljivosti rada LAG-ova ili pak neinformiranosti mladih i/ili manjka njihovog interesa za razvojna pitanja.

te Agencije za plaćanje u poljoprivredi, a najbolje rad ureda (grado)načelnika (M=2,2). Ono što rad (grado)načelnika izdvaja je veći udio ispitanika koji daju njihovom radu ocjenu vrlo dobar ili odličan - njih 12% (F=40).

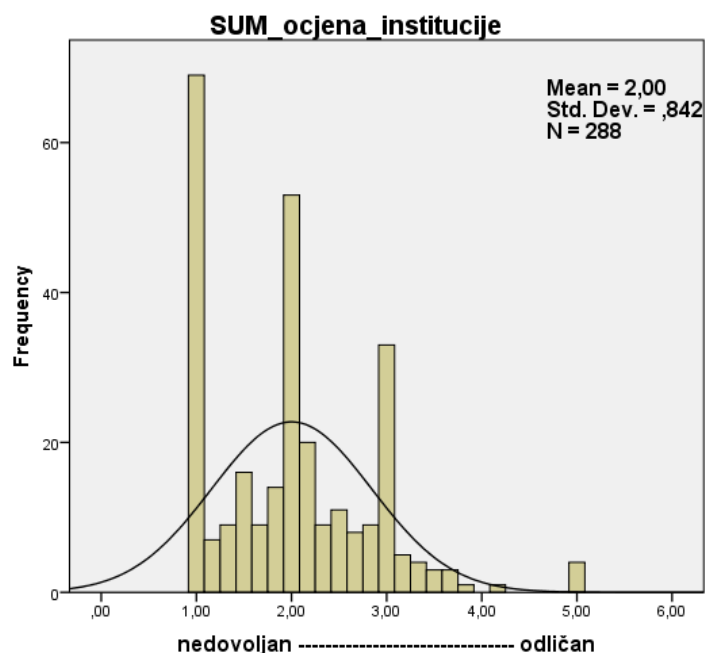

Slika 29. Ocjena rada institucija i organizacija mladih iz ruralnih područja

Zbrajanjem rezultata kreirana je sumarna varijabla *SUM_ocjena institucije* koja je objasnila 75% varijance uz visoku pouzdanost (Cronbach $\alpha=0,9$) (Tablica 16.). Ukupno, mladi iz ruralnih područja su prosječno ocijenili ocjenom dovoljan (M=2) (Slika 30.).

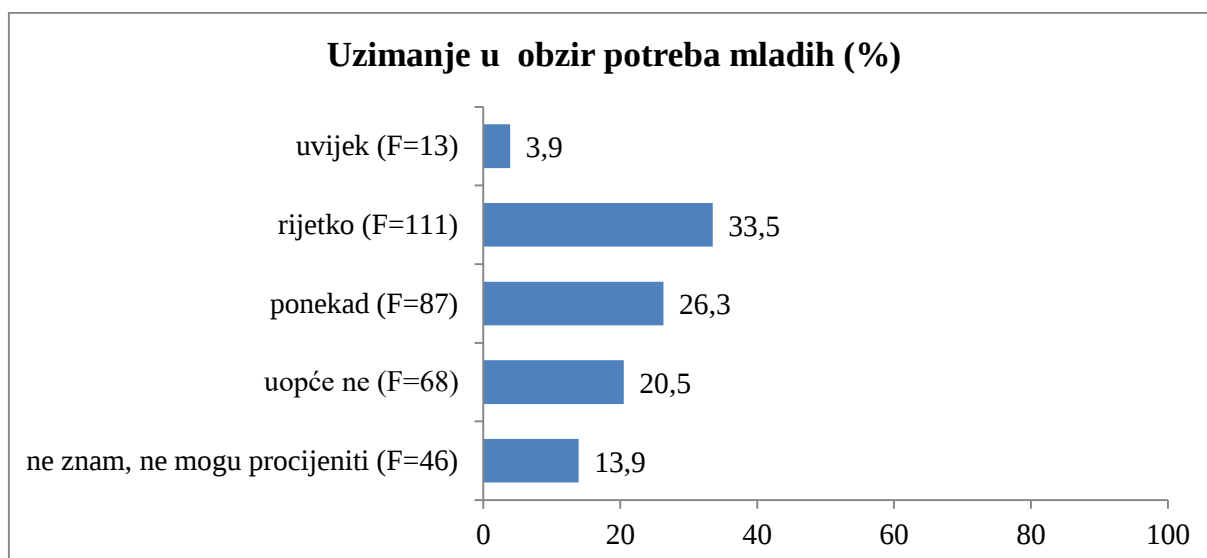
Tablica 16. Rezultati analize glavnih komponenti instrumenta Ocjena rada institucija i organizacija

Naziv dimenzije	Objašnjena varijanca	Cronbach α	Variable	λ
SUM_ocjena institucije	75,46%	0,93	Ocjena rada - razvojna agencija	0,93
			Ocjena rada - Poljoprivredna savjetodavna služba	0,90
			Ocjena rada - Agencija za plaćanje u poljoprivredi	0,87
			Ocjena rada - LAG	0,87
			Ocjena rada - ured (grado)načelnika	0,83
			Ocjena rada - ured župana	0,82

Slika 30. Histogram – Ukupna ocjena rada organizacija i institucija mladih iz ruralnih područja

Jedna od mogućih pretpostavki je da je razina povjerenja, kao i procjena rada organizacija i institucija povezana, s percepcijom o tome koliko se potrebe mladih uzimaju u obzir pri donošenju značajnih odluka (Slika 31.). Potrebno je spomenuti da je, pri odgovaranju na pitanje u kojoj se mjeri potrebe mladih uzimaju u obzir pri donošenju odluka u njihovom mjestu stanovanja, 14% ispitanika odabralo odgovor „ne znam/ ne mogu procijeniti“. Analiza odgovora ostalih ispitanika pokazuje (Slika 31.) da je stav da se to događa tek ponekad - izrazilaa četvrtina ukupnog uzorka (26%; F=87), a dodatna petina procjenjuje da se to uopće ne događa (21%, F=68). Trećina ispitanika procjenjuje da se to događa u rjeđoj mjeri (34%; F=111), a tek 5% (F=13) da se to događa uvijek.

Slika 31. Procjena mladih iz ruralnih područja koliko se potrebe mladih uzimaju u obzir

Odnos s mjestom stanovanja i perspektiva odlaska. U nastavku se ispituju neke dimenzije odnosa mladih i njihovih zajednica, te opća sreća u životu kao i perspektive njihova odlaska. Ispitanici su na zadnjim stranicama anketnog upitnika prvo procjenjivali 19 različitih tvrdnji o odnosu mladih i njihova mjesta, objedinjenih u instrumentu Odnos sa životnom zajednicom (Slika 34.). Pod pretpostavkom da odnos ispitanika s mjestom stanovanja može izraziti kroz manji broj faktora, provedena je analiza glavnih komponenti koje su ukazale na postojanje 4 osnovne dimenzije tih odnosa: **pripadnost, ostanak, vezanost i ukorijenjenost** (Tablica 17.).

Analiza glavnih komponenti s varimaks rotacijom ekstrahirala je 4 dimenzije koje su zajednički objasnile 72% varijance instrumenta Odnos sa životnom zajednicom uz visoku razinu pouzdanosti (Crombach α u rasponu od 0,77-0,9) (Tablica 17.). Na osnovi te analize kreirane su 4 sumarne varijable kako bi se saželi podaci te omogućila lakša interpretacija. Osnovni sadržaji tih dimenzija opisani su njihovim nazivima: *SUM1_pripadnost* u najvećoj mjeri opisuje osjećaje pripadanja, odnosno uključenosti, pomaganja i želje za doprinosom životnoj zajednici; *SUM2_ostanak* (nakon rekodiranja) opisuje želju za ostankom u zajednici prebivanja i odbacivanje ideje potrebe preseljenja; *SUM3_vezanost* opisuje osjećaje emocionalne vezanosti za zajednicu s obzirom na njen okoliš, društvene odnose, kulturni identitet; *SUM4_ukorijenjenost* opisuje duboke osjećaje uklopljenosti u lokalni kontekst koja u većoj mjeri zatvara razmatranje napuštanja zajednice.

Tablica 17. Rezultat analize glavnih komponenti instrumenta Odnos sa životnom zajednicom

Rotacijska matrica <i>Variable</i>	Komponente			
	SUM1_ pripadnost	SUM2_ ostanak	SUM3_ vezanost	SUM4_ ukorijenjenost
Svojim radom želim doprinijeti svojoj zajednici	0,86			
Rado pomažem sumještanima	0,82		,307	
Svojim obrazovanjem želim doprinijeti svojoj zajednici	0,77			
Rado se uključujem u aktivnosti zajednice	0,75			0,33
Osjećam da bi mi ostali sumještani pomogli kada bi mi pomoć bila potrebna	0,74			
R_ Ne vidim budućnost u mjestu u kojem živim		0,89		
R_ Svoj budući život vidim u velikom gradu		0,89		
R_ Ako želim postići nešto u životu moram se preseliti		0,87		
R_ Jedva čekam napustiti mjesto u kojem živim		0,87		
Volim prirodu koja okružuje moju životnu sredinu			0,78	
Moja životna sredina je ugodno mjesto za stanovanje	0,33		0,74	0,31
Volim ovdje živjeti jer su mi tu prijatelji i obitelj	0,36		0,69	
Mjesto u kojem živim je sigurna sredina za odrastanje	0,31		0,69	0,31
Ponosnim me čini kulturna povijest moga kraja			0,68	
Mislím da bih se teško prilagodio na promjenu životne sredine				0,80
Trenutno mjesto stanovanja odgovara mojim potrebama i nadama za budućnost				0,77
U mojoj životnoj sredini ljudi dijele moje vrijednosti i način života	0,34		0,39	0,62
Cronbach α	0,90	0,91	0,85	0,77
Objašnjenje varijance instrumenta Odnos sa životnom zajednicom		71,67%		

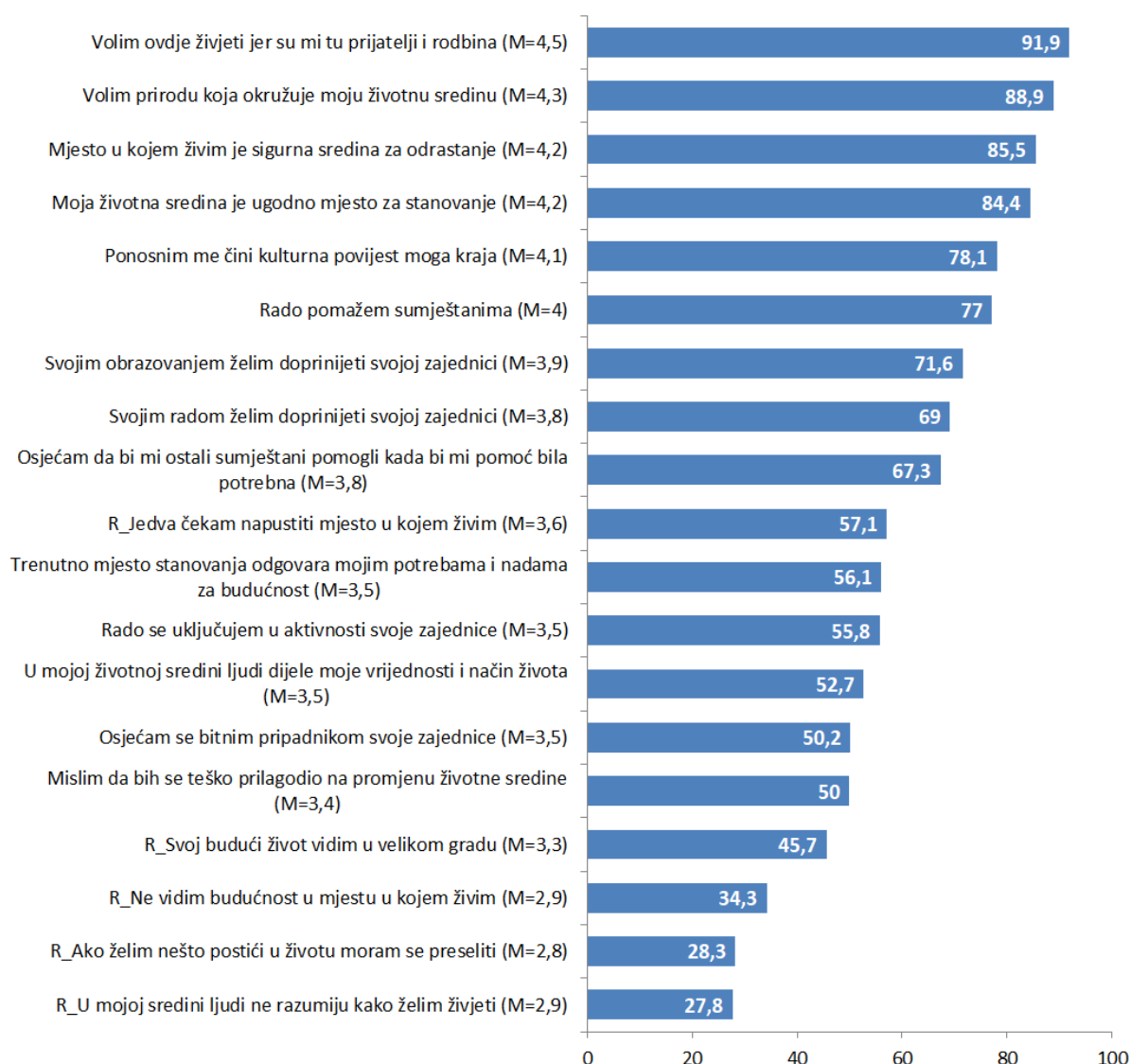
Pripadnost. Skup varijabli s čijim se sadržajem složio relativno veći broj mladih - od 67-77% - odražavali su stavove koje je objedinila dimenzija *SUM1_pripadnost*. Radi se o sadržajima koji izražavaju međusobno pomaganje ($M=4$) i/ili vjeru u pomoć sumještana ($M=3,8$), a na osobnoj razini želju za budućim doprinosom svojoj sredini radom ($M=3,8$) i/ili obrazovanjem ($M=3,9$). Dodatno, iako se manje ispitanika složilo s tvrdnjom *Rado se uključujem u aktivnosti svoje zajednice* (56%), i taj sadržaj odražava dimenziju pripadnosti (Slika 32.). **Sveukupno, prosječnom vrijednošću od $M=3,8$ mladi istočne Hrvatske** pokazuju visoki stupanj pripadnosti (rang vrijednosti 4 na ljestvici 1-5) koju osjećaju u svojim zajednicama i ukazuje na općenitu težnju mladih za vlastitim doprinosom toj zajednici u budućem životu (Slika 33.).

Ostanak. Dimenziju nazvanu *SUM2_ostanak* činio je skup rekodiranih varijabli²⁶: *R_Ne vidim budućnost u mjestu u kojem živim*, *R_svoj budući život vidim u velikom gradu*, *R_Ako želim postići nešto u životu moram se preseliti* i *R_Jedva čekam napustiti mjesto u kojem živim*.

Za varijablu „*R_Jedva čekam napustiti mjesto u kojem živim*“ (koja je rekodirana dobila pozitivan smisao „*želim ostati*“) analiza je pokazala da odražava želju za ostankom mladih u njihovoj životnoj sredini ($M=3,6$). Procjena mogućnosti zamišljanja sebe i svoje budućnosti u ruralnom području pokazuje približno prosječnu vrijednost za varijablu *R_Ne vidim budućnost u mjestu u kojem živim* ($M=2,9$) kao i za varijablu *R_Ako želim nešto postići u životu moram se preseliti* ($M=2,8$) što znači da mladi nemaju potrebu za odlaskom iz svog mjesta (Slika 34.). *SUM2_ostanak* je dimenzija s kojom su se ispitanici **u najmanjoj mjeri, ali prosječno, složili ($M=3,1$)**, ukazujući da su ispitanici manje odlučni oko pitanja želja i mogućnosti, i toga kako sebe i svoju budućnost zamišljaju u različitim okruženjima (Slika 33.).

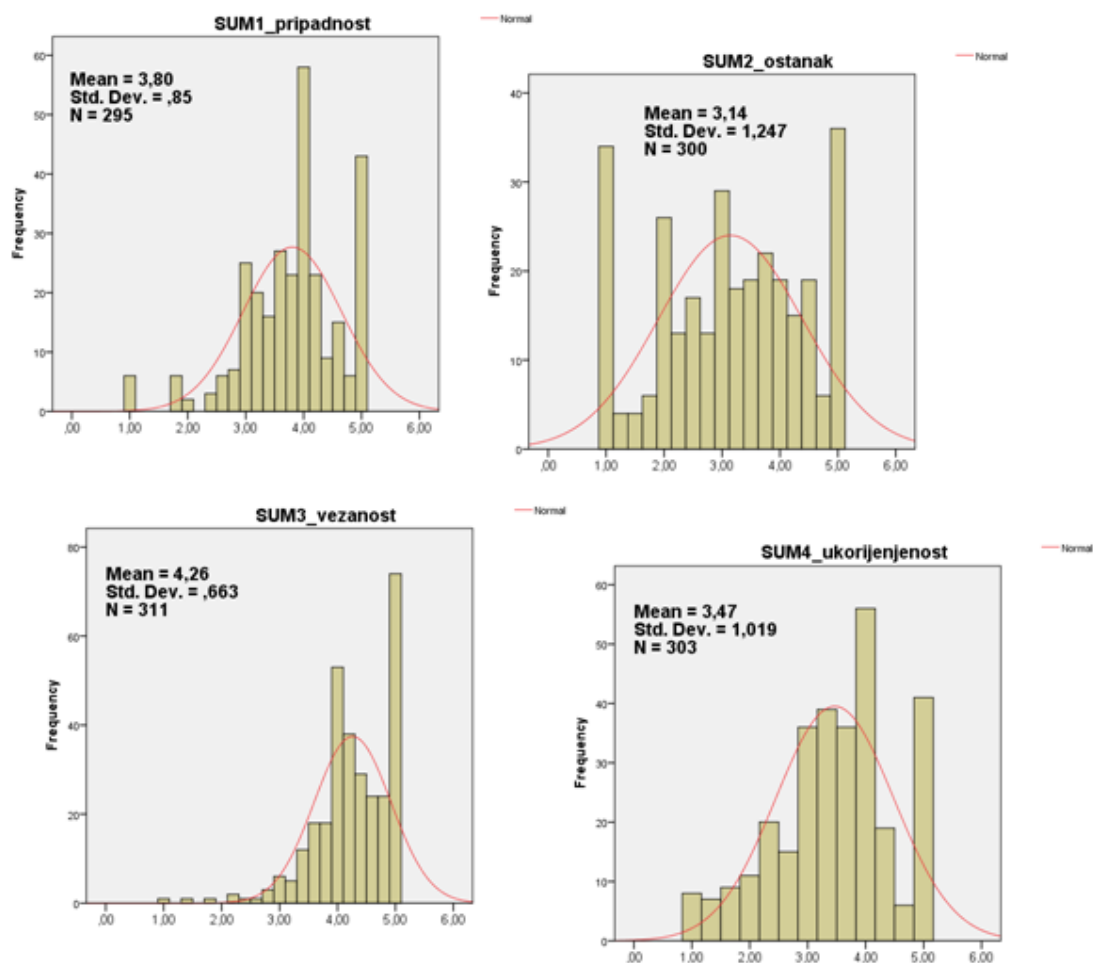
Vezanost. U najvećoj mjeri mladi su se složili s 5 varijabli koje sadržajno opisuju dimenziju *SUM3_vezanost* te se preko 90% ispitanika složilo da voli život u svome mjestu zbog odnosa koje u tom okruženju razvijaju s rodbinom i prijateljima ($M=4,5$), a preko 80% ispitanika istaklo je i ljubav prema prirodnom okruženju svojih života ($M=4,3$), zbog čega svoju životnu sredinu doživljavaju sigurnom sredinom za odrastanje ($M=4,2$) i ugodnim mjestom za stanovanje ($M=4,2$). Konačno, i kultura životnog prostora pobuđuje ponos za 78% mladih (Slika 32.). Dakle, ova dimenzija **sumarno ima visok prosječni rezultat od $M=4,3$** , a odražava osjećaje emocionalne vezanosti mladih sa svojim mjestom u njegovim kulturnim, okolišnim, prirodnim i društvenim aspektima (Slika 33.).

²⁶ Negativno izrečene varijable su rekodirane kako bi dobile pozitivni smisao na način da su zamijenjene ocjene po logici obrnute skale od 1-5. Tako su varijable dobile novi pozitivni smisao. One su prvenstveno vezane uz faktor *SUM4_ostanak*, koje su originalno odražavale stavove želje za odlaskom.

Slika 32. Stavovi mladih iz ruralnih područja o njihovom odnosu sa svojim mjestom

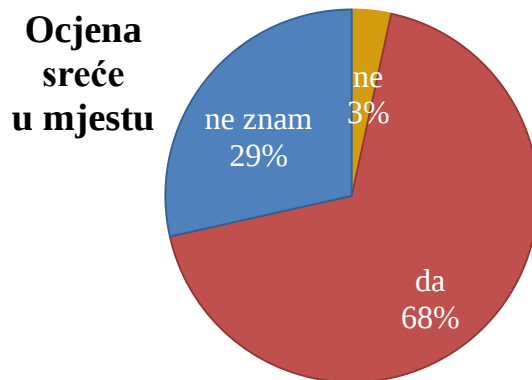
Ukorijenjenost. Oko polovice ispitanika (50-57%) se složilo također s tvrdnjama koje su najvećim dijelom tvorile dimenziju nazvanu *SUM4_ukorijenjenost*. Ova dimenzija okupila je sadržaje tri varijable koje opisuju duboku ukorijenjenost u mjesto odrastanja s obzirom na vrijednosti i način života ($M=3,5$), te usklađenosti trenutnog života s idejom toga što je dobar život ($M=3,5$), čime se odbacuje ideja preseljenja zbog teškoća prilagodbe koju bi značila ($M=3,4$). Općenito, dimenzija ukorijenjenost na kojoj su se ispitanici (Slika 33.) svojim odgovorima izuzetno razlikovali, te je **prosječna sumarna vrijednost $M=3,5$** , čini se, rezultat širokog raspona nesigurnosti i ambivalentnosti mladih oko ovih pitanja (Slika 32.).

Slika 33. Distribucije odgovora ispitanika na dimenzijama instrumenta Odnos sa životnom zajednicom

Osjećaj sreće i težnja za odlaskom. Mlade se pitalo i da odrede jesu li sretni u svojim zajednicama. Na općoj razini, veliki broj mladih je imao problema pri određivanju toga koliko su njihovi životi sretni, te ih 29% odabire odgovor „ne znam; nisam o tome razmišljao“, s druge strane preko 2/3 mladih ipak je sretno u svome mjestu i svojim životima tamo (68%;) (Slika 34). Da nisu sretni ističe tek 3% (F=11) ispitanika²⁷.

²⁷ Kratak pogled na osnovne karakteristike tog malog isječka uzorka ukazuje da se uglavnom radi o djevojkama (9 od 11), starosti između 21 i 30 godina (8 od 11), ruralnog rezidencijalnog statusa (10 od 11) te veće obrazovanosti (4 četverogodišnjeg srednjoškolskog obrazovanja, te 5 s nekim stupnjem visokog obrazovanja).

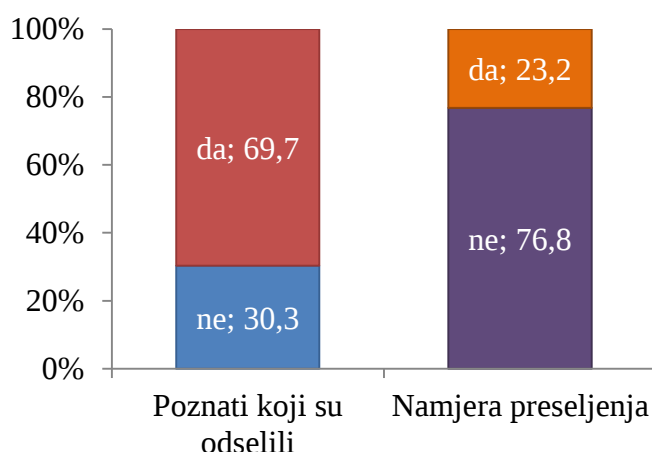
Slika 34. Osjećaj sreće mladih iz ruralnih područja u njihovim mjestima

Osnovni razlozi nesreće životom u svom mjestu, koje su ispitanici istakli u obliku otvorenih odgovora, vezuju se najvećim dijelom uz **ekonomske prilike i procjenu razvijenosti svoga kraja** („mjesto nije dovoljno razvijeno“ Ž, 28, 4SŠ, RRS) te nedostatak koje lokalno okruženje, prema stavovima ispitanika, pruža mladima i za bolji društveni i ekonomski život („zaostalost, bezperspektivnost, nedostatak prilika za život, zaposlenje. Obrazovanje“ M, 21, 4SŠ, RRS; „nema dovoljno opcija za mlade niti posla“ Ž, 23, 3SŠ, RRS). Uz to, neki ispitanici su isticali i **političke okolnosti** u lokalnoj zajednici koji otežavaju situaciju i ne doprinose unapređenju života, odnosno ruralnom razvoju („slaba zainteresiranost ljudi i glavnih osoba za bolji život mladih“ Ž, 25, VO, RRS), a dodatno urušavaju i društveni kapital zajednica. Dakle, ispitanici procjenjuju da im lokalne okolnosti ne pružaju mogućnosti da oblikuju dobre živote u lokalnom kontekstu čiji su problemi složeni i mnogodimenzionalni („nema budućnosti, nema posla za mlade, plaće su loše, ljudi su opterećeni politikom, vlada loša atmosfera“ Ž, 27, VO, RRS). Dodatno pogoršanju situacije doprinosi **problem odlaska mladih** koji ispitanici uočavaju: „napuštanje sela, nebriga građana za složnu zajednicu, poslodavci ne daju priliku radnicima“ (M, 27, VO, RRS).

Stoga je bilo značajno ispitati i koliko je problem iseljavanja značajan na općenitijoj razini, te koliko se ono pojavljuje u vlastitim namjerama mladih. Rezultati tih analiza prikazani su na Slici 35. Preko 2/3 ispitanika ima prijatelja ili rođaka koji su u posljednjih godinu dana napustili mjesto u kojem žive (70%; F=228). Ako se odlazak iz ruralnih naselja pojavljuje kao obrazac kojeg mladi usvajaju za poboljšanje svoga života, to je prijetnja za daljnji razvoj ruralnih područja, jer iseljavanjem mladih ruralni prostori gube značajne razvojne kapitale.

Moguće je razloge njihova odlaska, prema podacima koje ispitanici daju, razlikovati kao potisne čimbenike - dakle odrednice koje djeluju kao negativan poticaj odlaska, i privlačne -

odrednice koje u većoj mjeri djeluju kao pozitivna motivacija odlaska. Među osnovnim negativnim razlozima odlaska prijatelja ili rođaka koje su ispitanici ostavili u obliku otvorenih odgovora, ističu se oni vezani uz osnovne probleme zajednica u kojima žive: nezaposlenost (22%; F=45) ili pak loš posao (5%) što općenito dovodi do loše kvalitete života (2%). Nasuprot tome, privlačni faktori se vezuju uz nadilaženje tih problema i osiguravanje posla (43%), odnosno financijski su u svojoj biti (15%) ili usmjereni ostvarivanju boljeg života (5%) i egzistencije (3%).

Slika 35. Preseljenje poznatih i vlastite namjere preseljenja mladih iz ruralnih područja

S druge strane, kada govore o svojim vlastitim namjerama odlaska, ispitanici su daleko skloniji isticati privlačne faktore kao razloge svoga odlaska prvenstveno vezane uz osiguravanje posla, odnosno ostvarenje zaposlenja, bolje plaće i financijskih probitaka što ističe više od polovice mladih koji planiraju svoj odlazak (53%), a dodatnih 5% u prvi plan stavlja ostvarenje boljeg života. No, kao značajan razlog odlaska za više od četvrtine mladih (28%) pojavljuju se obrazovanje te težnje za osamostaljenjem i postizanjem uspjeha (3%), koji se boljim doživljavaju u nekim drugim prostorima.

Prema rezultatima učinjenih analiza potvrđena je H2: Niska razina povjerenja i uključenosti mladih u život lokalne zajednice ruralnih područja istočne Hrvatske povezana je s niskim uključivanjem mladih u aktivnosti upravljanja ruralnim razvojem.

Rezultati su ukazali da su mladi iz ruralnih područja relativno slabo uključeni u život zajednice kada se ona mjeri time sudjeluju li mladi u radu udruga ili organizacija (21%), te doprinose li volonterskim radom (18%). Podaci o učestalosti angažmana mladih u rješavanju lokalnih problema dodatno potvrđuju slabu uključenost mladih, pri čemu 55% nikada nije bilo uključeno na taj način, a tek manjina od 3% često sudjeluje u takvim aktivnostima. Mladi u ruralnim područjima iskazivali tek prosječnu zainteresiranost za društvena pitanja ($M=3,1$), kao i za političko djelovanje u lokalnom kontekstu ($M=3$). Prosječno ($M=2,7$) su procjenjivali i potencijalni doprinos koje bi osobe slične njima mogle dati u ruralnom razvoju, ali pri čemu 40% ispitanika smatra da je on mali ili jako malim. Dakle, sveukupno mladi prosječno procjenjuju vlastiti interes za lokalna pitanja i potencijalni doprinos mladih u lokalnoj politici, ali slabo su angažirani u životu same zajednice.

Relacijski, pak, mladi iskazuju relativno visoke razine emocionalne vezanosti za svoju zajednicu ($M=4,3$), i osjećaj pripadanje u svojoj zajednici ($M=3,8$). Blago iznad prosjeka nalazi se i osjećaj ukorijenjenosti ($M=3,5$) koja iskazuje uklopljenost u zajednicu uz odbacivanje želje za promjenom situacije. Najslabije izražen odnos prema zajednici, s prosječnom vrijednošću od $M=3,1$, je onaj o ostanku u zajednici. Sveukupno, 2/3 mladih izražava pozitivne emocije, te izjavljuje da je sretno u svome mjestu (70%). To ipak ne umanjuje težnju za odlaskom za 23% ispitanika, pri čemu se ističu razlozi ekonomske, ali i političke prirode.

Svoje zajednice mladi opisuju u najvećem dijelu prosječno spremnima za zajedničko rješavanje problema ($M=2,9$), a tek je manjina od 17% tu spremnost procijenila većom. Značajna manjina (13%) ističe kako se u njihovim zajednicama problemi uopće ne rješavaju, a u najvećoj mjeri, mladi su ukazivali na korištenje manje poželjnih modela rješavanja problema u lokalnom kontekstu: 40% ističe načelnika kao jedinu i odgovornu osobu, dok 29% ističe kako najmoćniji u naselju predstavljaju osnovne aktere rješavaju lokalne probleme. Najpoželjniji scenarij iz perspektive ruralnog razvoja navodi ponovno manjina od 17%: da njihove zajednice zajednički rješavaju probleme.

Dodatno, prema analizama prezentiranim u prethodnom poglavlju, mladi svoje zajednice procjenjuju opterećenima problemima, ponajviše nezaposlenošću (83%), s čime je u skladu i

podatak kako je mladima najveći problem u ruralnim područjima pronaći dobar posao ($M=1,7$). Povrh toga, gotovo polovica mladih procjenjuju da se u njihovim zajednicama problemi mladih tek ponekad (26%) ili nikad (21%) ne uzimaju u obzir.

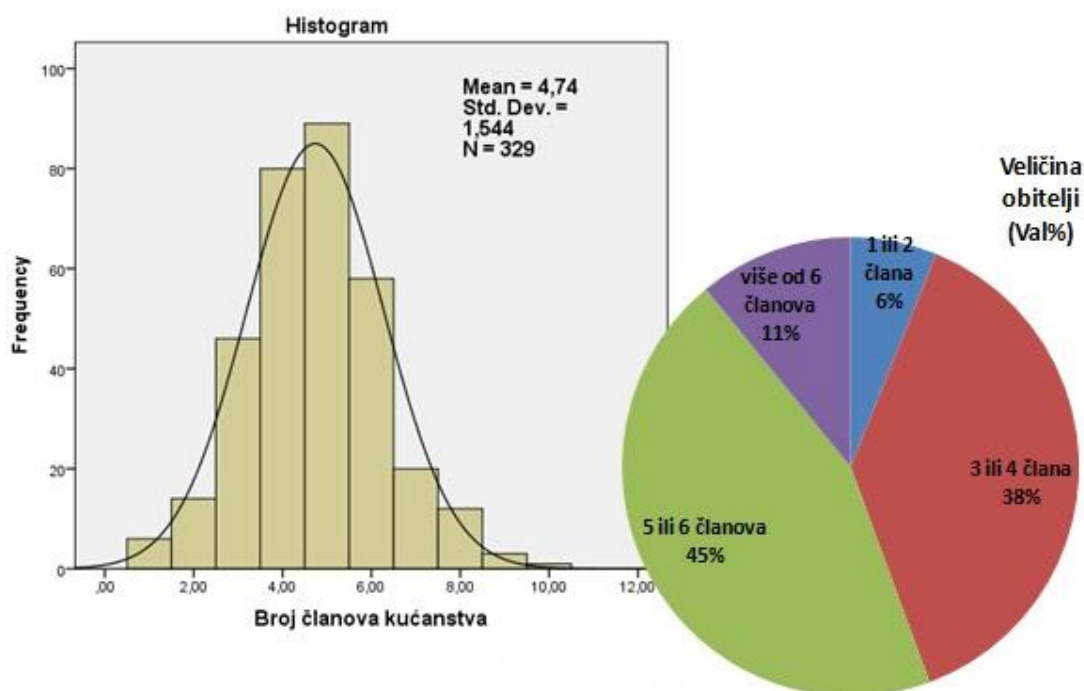
U konačnici, mladi nisko ocjenjuju rad lokalnih i regionalnih organizacija uključenih u ruralni razvoj ($M=2$), pri čemu je najlošije ocijenjen rad LAG-ova ($M=1,9$), a nisko je i povjerenje koje poklanjaju različitim grupama u lokalnom kontekstu ($M=2,1$), pri čemu je najmanje povjerenja u gradske / općinske službenike, kojima povjerenje poklanja tek 22% mladih iz ruralnih područja.

5.2.4. Testovi za provjeru hipoteze H3

Analize ovog poglavlja ispituju **H3: Niska razina ekonomskog kapitala obitelji mladih istočne Hrvatske iskazanog obiteljskim prihodima, posjedovanjem i opremljenošću kućanstava povezana je s dostupnošću razvojnih resursa važnih za uključivanje u ruralni razvoj.**

Socioekonomski aspekti života mladih iznimno su važni jer mladi u svojim obiteljima dobivaju osnovni pristup resursima koji im mogu predstavljati značajni izvor razvoja vlastitih, kao i kapitala zajednice iskoristivih u razvojne svrhe ruralnih područja. Za ispitivanje socioekonomskih prilika mladih korišteno je više pokazatelja vezanih uz prihode kućanstva, procjenu troškova i zaduženosti obitelji, te općenitu ekonomsku i stambenu situaciju uz pitanja o opremljenosti kućanstva i posjedovanju materijalnih dobara. Prvotno je ispitana veličina obitelji u kojima žive, a potom i socioekonomske okolnosti obiteljskog života mladih iz ruralnih područja. Prezentirani nalazi nadopunjavali su se analizama iz prethodnih poglavlja prvenstveno vezanih uz mogućnosti razvoja osobnih kapitala mladih iz ruralnih područja.

Struktura obitelji. Grafički, Slika 36. prikazuje osnovne podatke o strukturi obitelji u kojima žive mladi ruralnih područja s istoka Hrvatske. S obzirom na dobnu strukturu ispitivanog uzorka, ti rezultati ne iznenađuju. Najvećim dijelom, radi se o većim obiteljima s prosječno 5 članova ($M=4,7$). U uzorku je samo 2% ($F=6$) samačkih domaćinstava, te samo 4% onih s dva člana ($F=14$); 38% obitelji ispitanika ima 3 ili 4 člana, a gotovo polovica obitelji (45%; $F=147$) su one s 5 ili 6 članova; više od 6 članova ima 11% ($F=36$) obitelji ispitanika.

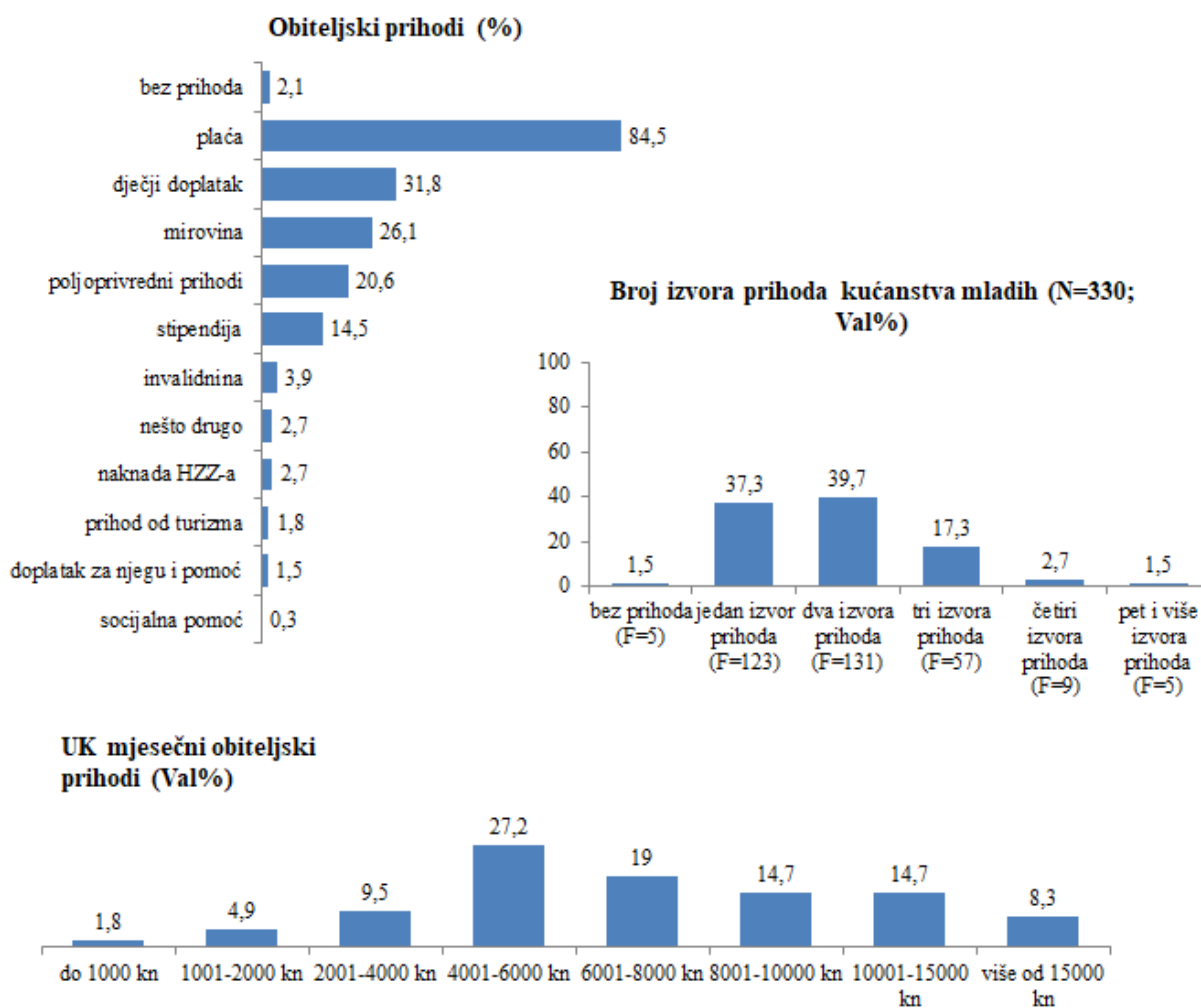

Slika 36. Struktura obitelji mladih iz ruralnih područja

Obiteljski prihodi – izvori, brojnost i količina. Kako pokazuju rezultati na Slici 39., u najvećem broju slučajeva (85%; F=279), osnovni prihod obitelji u kojima žive mladi oslanja se na plaću jednog ili više članova, a u daleko manjem broju izvori prihoda obitelji su dječji doplatak (32% F=105), mirovina (26%; F=86) i/ili poljoprivredni prihodi (21%; F=68), te u 15% (F=48) slučajeva i stipendije članova koji se obrazuju. U najmanjem broju slučajeva prihodima obitelji se pribrajaju neki oblici pomoći socijalne države: invalidnina (4%; F=13), naknada za nezaposlene (3%; F=9), doplatak za njegu i pomoć (2%; F=5) te socijalna pomoć (0,3%; F=1). Konačno, spomenimo 2% (F=6) slučajeva koji spominju prihode od turizma²⁸.

Iako je 2% (F=5) ispitanika istaknulo da nema nikakve prihode, što navodi na zaključak o izrazito teškoj ekonomskoj situaciji i isključenosti obitelji ovih mladih, na općoj razini, s obzirom na postojanje barem jednog izvora prihoda kod 98% obitelji mladih, mladi su relativno zaštićeni. Analiza u kojoj su pribrojeni svi izvori prihoda (Slika 37.) pokazuje da se većina obitelji oslanja na 2 izvora prihoda (40%; F=131), ili pak 1 izvor prihoda (37%; F=123). Veći broj izvora prihoda obitelji mladih je rijetkost i tek je nekoliko slučajeva ispitanika čiji prihodi dolaze iz 5 izvora prihoda ili više (F=5) (Slika 37.).

²⁸ Manji broj ispitanika također je istakao neke druge vrste prihoda poput alimentacije, porodiljne naknade, ili prihoda od samostalnog rada.

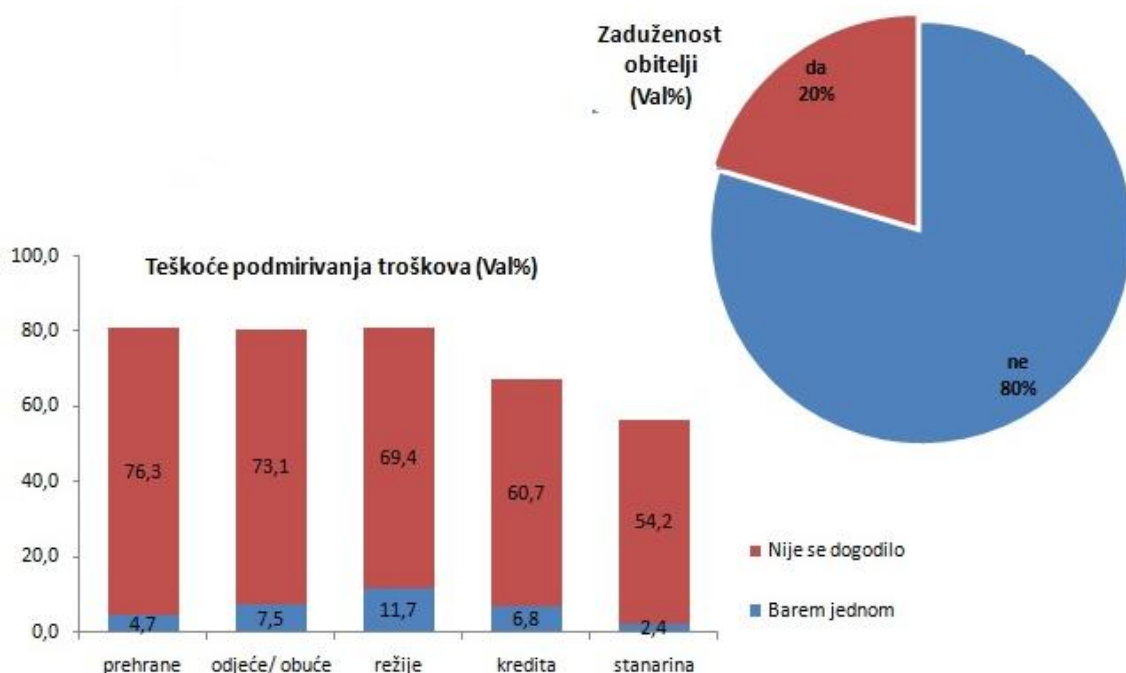

Slika 37. Obiteljski prihodi mladih iz ruralnih područja – vrsta, brojnost i iznos

Značajniji podatak tiče se stvarnih iznosa kojima prosječno mjesečno raspolažu obitelji mladih za podmirivanje svakodnevnih životnih troškova. Podaci na Slici 39. ukazuju kako relativno najveći broj obitelji (27%; F=89) ima prihode između 4 i 6 tisuća kuna, te prihode između 6 i 8 tisuća kuna (19%, F=62). Slijede, oni s prihodima od 8 do 10 tisuća kuna, kojih je 15% (F=48), a 15% (F=48) je i onih koji imaju između 10 i 15 tisuća kuna mjesečnih prihoda iz različitih izvora. Tek 8% (F=27) ima prihode iznad 15 tisuća kuna. S iznosom manjim od 4000 kuna mjesečno raspolaže 16% (F=53) obitelji, od čega i 2% (F=6) obitelji mladih raspolaže sa samo 1000 kuna.

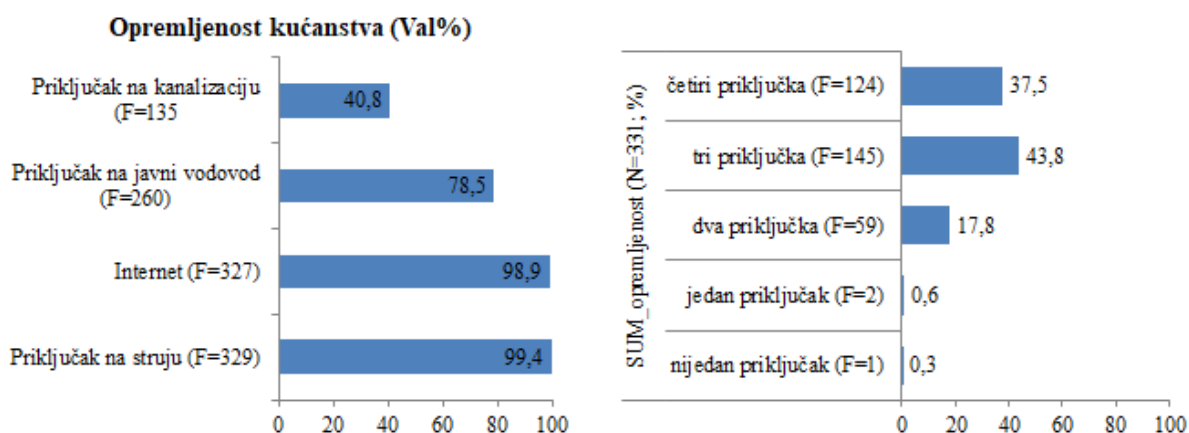
Ipak, podmiruje li zaista taj iznos obiteljske troškove ovisi i o broju članova obitelji, pri čemu veće obitelji imaju veće troškove i trebaju veće iznose mjesečnih prihoda u osiguravanju svoje svakodnevne egzistencije. Stoga je bitno i koliko su obiteljski prihodi opterećeni.

Zaduženost obitelji i podmirivanje troškova. Prema podacima, koje grafički prikazuje Slika 38., zaduženost opterećuje budžete 20% (F=64) obitelji mladih ispitanika (najvećim dijelom bankarski kredit, F=52). Ipak, u najvećoj mjeri podmirenje, kako kredita tako i ostalih životnih troškova - stanarine, prehrane, plaćanja režija te najnužnije odjeće i obuće – najvećem dijelu ispitanika ne predstavlja teškoću, odnosno najvećem dijelu mladih se u posljednjih godinu dana nijednom nije dogodilo da nisu mogli podmiriti navedene troškove (54% do 77%). S druge strane, postoji manjina obitelji mladih iz 4 slavonske županije koje su barem jednom doživjele takav problem, a pri tom se najteže podmiruju troškovi režija (za 12% (F=38) ispitanika).

Slika 38. Zaduzenost obitelji i teskoce podmirivanja troškova obitelji mladih iz ruralnih podruca

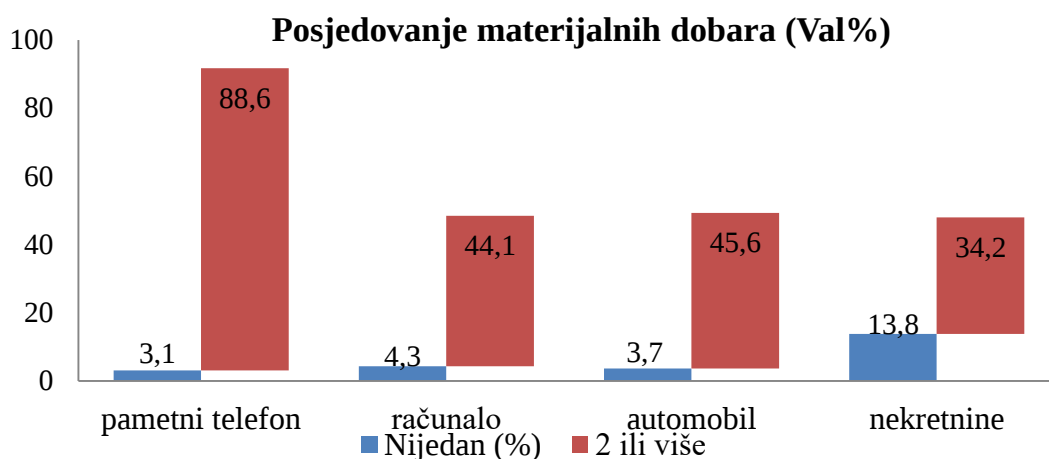
Opremljenost kućanstva i materijalno posjedovanje. Važna aspekt socioekonomskog statusa obitelji, ali i značajan pokazatelj razvijenosti ruralnog područja čini i aspekt vezan uz opremljenost kućanstava te materijalno posjedovanje različitih dobara koji omogućava više razine životnog standarda. Rezultate ovih analiza prikazuju Slike 39 i 40.

Slika 39. Opremljenost kućanstava mladih iz ruralnih područja

Na prikazu je vidljivo da priključak na struju, a i Internet imaju kućanstva gotovo svih mladih, odnosno 99% ispitanika obuhvaćenih istraživanjem. To ukazuje na visok stupanj modernizacije ruralnih područja istočne Hrvatske kada je u pitanju elektrifikacija i internetska povezanost. Iako u nešto manjem omjeru, i priključak na vodovod obilježava kućanstva velikog dijela mladih u ovom ispitivanju – preko $\frac{3}{4}$ uzorka (79%; F=260). S druge strane, kanalizacija je pokazatelj određenih modernizacijskih dostignuća koji još nema preko polovice (59%; F=196) kućanstava mladih osoba u ruralnim područjima 4 županije s istoka Hrvatske. Kada podatke za ta 4 pokazatelja izrazimo sumarno (*SUM_opremljenost*), rezultati ukazuju da najveći dio mladih iz ruralnih područja ima tri (44%; F=145) ili sva četiri (38%; F=124) aspekta opremljenosti kućanstava. Samo jedan ispitanik ističe da nema ništa od navedenog, a dva ispitanika bilježe slabu opremljenost kućanstva sa samo jednim priključkom.

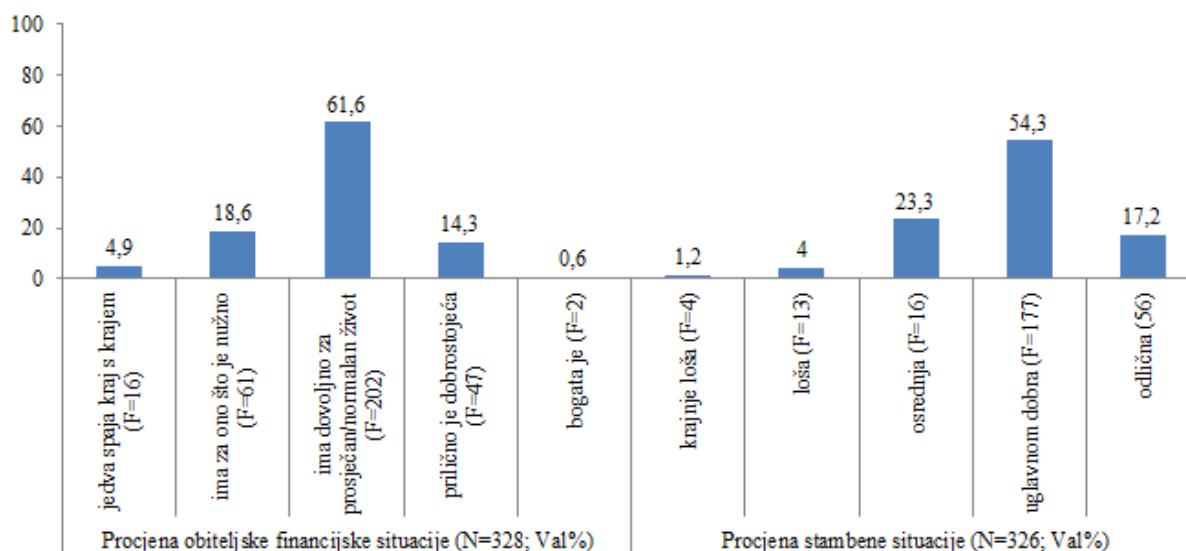
Materijalni standard kao individualno posjedovanje obitelji mladih, ispitivao se količinom posjedovanih pametnih telefona, računala, automobila i nekretnina. Slika 40. zorno prikazuje da pametni telefon, računalo ili automobil ne posjeduje manjina obitelji (3-4%), nasuprot čemu velika većina obitelji mladih posjeduje dva ili više pametnih telefona (89%), a gotovo polovica dva ili više računala i automobila (44-45%). (Ne)posjedovanje nekretnina je obilježje po kojem se obitelji mladih značajnije razlikuju: 14% (F=44) obitelji mladih ne posjeduje nikakve nekretnine, nasuprot čemu se nalazi $\frac{1}{3}$ (F=77) obitelji mladih koje su vlasnici barem dvije ili više nekretnina.

Slika 40. Materijalni status mladih iz ruralnih područja

Obiteljska financijska i stambena situacija. Nasuprot prethodno iznesenim podacima na „objektivnim“ pokazateljima socioekonomskog statusa obitelji mladih, od ispitanike se tražila i njihova subjektivna procjena opće financijske i stambene situacije na ljestvici od 5 stupnjeva. Slika 41. vizualno prikazuje podatke za obje varijable procjene.

Usporedno je vidljivo da ispitanici relativno boljom procjenjuju svoju stambenu situaciju, u odnosu na opću ekonomsku situaciju (Slika 41.).

Slika 41. Procjena obiteljske ekonomske i stambene situacije mladih iz ruralnih područja

Drugim riječima, najveći dio ispitanika (62%; F=202) smatra da njihova obitelj ima ekonomskih sredstava za normalan/prosječni život, dok oko ¼ (F=77) procjenjuje da je njihova

situacija ispodprosječna, a od tog broja 5% (F=16) procjenjuje da njihova obitelj jedva spaja kraj s krajem. Nasuprot tome, tek 15% (F=49) ispitanika smatra svoju financijsku situaciju iznadprosječnom, ali od tog broja samo 1% (F=2) procjenjuje da živi u bogatoj obitelji.

Stambenu situaciju samo 5% (F=17) ispitanika procjenjuje lošom (4%; F=13) ili krajnje lošom (1%; F=4), dok preko polovice uzorka (54%; F=177) smatra da je njihova stambena situacija uglavnom dobra, a dodatnih 17% (F=56) je vidi odličnom.

Prema rezultatima analiza prihvaćena je hipoteza H3: Niska razina ekonomskog kapitala obitelji mladih istočne Hrvatske iskazanog obiteljskim prihodima, posjedovanjem i opremljenošću kućanstava povezana je s dostupnošću razvojnih resursa važnih za uključivanje u ruralni razvoj.

Podaci o sveukupnim obiteljskim mjesečnim prihodima kućanstva pokazuju da se prosječna obitelj mladih istočne Hrvatske, koje su prosječno velike s 5 ili 6 članova, svoje prihode ostvaruje u najvećem dijelu iz jednog (37%) ili dva (40%) izvora prihoda, pri čemu je plaća barem jednog člana obitelji istaknuta kod 85% ispitanika. Podaci o iznosima pokazuju da preko polovice obitelji mladih (56%) mjesečno na raspolaganju, iz različitih izvora, imaju na raspolaganju između 4 i 8 tisuća kuna, a dodatnih 15% imaju na raspolaganju od 8 do 10 tisuća kuna. S obzirom na te iznose, i veličinu obitelji, ispitanici uglavnom nisu isticali teškoće u redovitom podmirivanju troškova, ukazujući da su iznosi barem u skladu s troškovima koje obitelj ima.

Subjektivno, svoju ekonomsku situaciju su ispitanici procijenili u najvećoj mjeri (62%) takvom da osigurava „prosječan/ normalan život“. U skladu s time su i podaci o materijalnom posjedovanju dobara (pametnih telefona, računala, automobila, nekretnina). Najveći udio obitelji mladih posjeduje 2 ili više pametnih telefona (89%), jedno računalo (50%), jedan automobil (50%) te jednu nekretninu (62%). Ništa od navedenih predmeta ne posjeduje 4% ispitanika (F=13), odnosno manjina od 3 ili 4% ne posjeduje pametni telefon, računalo i automobil, a nešto više ih ne posjeduje nekretnine (14%).

Stambenu situaciju su mladi iz istočne Hrvatske općenito procijenili vrlo dobrom (55%), te samo 5% ispitanika smatra da je ona loša ili krajnje loša. Procjena bolje stambene situacije može se povezati i s nalazima o opremljenosti kućanstva koji ukazuju da u najvećem broju

(44%) kućanstva mladih imaju tri ili pak sva četiri (38%) ispitivana aspekta opremljenosti (priključak na struju, uveden Internet, priključak na vodovod te priključak na kanalizaciju). Pojedinačno, najveći broj kućanstava mladih iz istočne Hrvatske ne posjeduje priključak na kanalizaciju 59%, što je pokazatelj koji više ukazuje na razlike duž osi ruralno-urbano²⁹.

Za dublje razumijevanje ovih deskriptivnih podataka potrebno ih je povezati s podacima iznesenima u prethodnim poglavljima. U uzorku je 28% nezaposlenih, a četvrtina ih traži posao (23%). Pri tom, do godine dana posao čeka 36% (F=33) mladih, između jedne i tri godine posao čeka 17% (F=15), a više od 3 godine posao čeka 9% (F=8). Iako imaju različite razine obrazovanja i radnih iskustava, mladi procjenjuju da su mogućnosti zapošljavanja lokalno, odnosno regionalno općenito loše za osobe s njihovim kvalifikacijama (M=2). U skladu s time, polovica ispitanika ističe želju za nastavkom ili dodatnim obrazovanjem (54%), ali i postojanje ograničenja za ostvarivanje njihovih težnji u vidu nepostojanja zadovoljavajuće ponude u lokalnom ili regionalnom kontekstu, s jedne, te financijskim mogućnostima, s druge strane.

Mladi istočne Hrvatske svoje zajednice vide opterećene problemima (M=2,6; na ljestvici procjene 1-4), a posebno se ističu nezaposlenost (83%), i siromaštvo (80%). Dodatno, najvećom teškoćom za mlade u ruralnim područjima pojavljuje se pronalazak dobrog zaposlenja (M=1,8; rang vrijednosti „teško je“), te ostvariti dobar život (M=2,1; rang vrijednosti „teško je“). Također su mladi procijenili da se u njihovim zajednicama problemi mladih tek rijetko uzimaju u obzir pri donošenju odluka (34%).

²⁹ Za potvrđivanje ove radne hipoteze, provedena je analiza razlika među grupama ispitanika s urbanim i onih s ruralnim rezidencijalnim statusom prema opremljenosti kućanstva. Rezultat Mann-Whitney U testa potvrdio je da postoji statistički značajna razlika prosječnih rezultata prema opremljenosti između dviju grupa (Mann-Whitney=3619,5; $p<0,05$), odnosno da je veća vjerojatnost da će viši prosječni rezultat opremljenosti kućanstva imati mladi iz urbanih (Mean Rank=238,9) u odnosu na mlade iz ruralnih naselja (Mean Rank=151,2).

5.2.5. Testovi za provjeru hipoteze H4

Analize u ovom poglavlju testiraju **hipotezu H4: Postoje značajne razlike u potencijalima mladih za ruralni razvoj između grupa mladih koji se bave i koji se ne bave poljoprivredom. Te su razlike vidljive na razinama njihovih osobnih, socijalnih i ekonomskih kapitala.**

U svrhu potvrđivanja hipoteze naredne analize koncipirane su tako da se ispituju razlike između dviju grupa mladih – onih koji se ne bave i onih koji se bave poljoprivredom – prema sljedećim skupovima varijabli:

1. znanje, vještine i kompetencije: formalno obrazovanje, dodatno obrazovanje, znanje stranih jezika, procjena znanja stranih jezika, procjena informatičke pismenosti, učestalost korištenja interneta, upoznatost s mogućnostima financiranja iz fondova EU, radno iskustvo;
2. socioekonomska obilježja: prihodi, zaduženost, posjedovanje materijalnih dobara, opremljenost kućanstva, procjena obiteljske ekonomske situacije, procjena stambene situacije;
3. društveni aspekti i odnos sa zajednicom: članstvo u udrugama, interes za uključenje u donošenje odluka lokalno, učestalost angažmana u rješavanju problema lokalno, povjerenje u lokalne grupe, ocjena rada lokalnih/ regionalnih institucija, osjećaji pripadnosti, vezanosti, ukorijenjenosti, te namjera odlaska;
4. ruralni razvoj: inicijator projekata ruralnog razvoja financiranog od strane EU, pomoć u provedbi projekta RR-a financiranog od EU, korisnik financijskih sredstava EU.

Na navedenim varijablama proveden je veći broj testova s ciljem odgovaranja na pitanje postoji li statistički značajna razlika u raspodjeli ispitanika s obzirom na to bave li se ili ne poljoprivredom. Korištena su dva tipa testova: hi-kvadrat test, kada su zavisna i nezavisna varijabla bile nominalne, te Mann-Whitney U test, kada je zavisna varijabla bila ordinalna. Rezultati se u nastavku tablično prikazuju prema skupovima varijabli kako su navedene.

Dodatne analize uključuju ispitivanje ekonomskih aspekata poljoprivredne djelatnosti mladih poljoprivrednika, pri čemu se opisno izlažu podaci o osnovnoj i dodatnim djelatnostima na PG-u, količini rada na PG-u, veličini i vlasništvu obrađivanog zemljišta, ekonomskoj veličini PG-a, načinima, teškoćama i zadovoljstvu prodajom proizvoda, te financijskoj situaciji PG-a.

Znanje vještine i kompetencije mladih poljoprivrednika u odnosu na one koji se poljoprivredom ne bave. Hi-kvadrat test (Tablica 18.) potvrdio je da je statistički značajna ($\chi^2=6,58$, $df=1$, $p<0,05$) raspodjela ispitanika koji se bave i ne bave poljoprivredom u kategorijama (ne)pohađanja dodatnog obrazovanja ($\chi^2=6,58$, $df=1$, $p<0,05$), (ne)govorenja stranih jezika ($\chi^2=4,45$, $df=1$, $p<0,05$), te (ne)upoznatosti s mogućnostima financiranja iz fondova EU ($\chi^2=6,02$, $df=1$, $p<0,05$). Prema rezultatima, mladi poljoprivrednici, u odnosu na udjele u uzorku, u većoj mjeri sudjeluju u nekom obliku neformalnog obrazovanja (28% u odnosu na 19%), te su u većoj mjeri upoznati s mogućnostima financiranja iz fondova Europske unije (25% u odnosu na 19%).

Tablica 18. Udjeli mladih koji se bave i ne bave poljoprivredom u kategorijama pohađanja dodatnog obrazovanja, govorenja stranih jezika, te upoznatosti s mogućnostima financiranja iz fondova EU

Pohađanje dodatnog obrazovanja	Ukupni uzorak		NE			DA			hi-kvadrat
	f	%	f	ex	%	f	ex	%	$\chi^2(1)=6,58$ *
Poljoprivredna djelatnost	331	100	250	250	75,5	81	81	24,5	
Ostali	269	81,3	211	203,2	84,4	58	65,8	71,6	
Mladi poljoprivrednici	62	18,7	39	46,8	15,6	23	15,2	28,4	
* $p<0,05$									
Znanje jezika	Ukupni uzorak		NE			DA			hi-kvadrat
	f	%	f	ex	%	f	ex	%	$\chi^2(1)=4,45$ *
Poljoprivredna djelatnost	329	100	90	90	27,4	239	239	72,6	
Ostali	269	81,8	67	73,6	74,4	202	195,4	84,5	
Mladi poljoprivrednici	60	18,2	23	16,4	25,6	37	46,3	15,5	
* $p<0,05$									
Upoznatost s mogućnostima financiranja iz fondova EU	Ukupni uzorak		NE			DA			hi-kvadrat
	f	%	f	ex	%	f	ex	%	$\chi^2(1)=6,02$ *
Poljoprivredna djelatnost	324	100	181	181	55,6	143	143	44,1	
Ostali	264	81,5	156	147,5	86,2	108	116,5	75,5	
Mladi poljoprivrednici	60	18,5	25	33,5	13,8	35	26,5	24,5	
* $p<0,05$									

Moguća pojašnjenja daju podaci o oblicima dodatnog obrazovanja, iz otvorenih odgovora ispitanika, među kojima prevladavaju oni s poljoprivrednom tematikom. Također, moguće je razmatrati ove podatke kao rezultat drugačijih obrazovnih usmjerenja poljoprivrednika koji su više zainteresirani za vrlo praktična znanja i kraće oblike edukacija. Konačno, prema

rezultatima, mladi poljoprivrednici se statistički značajno većim udjelima raspoređuju u kategoriju onih mladih koji ne govore strane jezike (26% u odnosu na 19%).

Dodatno, Mann-Whitney U testovi (Tablica 19.) potvrdili su statistički značajnu razliku u rezultatima **prema stupnju obrazovanja** (MW=6432,5; $p<0,05$) i **stupnju korištenja interneta** (MW=6392,00; $p<0,05$) između grupa mladih koji se bave i onih koji se ne bave poljoprivredom. Testovi pokazuju da je vjerojatnije da će mladi koji se ne bave poljoprivredom imati prosječno više stupnjeve obrazovanja (MR=166,2), i korištenja interneta (MR=170,7), u odnosu na rezultate mladih poljoprivrednika (MR=136,5 i MR=137,0).

Tablica 19. Razlike između grupa mladih koji se bave i ne bave poljoprivredom na obilježjima ljuskog kapitala

	Bavljenje poljoprivredom	N	Mean Rank	Sum of Ranks	Mann–Whitney U test
Formalno obrazovanje	ostali mladi	259	166,16	43036,50	6432,500*
	poljoprivrednici	61	136,45	8323,50	
	Total	320			
Korištenje interneta	ostali mladi	268	170,65	45734,00	6392,000*
	poljoprivrednici	60	137,03	8222,00	
	Total	328			
Procjena znanja stranih jezika	ostali mladi	202	121,25	24493,00	3686,000
	poljoprivrednici	38	116,50	4427,00	
	Total	240			
Procjena informatičke pismenosti	ostali mladi	247	155,72	38464,00	6737,000
	poljoprivrednici	59	144,19	8507,00	
	Total	306			
Radna iskustva	ostali mladi	266	161,82	43043,00	7532,000
	poljoprivrednici	62	176,02	10913,00	
	Total	328			
* $p<0,05$; N =broj ispitanika;					

Ukratko, rezultati poljoprivrednika i njihova distribucija na pojedinim varijablama znanja, vještina i kompetencija se značajno ne razlikuje u odnosu na mlade koji se ne bave poljoprivredom s obzirom na procjenu znanja jezika i informatičke pismenosti, te radnih iskustava. Testovi su statistički značajne razlike potvrdili kod pohađanja dodatnog obrazovanja ($\chi^2=6,58$, $df=1$, $p<0,05$) i upoznatosti s mogućnostima financiranja iz fondova EU ($\chi^2=6,02$, $df=1$, $p<0,05$), što je vjerojatnije za poljoprivrednike, te govorenje stranih jezika ($\chi^2=4,45$, $df=1$, $p<0,05$), stupanj formalnog obrazovanja (MW=6432,5; $p<0,05$) i stupanj korištenja Interneta (MW=6392,0; $p<0,05$), gdje su vjerojatniji niži rezultati poljoprivrednika u odnosu na mlade koji se poljoprivredom ne bave.

Socioekonomska obilježja mladih poljoprivrednika u odnosu na one koji se poljoprivredom ne bave. Analize razlika prosječnih rezultata (Mann–Whitney U test) između poljoprivredne i nepoljoprivredne grupe mladih nisu se pokazale statistički značajnima niti na jednom ispitivanom socioekonomskom obilježju: prema prihodima, opremljenosti kućanstva, materijalnom posjedovanju, te procjenama ekonomske i stambene situacije (Tablica 20.).

Tablica 20. Razlike između grupa mladih koji se bave i ne bave poljoprivredom na socioekonomskim obilježjima

	Bavljenje poljoprivredom	N	Mean Rank	Sum of Ranks	Mann-Whitney U
SUM_prihodi	ostali mladi	268	169,26	45361	7301,000
	poljoprivrednici	62	149,26	9254	
	ukupno	330			
SUM_opremljenost	ostali mladi	269	167,29	45001,5	7991,500
	poljoprivrednici	62	160,4	9944,5	
	ukupno	331			
Procjena obiteljske financijske situacije	ostali mladi	267	163,09	43544	7766,000
	poljoprivrednici	61	170,69	10412	
	ukupno	328			
Procjena stambene situacije	ostali mladi	266	164,55	43771,5	7699,500
	poljoprivrednici	60	158,83	9529,5	
	ukupno	326			
Posjedovanje - pametni telefon	ostali mladi	265	164,32	43545	7600,000
	poljoprivrednici	60	157,17	9430	
	ukupno	325			
Posjedovanje - računalo	ostali mladi	262	158,94	41643	7190,000
	poljoprivrednici	60	172,67	10360	
	ukupno	322			
Posjedovanje - automobil	ostali mladi	267	160,07	42738	6960,000
	poljoprivrednici	60	181,5	10890	
	ukupno	327			
Posjedovanje - nekretnine	ostali mladi	260	156,75	40754,5	6824,500
	poljoprivrednici	58	171,84	9966,5	
	ukupno	318			
*p<0,05					

Jedan aspekt se pokazao istaknutijim obilježjem za mlade poljoprivrednike. Hi-kvadrat test (Tablica 21.) je potvrdio statistički značajnom raspodjelu mladih s obzirom na njihovu poljoprivrednu djelatnost u kategorijama onih koji su zaduženi ili ne ($\chi^2=3,89$, $df=1$, $p<0,05$). Pri tom je izglednije da će veći udjeli mladih poljoprivrednika biti u kategoriji onih koji imaju dugovanja (28% u odnosu na udjele u uzorku 19%).

Tablica 21. Udjeli mladih koji se bave i ne bave poljoprivredom u kategorijama zaduženosti

Zaduženost	Ukupni uzorak		NE			DA			hi-kvadrat
	f	%	f	ex	%	f	ex	%	
Poljoprivredna djelatnost	314	100	250	250	79,6	64	64	20,4	$\chi^2(1)=3,89$ *
Ostali	253	80,6	207	201,4	82,8	46	51,6	71,9	
Mladi poljoprivrednici	61	19,4	43	48,6	17,2	18	12,4	28,1	
* $p<0,05$									

Društveni aspekti i odnos sa zajednicom mladih poljoprivrednika u odnosu na one koji se poljoprivredom ne bave. Provedene analize prikazane su u Tablicama 22 i 23. Od velikog broja varijabli koje su se ispitivale u ovom dijelu analiza, samo se prema jednom aspektu pokazala statistički značajna razlika između mladih poljoprivrednika i onih koji se ne bave poljoprivredom – prema interesu za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno (MW=6044,0; $p<0,05$).

Tablica 22. Razlike između grupa mladih koji se bave i ne bave poljoprivredom na društvenim obilježjima i odnosu sa zajednicom

	Bavljenje poljoprivredom	N	Mean Rank (MR)	Sum of Ranks	Mann–Whitney U test
Interes za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno	ostali mladi	262	154,57	40497,00	6044,000*
	poljoprivrednici	57	184,96	10543,00	
	Total	319			
Osobni angažman u rješavanju zajedničkog problema u mjestu	ostali mladi	264	163,65	43202,50	8145,500
	poljoprivrednici	62	162,88	10098,50	
	Total	326			
SUM_povjerenje	ostali mladi	258	152,58	39364,50	5953,500
	poljoprivrednici	53	172,67	9151,50	
	Total	311			
SUM_ocjena_institucije	ostali mladi	244	145,85	35586,50	5039,500
	poljoprivrednici	44	137,03	6029,50	
	Total	288			
SUM1_pripadnost	ostali mladi	246	149,05	36667,00	5768,000
	poljoprivrednici	49	142,71	6993,00	
	Total	295			
SUM2_ostanak	ostali mladi	247	148,17	36599,00	5971,000
	poljoprivrednici	53	161,34	8551,00	
	Total	300			
SUM3_vezanost	ostali mladi	255	157,59	40186,00	6734,000
	poljoprivrednici	56	148,75	8330,00	
	Total	311			
SUM4_ukorijenjenost	ostali mladi	250	151,37	37842,00	6467,000
	poljoprivrednici	53	154,98	8214,00	
	Total	303			
* $p<0,05$					

Distribucija rezultata na varijablama uključenosti (iskazana kao članstvo u udrugama i organizacijama, te osobni angažman u rješavanju zajedničkih problema lokalno), na varijablama povjerenja u lokalne grupe te ocjene rada lokalnih institucija uključenih u ruralni razvoj, te na varijablama odnosa sa zajednicom (iskazana kao osjećaji pripadnosti, emocionalne vezanosti, ukorijenjenosti o ostanka) nisu bile statistički značajno različite za grupu poljoprivrednika u odnosu na onu nepoljoprivrednika (Tablica 22 i 23).

Tablica 23. Udjeli mladih koji se bave i ne bave poljoprivredom u kategorijama članstva u udrugama i namjeri odlaska

Članstvo u udrugama/ organizacijama	Ukupni uzorak		NE			DA			hi- kvadrat
	f	%	f	ex	%	f	ex	%	
Poljoprivredna djelatnost	324	100	255	255	78,7	69	69	21,3	$\chi^2(1)=2,18$
Ostali	264	81,5	212	207,8	83,1	52	56,2	75,4	
Mladi poljoprivrednici	60	18,5	43	47,2	16,9	17	12,8	24,6	
<i>*p<0,05</i>									

Namjera odlaska	Ukupni uzorak		NE			DA			hi- kvadrat
	f	%	f	ex	%	f	ex	%	
Poljoprivredna djelatnost	319	100	245	245	76,8	74	74	23,2	$\chi^2(1)=0,04$
Ostali	261	81,8	201	200,5	82	60	60,5	81,1	
Mladi poljoprivrednici	58	18,2	44	44,5	18	14	13,5	18,9	
<i>*p<0,05</i>									

Mladi poljoprivrednici i ruralni razvoj. Konačno najznačajnije razlike pokazale su se na varijablama koje zahvaćaju uključenost u aktivnosti ruralnog razvoja putem pomaganja provedbe projekata, ili pak korištenjem sredstava (Tablica 24.).

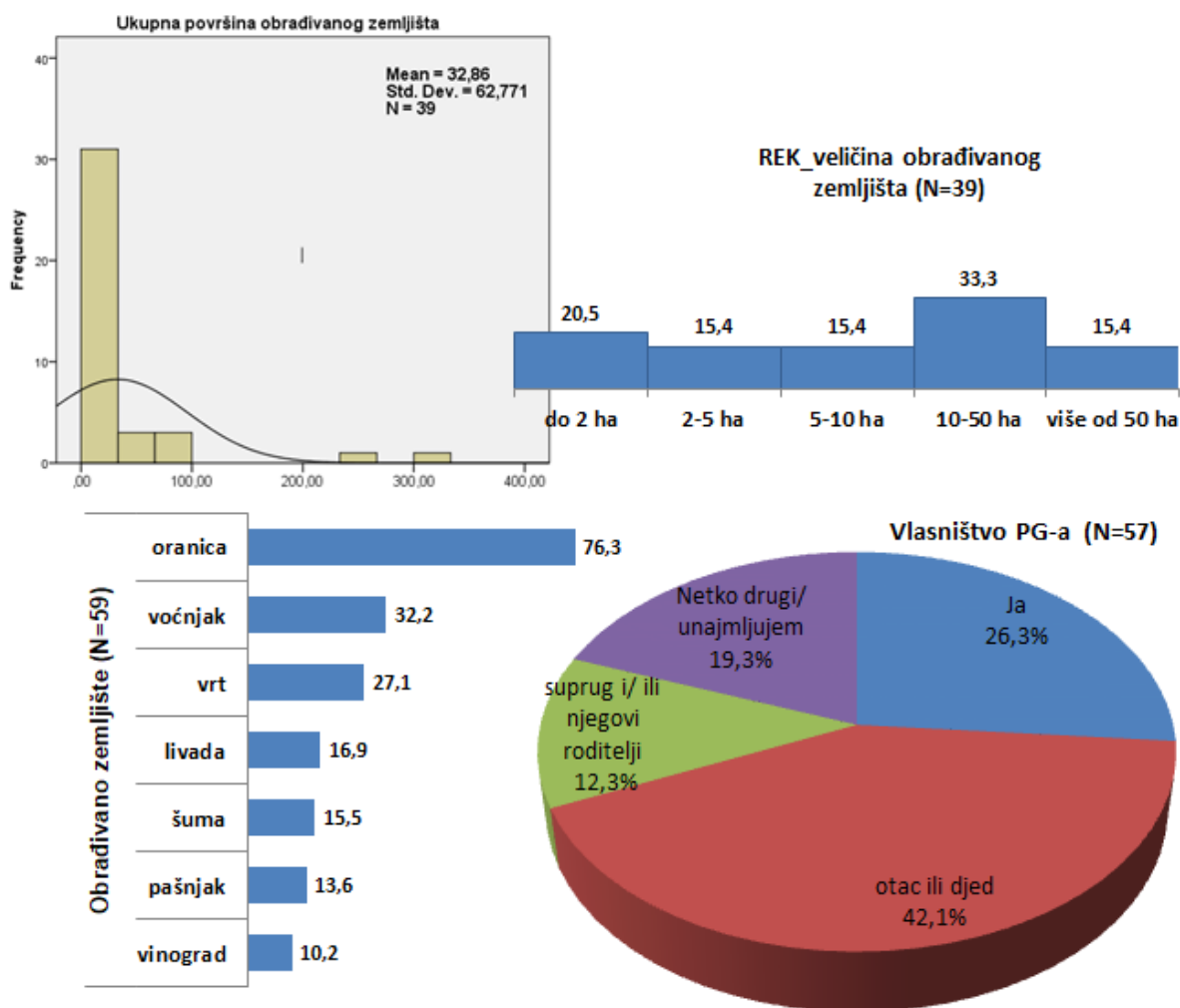
Tablica 24. Distribucija mladih koji se bave i ne bave poljoprivredom u kategorijama upoznatosti s mogućnostima financiranja iz EU, pomaganja provedbi projekata RR-a, te korištenja sredstava EU

Pomoć u provedbi projekta RR-a financiranog od EU	Ukupni uzorak		NE			DA			hi-kvadrat
	f	%	f	ex	%	f	ex	%	$\chi^2(1)=11,95$ *
Poljoprivredna djelatnost	323	100	295	295	91,3	28	28	8,7	
Ostali	263	81,4	247	240, 2	83,7	16	22,8	57,1	
Mladi poljoprivrednici	60	18,6	48	54,8	16,3	12	5,2	42,9	
* $p<0,05$									
Korisnik financijskih sredstava EU	Ukupni uzorak		NE			DA			hi-kvadrat
	f	%	f	ex	%	f	ex	%	

Poljoprivredna djelatnost	324	100	296	296	91,4	28	28	8,6	$\chi^2=(1)=6,01$ *
Ostali	264	81,5	246	241, 2	83,1	18	22,8	64,3	
Mladi poljoprivrednici	60	18,5	50	54,8	16,9	10	5,2	35,7	
* $p<0,05$									

Hi-kvadrat test je na tri varijable potvrdio da je statistički značajan veći udjel mladih poljoprivrednika u kategorijama onih mladih koji su pomagali provedbu takvih projekata ($\chi^2=11,95$, $df=1$, $p<0,05$), i koji su i sami bili korisnici sredstava Europske unije ($\chi^2=6,01$, $df=1$, $p<0,05$).

Socioekonomski aspekti poljoprivredne djelatnosti mladih poljoprivrednika. U anketnom ispitivanju skupina mladih poljoprivrednika u uzorku mladih iz ruralnih područja odgovarala je na dodatnih 13 pitanja o svojoj poljoprivrednoj djelatnosti. Radi se o 19% (F=62) mlada poljoprivrednika³⁰ u uzorku. Podaci o njihovim poljoprivrednim djelatnostima interpretiraju se na sljedećih nekoliko strana, a sažeti su grafički na Slikama 42., 43., 44. i 45.

Slika 42. Podaci o površinama i vrsti obrađivanih površina mladih poljoprivrednika

Prema veličini obrađivanog zemljišta, medijan odražava da polovica ispitanika obrađuje do 10 hektara zemljišta (Mdn=10). No, s najvećom frekvencijom pojavljuje se Mo=1 ha³¹. Točnije, 20% (F=8) ispitanika obrađuje do 2 ha, a po 15% (F=6) ispitanika obrađuje između 2-5 ha, te

³⁰ Svi ispitanici ipak nisu ostavili podatke na svim varijablama, i često su djelomično ispunili ovaj dio upitnika. Interpretiraju se validni postoci s obzirom na podatke koji jesu prikupljeni, i navođenje broja ispitanika (N).

³¹ Prosječni rezultat od 32 ha ukupne površine koju ispitanici obrađuju nije dobar odraz realne situacije zbog malog broja ispitanika s iznimno velikim brojem obrađivanih hektara.

5-10 ha. Iznad te vrijednosti medijana, jedna trećina ispitanika (F=13) obrađuje između 10-50 ha, a preko 50 ha zemljišta obrađuje samo 15% (F=6) ispitanika.

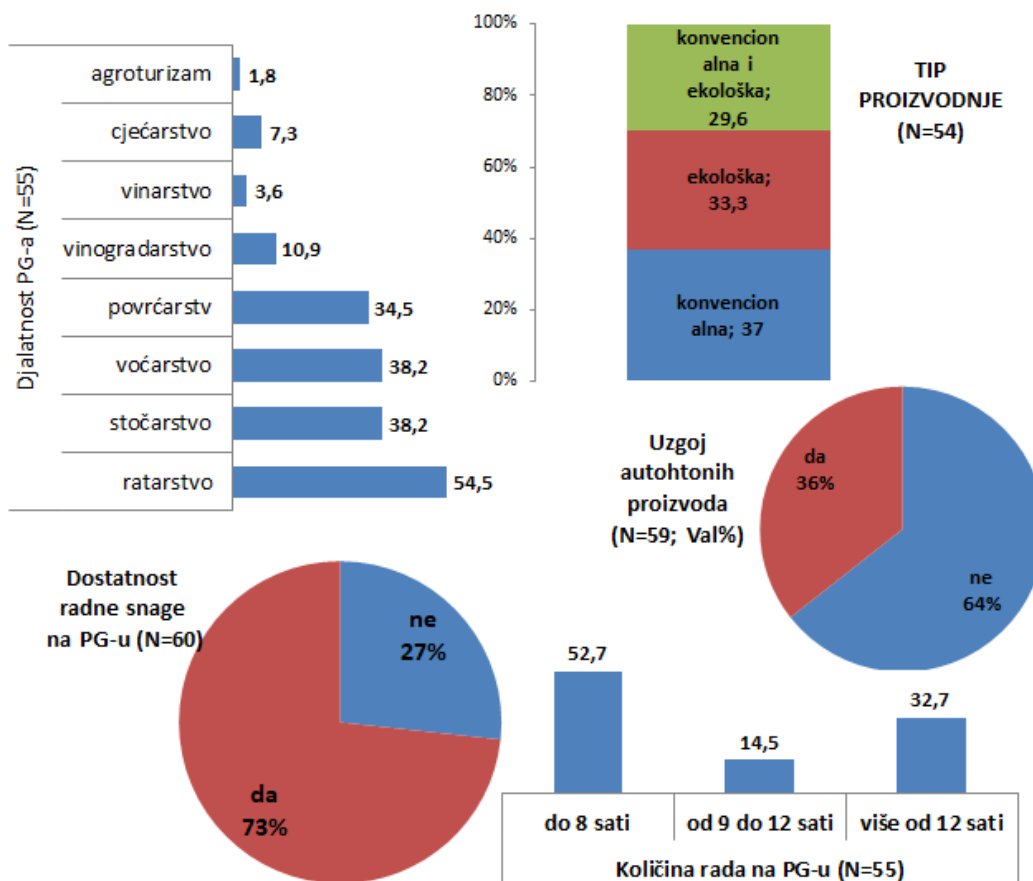
Prema tipu zemljišta, $\frac{3}{4}$ ispitanika je istaklo oranice (76%; F=45), a dodatno trećina ističe i voćnjake (32%; F=19), dok $\frac{1}{4}$ ima i vrtove (27%; F=16). U najmanjem broju mladi poljoprivrednici su zabilježili livade (17%; F=10), šume (16%; F=9) te pašnjake (14%; F=8) i vinograde (10%; F=6).

Četvrtina ispitanika su prvenstveni vlasnici zemlje koju obrađuju (26%; F=15), no ipak najveći dio mladih poljoprivrednika – 42% (F=24) – obrađuje zemlju čiji su vlasnici njihovi očevi ili djedovi. Dodatnih 12% (F=7) obrađuje zemlju u obiteljskom vlasništvu, gdje su vlasnici bračni partneri ili njihovi roditelji. Konačno, 19% (F=11) ispitanika najvećim dijelom nije vlasnik zemlje koju obrađuju, već je unajmljuju.

S obzirom na tip proizvodnje, 55% (F=30) ispitanika kao djelatnost kojom se bave ističe ratarstvo, a preko $\frac{1}{3}$ ispitanika ističe i povrćarstvo (F=19), voćarstvo (F=21) i stočarstvo (F=21). Samo 1 ispitanik, ističe agroturizam (Slika 43.).

Najvećim je dijelom poljoprivredna djelatnost mladih poljoprivrednika konvencionalna (37%; F=20), dok se 33% (F=18) bavi isključivo ekološkim uzgojem. Konvencionalnu i ekološku proizvodnju kombinira 30% (F=16) ispitanika. Uzgoj autohtonih vrsta ističe 36% (F=21).

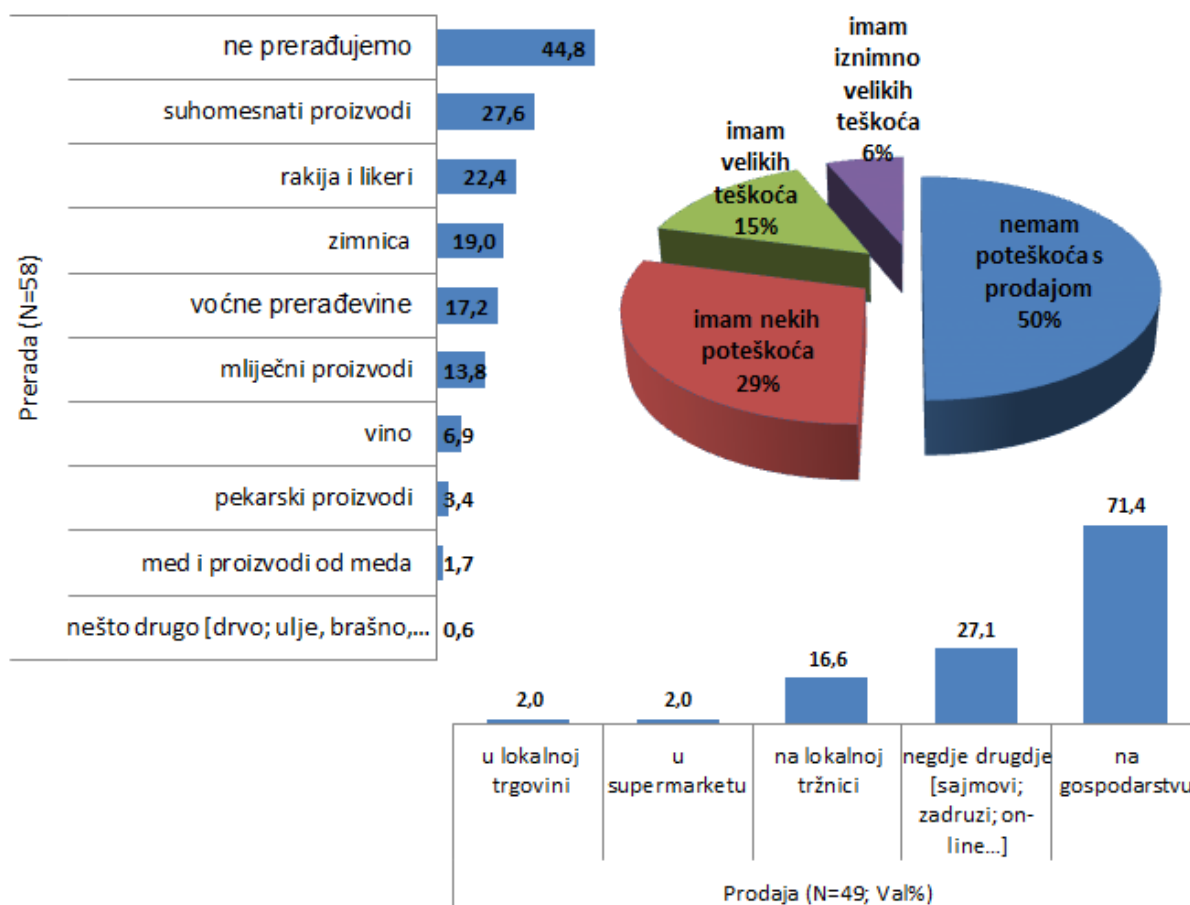
Gotovo polovica (47%; F=26) ispitanika ističe da radi više od 8 sati dnevno na PG-u, pri čemu čak $\frac{1}{3}$ u obavljanju poslova na gospodarstvu provodi i više od 12 sati dnevno (F=18). Preko četvrtine (27%; F=16) ističe da na gospodarstvu nema dovoljno radne snage.

Slika 43. Vrsta i tip djelatnosti mladih poljoprivrednika te količina utrošenog rada na PG-u

Djelatnosti na gospodarstvu u preko polovici slučajeva uključuju i preradu proizvoda (Slika 46); najistaknutiji su suhomesnati proizvodi (28%), rakije i likeri (22%), a češće se spominju i zimnica (19%), voćne prerađevine (17%), te mliječni proizvodi (14%).

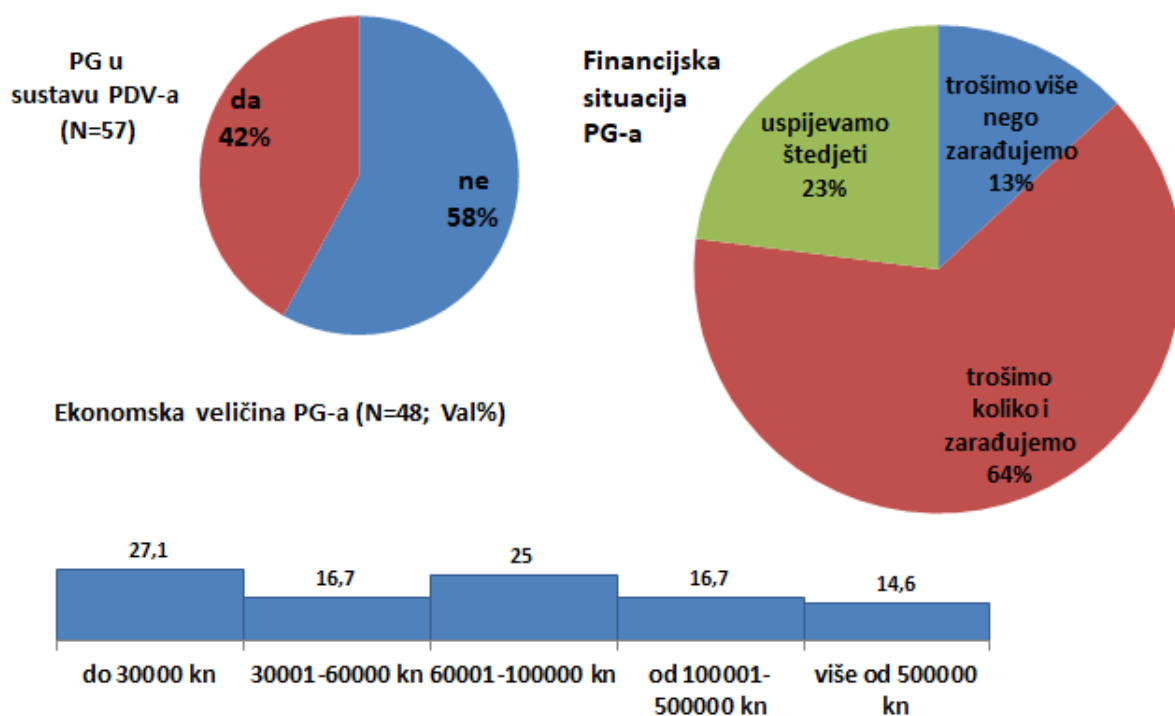
Osnovni način prodaje poljoprivrednih proizvoda (Slika 44.) mladih poljoprivrednika je prodaja na gospodarstvu (71%; F=35=). Daleko manje se ističu svi ostali oblici, odnosno mjesta prodaje, pri čemu veliku kategoriju, od 27%, čine različiti načini prodaje koji uključuju prodaje na sajmovima, putem zadruge ili Interneta. Najmanje je istaknuta posrednička prodaja putem maloprodajnih trgovina (lokalno (2%) ili u supermarketima (2%)).

Slika 44. Prerada i prodaja poljoprivrednih proizvoda mladih poljoprivrednika

Polovica ispitanika ne ističe nikakve probleme pri prodaji svojih proizvoda ($F=24$), a male poteškoće ističe 29% ($F=14$). Manjina ispitanika (21%; $F=10$) ukazuje na teškoće u prodaji svojih proizvoda, od kojeg broja ih 6% ($F=3$) procjenjuje iznimno velikima (Slika 44.).

Ispod polovice gospodarstava mladih poljoprivrednika je uključeno u sustav PDV-a (42%; $F=24$), a prema ekonomskoj veličini, blago prevladavaju gospodarstva iz kategorije do 30 tisuća kuna (27%; $F=13$). Onih s ekonomskom veličinom gospodarstva s više od 100 tisuća kuna je 31% ($F=15$), od čega je 15% ($F=7$) onih s više od 500 tisuća kuna (Slika 45.).

Slika 45. Ekonomski aspekti PG-ova mladih poljoprivrednika

Najznačajnije pitanje je bilo ono o tome vide li ispitanici svoju poljoprivrednu djelatnost prosperitetnom, odnosno mogu li ostvariti zadovoljavajući život poljoprivrednom proizvodnjom. Mladi su odgovarali o tome kako njihovo gospodarstvo stoji s obzirom na odnos troškova i zarade. Dvije trećine mladih poljoprivrednika smatra da troše onoliko koliko zarađuju (64%; F=39), dok manjina ističe prevlast troškova nad zaradom (13%, F=8), a ¼ ispitanika ipak uspijeva štedjeti (23%; F=14) (Slika 45.).

Provedeni testovi su potvrdili hipotezu H4: Postoje značajne razlike u potencijalima mladih za ruralni razvoj između grupa mladih koji se bave i koji se ne bave poljoprivredom. Te su razlike vidljive na razinama njihovih osobnih, socijalnih i ekonomskih kapitala.

Sažeti prikaz provedenih testova prikazan je u Tablici 25. Sažetak nalaza ukazuje da se prema mnogih ispitivanim osobnim, socijalnim i ekonomskim obilježjima mladi poljoprivrednici ne razlikuju statistički značajno od ostatka mladih koji se ne bave poljoprivredom. Ipak, neke značajne razlike u prosječnim rezultatima i distribuciji odgovora između dviju grupa mladih su potvrđene. Najznačajnije statistički značajne razlike u distribuciji rezultata pokazale su se za skup varijabli aktivnosti ruralnog razvoja – inicijator projekata ruralnog razvoja financiranog

od strane EU, pomoć u provedbi projekta RR-a financiranog od EU, te korisnik financijskih sredstava EU, a potom i skup varijabli znanja, vještina i kompetencije mladih. Iz preostala dva skupa, prema zaduženosti te prema interesu za uključivanje u donošenje odluka lokalno, su se mladi poljoprivrednici značajno razlikovali od ostatka mladih u uzorku (Tablica 25.).

Tablica 25. Analize provedene za potvrđivanje hipoteze H4

Analize za potvrdu H4	Varijable	Test
ZNANJA, VJEŠTINE I KOMPETENCIJE	Formalno obrazovanje	MW=6432,5*; p<0,05
	Dodatno obrazovanje	$\chi^2=6,58^*$, df=1, p<0,05
	Znanje jezika	$\chi^2=4,45^*$, df=1, p<0,05
	Procjena znanja jezika	
	Procjena informatičke pismenosti	
	Učestalost korištenja Interneta	MW=6392,00*; p<0,05
	Upoznatost s mogućnostima EU financiranja	$\chi^2=6,02$, df=1, p<0,05
	Radno iskustvo	
SOCIOEKONOMSKA OBILJEŽJA	Prihodi	
	Opremljenost	
	Posjedovanje	
	Financijska situacija	
	Stambena situacija	
	Zaduženost	$\chi^2=3,89^*$, df=1, p<0,05
DRUŠTVENI ASPEKTI I ODNOSI SA ZAJEDNICOM	Članstvo u udrugama	
	Interes za uključivanje u donošenje odluka lokalno	MW=6044,0*; p<0,05
	Učestalost angažmana u rješavanju problema lokalno	
	Povjerenje	
	Ocjena rada institucija	
	Pripadnost	
	Ostanak	
	Vežanost	
	Ukorijenjenost	
	Namjera odlaska	
RURALNI RAZVOJ	Pomoć u provedbi projekta RR-a financiranog od EU	$\chi^2=11,95^*$, df=1, p<0,05
	Korisnik financijskih sredstava EU	$\chi^2=6,01^*$, df=1, p<0,05

Rezultati ukazuju da poljoprivrednici, u odnosu na ostale mlade koji se ne bave poljoprivrednom, postižu niže razine formalnog obrazovanja (MW=6432,5*; p<0,05), u manjoj mjeri govore strane jezike ($\chi^2=4,45^*$, df=1, p<0,05) i koriste Internet (MW=6392,00*; p<0,05), ali u većoj mjeri pohađaju dodatna obrazovanja ($\chi^2=6,58^*$, df=1, p<0,05).

Njihov potencijal se izražava u boljoj upoznatosti s mogućnostima financiranja ruralnog razvoja iz fondova Europske unije ($\chi^2=6,02$, df=1, p<0,05), te iskustveno, u većem sudjelovanju u provedbi projekata financiranih od strane EU bilo u ulozi pomagača ($\chi^2=11,95^*$, df=1, p<0,05) ili korisnika ($\chi^2=6,01^*$, df=1, p<0,05), te većom zainteresiranošću za uključivanje u donošenje odluka lokalno (MW=6044,0*; p<0,05).

Dodatno, podaci su opisali poljoprivrednu djelatnost kojom se mladi u ruralnim područjima bave, posebno u njenom ekonomskom aspektu. Ukupno je bilo 62 mlada poljoprivrednika u istraživanju, od kojih polovica obrađuje do $Mdn=10$ hektara zemlje, a najveći broj ih obrađuje $Mo=1$ hektar zemljišta. Radi se dakle o malim poljoprivrednicima. Četvrtina ih ima vlasništvo nad zemljom koju obrađuju, a preko polovice obrađuje zemlju u obiteljskom vlasništvu. U najvećoj mjeri se radi o oranicama (76%), a osnovna djelatnost je za preko polovice mladih poljoprivrednika ratarstvo (55%). Preteže blago konvencionalna (37%) nad ekološkom poljoprivredom (33%), dok ostali imaju mješoviti sistem. Preko polovice mladih poljoprivrednika se na svom poljoprivrednom gospodarstvu bavi i preradom proizvoda. U najvećoj mjeri (71%) mladi poljoprivrednici proizvode prodaju na vlastitom gospodarstvu ili lokalno, a polovica ih ističe određene probleme u prodaji, pri čemu 20% ističe velike i iznimne teškoće. Gotovo polovica mladih u radu na PG-u provede više od 8 sati dnevno. Prema ekonomskoj veličini poljoprivrednih gospodarstava, 13 ih je u kategoriji do 30000 kn, 8 u kategoriji od 30001 do 60000 kn, 12 ih je u kategoriji 60001 do 100000 kn, 8 u kategoriji od 100001 do 500000 kn, a 7 u kategoriji više od 500000 kn. Konačno, samo četvrtina ispitanika uspijeva ističe da im je zarada veća od troškova, dok najveći dio ističe da troše koliko i zarađuju (64%; $F=39$), dok manjina ističe prevlast troškova nad zaradom (13%, $F=8$).

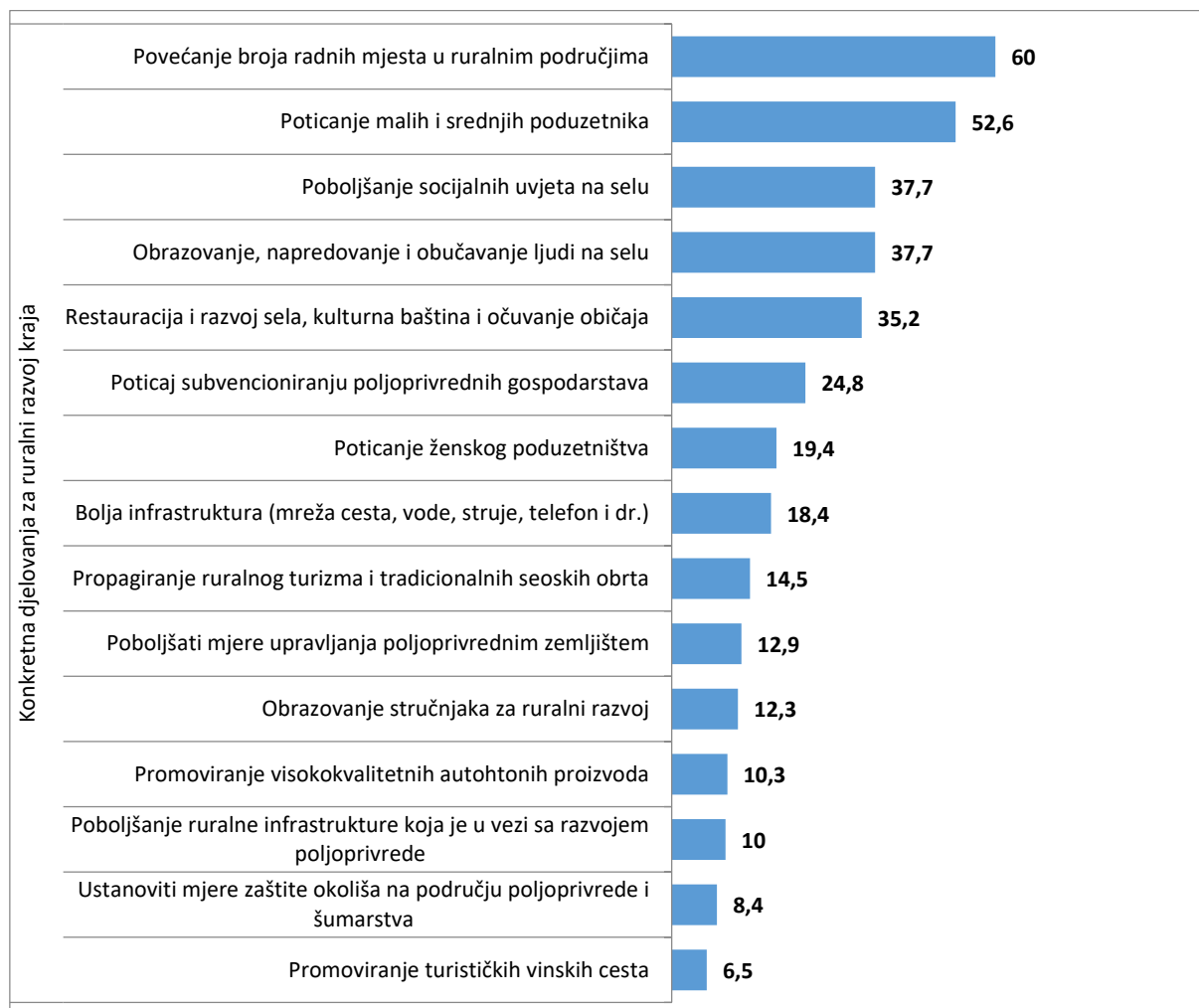
5.2.6. Analize koje dodatno odgovaraju na opće istraživačko pitanje

U skladu s općim istraživačkim pitanjem, kako je definirano u uvodnom dijelu rada, izlažu se rezultati analiza u kojima se mladi iz ruralnih područja direktnije osvrću na pitanje ruralnog razvoja. U upitniku je mladima ponuđena lista od 15 konkretnih djelovanja za ruralni razvoj, a od njih se tražilo da označe koje mjere smatraju najvažnijima. Dodatno im je bilo postavljeno i pitanje o tome kako vide svoju ulogu u ruralnom razvoju na koje su odgovarali u obliku otvorenih odgovora. Ovaj dio ispitivanja bio je posebno značajan jer je ispitanicima dao mogućnosti da izraze svoja mišljenja neograničeno formom odabira već postavljenih odgovora. S jedne strane, kvalitativni podaci nadopunjuju kvantitativne podatke i obogaćuju ih značenjima; s druge strane, odgovaraju direktno na istraživačko pitanje isticanjem najznačajnijih pitanja iz perspektive samih ispitanika izvan okvira postavljenih hipotezama.

Najvažnije mjere za ruralni razvoj prema mišljenju mladih iz ruralnih područja. U skladu s već istaknutim podacima prema kojima mladi kao najveći problem svojih zajednica ističu nezaposlenost, a zatim i siromaštvo, najistaknutiji pravci ruralnog razvoja koje izabire preko polovice mladih vezuju uz povećanje broja radnih mjesta (60%; F=186) te poticanje poduzetništva (53%; F=163), dok oko trećine ističe potrebu poboljšanja socijalnih uvjeta na selu (38%; F=117). Uz te aspekte, obrazovanju se pridaje veći značaj te 38% (F=117) ispitanika ističe potrebu obrazovanja i obuke ljudi na selu, ali daleko manji značaj se vezuje uz potrebu razvoja stručnjaka za ruralni razvoj (12%; F=38). Među posljednjima koji bi se mogli izdvojiti s nešto većim rangom je aspekt vezan uz tradicije seoske kulture, odnosno restauraciju i njegovanje kulturne baštine (35%; F=109), koji ističe oko trećina ispitanika, čak i ispred bavljenja poljoprivredom.

Ono što iznenađuje, kada se pogledaju sveukupni rezultati odgovora mladih o potrebnim mjerama za ruralni razvoj njihova kraja (Slika 46.) je da su, od 15 ponuđenih odgovora, **oni vezani uz poljoprivredu (i turizam) relativno nisko rangirani**; tek četvrtina ispitanika ističe potrebe subvencioniranja poljoprivrednih gospodarstava (25%; F=77) i poboljšanje mjera upravljanjem poljoprivrednim zemljištem (13%; F=40), a na samom začelju se prema istaknutosti nalaze potreba promoviranja visokokvalitetnih autohtonih proizvoda (10%; F=32), ali i turističkih vinskih cesta (7%; F=20), te poboljšanje ruralne infrastrukture potrebne za razvoj poljoprivrede (10%; F=31) i ustanovljavanje mjere zaštite okoliša u području poljoprivrede i šumarstva (8,4%; F=26).

Općenito, mjerama koje u većoj mjeri naginju određenim turističkim stremljenjima, uglavnom se dakle pridaje malo značaja, posebno kada je ono više povezano s poljoprivredom (visokokvalitetni autohtoni proizvodi, vinske ceste), ali nešto više kada se vezuje uz tradiciju, običaje i seosku kulturu. Ipak 15% (F=45) ispitanika ističe potrebu poticanja ruralnog turizma i tradicionalnih seoskih obrta.

Slika 46. Procjene ispitanika o potrebnim konkretnim djelovanjima za ruralni razvoj njihova kraja

Videnja mladih o svojoj ulozi u ruralnom razvoju. Manje od polovice ispitanika (N=151; 47%) je odgovorilo na pitanje o tome što smatraju da mogu napraviti kao doprinos ruralnom razvoju njihovog kraja.

Analizu odgovora otežala je činjenica da su katkada ispitanici na pitanje odgovarali upravo iz perspektive **onoga što oni sami „imaju“**, a može doprinijeti ruralnom razvoju – s obzirom na njihova radna, obrazovna iskustva i vještine te spremnost i/ili mogućnosti uključivanja, dok su

drugi u većoj mjeri naglasak stavljali na **ono što bi trebalo napraviti**, iako to nije nužno uključivalo njihov osobni doprinos, ili čak ukazivanje na subjekte koji bi to trebali. Štoviše, 1% ispitanika je odgovorio na pitanje vrlo općenito – „svašta“

„,,mogu štošta, al' sve košta““ (M, 26, RRS, 4SŠ)

„mogao bih sigurno pridonijeti više nego se sada radi“ (M, 28, RRS, 4SŠ)

S druge pak strane, 4% ispitanika ostalo je neodlučno i kratko su odgovarali s „ne znam“, „nisam o tome razmišljao“, „nemam pojma“, ili pak „nisam siguran da mogu pomoći“. Barem jedan ispitanik je, ipak, nakon što je odgovorio da ne zna, ukazao na ono što bi trebalo napraviti, a što je u skladu s već istaknutim problemima nezaposlenosti kvantitativnim nalazima i potrebe otvaranja novih radnih mjesta, posebno za mlade, okupljeno pod kodom „**stvaranje zadovoljavajućih životnih uvjeta**“:

„ne znam. treba otvoriti tvornice i povećati proizvodnju kako bi se mladi mogli zaposliti“ (Ž, 23, RRS, VO).

Općenito, ovakav odgovor nije osamljen. Još je ispitanika odgovaralo na način da su isticali što treba napraviti i vrlo često su svoje odgovore usmjeravali pitanju zapošljavanja, posebno mladih, iako sami nisu vidjeli ili mogli prepoznati svoj osobni doprinos ruralnom razvoju svoga kraja, a posebno s obzirom na procjenu onoga kako se donose značajne odluke i tko su odgovorne osobe. Ovoj kategoriji može se pridružiti i odgovore onih ispitanika koji su smatrali da ne mogu doprinijeti ili ne znaju kako bi doprinijeli jer smatraju da nisu dovoljno upućeni u problematiku, nemaju dovoljno znanja o ruralnom razvoju ili da nisu stručni da iznose svoje mišljenja (1%):

„matram da ne mogu ništa jer nisam upućena u to“ (Ž, 22, RRS, 3SŠ)

„matram da nisam stručna za to“ (Ž, 24, RRS, VO)

Među odgovorima, je bilo je mnogo pesimističnih odgovora „ništa“ (15%) ili „malo“ (2%) od kojih je manjina pružila ipak duže odgovore koji su time doprinosili dubljem razumijevanju. Određeni dio ispitanika svrstanih pod kod „**ništa ne mogu doprinijeti**“ označavao je stav ispitanika kako oni osobno ne mogu doprinijeti kao pojedinci („ja kao pojedinac ne mogu ništa napraviti“), ili pak, vremenski određeno, da trenutno ne mogu ništa doprinijeti. S jedne strane to je bio stav povezan s onima mlađima i označavao je trenutnu „nemoć“ da značajno doprinesu ruralnom razvoju svoga kraja, s obzirom na mladost i/ili nedostatak vještina, kompetencija: „mislim da sam premlad da bih išta mogao doprinijeti“ (M, 20, RRS, 4SŠ). Ranije smo vidjeli i da je jedan od razloga osjećaj da o ruralnom razvoju ne znaju, nisu upućeni u problematiku i

nisu stručni. Stoga se možda ipak može očekivati da mladi obrazovanjem stječu važne, ne samo specifična znanja i kompetencije, već i ona opća koja ih osnažuju za dublje uključivanje u inicijative ruralnog razvoja. Kako piše jedan ispitanik, s perspektivom budućnosti: „*po završetku studija mogu svojim stečenim znanjem i kompetencijama surađivati sa sumještanima i možemo pomoći razvoju našeg sela*“ (M, 19, RRS, 4SŠ)

S druge strane, nevezano uz dob, i u većem broju, stavovi „ne mogu doprinijeti“ odražavali su osjećaj nemoći ispitanika s obzirom na političke okolnosti rješavanja problema zajednica i donošenja odluka, koji se ovim ispitanicima postavljaju ograničavajućim, a nazvano je kodom „**politička ograničenja**“:

„*trenutno ništa. Male mogućnosti sudjelovanja o odlučivanju o tome*“ (Ž, 40, URS, 4SŠ)

„*mislim ništa; nitko me ništa ni ne pita*“ (Ž, 32, RRS, 4SŠ)

„*ne mogu napraviti (ne dozvoljavaju), ali bih htjela da oni koji doprinose ruralnom razvoju više gledaju na dobrobit svojih mještana, a ne za korištenje privatnih interesa (nažalost, radi se o novcu)*“ (Ž, 25, RRS, VO)

„*trenutno ne smatram da mogu nešto puno jer nisam u mogućnosti odlučivati i donositi odluke o ruralnom razvoju. Trebalo bi sufinancirati poljoprivrednike, zaposliti socijalu, branitelje i ostale koji dobivaju naknade a ne rade ništa, a sposobni su za rad*“ (M, 29, URS, VO)

„*novi program ruralnog razvoja: sustav je postavljen da pojedinac teško može sam doprinijeti ruralnom razvoju u svom kraju*“ (M, 29, URS, VO)

Kako pokazuju prethodni primjeri, ispitanici uglavnom otkrivaju svoju nemoć s obzirom na to kako je „sustav postavljen“ - njegov institucionalni okvir donošenja odluka, politički okvir, odgovornost – a koji onda zahtijeva i šire reforme koje nadilaze mogućnosti pojedinca. **Ono što posebno zabrinjava da su to sve obrazovani ispitanici čiji osobni kapitali razvijani kroz obrazovanje nisu aktivirani u svrhe ruralnog razvoja i njihov potencijal se ne razvija kao kapital ruralnih područja.**

Svakako najnegativnije konotirani su oni koji u svojim iskazima opisuju jedinu moguću izlaznu strategiju – kod „**odlazak**“ (1%): „*odseliti*“ (M, 21, RRS, 4SŠ), „*iseliti se odavde*“ (M, 20, URS, 4SŠ), „*iseliti se svi*“ (M, 29, RRS, OŠ). Takvi odgovori čini se da su također rezultat negativnih stavova o sveukupnoj situaciji kako dodatno potkrepljuje sljedeći citat:

„*... nažalost ništa jer planiram odseliti.... teško da pojedinac može sam nešto učiniti jer je sve preko vlasti i veze i na kraju uvijek bude kako odluči netko sa vlasti...*“ (Ž, 29, URS, VO)

Dio odgovora ispitanika (1%) obuhvaćeno je kodom „**slabi doprinos**“, a odnosi se na percepciju ispitanika o njihovom slabom doprinosu lokalnoj zajednici kako to prikazuju sljedeći primjeri:

„... u društvu u kojem živimo malo...“ (M, 27, URS, VO)

„...ja kao pojedinac mislim da bih svojim prijedlozima i iskustvom mogao pridonijeti ruralnom razvoju jedino onda kada bi vladajući u našem mjestu htjeli usvojiti prijedloge kako moje tako i ostalih mladih i obrazovanih ljudi...“ (M, 33, RRS, VO)

„... ne mogu puno ali **mogu dati prijedlog da poslušaju prijedloge** i ne kopiramo nikoga nego na svoj način živimo...“ (M, 40, RRS, 3SŠ)

„... morao bih biti član jedne od vodećih političkih stranaka i jedno vrijeme obavljati prljavi posao za njih da bih mogao napredovati i tako donositi odluke prikladne ovom pitanju...“ (M, 36, RRS, 3SŠ)

„ne puno; politika je glavni pokretač svega a ne vjerujem im baš; svi su korumpirani“ (M, 35, RRS, 3SŠ)

U tom kontekstu, 1% odgovora je izdvojeno i u kategoriju odgovora pod kodom „**politička ograničenja**“ koji su u većoj mjeri bili usmjereni na to što bi se općenito trebalo napraviti na širem planu, a usmjereno rješavanju problema korupcije i političkog upravljanja:

„borba s korupcijom u državnim ustanovama“ (Ž, 18, RRS, 3SŠ)

„maknuti politiku iz života svih nas, riješiti se lopova“ (M, 21, RRS, 3SŠ)

„prije svega treba uvesti poštenje i iskrenost u sve grane razvoja, a onda ići dalje. **Dokle god sve ide preko veza i vezica, nema napretka**“ (Ž, 33, URS, VO)

„odvela bih načelnika na neko savjetovanje koje bi ga učinilo odlučnijim, maštovitijim, kreativnijim i spremnijim na **promjene i donošenje odluka**“ (Ž, 18, RRS, 4SŠ)

Kako prethodni citati ukazuju, s jedne strane, politički problemi očituju se kao nedostatak moći da se odluke donose izvan postavljenih političkih okvira i ograničenog participativnog razvoja, no isto tako kritikom rada onih na pozicijama moći i s obzirom na očekivanja njihova djelovanja, pri čemu se velikim dijelom drugima prepušta vlastita sposobnost djelovanja. U posljednjem citatu to je načelnik, no općenito sastav osoba koje sudjeluju u donošenju odluka se postavlja značajnim.

Kako ističe jedan ispitanik, ruralni razvoj zajednica mora „**uključiti više mladih ljudi koji se razumiju u to**“ (Ž, 21, RRS, 4SŠ), čime se ističe uloga mladih u oblikovanju ruralnog razvoja

svojih sredina. S druge strane, ponovno se potvrđuje značaj stručnosti i obrazovanja. No, obrazovanje ne znači automatski i aktivan doprinos ruralnom razvoju. Određeni dio ispitanika (1%) tako je kao svoj odgovor istaknuo spremnost, pa čak i želju za sudjelovanjem, ali ne i svoju vlastitu inicijativu.

„... [mogu] sudjelovati u provođenju mjera ruralnog razvoja o kojima odlučuje nadležno tijelo...” (Ž, 26, RRS, 3SS)

*„... pouzdana sam i **spremna odraditi svaki zadatak** koji bi donio pozitivan doprinos mom kraju...” (Ž, 25, RRS, VO)*

*„... **ako se budu organizirali neki projekti** koji potiču ruralni razvoj, mogu pomoći svojim idejama i mogu pomoći u realizaciji tih projekata...” (Ž, 26, RRS, VO)*

Za razliku od prethodnih negativno konotiranih odgovora o nemogućnosti djelovanja, ovi ispitanici prepoznaju svoje mogućnosti i iskazuju veću samouvjerenost pod kodom „**voljnost djelovanja**“, no koji zahtijevaju jasnije usmjeravanje i vodstvo „nadležnih“.

Ponovno je potrebno istaknuti da takvi prijedlozi ne isključuju širok raspon kategorija mladih, no čini se da se naglasak ipak stavljen na sadržaj koda „**obrazovni kapital mladih**“ koji ispitanici izražavaju na nekoliko različitih načina. S jedne strane, obrazovanje se općenito isticalo kao značajan potencijal razvoja i kao osobni doprinos: „*obrazovati se*“ (Ž, 32, RRS, VO); *dodatno školovanje i uključivanje u lokalnu zajednicu*; (M, 29, RRS, VO), ali je način na koji su odgovori oblikovani različit; do sada je već naglašeno korištenje znanja u provedbi ruralno razvojnih inicijativa koje pokreću oni koji imaju moć donošenja odluka, ili pak u davanju prijedloga i ideja. Kako je već spomenuto, tada se obrazovanje pojavljuje kao kapital koji može doprinijeti i koji je značajan po sebi:

*„spreman sam **učiti i nadograđivati svoje znanje** te tako doprinijeti razvoju svoga kraja” (M, 33, RRS, VO)*

No, ispitanici su isticali i specifične vrste obrazovanja te time i specifične vrste razvojnih pravaca u koje se oni mogu koristiti. Kada govorimo o ruralnom razvoju, ispitanici su isticali svoje poljoprivredno obrazovanje posebno značajnim:

*„svojim znanjem i mogućnostima s obzirom da **studiram poljoprivredu** pridonijeti regionalnom i ruralnom razvoju mog kraja” (M, 21, RRS, 4SS)*

*„zaposliti se kao agronom jer za svoj vlastiti OPG **nemam dovoljno zemlje**, a iskreno **nemam ni dovoljno hrabrosti**; treba više edukacije za mlade” (Ž, 26, RRS, VO)*

Dakle, **obrazovni kapital mladih ima različite dimenzije, i često predstavlja vrijednost po sebi s obzirom na veću voljnost obrazovanih ispitanika i njihovu veću samopouzdanost**

s obzirom na pitanje mogu li doprinijeti razvoju svoga kraja. Stoga će se i katkada naglasiti da je uopće ostanak obrazovanih mladih na selu značajan doprinos u njegovim različitim razvojnim pravcima: „*ostati na selu i raditi*“ (M, 35, RRS, VO); „*smatram da mogu pomoći u ekonomiji*“ (Ž, 30, RRS, VO); „*smatram da mogu puno pomoći razvoju poljoprivrede*“ (M, 30, RRS, VO).

Također, često je obrazovanje neodvojivo od ostalih vještina, kompetencija, radnih iskustava mladih. Ili su pak takva druga poslovna djelovanja snažnije istaknuta, posebno kada se povezuju s razvojem poduzetništva i obrta u ruralnim područjima:

„na temelju svojih radnih sposobnosti pomagati u razvoju našeg mjesta i s puno truda i entuzijazma biti aktivan u poslovima za dobrobit cijele zajednice“ (M, 19, RRS, VO)

„pokušati otvoriti radna mjesta“ (Ž, 24, URS, 4SŠ)

„mogu pridonijeti jer sam samostalni obrtnik!“ (M, 19, RRS, 3SŠ)

„održati vlastiti obrt otvorenim već je veliki uspjeh. S manjim životnim troškovima zasigurno bi pomogli ostanku mladih obitelji u manjim mjestima“ (M, 35, RRS, 3SŠ)

S druge strane, poljoprivredna iskustva se također ističu, a posebno kada su povezana s nastavljanjem obiteljskih poljoprivrednih djelatnosti, i diverzificiranjem proizvodnje, što dodatno doprinosi zapošljavanju i samozapošljavanju, održavanju tradicije, ali i očuvanju prirode, te ostanku mladih na selu:

„mogla bih nastaviti s obiteljskim OPG-om“ (Ž, 19, URS, 4SŠ)

„pokrenuti proizvodnju putem OPG-a“ (M, 22, URS, VO)

„proširenjem i modernizacijom OPG-a te svoju obitelj držati na okupu“ (Ž, 38, RRS, 4SŠ)

„mogla bih raditi, dobiti posao u ruralnom razvoju nekog OPG-a u selu“ (Ž, 33, RRS, 3SŠ)

„svojom proizvodnjom i zapošljavanjem, stvaranje seoskog turizma i male obiteljske tvornice. Iskustvo, dobra volja, entuzijazam, obiteljska podrška i zajednička snaga za razvoj uspjeha!“ (M, 28, RRS, VO)

„smatram da mogu doprinijeti razvoju svoga mjesta proizvodnjom autohtonih proizvoda i zaštitom prirode moga kraja“ (Ž, 31, RRS, 4SŠ)

Posebno je zanimljivo da su u ovom skupu ispitanika gotovo sve ispitanice.

Mora se spomenuti da je postojao i određeni broj odgovora (1%) koji su odražavali opći stav nemoći pojedinca da njihovo djelovanje može značiti razliku za rješavanje problema ruralnih područja. Tako jedan ispitanik ističe da je njegov doprinos, odnosno ono što on može napraviti:

„mogu plaćat porez kao i do sada“ (M, 35, RRS, 4SŠ), dok s druge strane dvoje ispitanika ističu da jedino što preostaje je „samo molitva!“ (Ž, 22, RRS, 4SŠ), „samo se moliti“ (Ž, 27, RRS, VO). Ovakvi stavovi u određenoj mjeri odražavaju prije stavove pasivnosti nego aktivnog angažmana mladih, i negativne percepcije o situaciji njihovih životnih okoliša. Ipak, i određena vrsta aktivizma, iako religijski i tradicionalno obojena, može proistjecati iz ovakvih stavova, kada se problemi ruralnih sredina vide kao problemi duhovnog zdravlja, a rješenja u razvoju čvršćih društvenih i moralnih veza:

„osnivanje vjerskih zajednica, briga za mlade u duhovnom smislu kroz duhovne razgovore, savjete, općenito više poučavanja o vjeri, o prisutnosti i snazi duha svetoga... i ne samo mlade nego i odrasle i stare ljude jer puno njih u neznanju čine loše stvari i zbog toga nema blagoslova, a **jedino po poštivanju božjih zapovijedi i pravom kršćanskom životu** (a ne samo iz tradicije i običaja) **može doći do napretka!**..“ (Ž, 35, RRS, VO)

Tako i čak vrlo sarkastičan iskaz jednog ispitanika o rješenjima problema ruralnog razvoja: „dovesti Ukrajinke i praviti djecu“ (M, 27, RRS, 4SŠ), otkriva ono na što se veliki broj ispitanika usredotočuje kao najveći problem ruralnih područja – **depopulaciju**, a posebno odlazak mladih. U tom kontekstu, i rješenja koja se velikim dijelom predlažu su ona usmjerena na mlade kako bih ih se zadržalo u ruralnim područjima, a i sami ispitanici svoj doprinos tada oblikuju kao doprinos interpretiran pod kodom „ostanak“ i kodom „osnivanje obitelji“:

„mogla bih ostati živjeti u selu“ (Ž, 21, RRS, 4SŠ)

„mogu ostati živjeti na selu i osnovati obitelj i to smatram vrijednim doprinosom za ruralni razvoj uz božju pomoć! :D“ (M, 23, RRS, 4SŠ)

„raditi, odgajati, svirati, pjevati, rađati djecu, širiti vjeru“ (Ž, 18, URS, 4SŠ)

„roditi dvoje djece“ (Ž, 37, RRS, VO)

Izuzev političkih ograničenja, s druge strane 3% ispitanika je također oblikovalo svoje odgovore prema onome što treba napraviti, interpretirano pod kodom „**specifični razvojni pravci**“, a koje usmjeravaju stavovi o najvećim problemima koje uočavaju lokalno i/ili regionalno. Na općoj razini takvi problemi pokazuju se kao problemi ekonomskog („*lakše pronalaženje posla i zaposlenja*“ (M, 19, URS, 4SŠ)) i poljoprivrednog razvoja. Oko 4% ispitanika je u svojim odgovorima istaklo potrebu rješavanja jednog ili više problema, i iako odgovori nisu isticali subjekte tih promjena, čini se da često obuhvaćaju shvaćanje o većim državnim intervencijama i financiranju određenih pravaca djelovanja u ruralnim područjima. U samo jednom slučaju se i druge vrste mreža – klasteri – identificiraju kao značajan pravac postizanja bolje ekonomske pozicije i unapređenja ekonomija ruralnih područja: „*razvoj malog poduzetništva, **udruženje u klastere***“ (M, 30, RRS, VO).

Ukratko, ističu se **poticanje poduzetništva i poljoprivrede**, smanjenjem poreza, ali i većom ulogom države u otkupu poljoprivrednih proizvoda, ograničavanju uvoza i većem vrednovanju domaćih proizvoda:

„poticati male i srednje poduzetnike“ (Ž, 17, URS, 4SŠ)

„veća sloboda radnicima, manja davanja na proizvode državi“ (Ž, 32, RRS, VO)

„promijeniti zakone; smanjit uvoz i vrednovati naše proizvode; vrednovati domaće; ono što radiš, radi!“ (Ž, 24, RRS, 4SŠ)

„omogućiti otkup poljoprivrednih proizvoda i dobru otkupnu cijenu“ (M, 27, RRS, VO)

„veći poticaji malim poljoprivrednicima i obrtima i manje cijene općinskog zemljišta...“ (M, 23, RRS, 4SŠ)

„više pomoći u financijskom smislu malim poljoprivrednicima i seljacima kako bi proširili svoje gospodarstvo“ (Ž, 22, URS, 4SŠ)

Takvi prijedlozi, kada je u pitanju razvoj poljoprivrede, još uvijek se velikim dijelom su oslonjeni na modernizacijsku paradigmu i sektorsku politiku: *„modernizacija, ulaganje u poljoprivredu“* (Ž, 20, RRS, VO), iako prijedlozi poput: *„idejni razvoj malih gospodarstava u okviru lokalne zajednice“* (M, 31, URS, VO); *„poraditi na razvoju i promoviranju seoskog turizma“* (Ž, 35, RRS, 4SŠ); *„promoviranje agroturizma“* (M, 25, URS, VO), ukazuju i na promjenu percepcije smjera ruralnog razvoja prema diverzifikaciji poljoprivrednih djelatnosti.

Manjina ispitanika dodatno se usmjerava na druge probleme kulturnog te društvenog razvoja posebno u s obzirom na baštinu: *„veća briga za kulturu i tradiciju“* (M, 19, URS, 4SŠ), *„poticati očuvanje običaja (narodna predaja, folklor...)“* (Ž, 26, RRS, VO), a gdje nalaze i prostor za vlastito djelovanje: *„mogu se više zalagati za očuvanje običaja i njihovo promoviranje s prijateljima i obitelji“* (Ž, 21, RRS, VO). Još nekoliko ispitanika upravo u području kulture, iako ne „tradicionalne“, pronalazi mogućnost osobnog doprinosa, i iako nije eksplicitno navedeno, čini se da ti stavovi u većoj mjeri odražavaju „obrazovanost“ s obzirom na upotrebu izraza poput „kulturno uzdizanje“ i „kulturno obogaćivanje“.

„smatram da bih mogao pomoći u razvoju kulture u našem selu“ (M, 36, RRS, 4SŠ)

„pomoć u kulturnom obogaćivanju svog mjesta“ (Ž, 32, URS, VO)

„smatram da sam kvalificirana i pouzdana osoba koja bi mogla pomoći da se moje selo kulturno uzdigne“ (M, 29, RRS, VO)

S druge strane, društveni kapital, u obliku povezivanja i umrežavanja, također ističe kao svoj prvenstveni doprinos nekoliko ispitanika, a on je katkada vezan više uz poslovne djelatnosti, kao u prije navedenom primjeru s osnivanjem klastera, ili naprosto s razvojem društvenog kapitala uključivanjem u rad udruga i aktivnom sudjelovanju u životu zajednice, no i direktno uključivanjem u šire mreže ruralnog razvoja koje nadilaze lokalne okvire:

„učlaniti se u mreže ruralnog razvoja i sl.“ (M, 20, RRS, 4SŠ)

„uključiti se u rad udruga“ (Ž, 30, RRS, VO)

„sudjelovati više u aktivnostima“ (M, 18, RRS, 4SŠ)

U pozadini tih prijedloga ipak stoji širi okvir onoga što se smatra korijenom svih problema interpretirano kodom „**ostanak mladih u ruralnim područjima**“, a prijedlozi koje ispitanici ističu su različito usmjereni. Na općoj razini radi se o potrebi da se promjeni slika o ruralnim područjima te istaknu pogodnosti i mogućnosti života u ruralnom području: „*prezentirati blagodati života na selu kroz medije*“ (M, 36, URS, 4SŠ). Moguće je prepoznati dva osnovna smjera prijedloga koje iznose ispitanici.

Prvo, ističe se potreba za (kod) „**stvaranjem zadovoljavajućih životnih uvjeta**“. 2% ispitanika ističe promjenu uvjeta i brige usmjerene na zapošljavanje mladih: „*poboljšati zaposlenje mladih i stvaranje i zadržavanje mladih obitelji*“ (M, 22, URS, 3SŠ); „*više radnih mjesta za mlade obitelji*“ (M, 17, URS, 3SŠ), iako se ta osnova vezuje i uz neke druge aspekte poput razvoja aktivnosti u kojima mladi mogu sudjelovati, ili unapređenja na lokalnoj razini:

„doprinijeti bržem rješavanju problema, pomoći mladima i zajednicama, doprinijeti digitalizaciji općine, poticati sportske aktivnosti“ (M, 27, RRS, VO)

*„posao, zabava. Ostati živjeti ovdje. To bi pomoglo očuvanju ostanka mladih u rodnom mjestu... **pošteno plaćen posao** isti uvjeti za sve... to su smjernice koje bi dale rezultate. Svi moji prijatelji i rođaci su otišli u inozemstvo zbog nepravde, nemogućnosti nalaska posla od kojeg bi mogli živjeti - samo solidno - ništa posebno“* (M, 24, URS, 4SŠ)

Taj aspekt je više usmjeren na ono što bi se trebalo osigurati kako bi došlo do prepoznavanja potencijala ruralnih područja i ostanka mladih te ostvarivanja zadovoljavajućeg života:

„povećati zaposlenost mladih, ukinuti otvaranje trgovina i kafića, povećati aktivnosti za mlade, otvoriti više sportskih centara, napraviti kino“ (Ž, 18, RRS, 4SŠ)

„povećati zaposlenost mladih; smanjiti otvaranje trgovina i kafića; organizirati susrete mladih, otvoriti kino; ukinuti socijalne pomoći svima koji su sposobni za rad; više radnih mjesta da mi mladi ostanemo u Lijepoj našoj“ (Ž, 21, RRS, 4SŠ)

*„ukinuti socijalne pomoći, svima koji su sposobni za rad, **više brige oko mladih da ih se zaposli i povećati plaće**“ (Ž, 40, RRS, 3SŠ)*

Zanimljivo je primijetiti kako ovi ispitanici također ističući ove stavove ukazuju na određene negativne elemente radnog okruženja zalažući se za ukidanje socijalne pomoći i povećanja plaća („*nepravde*“), a također i na određene negativne aspekte društvenog kapitala koji u određenoj mjeri ukazuju na procese deruralizacije, odnosno gubljenja posebnog načina života kojeg simbolički označavaju „trgovine i kafići“, nasuprot čemu se predlaže razvoj socijalnih i sportskih aktivnosti. Ipak, samo jedan ispitanik ističe „potrebu digitalizacije i rješavanja problema zajednice“ kao značajnih elemenata unapređenja života u ruralnom okolišu, a koje možemo smatrati bitnim osnovama neoendogenog razvoja ruralnih područja.

Kao drugo, među odgovorima ispitanika oblikuje se i pravac prijedloga koji je direktno usmjeren na mlade i poticanje djelovanja tog specifičnog segmenta ruralnog društva, odnosno (kod) „**razvoj i aktivaciju kapitala mladih za ruralni razvoj**“:

„poticanje mladih na poduzetništvo“ (Ž, 19, RRS, 4SŠ)

„poticati mlade na rad“ (Ž, 17, URS, 4SŠ)

*„poticati mlade osobe na ostanak u Slavoniji u kontaktima s njima **poticati samopouzdanje i vjeru u institucije**“ (M, 28, RRS, VO)*

Takvi prijedlozi često su povezani i s promjenom ili nadopunom njihova obrazovanja i kvalifikacija, pri čemu se posebno ističe **promjena stavova o bavljenju poljoprivredom i zanatima te stjecanje znanja o korištenju EU fondova**:

*„**ohrabrivati i poticati mlade na ostanak u svome kraju te na odabir zanatskih djelatnosti, poljoprivrednih i sl. koje u velikoj mjeri izumiru, mladi ne vide toliko budućnost u njima. međutim naš kraj ima velikog potencijala samo je potrebno znanje i puno veća podrška za bavljenjem istih**“ (Ž, 26, RRS, VO)*

„promijeniti svijest mladima da je poljoprivreda isplativa i treba koristiti fondove“ (M, 27, RRS, 4SŠ)

„usmjeravati i educirati mlade i djecu koristeći što više praktičnu primjenu naučenog; informirati se i prosljediti potrebne informacije o projektima od strane EU (putem društvenih mreža)“ (Ž, 38, RRS, VO)

„obučiti se o EU projektima; preuzeti zemlju od starijih“ (Ž, 32, URS, VO)

Iako obrazovanje zauzima značajnu ulogu među odgovorima ispitanika o tome što je potrebno ili kako mogu doprinijeti katkada vrsta znanja nije specificirana kao ovdje, a općenito oni s

višim stupnjem obrazovanja skloniji su pokazivati i veći stupanj ili volju pomaganju ruralnog razvoja, iako, katkada neodređeno i oslanjajući se na inicijativu drugih, čime obrazovni osobni kapitali ostaju donekle neupotrijebljeni i ne razvijaju se kao kapitali.

Na samom kraju izdvajamo citat ispitanika koji je povezao više aspekata i jasno naglašavajući na koji način osobne vještine, znanja i kompetencije postaju kapitali zajednica, a time i značajna osnova razvoja ruralnih područja:

„ aktivno se uključiti u život zajednice. ostati u selu, iskoristiti svoje znanje i vještine pa se okušati kao privatni poduzetnik“ (Ž, 27, RRS, 4SŠ).

5.2.7. Dodatni testovi: Povezanost ljudskih kapitala s osnovnim preduvjetima uključivanja mladih u aktivnosti ruralnog razvoja

Ključnim varijablama u ovom istraživanju istakle su se varijable Interes za sudjelovanjem u donošenju odluka lokalno te Učestalost angažmana mladih u rješavanju lokalnih problema, za koje se konceptualno pretpostavlja da predstavljaju pretpostavke ili preduvjete snažnijeg uključivanja mladih u aktivnosti ruralnog razvoja, budući da opisuju potencijale mladih za ruralni razvoj kada su u pitanju njihov interes za djelovanje i angažman u kontekstu njihovih lokalnih zajednica.

S obzirom na središnje istraživačko pitanje rada o ulozi mladih u ruralnom razvoju – provedene su analize čiji je cilj bio ispitati **povezanost osnovnih vrsta ljudskih kapitala mladih iz ruralnih područja s osnovnim preduvjetima uključivanja mladih u ruralni razvoj** – interesom za sudjelovanje u lokalnom donošenju odluka, te učestalosti angažmana mladih u rješavanju lokalnih pitanja. Odnosno, ispitati koje karakteristike mladih (sociodemografske, socioekonomske, obilježja ljudskog i socijalnog kapitala), vjerojatnijim čine interes za uključivanje u lokalno donošenje odluka i učestaliji angažman u rješavanju lokalnih problema.

Rezultati provedbe korelacijske analize (Spearman) gdje se testirala povezanost karakteristika mladih (sociodemografske, socioekonomske, mjere ljudskog i socijalnog kapitala) s interesom za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno, te učestalošću angažmana, prikazani su tablično (Tablica 27., 30. i 32.), prema navedenim skupovima varijabli. Analiza razlika rezultata između grupa mladih iz ruralnih područja (Mann–Whitney U test) na varijablama interesa za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno, te učestalošću angažmana u rješavanju lokalnih problema prikazana je u Tablicama 26., 28., 29. i 31.. Od tih analiza prikazuju se samo one statistički značajne.

Od osnovnih sociodemografskih karakteristika, Mann–Whitney U test je kao jedine statističke značajne razlike detektirao one između grupa mladih poljoprivrednika i onih koji se ne bave poljoprivredom, kada je u pitanju interes za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno (MW=5624,500, $p<0,05$), te rodnih grupa, kada je u pitanju **učestalost angažmana u rješavanju lokalnih problema** (MW=11542,000, $p<0,05$) (Tablica 26.).

Tablica 26. Rezultat analize razlika u učestalosti angažmana mladih u rješavanju lokalnih problema između grupa mladih

	Bavljenje poljoprivredom	N	Mean Rank (MR)	Sum of Ranks	Mann–Whitney U test
--	-----------------------------	---	-------------------	-----------------	------------------------

Interes za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno	ostali mladi	252	148,82	37502,50	5624,500*
	poljoprivrednici	56	180,06	10083,50	
	Total	308			
*p<0,05					
	Spol	N	Mean Rank (MR)	Sum of Ranks	Mann–Whitney U test
Učestalost angažmana mladih u rješavanje lokalnih problema	Ženski	174	153,83	26767	11542,000*
	Muški	152	174,57	26534	
	Total	326			
*p<0.05					

Rezultati prezentirani u Tablici 26. pokazuju da je vjerojatnije da će grupa mladih koji se bave poljoprivredom pokazivati veći interes za sudjelovanje u donošenju lokalnih odluka (MR=180,1), u odnosu na mlade koji se ne bave poljoprivredom (MR=148,8). Učestalija angažiranost u rješavanju lokalnih problema vjerojatnije je, pak, za mladiće iz ruralnih područja (MR=174,6), u odnosu na djevojke (MR=153,8).

Naredne analize dodatno testiraju hipotezu H1 odgovarajući na pitanje o značaju obilježja ljudskih kapitala za snažniju ulogu mladih u ruralnom razvoju. Analize korelacije (Spearman) za ispitivanje povezanosti obilježja ljudskog kapitala s interesom za sudjelovanje u lokalnom donošenju odluka potvrdile su kako su svi oblici ljudskog kapitala ispitani u ovom istraživanju statistički značajno povezani s interesom za lokalno donošenje odluka (Tablica 27.). Sukladno nalazima, vjerojatnije je da će mladi imati veći interes za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno, ako imaju veću razinu **ljudskog kapitala** izraženog većim brojem radnih iskustava ($p=0,241$, $p<0,01$), višim razinama obrazovanja ($p=0,129$, $p<0,05$), boljim znanjem stranih jezika ($p=0,189$, $p<0,01$), višim razinama informatičke pismenosti ($p=0,122$, $p<0,05$) i većom razinom korištenja Interneta ($p=0,242$, $p<0,01$).

Tablica 27. Rezultat korelacijskih analiza (Spearmanov ρ) – povezanost obilježja ljudskog kapitala s interesom za sudjelovanje u donošenju odluka i učestalosti angažmana lokalno

Spearmanova korelacija	Interes za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno	Osobni angažman u rješavanju zajedničkog problema u mjestu
Godine	0,029	0,083
Formalnog obrazovanja	0,119*	0,053
Poznavanje stranog jezika	0,189**	0,084
Informatička pismenost	0,122*	0,094
Korištenje interneta	0,242**	0,035
SUM_rad_iskustva	0,241**	0,112*

Uz to, analiza razlika prosječnih rezultata (Mann–Whitney U test) ukazala je da postoji statistički značajna razlika u interesu za sudjelovanjem u donošenju odluka na lokalnoj razini između grupa mladih iz ruralnih područja s obzirom na to znaju li strane jezike, te jesu li upoznati s mogućnostima EU financiranja (Tablica 28.). Drugim riječima, pokazalo se da postoji statistički značajna vjerojatnost da će grupa mladih koji znaju neki strani jezik (MW=8580,000, $p<0,05$), i koji su upoznati s mogućnostima financiranja ruralnog razvoja iz fondova EU (MW=8871,500, $p<0,05$) postizati veći prosječni rezultat interesa za sudjelovanje u donošenju odluka u odnosu na one mlade koji nemaju navedena znanja ili nisu sudjelovali u navedenim aktivnostima (Tablica 28.).

Tablica 28. Rezultat analize razlika između grupa mladih u ruralnom području prema interesu za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno

	Znanje jezika	N	Mean Rank (MR)	Sum of Ranks	Mann–Whitney U test
Interes za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno	ne	87	142,62	12408	8580,000*
	da	230	165,20	37995	
	Total	317			
*p<0,05					
	Upoznatost s mogućnostima EU financiranja	N	Mean Rank (MR)	Sum of Ranks	Mann–Whitney U test
Interes za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno	ne	176	138,9	24447	8871,000*
	da	138	181,22	25008	
	Total	314			
*p<0,05					

S druge strane, testovi korelacije (Spearman) za **ispitivanje povezanosti obilježja ljudskog kapitala s učestalošću angažmana u rješavanju lokalnih problema** pokazali su samo jednu statistički značajnu vezu – onu s brojem načina na koji su ispitanici stjecali svoja radna iskustva ($\rho=0,112$, $p<0,05$). Drugim riječima, vjerojatnije je da će mladi imati učestaliji angažman u rješavanju lokalnog problema ako imaju veću razinu ljudskog kapitala izraženog većim brojem radnih iskustava.

Dodatno, Mann-Whitney U test je pokazao da postoji jedna vrsta specifičnih znanja – upoznatost s mogućnostima financiranja EU – koja značajno razlikuje distribuciju rezultata mladih iz ruralnih područja prema učestalosti angažmana u rješavanju problema lokalnih zajednica (MW=8580,000, $p<0,05$). Odnosno, da je vjerojatnija učestalija angažiranost pri rješavanju lokalnih problema za onu grupu mladih koji su upoznati s mogućnostima

financiranja iz fondova EU (MR=178,5), u odnosu na one koji takva znanja nemaju (MR=146,1) (Tablica 29.).

Tablica 29. Rezultat analize razlika između grupa mladih koji jesu i nisu upoznati s mogućnostima EU financiranja prema učestalosti angažmana u rješavanje lokalnih problema

	Upoznatost s mogućnostima financiranja EU	N	Mean Rank (MR)	Sum of Ranks	Mann–Whitney U test
Učestalost angažmana mladih u rješavanje lokalnih problema	Ne	178	146,13	26012	10081,000*
	Da	142	178,51	25348	
	Total	320			
* <i>p</i> <0,05					

Naredne analize dodatno testiraju hipotezu H3 odgovarajući na pitanje o značaju obilježja socioekonomskih obilježja za snažniju ulogu mladih u ruralnom razvoju. **Analize povezanosti socioekonomskih obilježja mladih s interesom za sudjelovanje u lokalnom donošenju odluka** pokazale su samo jednu statistički značajnu vezu – onu s procjenama ekonomske obiteljske situacije (Tablica 30.). Rezultati govore da je vjerojatniji veći interes sudjelovanja u donošenju odluka lokalno kod onih ispitanika koji svoju ekonomsku situaciju procjenjuju povoljnijom ($p=0,168$, $p < 0,01$).

Analize povezanosti socioekonomskih obilježja mladih s učestalosti angažmana u rješavanju lokalnih problema, također su pokazale na samo jednu statistički značajnu vezu: da je angažman mladih povezan sa socioekonomskim aspektom života mladih iskazanim kroz mjeru opremljenosti kućanstva ($p=0,115$, $p < 0,05$) (Tablica 30.).

Tablica 30. Rezultat korelacijskih analiza (Spearmanov ρ) – povezanost socioekonomskih obilježja mladih s interesom za sudjelovanje u donošenju odluka i lokalnom angažmanu

Spearmanova korelacija	Interes za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno	Osobni angažman u rješavanju zajedničkog problema u mjestu
SUM_prihodi	0,067	-0,076
Posjedovanje- pametni telefoni	-0,46	-0,85
Posjedovanje - računalo	0,027	-0,084
Posjedovanje - automobili	0,077	0,089
Posjedovanje - nekretnine	0,021	0,087
SUM_opremljenost	-0,061	0,115*
Procjena stambene situacije	0,070	0,075
Procjena obiteljske fin. situacije	0,168**	0,054

Ovi nalazi su posebno zanimljivi jer ukazuju kako lošiji socioekonomski položaj mladih iz istočne Hrvatske može biti odgovor njihovoj slabije izraženoj ulozi u ruralnom razvoju.

Konačno, provedeni su i testovi koji dodatno provjeravaju hipotezu H2 odgovarajući na pitanje o značaju obilježja društvenih obilježja za snažniju ulogu mladih u ruralnom razvoju. **Analize povezanost socijalnih obilježja mladih s interesom za sudjelovanje u lokalnom donošenju odluka** (Tablica 32.) pokazale su da je vjerojatniji veći interes za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno kod onih ispitanika koji imaju razvijeniji odnos sa zajednicom koji se iskazuje višom ocjenom rada lokalnih institucija i organizacija ($p=0,255$, $p<0,01$), višom razinom iskazanog povjerenja prema lokalnim grupama ($p=0,193$, $p<0,01$), izraženijom željom za ostankom u zajednici ($p=0,243$, $p<0,01$) i razvijenijim osjećajem pripadnosti u zajednicu ($p=0,199$, $p<0,01$). Dodatno je Mann-Whitney test pokazao i da postoji statistički značajna razlika u prosječnim rezultatima zainteresiranosti za sudjelovanje u donošenju lokalnih odluka između grupa mladih koje su uključene u rad udruga ili organizacije i onih koji nisu (MW=5624,500, $p<0,05$), s time da je vjerojatnije očekivati više prosječne vrijednosti za onu grupu koja je uključena u rad lokalnih grupa ili organizacija (MR=184,4), u odnosu na one koji nisu (MR=152,5) (Tablica 31.).

Tablica 31. Rezultat analize razlika između grupa mladih koji jesu i nisu članovi udruga prema interesu za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno

	Članstvo u udrugama	N	Mean Rank (MR)	Sum of Ranks	Mann–Whitney U test
Interes za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno	ne	252	152,45	38416,5	6538,500*
	da	65	184,41	11986,5	
	Total	317			
* $p<0,05$					

Konačno, **analize povezanost socijalnih obilježja mladih s učestalošću angažmana u rješavanju lokalnih problema** ukazale su na značaj aspekata osjećajnih odnosa sa zajednicom (Tablica 32). Prema rezultatima korelacijske analize, češći angažman mladih vjerojatniji za one koji iskazuju više razine osjećaja pripadnosti ($p=0,347$, $p<0,01$), više razine ukorijenjenosti ($p=0,226$, $p<0,01$), te emocionalne vezanosti za zajednicu ($p=0,188$, $p<0,01$).

Tablica 32. Rezultat korelacijskih analiza (Spearmanov ρ) – povezanost društvenih obilježja i odnosa sa zajednicom s interesom za sudjelovanje donošenju odluka i angažmanu lokalno

Spearmanova korelacija	Interes za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno	Osobni angažman u rješavanju zajedničkog problema u mjestu
SUM_ocjena_institucije	0,255**	0,052
SUM_povjerenje	0,193**	0,019
SUM1_pripadnost	0,199**	0,347**
SUM2_ostanak	0,243**	0,046

SUM3_vezanost	0,041	0,188**
SUM4_ukorijenjenost	-0,046	0,226**

Ukratko, analize su pokazale značaj varijabli iz svih skupova obilježja: sociodemografskih obilježja, obilježja ljudskih kapitala, socioekonomskih obilježja te društvenih obilježja i odnosa sa zajednicom. Uočljivo je da drugačiji skup varijabli povezan s osnovnim preduvjetima za uključivanje aktivnosti u ruralni razvoj – interes za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno, te stvarni angažman u rješavanju lokalnih problema (Tablica 33.).

Tablica 33. Sažetak rezultata dodatnih analiza za potvrđivanje hipoteza

Analize za potvrdu hipoteza	Varijable	Interes za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno	Učestalost angažmana u rješavanju lokalnih problema
SOCIODEMOGRAFSKA OBILJEŽJA	Spol		MW=11542,000, p<0,05
	Poljoprivredna djelatnost	MW=5624,500, p<0,05	
ZNANJA, VJEŠTINE I KOMPETENCIJE	Formalno obrazovanje	$\rho=0,129$, p<0,01	
	Dodatno obrazovanje		
	Znanje jezika	MW=8580,000, p<0,05	
	Procjena znanja jezika	$\rho=0,189$, p<0,05	
	Procjena informatičke pismenosti	$\rho=0,122$, p<0,05	
	Učestalost korištenja Interneta	$\rho=0,242$, p<0,01	
	Upoznatost o mogućnostima EU financiranja	MW=8871,000, p<0,05	MW=10081,000, p<0,05
	Radno iskustvo	$\rho=0,241$, p<0,01	P=0,112, p<0,05
SOCIOEKONOMSKA OBILJEŽJA	Prihodi		
	Opremljenost		$\rho=0,115$, p<0,05
	Posjedovanje- pametni telefoni		
	Posjedovanje - računalo		
	Posjedovanje - automobili		
	Posjedovanje - nekretnine		
	Financijska situacija	$\rho=0,168$, p<0,01	
	Stambena situacija		
DRUŠTVENI ASPEKTI I ODNOSI SA ZAJEDNICOM	Članstvo u udrugama	MW=6538,500, p<0,05	
	Povjerenje	$\rho=0,193$, p<0,01	
	Ocjena rada institucija	$\rho=0,255$, p<0,01	
	Pripadnost	$\rho=0,199$, p<0,01	$\rho=0,347$, p<0,01
	Ostanak	$\rho=0,243$, p<0,01	
	Vežanost		$\rho=0,188$, p<0,01
	Ukorijenjenost		$\rho=0,246$, p<0,01

Analize pokazuju da je **vjerojatniji veći interes mladih za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno** kod mladih koji se bave poljoprivredom, koji imaju više stupnjeve formalnog obrazovanja, koji govore strane jezike i svoje znanje stranih jezika procjenjuju boljim, koji boljim procjenjuju svoju informatičku pismenost i češće koriste Internet, upoznati su s mogućnostima financiranja iz fondova EU, te imaju više radnih iskustava. Dodatno je vjerojatniji veći interes za mlade iz ruralnih područja koji svoju ekonomsku situaciju procjenjuju boljom, te sudjeluju u radu lokalnih udruga, iskazuju veće povjerenje u lokalne grupe, boljim ocjenjuju rad lokalnih institucija i osjećaju pripadnost u svoje lokalne zajednice te težnju za ostankom.

S druge strane, manji broj ispitivanih obilježja mladih iz ruralnih područja je povezan sa stvarnim angažmanom mladih u rješavanju zajedničkih problema lokalno - u najvećoj mjeri su to društveni aspekti odnosa sa zajednicom. Češći angažman mladih vjerojatniji za one koji iskazuju više razine osjećaja pripadnosti, više razine ukorijenjenosti te emocionalne vezanosti za zajednicu, a dodatno i za one koji imaju specifična znanja o mogućnostima financiranja iz fondova EU, te bolju opremljenost kućanstva. Također je izglednije da će se češće angažirati u rješavanju lokalnih problema mladići, u odnosu na djevojke.

6. Rasprava

Osnovni istraživački interes ovoga rada usmjeren je na ispitivanje uloge mladih u ruralnom razvoju kako bi se ukazalo na probleme i mogućnosti snažnijeg uključivanja mladih u svijet rada i život ruralnih zajednica istočne Hrvatske.

U tu svrhu, a u skladu s pojedinačnim ciljevima, u radu je: istražen položaj i problematika mladih u društveno gospodarskom razvoju, te politički okvir EU koji pruža mogućnosti mladima za uključivanje u svijet rada i društveni život s naglaskom na ruralne lokalne zajednice; istraženi su nacionalni i lokalni sustavi potpora mladima u obrazovanju i zapošljavanju, s naglaskom na područje istočne Hrvatske; te su empirijski utvrđene karakteristike, stavove i mišljenja mladih iz ruralnog područja istočne Hrvatske o njihovim životnim okolnostima, o strukturi dostupnih im resursa u njihovim zajednicama te strukturi njihovih osobnih resursa, praksi i interesa za razvoj njihovih lokalnih zajednica.

U okviru rada, uloga mladih istražena je u uvjetima postojećeg društveno političkog okruženja kroz stupanj njihovih vještina, znanja, kompetencija, socioekonomske situacije te angažmana i interesa u lokalnim zajednicama. Time su mladi iz ruralnih područja promatrani kroz njihova djelovanja i potencijale koje imaju u podupiranju ruralnog razvoja svojih sredina kao akteri ruralnog razvoja na istoku Hrvatske, što je geografski okvir provedbe istraživanja. Na široj razini, obuhvaćeno je i ispitivanje njihovih stavova i shvaćanja o tome kakvu ulogu mogu imati u ruralnom razvoju te koliko okvir njihovih lokalnih okruženja podržava njihovo snažnije uključivanje u razvojne procese.

Konceptualni okvir istraživanja proizišao je iz teorije neoendogenog razvoja koja pretpostavlja da su ljudski i društveni kapital temeljne generativne odrednice teritorijalnog razvoja iz čega proizlazi da su navedeni kapitali, uz ekonomski, važni i za uključivanja mladih u ruralni razvoj.

U svrhu potvrđivanja hipoteza kreiran je konceptualni okvir istraživanja koji je proizašao iz teorije neoendogenog razvoja i iskustva politika odozdo prema gore [*bottom-up*] kroz pristup upravljanja lokalnim razvojem od strane zajednice. Ovaj pristup je ispitan kroz implementaciju programa LEADER/(CLLD) u perifernim ruralnim područjima EU, a zbog velike uspješnosti postao je obvezni program razvoja ruralnih područja za sve članice EU. Danas, glavne teme

LEADER-a su one koje promiču unapređenje ljudskog i društvenog kapitala, ohrabriranjem sudjelovanja lokalnih dionika u donošenju odluka, unapređenje teritorijalne uprave te promicanje, oporavljanje i dodavanje vrijednosti prirodnoj i kulturnoj baštini područja (Navarro, Cejudo 2020). Kako objašnjavaju Navarro i Cejudo (2020), razvoj ljudskog i društvenog kapitala teritorija i lokalnih endogenih resursa pomaže stvoriti teritorijalni kapital, koji se također potiče socijalnim inovacijama i novim načinima suradnje unutar i van teritorija. Istodobno, lokalni dionici mogu primijeniti model sudioničkog upravljanja teritorijem djelujući kao lokalne akcijske grupe kako bi unaprijedili i promicali postojeće i nove resurse te pomogli integraciju njihovih lokalnih ekonomija u globalni sistem, čime se stvaraju novi odnosi, mreže i strukture koje mogu promijeniti identitete i graditi teritorijalni kapital.

U tom je smislu, program i pristup LEADER/CLLD izvrstan teorijski primjer teritorijalnog upravljanja koji promiče održivi razvoj ruralnih područja u Europi time što se osvrće na ekonomske, društvene i okolišne probleme. Njegova primjena diljem vrlo različitih ruralnih teritorija Europe često zahtijeva specifične prilagodbe i unapređenja. Ipak, implementacija LEADER-a je koristila europskim ruralnim područjima pri čemu je velik broj inovativnih, participativnih i odgovarajućih mjera primijenjen u pristupu odozdo prema gore, te stoga Lacquement i suradnici (2020) postavljaju tezu da su **najuspješnija iskustva ruralnog razvoja građena upravo na osnovi teorija neoendogenog razvoja**. Unatoč nekim teškoćama, od svog uvođenja ranih 1990-ih, LEADER postiže relativno dobre rezultate s obzirom na mobiliziranje lokalnih resursa (fizičkih i ljudskih) te, općenito, u socioekonomskom dinamiziranju ruralnih područja koja pate od široko raširenih problema stagnacije i opadanja (Esparcia i Abbasi, 2020)³². **LEADER program je nedvojbeno napravio značajna unapređenja kao inovativni pristup ruralnom razvoju:** znanje, sudjelovanje i osnaživanje lokalnih aktera, lokalne uprave, socijalne inovacije u ruralnim područjima, viša stopa sudjelovanja žena i uvećanje vrijednosti ruralne baštine te drugih endogenih resursa, među drugim ključnim aspektima (Navarro i Cejudo 2020).

Kako bi se uistinu ostvarivao ovakav razvoj potrebne su političke i institucionalne pretpostavke. Provedena analiza europskih i hrvatskih programa i politika za mlade jasno ukazuju kako

³² Javier Esparcia i Fatemeh Abbasi (2020) navode višestruke doprinose LEADER-a i njegove pozitivne učinke u različitim zemljama potvrđene istraživanjima (npr. promicanja poduzetništva, unaprijeđene organizacije određenih društvenih grupa i oporavka kulturnih vrijednosti, stvaranja društvenog kapitala, dinamizirajući učinak na stvaranje radnih mjesta, doprinos regionalnom razvoju, i tako dalje).

europska kohezijska politika ima brojne i različite instrumente specifičnih i ciljanih razvojnih politika za poboljšanje položaja mladih u društvu, za poticanje aktivizma mladih i osposobljavanje mladih za sudioničko upravljanje u ruralnim zajednicama. Ukazano je kako europske politike sa svojim razvojnim programima imaju značajnu ulogu u oblikovanju okvira mogućnosti za uključivanje mladih u svijet rada i život lokalnih zajednica i ukupnog društva.

Prema navodima UN-a (2020), osnovne determinante socijalnog položaja najvećeg dijela mladih i stupnja njihove integracije su: uključenost u obrazovni ili radni proces, obiteljska podrška, lokalna zajednica i vršnjačke skupine. Posebnu prijetnju razvoju i uključenosti mladih predstavlja oskudica i siromaštvo pojačani dugotrajnom nezaposlenošću i/ili življenjem u obitelji s vrlo niskim intenzitetom rada i prihoda.

EU statistika prati ovu pojavu u apsolutnim iznosima i relativno kroz stope NEET-a u dobnim skupinama starijim od 19 godina kada većina mladih ulazi u svijet zapošljavanja. Visoke stope NEET-a u ruralnim područjima imale su gotovo sve zemlje EU. Hrvatska se nalazi u skupini zemalja koje su u visokom riziku od siromaštva ruralnog stanovništva, sa stopom između 30-40% što je gotovo dvostruko više u odnosu na gradsko stanovništvo (Eurostat, 2018.a). Otuda proizlaze i više stope NEET-a za Hrvatsku koja je 2018. godine imala stopu NEET-a 18,5% za promatranu skupinu od 19 do 34 godine, dok je prosjek EU iznosio 14,5%. Po stopama nezaposlenosti mladih koje se kreću oko 20% (Eurostat, 2019), Hrvatska se nalazi među 5 zemalja s najvišim stopama. Očekivano, Hrvatska se nalazi pri dnu EU ljestvice po stopi zaposlenosti u ruralnim područjima.

Osim problema isključenosti mladih iz obrazovanja i tržišta rada, europske su zemlje opterećene demografskim problemima - starenjem stanovništva i depopulacijom, a siromašnije zemlje i migracijama, osobito iz svojih ruralnih područja. Ukupna demografska slika Hrvatske, ali i demografska slika županija, izrazito je nepovoljna za daljnji socio-ekonomski razvoj Hrvatske, s daljnjom tendencijom emigracije mladih obrazovanih ljudi u inozemstvo, posebno u zemlje EU.

Iseljavanje iz ruralnih područja istočne Hrvatske još uvijek postoji kao prijetnja slabljenju procesa ruralnog razvoja, što pokazuju nalazi provedenog empirijskog istraživanja – sumarne varijable ispitivanih odnosa sa zajednicom su očekivano imale prosječne ocjene 4 (na ljestvici

1-5); pripadnost (M=3,8) i vezanost (M=4,2) jer su mladi izražavali pozitivne stavove o ugodnosti boravka u svom mjestu, no faktor odlazak ipak je ocijenjen niže prosječnom ocjenom M=3,1 što je rezultat uvjerenja ispitanika da se „moraju iseliti iz svog mjesta ako žele nešto više postići u životu“, odnosno „da ne vide budućnost u mjestu u kojem žive.“

Svi problemi se pažljivo prate od strane nositelja razvojnih politika s ciljem donošenja razvojnih programa i ciljeva za ublažavanje posljedica negativnih kretanja koja se odnose na populaciju europske mladeži. Tako je krajem prosinca Rezolucijom Vijeća EU donesena Strategija Europske unije za mlade za razdoblje 2019.–2027. Strategijom je definirano 10 razvojnih ciljeva za mlade koji čine osnovu za donošenje brojnih razvojnih programa na različitim instancama provedbe politika za mlade. Hrvatska, kao zemlja članica EU prati smjernice za razvoj politika za mlade, tim više što za njihovu provedbu koristi sredstva strukturnih i investicijskih fondova EU. U Republici Hrvatskoj je u pripremi Nacionalni program za mlade za razdoblje od 2022.-2024. Cilj Nacionalnog programa je stvaranje poticajnog okruženja za razvoj potencijala mladih radi podizanja kvalitete njihovog života i njihove optimalne društvene integracije.

U tom procesu važna je uloga regionalnih i lokalnih samoupravnih vlasti koji svojim aktivnostima i mjerama najbolje mogu odgovoriti na specifične potrebe svojih lokalnih područja i zajednica. U tu svrhu, Europska unija je s više razina, uputila smjernice regionalnim i lokalnim vlastima vezane uz primjenu sudioničke demokracije i uključivih politika za mlade. S tim u vezi, Vijeće Europe (preporuke iz 2015.) se zalaže za bolji socijalni i ekonomski status mladih iz područja ili zajednica u kojima je stanovništvo izloženo siromaštvu, oskudici, nasilju, isključenosti, marginalizaciji, nedostatku mogućnosti, oskudnim životnim uvjetima i sl. EU nudi model bliske suradnje između donositelja odluka i mladih, pod nazivom „strukturirani dijalog“, odnosno „dijalog EU-a s mladima (Structured Dialogue, 2020.). To podrazumijeva razvoj infrastruktura za mlade - centre za mlade, obrazovne, sportske i kulturne ustanove, prostor za okupljanje i sl. te promicanje smislenog sudjelovanja mladih planiranju i upravljanju životnim okruženjem putem kojeg bi se utvrdile stvarne potrebe s kojima javne politike trebaju biti usklađene, uz korištenje lokacija i medija koji su popularni među mladima. Preporuka Kongresa lokalnih i regionalnih vlasti Vijeća Europe idu u smjeru zaštite mladih u procesu zapošljavanja te poziva lokalne i regionalne vlasti, zajedno s ostalim socijalnim partnerima i civilnim društvom da se uključe u pripremu godišnjih nacionalnih izvješća i provedbu

nacionalnih planova i programa za mlade. I konačno, EU sa svojom Strategijom za mlade 2019.-2020. fokusirana je na promicanje participacije mladih u građanskom i demokratskom životu; Strategija sa svojih 11 ciljeva čini platformu koja treba olakšati pristup mladima u procesima participativnog upravljanja u svojim lokalnim zajednicama i šire, uz posebnu brigu za mlade iz ruralnih područja kroz 6. cilj - olakšati participativno upravljanje i koordinacija provedbe strategije.

Istraživanje je pokazalo da jedinice lokalne samouprave strateški promišljaju razvoj jer većina JLS-a ima na svojim internetskim stranicama objavljene strategije razvoja, uglavnom za razdoblje do 2021. godine, a manji broj njih i za novo financijsko razdoblje od 2021. Jedinice lokalne samouprave podržavaju program LEADER/CLLD i u svojim strategijama planiraju mjere za povlačenje sredstava kroz uključenost u lokalni LAG. Nadalje, jedinice lokalne samouprave kao javni dionici LAG-ova participiraju u provedbi njihovih lokalnih razvojnih strategija.

Istočna Hrvatska kao izrazito ruralno područje zahvaćena je depopulacijom i napuštanjem sela od strane mladih generacija. Da postoji visoka svijest o prisutnosti ovog problema i visoka volja lokalnih vlasti za ublažavanjem negativnih posljedica ovakvih društvenih kretanja potvrđuju rezultati provedenog istraživanja uloge regionalnih i lokalnih vlasti u snaženju položaja mladih iz kojih je razvidno da JLS-ovi primjenjuju različite mjere potpora mladima za obrazovanje i zapošljavanje te provode aktivnosti savjeta mladih u velikom broju općina i gradova. Tek dublja analiza ovih mjera i aktivnosti bi mogla opisati stvarne učinke na rješavanje potreba mladih u svojim lokalnim zajednicama, što nije bio predmet ovog istraživanja.

Istraživački interes empirijskog istraživanja u ovom radu bio je ispitati neke aspekte i razine kapitala koje posjeduju ruralne zajednice s istoka Hrvatske, s posebnim fokusom na mlade koji su najvažnija snaga bilo kojeg aspekta razvojnih stremljenja. Proizišao je iz teorije neoendogenog razvoja koja pretpostavlja da su ljudski i društveni kapital temeljne generativne odrednice teritorijalnog razvoja, jednako važne za osobni i društveni prosperitet lokalnih zajednica. Povezanosti ljudskog, odnosno socijalnog kapitala s ekonomskim blagostanjem pojedinca ili zajednice pojedinačno su proučavali brojni autori i svojim dokazima potaknuli nove istraživače za ispitivanje njihovih različitih aspekata. Značenje intelektualnog kapitala kao aspekta ljudskog kapitala prvi je izučavao Teodor Schultz kroz ekonometrijski model

endogenog rasta, promatrajući ukupne troškove investiranja u obrazovanje i koristi, odnosno povrat investiranja (Škare, 2001). Značenje povjerenja kao bitnog aspekta društvenog kapitala izučavaju brojni autori kroz Putnamovu teoriju socijalnog kapitala koji u jednom dijelu svojih istraživanja tematizira ekonomske koristi koje pojedinci mogu imati od viših razina socijalnog kapitala (Šalaj, 2007).

U ovom istraživanju propitivali su se različiti aspekti i ljudskog i društvenog kapitala mladih u ruralnom području istočne Hrvatske u kontekstu političke potpore europskih razvojnih programa i programa lokalnih zajednica - s obzirom na socioekonomske, obrazovne i radne karakteristike mladih, te aspekte njihovih praksi i odnosa sa svojom životnom sredinom - u okviru pristupa neoendogenog razvojnog okvira kako ga podržava program LEADER.

Kako se rezultati raspravljaju u pojedinim poglavljima ovdje se zaključno zadržavamo samo na ključnim nalazima s obzirom na potvrđivanje hipoteza. Pri tom je potrebno upozoriti da rezultate ne možemo smatrati konačnima s obzirom na to da je analiza uzorka pokazala da uzorak ne reprezentira u potpunosti populaciju iz koje je izuzet. S druge strane, kako su ispitivani kompleksni konstrukti, oni su i višestruko operacionalizirani u istraživanju, odnosno mjereni su na nekoliko različitih načina, što otežava jednoznačna tumačenja. Uz ta navedena ograničenja, rezultati ipak potvrđuju postavljene hipoteze.

Potvrđivanje hipoteza

Nalazi istraživanja potvrđuju hipotezu **H1: Mladi istočne Hrvatske imaju nisku razinu ljudskog kapitala iskazanu znanjem, vještinama i kompetencijama.**

U istraživanju se ispitivao širok raspon različitih znanja, vještina i kompetencija, a analize su potvrdile osnovnu pretpostavku o njihovom velikom značaju kada govorimo o razvoju osnovnih preduvjeta za snažnije uključivanje mladih u aktivnosti ruralnog razvoja. Statistički značajni testovi (Spearmanova korelacija, MW) potvrdili su da je veći interes za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno povezano s višim razinama formalnog obrazovanja ($p=0,129$, $p<0,01$), znanjem (MW=8580,000; $p<0,05$), a posebno naprednijim znanjem stranih jezika ($p=0,189$, $p<0,05$), učestalijom upotrebom Interneta ($p=0,242$, $p<0,01$), višim razinama informatičke pismenosti ($p=0,122$, $p<0,05$), ali i specifičnim znanjima poput onih o

moгуćnostima EU financiranja ($MW=8871,500$, $p<0,05$), te konačno brojnim radnim iskustvima ($p=0,241$, $p<0,01$).

No, kada govorimo o stvarnom angažmanu u rješavanju lokalnih pitanja u kontekstu istočne Hrvatske, tada su se najznačajnijima pokazala praktično iskoristiva znanja o mogućnostima financiranja iz fondova Europske unije ($MW=8580,000$, $p<0,05$), te razvijenija radna iskustva ($p=0,112$, $p<0,05$).

Općenito, iz perspektive mladih u njihovim slobodnim odgovorima, osobni doprinos ruralnom razvoju vezuje se uz posjedovanje različitih vještina, kompetencija i znanja, a ti elementi su i osnova na kojoj se razvija samopouzdanje za angažman u pravcu ruralnog razvoja. Naglasci su drugačiji kada je u pitanju njihovo mišljenje o tome koja vrsta znanja, kompetencija i vještina je posebno značajna za snažniji doprinos ruralnom razvoju, no ipak se izdvajaju ona o europskim fondovima te poduzetništvu i poljoprivredi.

Mladi obuhvaćeni ovim istraživanjem, na općoj razini, pokazivali su različitu razvijenost ili vladanje pojedinim znanjima, vještinama i posjedovanju kompetencija. Podaci o formalnom obrazovanju ukazuju da se radi o obrazovanom uzorku mladih, od kojih prosječno za cijeli skup ispitanika 1/3 ima neki stupanj visokog obrazovanja, a gotovo polovica četverogodišnje srednjoškolsko obrazovanje s mogućnošću nastavka školovanja, i pri čemu 20% uzorka ističe da želi nastaviti formalno obrazovanje. Dodatno, posjedovanje vozačke dozvole (80%), znanje stranih jezika (72%), (među kojima 45% svoje znanje procjenjuje „dosta dobrim“, a 8% „naprednim“) te korištenje računala i Interneta (preko 90%) (među kojima 49% svoje vještine procjenjuje „dosta dobrima“, a dodatnih 17% „naprednima“), također ukazuju da mladi istočne Hrvatske imaju relativno razvijen spektar znanja i vještina.

No, određena znanja, vještine i kompetencije, odnosno njihov razvoj u ruralnom kontekstu istočne Hrvatske, pokazuje se problematičnima za mlade kako ukazuju nalazi. Tek je 44% mladih iz istočne Hrvatske upoznato s mogućnostima financiranja ruralnog razvoja iz europskih fondova. Dodatno, podaci ne ukazuju na izraženije sudjelovanje mladih u dodatnom obrazovanju (oko 1/4), pri čemu je značajno istaknuti kako u toj aktivnosti značajnije sudjeluju mladi poljoprivrednici ($\chi^2=6,58$, $df=1$, $p<0,05$).

Gledano po radnim karakteristikama, niži stupnjevi obrazovanja vjerojatniji su za ispitanike koji se bave poljoprivredom ($MW=6432,5$; $p<0,05$) što može ukazati na **moгуća ograničenja ruralnog razvoja s obzirom na slabije obrazovanje među poljoprivrednicima, a za koje su analize pokazale da su značajan segment populacije mladih ruralnih područja koji su snaжnije zainteresirani za sudjelovanje u lokalnom donošenju odluka** ($MW=6044,0$; $p<0,05$). Dodatno, upravo grupa mladih poljoprivrednika je, u odnosu na ostale mlade u uzorku, bolje upoznata s ključnim znanjima za angažman u zajednici, a to su teorijska znanja o mogućnostima financiranja iz fondova EU ($\chi^2=6,02$, $df=1$, $p<0,05$), te praktična znanja sudjelovanju u projektima tako financiranima: bilo u ulozi pomagača ($\chi^2=11,95$, $df=1$, $p<0,05$) ili u ulozi korisnika sredstava ($\chi^2=6,01$, $df=1$, $p<0,05$). Dodatno, upravo mladi koji se bave poljoprivredom u većem obimu sudjeluju u dodatnom obrazovanju (28%).

Odgovore na osnovne nedostatke u znanjima, kompetencijama i vještinama mladih iz ruralnih područja koji postoji iz perspektive ruralnog razvoja, dijelom je moguće naći u nalazu da preko polovice ispitanika koji se žele dodatno educirati procjenjuje da im je to nedostupno dodatno ili daljnje obrazovanje bilo s obzirom na lokalnu/ regionalnu ponudu (35%) ili pak s obzirom na njihovu financijsku situaciju (40%). Osim u obrazovanju, i pri stjecanju radnih iskustava, također se pokazuju problemi smanjenih mogućnosti i ponude poslova. Najveći broj stječe radna iskustva kroz jedan (39%) ili dva (24%) oblika aktivnosti, pri čemu se ističu kao najfrekventniji zaposlenje (39%) i praksa u sklopu formalnog obrazovanja (37%), a tu su još i različiti sezonski ili poslovi na nepuno radno vrijeme (23%). Bez radnog iskustva je 15% mladih (najvjerojatnije najmlađi ispitanici), ali čak 30% uzorka nema radnog staža. Time nalazi ukazuju kako postoje problemi, s jedne strane, za stjecanje i razvijanje osnovnih znanja, vještina i kompetencija te, s druge strane, za osiguravanje osnovne egzistencije.

U prilog smanjenju ponude poslova, koja znači i smanjenje mogućnosti mladima za razvoj radnih kompetencija, znanja i vještina, idu i nalazi o percepciji problema nezaposlenosti kojeg ističe velika većina ispitanika (86%) kao i problema pronalaska posla za mlade (82%) što je povezano i s pitanjima ostanka mladih u ruralnim područjima. Lokalno, odnosno regionalno, mogućnosti zaposlenja za osobe s njihovim kvalifikacijama, pa tako i svoje mogućnosti zapošljavanja, mladi općenito procjenjuju lošima ($M=2$), pri čemu oko polovice ispitanika (47%) smatra da su one „iznimno loše“, a dodatna 1/4 ih procjenjuje lošima. Također, preko 80% procjenjuje da je nezaposlenost izraženi problem njihovih zajednica, te da je u njihovim

zajednicama za mlade najveći problem pronaći dobar posao (82%), dok preko polovice tome pridružuje i mogućnost ostvarivanja dobrog života (55%).

Ukratko, nalazi ukazuju na svojevrsni raskorak između znanja, vještina i kompetencija mladih iz ruralnih područja te strukturnih okolnosti njihova okruženja u kojima se one mogu primjenjivati i/ili dodatno razvijati. Ovaj fenomen ekspanzije obrazovanja koje ne doprinosi zapošljavanju i ekonomskom prosperitetu mladih pojašnjava Blumenthal (2012) na primjeru južnoeuropskih zemalja poput Španjolske i Italije koje su suočene s neusklađenošću između velikog broja sveučilišnih diplomanata i relativno niskom potražnjom za ovom razinom kvalifikacije na tržištu rada stavljajući pri tom naglasak na obrazovanje zapadnog tipa koje se pokazuje neadekvatnim jer se mladi ne poučavaju tradicionalnim vještinama kao što je poljoprivreda, te ih na taj način udaljavaju od njihovih zajednica (Blumenthal, 2012), a time i u preuzimanju angažirane uloge u ruralnom razvoju.

Potvrđena je hipoteza **H2: Niska razina povjerenja i uključenosti mladih u život lokalne zajednice ruralnih područja istočne Hrvatske povezana je s niskom razinom uključivanja mladih u aktivnosti upravljanja ruralnim razvojem.**

Sveukupno, mladi istočne Hrvatske su prosječno procjenjivali vlastiti interes za sudjelovanje u lokalnoj politici ($M=3$), ali slabo su angažirani u život zajednice; tek 21% sudjeluje u radu udruga ili organizacija (21%), 18% doprinosi volonterskim radom, dok 55% nikada nije bilo angažirano u rješavanje lokalnih problema. O mladima u ruralnim sredinama ne možemo govoriti kao o izrazito aktivnima, uključenima u aktivnosti svojih zajednica, a možda čak niti zainteresiranima. Dijelom odgovor na pitanje zašto je tome tako pronalazimo u relativno pesimističnim procjenama toga koliko osobe poput njih mogu doprinijeti kako bi se poboljšao život u njihovim zajednicama - 40% ispitanika smatra da je on mali ili jako malim. Kada se mlade istočne Hrvatske pitalo o tome kako vide svoju ulogu u ruralnom razvoju nerijetko su odgovori bili „ništa“ ili „jako malo“. Takva razmišljanja često su mladi povezivali sa svojim doživljajem ekonomskih i političkih okolnosti u kojima mladi žive: „...*ne puno; politika je glavni pokretač svega a ne vjerujem im baš; svi su korumpirani*“ ($M, 35, RRS, 3SŠ$).

Nalazi su pokazali i izrazito nizak stupanj povjerenja u lokalne grupe ($M=2,1$). Ti se nalazi mogu povezati s percepcijama mladih o tome kako se njihove zajednice nose s problemima; u

svojim zajednicama tek manjina od 17% prepoznaje veću spremnost sumještana za zajedničko rješavanje problema. Značajna manjina (13%) ističe kako se u njihovim zajednicama problemi uopće ne rješavaju, a u najvećoj mjeri, mladi su ukazivali na korištenje manje poželjnih modela rješavanja problema u lokalnom kontekstu: 40% ističe načelnika kao jedinu i odgovornu osobu, dok 29% ističe kako najmoćniji u naselju predstavljaju osnovne aktere rješavaju lokalne probleme. Dodatno, kako mladi najvećom teškoćom u ruralnim prostorima ističu nemogućnost pronalaska posla, činjenica da 20% mladih procjenjuju kako se u njihovim zajednicama problemi mladih nikada ne uzimaju u obzir, vjerojatno doprinosi prosječnoj ocjeni lokalnih i regionalnih institucija i organizacija - tek ocjenom 2 (dovoljan).

Iz perspektive neoendogenog razvoja najpoželjniji način rješavanja problema – zajedničko rješavanje – pojavljuje se tek u 18% slučajeva, a ono zahtijeva veći angažman svih segmenata stanovništva, pa tako i mladih. Posljedično, neangažman mladih dovodi do situacija koja se iz perspektive neoendogenog razvoja ocjenjuju izrazito nepovoljnima – u kojoj se problemi u zajednicama ne rješavaju, što ističe 13% ispitanika, ili ih rješavaju oni najmoćniji, što ističe 29% mladih. U tom kontekstu mladi slabim doživljavaju svoj mogući doprinos (njih 40%); čak i kada smatraju da imaju kvalifikacije, vještine, znanja i volju da doprinesu, ti osobni resursi ostaju neiskorišteni. Općenito, političke probleme u mjestima i svoju nemoć djelovanja u takvom sustavu ili protiv njega, kao i potrebu da se takvi problemi prvo riješe kako bi se potakao ruralni razvoj istaknut je među odgovorima mladih, opisano kodom „politička ograničenja“. Nažalost, on je onda često oblikovan kao „*ne mogu ništa doprinijeti*“ ili „*mogu jako malo*“, ili se pak povezuje sa sadržajima koda „odlazak“: „*nažalost ništa jer planiram odseliti... teško da pojedinac može sam nešto učiniti jer je sve preko vlasti i veze i na kraju uvijek bude kako odluči netko na vlasti...*“ (Ž, 29, URS, VO) . Takve negativne slike svoje okoline i svojeg utjecaja velika je prepreka ruralnom razvoju iz perspektive neoendogenog razvoja.

Ipak, rezultati ukazuju da mladi prema svojim zajednicama iskazuju relativno visoke razine emocionalne vezanosti ($M=4,3$), i osjećaju pripadanje u svojoj zajednici ($M=3,8$), te ukorijenjenosti ($M=3,5$). Sveukupno, 2/3 mladih izražava pozitivne emocije, te izjavljuje da je sretno u svome mjestu (70%). Najslabije izražen odnos prema zajednici, s prosječnom vrijednošću od $M=3,1$, je onaj o ostanku u zajednici. To ipak ne umanjuje težnju za odlaskom za 23% ispitanika, pri čemu se ističu razlozi ekonomske, ali i političke prirode.

Analize su pokazale da su ti emocionalni odnosi sa zajednicom izrazito značajni; vjerojatniji je veći interes za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno kod onih ispitanika koji imaju razvijeniji odnos sa zajednicom koji se iskazuje višom ocjenom rada lokalnih institucija i organizacija ($p=0,255$, $p<0,01$), višom razinom iskazanog povjerenja prema lokalnim grupama ($p=0,193$, $p<0,01$), izraženijom željom za ostankom u zajednici ($p=0,243$, $p<0,01$) i razvijenijim osjećajem pripadnosti u zajednicu ($p=0,199$, $p<0,01$). Također, češći angažman mladih vjerojatniji za one koji iskazuju više razine osjećaja pripadnosti ($p=0,347$, $p<0,01$), više razine ukorijenjenosti ($p=0,246$, $p<0,01$), te emocionalne vezanosti za zajednicu ($p=0,188$, $p<0,01$).

O slaboj zainteresiranosti mladih za rješavanje problema u zajednici govore i podaci o brojnosti savjeta mladih u gradovima i općinama na istraživanom području 4 županije istočne Hrvatske. Od ukupnog broja općina tek je 32% općina imalo savjet mladih, dok je na razini gradova taj udio iznosio 79%. Iako savjeti mladih imaju mandat da kroz strukturirani dijalog s općinskim i gradskim predstavničkim tijelima utječu na donošenje odluka, što je poznato iz navedenih primjera dobre prakse, taj proces na istoku Hrvatske teče sporo i zasigurno se može povezati s niskom razinom povjerenja, općenito u ljude i institucije.

Potvrđena je hipoteza **H3: Niska razina ekonomskog kapitala obitelji mladih istočne Hrvatske iskazanog obiteljskim prihodima, posjedovanjem i opremljenošću kućanstava povezana je s dostupnošću razvojnih resursa važnih za uključivanje u ruralni razvoj.**

Ispitanici su odgovarali na pitanja o svom ekonomskom statusu gdje su procjenjivali svoju stambenu i financijsku situaciju. U prihode obitelji, osim plaće mogli su iskazati još 10 drugih različitih izvora prihoda. Procjenjivali su i vrijednost ukupnog prihoda obitelji na mjesečnoj razini. Iz nalaza je vidljivo da se 85% obitelji uglavnom oslanja na plaću barem jednog člana obitelji, a značajni su prihodi iz mirovina, dječjeg doplatka, poljoprivrednog rada i stipendija, s tim da se prosječna obitelj oslanja u najvećoj mjeri na dva izvora (40%) ili jedan izvor dohotka (37%). Važno je napomenuti da 63% obitelji ima mjesečne prihode do 8.000 kn pa ako se uzme u obzir da prosječna obitelj broji 5 članova prosjek po članu iznosi 19.000 kn na godišnjoj razini što je tek nešto više od granice siromaštva koja iznosi 18.440 kn po članu za četveročlanu obitelj na godišnjoj razini (MROSP, 2021).

Ovako niski obiteljski prihodi su razlogom da određeni broj ispitanika (12%) navodi teškoće s podmirivanjem troškova života, najviše s plaćanjem režija. Identificirana je i manjina (7%) koja ima izrazito niske prosječne mjesečne prihode (do 2.000 kuna), a 2% je bez prihoda. Ipak, preko 60% ispitanika procjenjuje svoju ekonomsku situaciju „prosječnom“, a prosječno stambenu situaciju vrlo dobrom (54%). S tim su u skladu i rezultati o posjedovanju materijalnih dobara te opremljenosti kućanstava; najveći udio obitelji mladih posjeduje 2 ili više pametnih telefona (89%), jedno računalo (50%), jedan automobil (50%) te jednu nekretninu (62%). Ništa od navedenih predmeta ne posjeduje 4% ispitanika ($F=13$), odnosno manjina od 3 ili 4% ne posjeduje pametni telefon, računalo i automobil, a nešto više ih ne posjeduje nekretnine (14%). Također, u najvećem broju (44%) kućanstva mladih imaju tri ili pak sva četiri (38%) ispitivana aspekta opremljenosti (priključak na struju, uveden Internet, priključak na vodovod te priključak na kanalizaciju). Pojedinačno, najveći broj kućanstava mladih iz istočne Hrvatske ne posjeduje priključak na kanalizaciju 59%, što je pokazatelj koji više ukazuje na razlike duž osi ruralno-urbano. To je značajno jer testovi korelacije su kao statistički značajnu odrednicu većeg angažmana pri rješavanju lokalnih problema izdvojili bolju opremljenost kućanstva ($p=0,115$, $p<0,05$), što posredno ukazuje na ispitanike iz gradova.

Konačno, iz nalaza je vidljivo je da nešto više od jedne petine (21%) obitelji mladih ima u određenoj mjeri poteškoće osnovne egzistencijalne naravi jer ostvaruju ispodprosječne mjesečne prihode te sukladno tome svoju ekonomsku situaciju procjenjuju kao “jedva spaja kraj s krajem” (5%) i „ima za ono što je nužno“ (19%) što može kod određenog broja mladih iz ovih obitelji rezultirati depriviranošću i nezainteresiranošću za aktivnosti u lokalnoj zajednici. Analizom odgovora ispitanika utvrđeno je da je samo 21% ispitanika uključeno kroz članstvo u rad udruga ili organizacija, a tek 18% volontira ili obavlja neke aktivnosti koje se mogu shvatiti kao društveno korisni rad. Test korelacije je potvrdio da je viša procjena ekonomske obiteljske situacije povezana s interesom za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno ($p=0,168$, $p<0,01$), te dakle ekonomska situacija može utjecati na interes za lokalna pitanja.

Dakle, treba uzeti u obzir pri interpretaciji ovih rezultata i činjenicu da se brojne aktivnosti vezane za razvoj ruralnih područja odvijaju u gradskim naseljima što je često nedostupno upravo mladima slabijeg ekonomskog statusa zbog nedostatka sredstava za posjedovanje automobila i/ili plaćanje transportnih troškova na relaciji selo-grad. Nedostatak mogućnosti

prijevoza Berg i Ihlström (2019) vide kao značajnu prepreku pristupačnosti i socijalnoj uključenosti u suvremeno društvo u ruralnim i rijetko naseljenim područjima Švedske. O razvojnim ograničenjima za stanovnike ruralnih naselja uslijed troškova prijevoza i nedostatka radnih i rekreacijskih sadržaja govori i Liaros (2019) koji predlaže nove modele razvoja sela poput malih poduzetničkih habova s oko 200 stanovnika podržanih informatičkim tehnologijama u kojima stanovnici zajednički koriste određene zajedničke resurse, primjerice električni automobil, u cilju minimiziranja troškova života. I brojni drugi autori ističu problem udaljenosti ruralnih naselja od urbanih mjesta u kojima su koncentrirane različite aktivnosti od važnosti za ruralni razvoj (Grimes, 2020; Salonen, 2014.).

Potvrđena je hipoteza **H4: Postoji značajne razlike u potencijalima mladih za ruralni razvoj između grupa mladih koji se bave i koji se ne bave poljoprivredom. Te su razlike vidljive na razinama njihovih osobnih, socijalnih i ekonomskih kapitala.**

Analiza specifičnih obilježja grupe ispitanika koji se bave poljoprivredom pokazala je određene razlike u odnosu na grupu ispitanika koji se ne bave poljoprivredom. S jedne strane, unatoč činjenici da je istraživanje provedeno u regiji određenoj kao „pretežito ruralnoj“ (Eurostat), kao i činjenici da preko 80% ispitanika obuhvaćenih anketnim ispitivanjem živi u ruralnim naseljima, samo 6% ispitanika je istaknulo kako se u razdoblju od narednih 5 godina vide kao poljoprivrednici. Ovi nalazi istraživanja daju nadu da će se u Hrvatskoj održati udjeli mladih poljoprivrednika (starosti do 40 godina) barem na razini prosjeka Europske unije koji iznose 11%, dok je prosjek za Hrvatsku 12,7% (Eurostat).

Analize su pokazale snažniji politički i društveni kapital mladih koji se bave poljoprivredom u odnosu na ostale mlade iz ruralnih područja; to je bila grupa ispitanika koja se istakla većim interesom za lokalna politička djelovanja (MW=6044,0; $p<0,05$). To se može povezati činjenicom da se poljoprivredna djelatnost subvencionira sa svih razina (EU, nacionalne, područne i lokalne potpore) iz čega proizlazi interes poljoprivrednika za sudjelovanjem u procesima donošenja odluka o ruralnom razvoju. Testovi su potvrdili kako su poljoprivrednici onaj segment mladih koji je direktnije uključen u provedbu samih mjera ruralnog razvoja, bilo da su pomagali provođenje projekata ruralnog razvoja financiranih iz EU ($\chi^2=11,95$, $df=1$, $p<0,05$), ili su bili korisnici sredstava iz fondova Europske unije ($\chi^2=6,01$, $df=1$, $p<0,05$).

Ekonomski, pak, važno je istaknuti kako su analize pokazale i da je vjerojatnije za poljoprivrednike da će biti zaduženiji, u odnosu na ostale mlade koji se ne bave poljoprivredom ($\chi^2=3,89$, $df=1$, $p<0,05$), a iako ne ističu velike teškoće u svojoj djelatnosti, poljoprivrednici svoju ekonomsku situaciju vezanu uz poljoprivrednu djelatnost određuju kao: koliko zaradim, toliko trošim.

Posebno je značajno istaknuti da je za mlade poljoprivrednike veća vjerojatnost da će oni koji se bave poljoprivredom iskazivati bolje znanje o mogućnostima korištenja sredstava EU fondova ($\chi^2=6,02$, $df=1$, $p<0,05$). S druge strane, u odnosu na grupu ispitanika koji se ne bave poljoprivredom, mladi poljoprivrednici su imali niže razine obrazovanja ($MW=6432,5$; $p<0,05$), slabije vještine govora stranih jezika ($\chi^2=4,45$, $df=1$, $p<0,05$) i slabije korištenje Interneta ($MW=6392,00$; $p<0,05$) što može biti ograničavajući čimbenik njihovog doprinosa u upravljanju ruralnim razvojem iskazan nižim razinama njihovog osobnog ljudskog kapitala.

Mladi poljoprivrednici, ističu ovi podaci, značajan su ljudski kapital ruralnih zajednica koji doprinosi ruralnom razvoju održavanjem i ulaganjem u poljoprivredne djelatnosti, što je element koji su ispitanici isticali u svojim odgovorima za osnaživanje i razvoj svojih zajednica, poput „...*svojom proizvodnjom i zapošljavanjem, stvaranjem seoskog turizma i male obiteljske tvornice. Iskustvo, dobra volja, entuzijazam, obiteljska podrška i zajednička snaga za razvoj uspjeha!*“ (M, 28, RRS, VO).

7. Zaključak

Mladi su vitalna snaga društva koja se može učinkovito mobilizirati za postizanje društvenih ciljeva. Oni su i važan društveni resurs kojemu treba posvetiti veliku pažnju posebno u područjima s izraženim procesima demografskog starenja kao što su razvijene europske zemlje, te općenito ruralna područja.

S osnovnim istraživačkim pitanjem o ulozi mladih u ruralnom razvoju, provedeno je empirijsko istraživanje s mladima iz ruralnih područja istočne Hrvatske. Cilj je bio steći uvid u stvarne prakse, interese i probleme djelovanja mladih u lokalnim zajednicama i procesima ruralnog razvoja istočne Hrvatske, u skladu s njihovim osobnim ljudskim i socijalnim kapitalima unutar političkog i institucionalnog okvira, te detektirati mogućnosti osnaživanja uloge mladih u ruralnom razvoju. Uz mnoštvo nalaza o specifičnim karakteristikama mladih, jedan od ključnih nalaza ukazao je kako su znanja, vještine i kompetencije istaknuto značajne za jačanje interesa mladih za sudjelovanje u lokalnom donošenju odluka, uz pozitivne stavove o zajednici koja se očituje u višoj razini povjerenja, boljoj ocjeni djelovanja lokalnih aktera, te osjećaju pripadanja i težnji za ostankom. No kada se radi o stvarnom angažmanu, on je vjerojatniji za one koji su dublje emocionalno vezani i ukorijenjeni u lokalnom kontekstu te osjećaju snažniju pripadnost čega je rezultativno djelovanje. Dodatno, obilježja ljudskog kapitala u obliku različitih znanja, vještina i kompetencija značajan su kapital zajednica samo u kontekstu koji uspijeva osigurati njihov razvoj i aktivaciju, čemu su najveće prepreke, kako ih mladi istočne Hrvatske prepoznaju, one vezane uz političke i ekonomske okolnosti u kojima žive. Za poticanje aktivacije mladih potrebno je raditi na razvijanju osjećajnih veza za zajednicu, ali one same ne mogu posve zaustaviti iseljavanje mladih iz ruralnih područja ako opstaju ekonomska i politička ograničenja za uključivanje mladih.

Europska strategija za mlade 2019.-2027. osigurava okvir ciljeva, načela i prioriteta, temeljna područja i mjere za uklanjanje prepreka i stvaranje preduvjeta za kvalitetno uključivanje mladih u sve vidove društvenog i gospodarskog djelovanja. Svaka država članica EU je u obvezi razvijati nacionalne programe za mlade sa specifičnim mjerama u skladu s europskom strategijom kako bi se otklonile prepreke i ublažile posljedice različitih ograničenja kod mladih u pristupu obrazovanju i zapošljavanju.

Brojna su prepreke u obrazovanju i osobnom razvoju mladih, a među njima mlade najviše pogađa siromaštvo i socijalna isključenost jer mladi koji se bore s oskudicom, uglavnom su manje aktivni i imaju manje povjerenje u institucije na što upozorava UN.

Kad promatramo Hrvatsku, vrijedno je pažnje pogledati što se događa na istoku zemlje s obzirom da je u javnosti poznat trend iseljavanja iz Slavonije i Baranje. Iznenaduju vrijednosti udjela mladih od 15-29 godina po županijama gdje najveće udjele ove skupine imaju upravo županije istočne Hrvatske - Brodsko-posavska i Požeško-slavonska 19,6%, Vukovarsko-srijemska 18,9% i Virovitičko-podravska 18,5%; najmanje udjele bilježe Primorsko-goranska i Istarska županija s 14,8% i 15% dok je prosjek za Hrvatsku 17,2%.

Smanjivanje kontingenta djece i mladih ima za posljedicu smanjeno pritjecanje mladih naraštaja u radnu dob. Unatoč tome, u Hrvatskoj su prisutne visoke stope nezaposlenosti mladih. Stope variraju u odnosu na sezonski karakter nacionalnog gospodarstva i u odnosu na metodologiju praćenja nezaposlenosti.

Europska unija svojom strategijom za mlade nastoji stvarati uvjete za participaciju mladih u građanskom i demokratskom životu s naglaskom na participativno upravljanje, odnosno sudjelovanje mladih u procesima donošenja odluka. Jedan od ciljeva ove Strategije naziva se „Korak naprijed za mlade u ruralnim područjima“ s ciljem razvijanja uvjeta kojim bi se omogućilo mladima da ostvare svoj potencijal u ruralnim područjima. U tom kontekstu Hrvatska provodi različite programe za uključivanje mladih u društvene aktivnosti kao i različite mjere za poticanje zapošljavanja i samozapošljavanja, te prekvalifikacije i cjeloživotno obrazovanje.

Značajnu ulogu u razvijanju mogućnosti za mlade u ruralnim područjima ima regionalna i lokalna samouprava te ostali dionici lokalnih razvojnih procesa iz javnog, civilnog i poslovnog sektora. Od posebne važnosti za uključivanje mladih u upravljanje lokalnim ruralnim razvojem su LAG-ovi (lokalne akcijske grupe) koji promiču i primjenjuju načela i obrasce participativnog upravljanja lokalnim razvojem uz primjenu CLLD metode. Hrvatsko ruralno područje je premreženo LAG-ovima koji su se dokazali kao značajan dionik ruralnih razvojnih procesa u razdoblju djelovanja od 2014.-2020. s velikim potencijalom djelovanja za mlade.

Posebna pozornost rada usmjerena je ispitivanju mladih kao potencijala kojeg oni predstavljaju za ruralni razvoj. Empirijsko ispitivanje stavova i mišljenja mladih iz istočne Hrvatske o njihovoj spremnosti za svijet rada i aktivan život u lokalnim zajednicama u četiri županije istočne Hrvatske ukazalo je kako je najveći potencijal mladih s tih prostora vezan uz njihove razvijene osobne obrazovne kapitale, odnosno raznolika znanja, vještine i kompetencije, te interes za stjecanje danjih znanja. Aspekt koji treba istaknuti je da su mladi poljoprivrednici, u odnosu na ostale mlade ispitanike slabijeg obrazovanja, kao i oni ruralnog rezidencijalnog statusa u odnosu na one iz gradova.

Najveći ograničavajući faktor mladi prepoznaju u osobnoj financijskoj situaciji i nedostupnosti obrazovnih programa, no ta se ograničenja prvenstveno vezuju uz strukturne aspekte povezane s mjestom stanovanja. Drugim riječima, prema rezultatima provedenog istraživanja, ruralno rezidencijalno okruženje se često pokazuje kao dodatna ograničavajuća odrednica za obrazovanje i razvoj osobnih kapitala mladih, ali često i za veće uključivanje i doprinos ruralnom razvoju lokalnih zajednica. Na općoj razini, mladi ističu obrazovanje kao značajni kapital i osobnog i teritorijalnog razvoja, a obrazovaniji ispitanici svoj obrazovni kapital prepoznaju kao potencijalnu osnovu za doprinos razvoju ruralnim područjima.

Ispitanici koji se bave poljoprivredom iskazivali su u većoj mjeri pozitivne stavove i veću razinu povjerenja prema čelnicima i institucijama. Pokazalo se kako su oni, u odnosu na druge kategorije mladih, snažnije povezani s lokalnom zajednicom i više uključeni u lokalni javni život te kako mogu i žele dati veći doprinos razvoju lokalnih zajednica u ruralnom prostoru. Međutim, njihov udio je vrlo nizak u ukupnoj populaciji iako ima prostora za daljnji ekonomski razvoj sela povezan s poljoprivredom i ruralnom ekonomijom, što upućuje na potrebu snažnije afirmacije poljoprivrednog obrazovanja i poljoprivrednih zanimanja i s njima povezanim ruralnim djelatnostima.

Većina mladih koji se ne bave poljoprivredom je relativno slabo aktivna u životima svojih zajednica, te prilično kritična prema radu svojih čelnika i institucija. Mnogi su ukazali na nemogućnost vlastitog djelovanja te procjenjuju da ne mogu doprinijeti rješavanju problema svojih zajednica, odnosno ruralnom razvoju općenito, zbog strukturnih ograničenja zajednica vezanih uz probleme nezaposlenosti i korupcije, koji se onda često postavljaju kao potisni faktor

za napuštanje ruralnih naselja, unatoč želji za ostankom. Takvi stavovi mladih utječu na percepciju osjećaja nemogućnosti djelovanja i bespomoćnosti.

Istraživanje ukazuje da donositelji politika za ruralni razvoj moraju u obzir uzimati sljedeće:

- Postoji potreba za razvojem dodatnih obrazovnih sadržaja u formalnom i neformalnom obrazovanju mladih u ruralnim područjima usmjerenih na razvoj znanja i vještina primjerenih gospodarskim aktivnostima ruralnih područja te njihovu prostornu i financijsku dostupnost
- Postoji potreba za jačim osnaživanjem mladih od rane školske dobi za aktivizam kroz aktivno uključivanje u različite aktivnosti lokalne zajednice te stjecanja iskustva kroz poticano volontiranje u lokalnoj zajednici i šire.
- Postoji potreba za snažnijim naporima jedinica lokalne samouprave i ostalih lokalnih institucija za stvaranje prostora u kojem bi se mladi ranije i snažnije uključivali u javni život svojih zajednica općenito, te uočavanje i kreiranje rješenja za probleme zajednica uz aktivno sudjelovanje mladih.
- Postoji općenita potreba podizanja svijesti o pogodnostima života u ruralnom prostoru, te isticanja pozitivnih primjera i poticaja mladima za izgradnju vizije dobrog života u ruralnim područjima u poljoprivredi i izvan nje kroz obrazovanje, razvoj osobnih znanja i vještina
- Postoji potreba za snažnom afirmacijom poljoprivrede i s njom povezanim djelatnostima od rane obrazovne dječje dobi kako bi se razvila ljubav i osjećajna povezanost za djelatnosti poljoprivrede i život u ruralnim naseljima
- Postoji potreba za oblikovanjem učinkovitijih politika koje će imati utjecaj na brže ekonomsko osnaživanje mladih, te na njihov bolji pristup financijskim mjerama koje mladima mogu osigurati egzistenciju i životne sadržaje primjerene suvremenom načinu života mladih.

Ograničenja istraživanja su se odnosila na:

- reprezentativnost uzorka – istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku što nije dobra osnova za generaliziranje nalaza o položaju mladih u ruralnim područjima,
- geografsko ograničenje, odnosno relativno uzak teritorijalni obuhvat istraživanja – odnosi se na izbor samo područja 4 županija s istoka Hrvatske pa se dobiveni rezultati ne mogu generalizirati na nacionalnoj razini jer nisu uvažene regionalne različitosti identiteta lokalnih zajednica,

- metodološka ograničenja izbora varijabli, posebno ekonomskih koje su mogle biti drugačije izabrane i određene,
- odmak vremena istraživanja i vremena donošenja rezultata istraživanja koje je obilježeno intenzivnim makrogospodarskim i društvenim kretanjima u vremenu prije i poslije istraživanja - istraživanje je provedeno 2019 prije krize COVID-19. Nakon toga su se dogodile značajne promjene koje su utjecale na ekonomske, obrazovne i ostale aspekte života mladih koje vidno mijenjaju njihov položaj. Započeo je i novi višegodišnji financijski okvir EU i kao NPOO vidno unaprjeđujući sve aspekte života mladih koji su u ovom radu detektirani kao problem, stoga ih je vrijedno ponovno istražiti.

Kao otvoreno pitanje ovog istraživanja ostalo je dublje propitivanje uloge mladih poljoprivrednika u ruralnom razvoju njihovih lokalnih/regionalnih područja jer su se oni istaknuli kao značajni resurs svojih lokalnih zajednica po zainteresiranosti i uključenosti u razvojna pitanja.

Smjernice za daljnja istraživanja odnose se na nova pitanja i metodološke pristupe:

- koliko i kako su intezivne razvojne promjene, ali i krize posljednjih godina utjecale na položaj mladih u ruralnim područjima,
- koliki utjecaj općenito potporne javne politike i javne organizacije zadužene za njihovu provedbu imaju za zadržavanje mladih u ruralnom području
- kao drugačiji metodološki pristup preporuča se provedba kvalitativnih istraživanja s mladima

Znanstveni doprinos rada je doprinos teoriji neoendogenog razvoja u djelu teorijskih i empirijskih spoznaja o političkim, socijalnim i ekonomskim čimbenicima koji utječu na život i rad mladih u ruralnim područjima. Temeljem sveobuhvatnog pregleda statističkih i znanstvenih podataka o demografskom, ekonomskom i socijalnom položaju mladih u europskim i hrvatskim ruralnim prostorima, rad doprinosi obogaćivanju spoznaja o socioekonomskim i obrazovnim karakteristikama i aspiracijama mladih, njihovim radnim iskustvima, stavovima o njihovu životu u ruralnoj sredini i odnosima u svojoj zajednici, razvojnim potrebama njihovih zajednica te percepciji mladih o njihovoj ulozi u društvu. Te spoznaje su važne sa stajališta programiranja i provedbe politika za ujednačeni razvoj svih područja Republike Hrvatske.

Literatura

1. Akrap, A. (2014) Promjene broja i prostornog razmještaja stanovništva Hrvatske i županija 1961.-2011. U: Puljiz, Vlado i dr. (ur) Migracije i razvoj Hrvatske. Podloga za hrvatsku migracijsku strategiju (str. 25-71). Zagreb: Hrvatska gospodarska komora.
2. Akrap, A. (2019). Stanovništvo u Hrvatskoj: čimbenici silaznih trendova. *Obnovljeni Život*, 74(3), 335–350
3. Atanasov, D., Vasilevska Trajkovska, B. (2019): Mentorship handbook. TOPDOG D.O.O. Sarajevo, 2019, str. 80 <https://www.docdroid.net/3FBzG2O/mentorship-handbook-electronic-version-final-pdf#page=3>, pristupljeno 17.06.2021.
4. Balića, M. (2020). Razmjeri recentnog egzodusa iz Hrvatske – analiza podataka službenih statistika RH i zemalja useljavanja hrvatskog stanovništva. *Podravina*, Vol. 19, br. 37, Str. 5–25
5. Balića, M. (2019). Iseljavanje iz Hrvatske – razvojno i/ili sigurnosno pitanje?. *Podravina*, Volumen 18, broj 35, Str. 105 – 121
6. Bedeniković, I. (2017): (Ne)zaposlenost mladih i NEET populacija u Hrvatskoj. *Mali Levijatan*, vol. 4, br. 1, 2017., str. 75-90 <https://hrcak.srce.hr/187011>
7. Berg, J., Ihlström, J. (2019): "The Importance of Public Transport for Mobility and Everyday Activities among Rural Residents" *Social Sciences* 8, no. 2: 58. <https://doi.org/10.3390/socsci8020058>
8. Bilić, V. (2016): Školski uspjeh djece i mladih koji odrastaju u siromaštvu i materijalno nepovoljnim uvjetima. *Nova prisutnost* 14 (2016) 1, 91-106 <https://hrcak.srce.hr/154334>
9. Bleeker, M. M., Jacobs, J. E. (2004): Achievement in Math and Science: Do Mothers' Beliefs Matter 12 Years Later? *Journal of Educational Psychology*, 96(1), 97–109. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.96.1.97>
10. Blumenthal, A. (2012): Changing contexts of youth development: An overview of recent social trends and a psychological model. *New directions for youth development*, no. 135, fall 2012 © wiley periodicals, inc. Published online in Wiley Online Library (wileyonlinelibrary.com) • DOI: 10.1002/yd.20026
11. Brkljača, I. (2019): Velika analiza: Koliko je ljudi u Hrvatskoj zbilja bez posla, ako se toliko traži radnike?. *Jutarnji list*, 24.01.2019
12. Bušljeta Tonković, A. (2015). Održivi razvoj središnje Like. Prinosi analizi ljudskog i socijalnog kapitala. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Gospić

13. Cipek, T. (2015): Sudionička demokracija. Trebaju li demokraciji aktivni građani? Anali Hrvatskog politološkog društva 2014, godište XI, Zagreb, 2015.
14. Council of Europe (2019): Social rights of young people: the role of local and regional authorities. Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe. Recommendation 433 (2019). https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809ce517, prisupljeno 03.02.2019.
15. Čavrak V. (2013). Održivi razvoj ruralnih područja Hrvatske. Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, godina 1, broj 1, 2003. 61-77. Comision (2013) Guidance for Member States and Programme Authorities on Community-led Local Development in European Structural and Investment Funds, Version 1. European Commision 2013.
16. Čavrak, V. (2003). Održivi razvoj ruralnih područja Hrvatske. Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, 1 (1), 61-77. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/26171>
17. Čipin, I., Akrap, A. (2008): Stambeni problemi, produženi život s roditeljima i odgoda ulaska u brak u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 15(3), pp. 415-434. <https://doi.org/10.3935/rsp.v15i3.787>
18. De Rubertis, S. (2020). Foreword. U: Cejudo, E., Navarro, F. (eds.) (2020). Neoendogenous Development in European Rural Areas. Results and Lessons. Springer
19. Deže, J., Ranogajec, Lj., Lončarić, R., Rabik, M. (2016): Mogućnosti razvoja poduzetništva u ekološkoj poljoprivredi Vukovarsko-srijemske županije. *Poljoprivreda* 22:2016 (2) 64-69
20. Dobrić, D., Gadžo, S. i Bodul, D. (2016). Problem „bankrota“ hrvatskih lokalnih jedinica: stanje i perspektive u kontekstu europeizacije sustava višerazinskog upravljanja. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, VII (1), 290-340. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/164178>
21. DZS (2018): Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2017. Zagreb, 2018. DZS - Državni zavod za statistiku, Priopćenje br. 7.1.3. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/07-01-03_01_2018.htm
22. DZS (2019). Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2018. Zagreb, 2019. DZS – Državni zavod za statistiku, Priopćenje br. 7.1.3. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/07-01-03_01_2019.htm
23. DZS (2019): Aktivno stanovništvo u Republici Hrvatskoj 2018. Zagreb, 2019. DZS - Državni zavod za statistiku, Priopćenje br. 9.2.7. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/09-02-07_01_2019.htm

24. Esparcia, J., Abbasi F. (2020): Territorial Governance and Rural Development: Challenge or Reality?, U: Cejudo, E., Navarro, F. (eds.) Neoendogenous Development in European Rural Areas. Results and Lessons. Springer Nature Switzerland, str. 33-60
25. EU (2018): The European Union Youth Strategy 2019-2027. Official Journal of the European Union (2018/C 456/01). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2018:456:FULL>
26. EC (2018): Engaging, Connecting and Empowering young people: a new EU Youth Strategy. European Commission, Brussels, 22.5.2018 COM(2018) 269 final, pp 12, https://ec.europa.eu/youth/sites/youth/files/youth_com_269_1_en_act_part1_v9.pdf
27. EC (2019): Youth Structured Dialogue 2019-2020. European Commission, Brussels, April 2019. https://www.eacea.ec.europa.eu/grants/2014-2020/erasmus/youth-structured-dialogue-2019-2020_en#beneficiaries-space
28. EC (2019): How do we build a stronger, more united Europe? The views of young people Flash Eurobarometer 478 Report. European Commission, Brussels, April 2019, http://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2224_478_ENG
29. EC (2014). Smjernice za lokalni razvoj pod vodstvom zajednice namijenjene lokalnim sudionicima. Europska komisija, II verzija, kolovoz 2014. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/guidance_clld_local_actors_hr.pdf
30. EC (2011): On EU indicators in the field of youth. Brussels, 25.03.2011 https://ec.europa.eu/assets/eac/youth/library/publications/indicator-dashboard_en.pdf
31. EC (2017): Nacrt zajedničkog izvješća Komisije i Vijeća o zapošljavanju. COM(2017) 674 final, EC, 2017., 135 str. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0674&from=FR>
32. EK (2014): Smjernice za lokalni razvoj pod vodstvom zajednice namijenjene lokalnim sudionicima (hrvatski prijevod) https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/guidance_clld_local_actors_hr.pdf (pristupljeno 4.06.2021.)
33. EU (2020). EU DEAR Programme: Development Education and Awareness Raising <https://europa.eu/capacity4dev/dear>, pristupljeno svibanj 2020.
34. ENRD (2020): Postignuća pristupa Leader. Revija ruralnog razvoja EU-a, br 29 (hrvatski prijevod). European network for rural development. Luksemburg: Ured za publikacije Europske unije https://www.mrr.hr/files/Rural-Review-29-LEADER-EN-V09_HR-1.pdf

35. ENRD (2021): LEADER/CLLD. https://enrd.ec.europa.eu/leader-clld_en, pristupljeno 10.01. 2021.
36. Erasmus+ (2020). (<https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projects/eplu-project-details/#project/2018-2-HR01-KA347-047544>)
37. Erasmus+ (2020a). <https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projects/eplu-project-details/#project/2018-1-HR01-KA347-047372>
38. E-Savjetovanja (2020): (<https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=13290>).
39. Esparcia, J., Abbasi, F. (2020). Territorial Governance and Rural Development: Challenge or Reality?, U: Cejudo, E., Navarro, F. (eds.) Neoendogenous Development in European Rural Areas. Results and Lessons. Springer Nature Switzerland, str. 33-60
40. Eurostat (2017): Being young in Europe today - demographic trends. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_demographic_trends
41. Eurostat (2018a): Young people - social inclusion. Eurostat, Statistics explained, 2018. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Young_people_-_social_inclusion#Living_with_parents
42. Eurostat (2018b): Statistics on rural areas in the EU. Eurostat, 2018. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_rural_areas_in_the_EU
43. Eurostat (2018): Struktura i starenje stanovništva. Eurostat, 2018. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing/hr#Pro.C5.A1li_i_budu.C4.87i_trendovi_starenja_stanovni.C5.A1tva_u_EU-u
44. Eurostat (2020): Statistics on young people neither in employment nor in education or training. Eurostat, Statistics explained, 2020. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_young_people_neither_in_employment_nor_in_education_or_training#NEETs:_analysis_by_degree_of_urbanisation
45. Eurostat (2023a): Fertility statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Fertility_statistics
46. Eurostat (2023b): Share of young adults aged 18-34 living with their parents by age and seks. - EU-SILC survey. [https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_lvps08\\$defaultview/default/table?lang=en](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_lvps08$defaultview/default/table?lang=en)

47. Eurostat (2022a): Young people in Europe - A statistical summary. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/4031688/15191320/KS-06-22-076-EN-N.pdf>
48. Eurostat (2022b): Young people - social inclusion. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Young_people_-_social_inclusion#Young_people_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion
49. Eurostat Glossary (2018). Glossary: At risk of poverty rate. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:At-risk-of-poverty_rate
50. Flash Barometar (2019). Kako da izgradimo jaču, ujedinjeniju Europu? Flash Eurobarometar, 478, Europska komisija, 19. ožujka, 2019. https://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2224_478_ENG
51. Flora, C. B., Flora, J. L. (2008). Rural Communities. Legacy and Change, Iowa State University, Westview Press
52. Garteizurrecoa Azua, B. (2018): Youth Unemployment and how to face it with a European approach. IED - Institute of European Democrats <https://www.iedonline.eu/download/2018/IED-Youth-Strategy-Garteizurrecoa.pdf>
53. Globan, T. (2018): Zašto mladi Hrvati najduže ostaju s roditeljima. Ekonomski lab (blog) <https://arhivanalitika.hr/blog/zasto-mladi-hrvati-najduze-ostaju-s-roditeljima/>
54. Green, G. P., Zinda, J. A. (2013). Theory of rural development. U: Green, G. P. (ed.). Handbook of Rural Development. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA
55. Grgić, I., Žimbrek, T., Tratnik, M. (2010). Čimbenici iseljavanja seoskog pučanstva u Republici Hrvatskoj. Agronomski glasnik, 2-3, str. 143-161
56. Grimes, S. (2020): Rural areas in the information society: diminishing distance or increasing learning capacity? Journal of Rural Studies, Volume 16, Issue 1, January 2000, Pages 13-21 [https://doi.org/10.1016/S0743-0167\(99\)00027-3](https://doi.org/10.1016/S0743-0167(99)00027-3)
57. Gvozdanović, A. (2014) Socijalni kapital studenata. U: Ilišin, V. (ur.) Sociološki portret hrvatskih studenata. Zagreb, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, str. 173-197.
58. HZZ (2023): Godišnjak 2022. Hrvatski zavod za zapošljavanje, Zagreb 2023.
59. HZZ (2019): Detaljna statistika za rujan 2019. <http://www.hzz.hr/statistika/>
60. HZZ (2019a): Mjere aktivne politike zapošljavanja iz nadležnosti Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje: Uvjeti i načini korištenja sredstava za provođenje mjera u 2020. godini. Hrvatski zavod za zapošljavanje, Zagreb, 2019.

61. Ilišin, V., Spajić Vrkaš, V. (ur.) (2017): Generacija osujećenih: mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, 2017., 458 str.
62. Ilišin, V., Spajić Vrkaš, V. (2015): Potrebe, problemi i potencijali mladih u Hrvatskoj. Ministarstvo socijalne politike i mladih, istraživački izvještaj, 193
63. Ilišin, V. (ur.) (2006): Mladi između želja i mogućnosti: Položaj, problemi i potrebe mladih Zagrebačke županije. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagrebačka županija, Zagreb, 2006., 415 str.
64. Ilišin, V., Mendeš, I. i Potočnik, D. (2003). Politike prema mladima u obrazovanju i zapošljavanju. *Politička misao*, 40 (3), 58-89. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/23076>
65. Ilišin, V. (2007). Društveni status, problemi i budućnost mladih. U: Ilišin, V., Radin, F. (ur.). *Mladi: problem ili resurs?* Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb
66. Ilišin, V., Radin, F. (2007). Mladi u suvremenom hrvatskom društvu. U: Ilišin, V., Radin, F. (ur.). *Mladi: problem ili resurs?* Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb
67. Infogram (2019): Prirodno kretanje stanovništva i migracije. Infogram 2019. <https://infogram.com/prirodno-kretanje-stanovnistva-i-migracije-1h984wn7qe3d4p3>
68. Klepač, O. (2021). Motivi mladih za ostanak i odlazak iz ruralnih područja iz perspektive socioekonomskih nejednakosti, U: Obad, O. (ur.). *Socioekonomske nejednakosti na relaciji selo-grad: izgradnja baze znanja u kontekstu provedbe mjera ruralnog razvoja*. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb
69. Lacquement, G., Chevalier, P., Navarro, F., Cejudo, E. (2020). Public Action and Territorial Development: The LEADER Approach in the Recomposition of Rural Spaces in Languedoc-Roussillon (France) and Andalusia (Spain). U: Cejudo, E., Navarro, F. (eds.) (2020). *Neoendogenous Development in European Rural Areas. Results and Lessons*. Springer
70. Liaros, S. (2019). Implementing a new human settlement theory. *Smart and Sustainable Built Environment*, 9(3), 258–271. doi:10.1108/sasbe-01-2019-0004
71. Ledenko, A. (2017). Mjere za poticanje zapošljavanja mladih. *Pravnik*, 51 (101), 105-128. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/187693>
72. Leyshon, M. (2002). On being 'in the field': Practice, progress and problems in research with young people in rural areas. *Journal of Rural Studies*, Volume 18, Issue 2, April 2002, Pages 179-191
73. LMH (2021): CLLD (Community led local development) <http://www.lmh.hr/leader-clld/clld>

74. Lubienski, S.T., Robinson, J.P., Crane, C.C., Ganley C.M. (2013): "Girls' and Boys' Mathematics Achievement, Affect, and Experiences: Findings from ECLS-K." *Journal for Research in Mathematics Education* 44, no. 4 (2013): 634–45.
<https://doi.org/10.5951/jresmetheduc.44.4.0634>.
75. Majstorić, I. (2023): Demogeografska analiza rezultata Popisa 2021. i potreba za novim pristupom prema demografskoj revitalizaciji Hrvatske. *Geografski horizont - broj 2/2022*, 17-31
76. Markotić-Krstinić, B. (2019): zaključci SEE LEADER konferencije. Opatija, 20.-22. studeni, 2019. https://see-leader.eu/media/attachments/2020/05/15/see-leader_2019_zakljucci-konferencije.pdf
77. Mašek, A. i Oberman, S. (1999). Politika razvoja malog i srednjeg poduzetništva. *Ekonomski vjesnik*, XII (1-2), 49-56. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/200548>
78. Mečev, D., Vudrag, N. (2012): Utjecaj demografskog procesa starenja na gospodarska kretanja u Republici Hrvatskoj. *Praktični menadžment*, Vol. III, br. 5, str. 37-41
79. MROSP (2021): Nacionalni plan borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje od 2021. do 2027. godine. Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike
<https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Glavno%20tajni%C5%A1tvo/Godi%C5%A1nji>
80. MROSP (2019): Plan implementacije – garancija za mlade za razdoblje od 2019. do 2020. godine. Republika Hrvatska, Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, Zagreb, 2019., str. 39
81. Navarro, F., Cejudo, E. (2020). Experiences and Shared Lessons. U: Cejudo, E., Navarro, F. (eds.) (2020). *Neoendogenous Development in European Rural Areas. Results and Lessons*. Springer
82. Nejašmić, I. (2012). Posljedice budućih demografskih promjena u Hrvatskoj. *Acta Geographica Croatica*, Vol. 38: 1-14
83. Nejašmić, I., Toskić, A. (2013): Starenje stanovništva u Hrvatskoj - sadašnje stanje i perspektive. *Hrvatski geografski glasnik*, 75.(1.), str. 89-110.
<https://doi.org/10.21861/HGG.2013.75.01.05>

84. NN (2017): Zakon o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti. NN16/17 <https://www.zakon.hr/z/414/Zakon-o-posredovanju-pri-zapo%C5%A1ljavanju-i-pravima-za-vrijeme-nezaposlenosti-2017-2018>
85. NN (2014): Zakon o savjetima mladih. NN 41/14, <https://www.zakon.hr/z/716/Zakon-o-savjetima-mladih>
86. NRM (2021a): Leader/CLLD. <https://www.mrr.hr/clld/> (pristupljeno 23.05.2021.)
87. NRM (2021b): Odabrani LAG-ovi u RH, 2014. – 2020. <https://www.mrr.hr/clld/lagovi-2014-2020/> (pristupljeno 23.05.2021.)
88. Obadić A., Majić E. (2013): Analiza strukture nezaposlenosti visokoobrazovanih osoba u Republici Hrvatskoj i mjere za njezino smanjivanje. Poslovna izvrsnost, Zagreb, god. VII (2013), br. 2
89. Obadić, A., Smolić, Š. (2007): Analiza radnog kontingenta i ekonomska aktivnost stanovništva Hrvatske. Ekonomski fakultet – Zagreb, Serija članaka u nastajanju (07-11), 15 str.
90. Oedl-Wieser, T., Dax T. (2019) Evaluierung Maßnahme – LEADER (CLLD). Erweiterter Durchführungsbericht, Bundesanstalt für Agrarwirtschaft und Bergbauernfragen, 2019, 48 https://enrd.ec.europa.eu/sites/default/files/evaluation_publications/evaluierung_leader_2019.pdf
91. Opačić, A. (2021). Rizik od siromaštva u kontekstu socio-ekonomskih nejednakosti između ruralnih i urbanih sredina u različitim regijama Republike Hrvatske, U: Obad, O. (ur.). Socioekonomske nejednakosti na relaciji selo-grad: izgradnja baze znanja u kontekstu provedbe mjera ruralnog razvoja. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb
92. Paolini, G., Horváth, A., Motiejūnaitė A. (2018): Situation of young people in the European Union. European Commission, SWD (2018), 169 final, Brussels, pp 160 <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b6985c0c-743f-11e8-9483-01aa75ed71a1>
93. Potočnik, D. (2007). Integracija mladih u tržište rada. U: Ilišin, V., Radin, F. (ur.). Mladi: problem ili resurs? Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb
94. Pravni fakultet Zagreb (2016): Izvještaj o aktualnim trendovima u području istraživanja siromaštva i tranzicija iz sustava obrazovanja na tržište rada mladih u Hrvatskoj i Europskoj uniji. Projekt „Obrazovni ishodi i radne karijere mladih odraslih u siromaštvu, Pravni fakultet u Zagrebu, 2016. https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/Izvjestaj_o_aktualnim_trendovima_u_

podrucju_istrazivanja_siromastva_i_tranzicija_iz_sustava_obrazovanja_na_trziste_rada_mladih_u_Hrvatskoj_i_Europskoj_uniji.pdf

95. PRB (2017): World Population Data Sheet With Focus on Youth. Population Reference Bureau. Washington, 2017. <https://www.prb.org/2017-world-population-data-sheet/> Youth
96. Račić, D. (2021). Regionalne ekonomske razlike i stupanj ruralnosti, U: Obad, O. (ur.). Socioekonomske nejednakosti na relaciji selo-grad: izgradnja baze znanja u kontekstu provedbe mjera ruralnog razvoja. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb
97. Ranogajec, Lj., Deže, J., Tolić, S. (2014.): FADN as an indicator of the success of agricultural production. Journal of Hygienic Engineering and Design, Vol. 9:80-85.
98. Ray, Ch. (2006). Neo-endogenous rural development in the EU. In: Cloke, P. J., Marsden, T., Mooney, P. (eds.) Handbook of Rural Studies. SAGE
99. Relja, R., Reić Ercegovac, I., Čerenić, V. (2015). Potrebe, mogućnosti i namjera odlaska u inozemstvo: analiza stavova studenata iz Splita (RH) i Sarajeva (BiH). Andragoški glasnik, Vol. 19, br. 1-2, 2015, str. 1-21
100. Salonen, M. (2014): Analysing spatial accessibility patterns with travel time and distance measures: novel approaches for rural and urban contexts. Doctoral dissertation, University of Helsinki, 2014., <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-9466-8>
101. Saw, G. K., & Agger, C. A. (2021). STEM Pathways of Rural and Small-Town Students: Opportunities to Learn, Aspirations, Preparation, and College Enrollment. Educational Researcher, 50(9), 595-606. <https://doi.org/10.3102/0013189X211027528>
102. Servilo, L., De Bruijn, M. (2018): From LEADER to CLLD: The Adoption of the New Fund Opportunities and of Their Local Development Options. European Structural and Investment Funds Journal, Volume 6 (2018), Issue 3, 1-11 <https://estif.lexxion.eu/article/ESTIF/2018/3/0>
103. Spajić-Vrkaš, V., Potočnik, D. (2017): *Mladi i obrazovanje pred izazovima globalne konkurentnosti*. U: Generacija osujećenih: mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća. Biblioteka Znanost i društvo (40). Institut za društvena istraživanja, Zagreb, pp. 75-141. <http://www.dunjapotocnik.org/documents/2017-Mladi-obrazovanje.pdf>
104. Središnji ured (2021). Godišnje izvješće o praćenju provedbe Zakona o savjetima mladih u 2019. godini. Središnji državni ured za demografiju i mlade

- <https://demografijaimladi.gov.hr/UserDocsImages/Brochure/Godi%C5%A1nje%20izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20pra%C4%87enju%20provedbe%20Zakona%20o%20savjetima%20mladih%20u%202020.%20godini.pdf>
105. Središnji ured (2020). Godišnje izvješće o praćenju provedbe Zakona o savjetima mladih u 2019. godini. Središnji državni ured za demografiju i mlade
<https://demografijaimladi.gov.hr/UserDocsImages/Direktorij%201/Godisnje%20izvjesce%20o%20pracenju%20provedbe%20Zakona%20o%20savjetima%20mladih%20u%202019.%20godini.pdf>
106. MZOS (2015): Nove boje znanja - Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, INTERGRAFIKA TTŽ d.o.o., Zagreb, 2015, str. 264
107. Stričević, Ivanka i Tibljaš, V. (2009): Smjernice za knjižnične usluge za mladež, uredili Pat Muller i Ivan Chew, 7-10. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2009.
108. Svjetska banka (2018): Rural population. The World bank, 2018.
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.RUR.TOTL.ZS?end=2018&start=1960>
109. Šalaj B. (2007): Socijalni kapital: Hrvatska u komparativnoj perspektivi. Biblioteka politička misao, Fakultet političkih znanosti sveučilišta u Zagrebu, str. 258
110. Škare, M. (2001): Human capital as a source of Growth – Myth or reality? Zagreb: Ekonomski pregled, br. 1-2, str. 189-205
111. Štambuk, M. (2014). Lica nigdine. Društveni i prostorni okvir razvitka hrvatskog sela. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb
112. Šundalić, A. (2010). Selo – iz autentičnosti u neprepoznatljivost. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku
113. Tenenbaum, H. R. (2009): 'You'd be good at that': Gender patterns in parent-child talk about courses. Social Development, 18(2), 447–463. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2008.00487.x>
114. Tolić, S., Živić, T. & Zmaić, K. (2019): Social agriculture as a provider of public goods. U: Mioč, B. (ur.) 54. hrvatski i 14. međunarodni simpozij agronoma: zbornik radova, 168-172
115. Tolić, S., Maurović Koščak L., Ranogajec Lj. (2013.): Modernizacija školskih kurikuluma u funkciji razvoja zapošljavanja i samozapošljavanja u ekološkoj poljoprivredi. Tradicijom usprkos krizi - može li se? Zebra, Vinkovci, str. 87.-106.

116. Tolić, S., Maurović, L., Jokić, M. (2012): LEADER program u Hrvatskoj. /LEADER programme in Croatia/ Tradicijom usprkos krizi – može li se? Zbornik radova sa II. Znanstveno-stručnog skupa, 2011. Vinkovci, rujan 2012., str. 163-176.
117. Tolić, S., Kaminski R. (2009): Rural development policy: Croatian and Polish LEADER experience). Agriculture in nature and environment protection, 2th international scientific/profesional conference, Vukovar, 2009., plenary session, Proceedings, 214-224.
118. Tomašić, J. (2002): Metodologija praćenja nezaposlenosti u Hrvatskoj i u svijetu. Psihološki aspekti nezaposlenosti: zbornik radova XII. ljetne psihologijske škole, Silba, 2002., <http://mjesec.ffzg.hr/nezaposlenost/index.html>
119. Tupek, K.L., Ćorić, G. (2018): Utjecaj poduzetničkih inkubatora na generiranje ideja i uspjeh start-up projekata u Hrvatskoj. Obrazovanje za poduzetništvo - E4E, 8 (1), 125-152. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/202733>
120. UN (2020): Millennium development goals and beyond 2015. <https://www.un.org/millenniumgoals/>, pristupljeno 05.03.2020.
121. UN (2020a) Definition of youth. <https://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf>, pristupljeno 05.03.2020.
122. UNESCO (2020). By youth, with youth, for youth. <https://en.unesco.org/youth>, 05.03.2020.
123. Vijeće EU (2018). Nacrt rezolucije Vijeća Europske unije i predstavnika vlada država članica, koji su se sastali unutar Vijeća, o okviru za europsku suradnju u području mladih: Strategija Europske unije za mlade za razdoblje 2019. – 2027. Bruxelles, 29.11.2018. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14944-2018-INIT/hr/pdf>
124. Zakon o savjetima mladih Narodne novine 41/14 <https://www.zakon.hr/z/716/Zakon-o-savjetima-mladih>
125. Zmaić, K., Sudarić, T., Tolić, S. (2011). Održivost i diverzifikacija ruralne ekonomije. Zbornik 46. hrvatskog i 6. međunarodnog simpozija poljoprivrede. Opatija, Hrvatska, 2011., (341- 345).
126. Zrilić, N. i Širola, D. (2014). Socijalno poduzetništvo – nova mogućnost zapošljavanja mladih u Hrvatskoj. Zbornik Veleučilišta u Rijeci, 2 (1), 59-76. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/128879>
127. Živić, D. (2003). Demografske odrednice i posljedice starenja stanovništva Hrvatske. Revija za socijalnu politiku, god. 10, br. 3-4, str 307-319

128. Živić, D. (2017): Demografsko pražnjenje Istočne Hrvatske. Političke analize, broj 31, rujan 2017.
129. Živić, I., (2011). Neka obilježja diferenciranog demografskog razvoja urbanih i ruralnih naselja/područja Istočne Hrvatske. Migracijske i etničke teme 19 (2003), 1: 71–95
130. Žutinić, Đ., Bokan, N. (2008). Village – free choice or destiny for the rural youth (a study on the rural community of Vođinci). Sociologija i prostor, 46 (2008) 180(2): 143-160
131. Wertheimer-Baletić, A. (2017): Demografski procesi u Hrvatskoj i u zapadnoeuropskim zemljama – razlike, sličnosti i specifičnost. Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, (529=52), 2017., str. 1-28, <https://hrcak.srce.hr/193332>
132. Wertheimer-Baletić (2004). Depopulacija i starenje stanovništva – temeljni demografski procesi u hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 13(4-5 (72-73)), str. 631-651. <https://hrcak.srce.hr/16231>
133. Woods, M. (2000). Ruralna geografija. Proces, odjeci i iskustva u ruralnom restrukturiranju. Agronomski fakultet Zagreb, 2000., 348 str.

Popis tablica

Tablica 1. Najniži i najviši udjeli mladih 15-24 godine po zemljama.....	11
Tablica 2. Djeca i mladi u ukupnom stanovništvu, EU-28, 1. siječnja 1996., 2006. i 2016.	12
Tablica 3. Stope i omjeri nezaposlenosti mladih 15-24 godine u EU po zemljama 2008.-2018.....	15
Tablica 4. Stanovništvo istočne Hrvatske, broj i indeks međupopisne promjene 1991.-2021.....	31
Tablica 5. Pregled kretanja nezaposlenosti mladih u RH temeljem ankete o radnoj snazi od 2013. do 2017.....	37
Tablica 6. Europski ciljevi Strategije za mlade 2019.-2027.....	41
Tablica 7. Glavni trendovi mladih u Europskoj uniji	43
Tablica 8. Broj JLS u 2021. iz 4 županije istočne Hrvatske bez internetski objavljene strategije razvoja	72
Tablica 9. Popis JLS četiriju županija istočne Hrvatske sa strategijom razvoja pametnog grada ili općine (izrađenom ili u procesu izrade) u 2021.	73
Tablica 10. Popis LAG-ova u čiji rad su uključene JLS četiriju županija istočne Hrvatske	74
Tablica 11. Broj savjeta mladih u JLS četiriju županija istočne Hrvatske, 2021.	75
Tablica 12. Aktivno djelovanje savjeta mladih JLS četiriju županije istočne Hrvatske	78
Tablica 13. Popis mjera JLS za potporu mladih.....	80
Tablica 14. Rodna raspodjela mladih koji se bave i ne bave poljoprivredom.....	97
Tablica 15. Rezultati analize glavnih komponenti instrumenta Povjerenje	118
Tablica 16. Rezultati analize glavnih komponenti instrumenta Ocjena rada institucija i organizacija.....	119
Tablica 17. Rezultat analize glavnih komponenti instrumenta Odnos sa životnom zajednicom	122
Tablica 18. Udjeli mladih koji se bave i ne bave poljoprivredom u kategorijama pohađanja dodatnog obrazovanja, govorenja stranih jezika, te upoznatosti s mogućnostima financiranja iz fondova EU..	139
Tablica 19. Razlike između grupa mladih koji se bave i ne bave poljoprivredom na obilježjima ljudskog kapitala	140
Tablica 20. Razlike između grupa mladih koji se bave i ne bave poljoprivredom na socioekonomskim obilježjima	141
Tablica 21. Udjeli mladih koji se bave i ne bave poljoprivredom u kategorijama zaduženosti	142
Tablica 22. Razlike između grupa mladih koji se bave i ne bave poljoprivredom na društvenim obilježjima i odnosu sa zajednicom.....	142
Tablica 23. Udjeli mladih koji se bave i ne bave poljoprivredom u kategorijama članstva u udrugama i namjeri odlaska	143
Tablica 24. Distribucija mladih koji se bave i ne bave poljoprivredom u kategorijama upoznatosti s mogućnostima financiranja iz EU, pomaganja provedbi projekata RR-a, te korištenja sredstava EU	143
Tablica 25. Analize provedene za potvrđivanje hipoteze H4.....	150
Tablica 26. Rezultat analize razlika u učestalosti angažmana mladih u rješavanju lokalnih problema između grupa mladih.....	164
Tablica 27. Rezultat korelacijskih analiza (Spearmanov ρ) – povezanost obilježja ljudskog kapitala s interesom za sudjelovanje u donošenju odluka i učestalosti angažmana lokalno	165
Tablica 28. Rezultat analize razlika između grupa mladih u ruralnom području prema interesu za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno	166
Tablica 29. Rezultat analize razlika između grupa mladih koji jesu i nisu upoznati s mogućnostima EU financiranja prema učestalosti angažmana u rješavanje lokalnih problema.....	167

Tablica 30. Rezultat korelacijskih analiza (Spearmanov ρ) – povezanost socioekonomskih obilježja mladih s interesom za sudjelovanje u donošenju odluka i lokalnom angažmanu	167
Tablica 31. Rezultat analize razlika između grupa mladih koji jesu i nisu članovi udruga prema interesu za sudjelovanje u donošenju odluka lokalno	168
Tablica 32. Rezultat korelacijskih analiza (Spearmanov ρ) – povezanost društvenih obilježja i odnosa sa zajednicom s interesom za sudjelovanje donošenju odluka i angažmanu lokalno	168
Tablica 33. Sažetak rezultata dodatnih analiza za potvrđivanje hipoteza	169

Popis slika

Slika 1 Hrvatski LAG-ovi	67
Slika 2 Aktivnost savjeta mladih u 2019. godini.....	76
Slika 3. Geografska struktura uzorka	94
Slika 4. Struktura uzorka prema rezidencijalnom statusu, spolu, dobi.....	95
Slika 5. Usporedni udjeli mladih poljoprivrednika i ostalih mladih u spolnim, dobnim i rezidencijalnim kategorijama	96
Slika 6. Obrazovna struktura uzorka mladih – stupanj formalnog obrazovanja.....	99
Slika 7. Dodatna znanja i vještine mladih	99
Slika 8. Procjena znanja stranih jezika i informatičke pismenosti	100
Slika 9. Načini i učestalost korištenja Interneta	101
Slika 10. Upoznatost, korištenje, iniciranje i pomaganje ruralnog razvoja oslanjanjem na sredstva Europske unije.....	101
Slika 11. Pohađanje dodatnog obrazovanja.....	102
Slika 12. Želja za dodatnim ili daljnjim obrazovanjem mladih.....	103
Slika 13. Procjena mogućnosti dodatnog obrazovanja s obzirom na lokalnu/ regionalnu ponudu i financije mladih koji se žele još obrazovati	103
Slika 14. Rezultati analiza podataka o radnim iskustavima mladih	104
Slika 15. Radni status i ukupno stečeni radni staž mladih.....	105
Slika 16. Nezaposlenost mladih iz ruralnih područja.....	106
Slika 17. Zadovoljstvo radnim statusom i potraga za poslom mladih.....	106
Slika 18. Profesionalne aspiracije mladih istočne Hrvatske.....	107
Slika 19. Procjena mladih iz ruralnih područja o potražnji za osobama s njihovim kvalifikacijama na lokalnom/regionalnom i nacionalnom tržištu rada	108
Slika 20. Procjena mladih o opterećenosti svoje zajednice problemima.....	109
Slika 21. Procjena teškoća mladima da u ruralnim područjima ostvare zadovoljavajuće živote	110
Slika 22. Okvir analiza za potvrdu hipoteze H2.....	113
Slika 23. Uključenost mladih u djelovanje udruga, organizacija te volonterski rad	114
Slika 24. Društveni i politički interesi mladih iz ruralnih područja	115
Slika 25. Procjene mladih iz ruralnih područja o načinima i potencijalima zajedničkog i participativnog rješavanja problema.....	115
Slika 26. Procjene mladih iz ruralnih područja o potencijalima osobnog doprinosa poboljšanju životnih uvjeta i angažmana u rješavanju problema zajednica.....	116
Slika 27. Razina povjerenja mladih iz ruralnih područja u različite grupe	117
Slika 28. Histogram – Ukupno povjerenje mladih iz ruralnih područja.....	118
Slika 29. Ocjena rada institucija i organizacija mladih iz ruralnih područja.....	119
Slika 30. Histogram – Ukupna ocjena rada organizacija i institucija mladih iz ruralnih područja	120
Slika 31. Procjena mladih iz ruralnih područja koliko se potrebe mladih uzimaju u obzir.....	121
Slika 32. Stavovi mladih iz ruralnih područja o njihovom odnosu sa svojim mjestom	124
Slika 33. Distribucije odgovora ispitanika na dimenzijama instrumenta Odnos sa životnom zajednicom	125
Slika 34. Osjećaj sreće mladih iz ruralnih područja u njihovim mjestima	126
Slika 35. Preseljenje poznatih i vlastite namjere preseljenja mladih iz ruralnih područja	127

Slika 36. Struktura obitelji mladih iz ruralnih područja	131
Slika 37. Obiteljski prihodi mladih iz ruralnih područja – vrsta, brojnost i iznos.....	132
Slika 38. Zaduženost obitelji i teškoće podmirivanja troškova obitelji mladih iz ruralnih područja ..	133
Slika 39. Opremljenost kućanstava mladih iz ruralnih područja.....	134
Slika 40. Materijalni status mladih iz ruralnih područja	135
Slika 41. Procjena obiteljske ekonomske i stambene situacije mladih iz ruralnih područja	135
Slika 42. Podaci o površinama i vrsti obrađivanih površina mladih poljoprivrednika.....	145
Slika 43. Vrsta i tip djelatnosti mladih poljoprivrednika te količina utrošenog rada na PG-u	147
Slika 44. Prerada i prodaja poljoprivrednih proizvoda mladih poljoprivrednika	148
Slika 45. Ekonomski aspekti PG-ova mladih poljoprivrednika	149
Slika 46. Procjene ispitanika o potrebnim konkretnim djelovanjima za ruralni razvoj njihova kraja.	153

Popis grafikona

Grafikon 1. Piramide stanovništva, EU-28, 2002. i 2022.	12
Grafikon 2. Kretanje NEET populacije 2008.-2018.	17
Grafikon 3. Udio mladih od 16 do 29 godina u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti, EU-28, 2007-2017, %	20
Grafikon 4. Kretanje broja stanovnika Republike Hrvatske 2011.-2022.	24
Grafikon 5. Broj živorođenih i umrlih u RH od 2011. do 2022.	25
Grafikon 7. Kretanje prirodne promjene stanovništva 2011.-2021.	25
Grafikon 8. Udijeli stanovništva u dobi 15-29 godina u ukupnom stanovništvu po županijama u %.....	28
Grafikon 9. Doseljeno i odseljeno stanovništvo Hrvatske 2011.-2022.	29
Grafikon 10. Društveno i građansko sudjelovanje mladih	70
Grafikon 11. Uključenost u organizirane volonterske aktivnosti	70
Grafikon 12. Iskustvo i namjera mladih da sudjeluju u iskustvu učenja u inozemstvu ..	71

Popis kratica

EU	Europska unija
EU	Europska unija
ex	Očekivana frekvencija
F	Frekvencija
HZZ	Hrvatski zavod za zapošljavanje
ILO	Međunarodna organizacija rada
JLP(R)S	Jedinica lokalne područne (regionalne) samouprave
JLS	Jedinica lokalne samouprave
LAG	Lokalna akcijska grupa
LEADER	Program razvoja ruralnih područja Europske unije
LRS	Lokalna razvojna strategija
M	Prosječna vrijednost (mean)
Mdn	Medijan
MR	Mean Rank u Mann-Whitney U testu
MW	Mann-Whitney U test
N	Broj ispitanika
NEET	Mladi koji nisu ni radnoj snazi ni u obrazovanju
STEM	Povezano djelovanje znanosti, tehnologije, inženjerstva i matematike
UN	Ujedinjeni narodi
Val%	Validni postotak

Prilozi

UPITNIK ULOGA MLADIH U UPRAVLJANJU RURALNIM RAZVOJEM

Poštovani,

Pred Vama se nalazi upitnik koji je razvijen u svrhu izrade doktorske disertacije čiji je osnovni interes ispitati uloge mladih u upravljanju ruralnim razvojem.

Svojim sudjelovanjem pomoći ćete uspješno provođenje istraživanja i doprinijeti dubljem razumijevanju želja i motivacija mladih koji žive na ruralnim prostorima, njihovih nadanja i planova za budućnost, a posebno razumijevanju potencijala mladih za ruralni razvoj.

Molimo Vas da odvojite dio svoga vremena i odgovorite na postavljena pitanja. Ispunjavanje upitnika traje oko 40 minuta, a popunjava se na način da se prekriži (zacrni) kružić ispred ponuđenih odgovora što označava Vaš odabir, te upisivanjem odgovora tamo gdje se to traži. **Vaša anonimnost u potpunosti je zajamčena.**

Najljepša Vam hvala!

1. Spol (zacrnite kružić ispred jednog odgovora)	☐ ženski	☐ muški
2. Koliko imate godina? (upišite na crtu)		
3. U kakvom tipu naselja ste proveli veći dio života? (zacrnite kružić)	☐ Na selu ☐ U manjem gradu ☐ U velikom gradu (sjedište županije)	
4. Navedite ime naselja u kojem živite i poštanski broj naselja		

OBRAZOVNE KARAKTERISTIKE I ASPIRACIJE MLADIH

5. Koji stupanj formalnog obrazovanja imate (zacrni kružić ispred <u>jednog</u> odgovora):	
☐ Do 8 godina osnovnog obrazovanja	☐ Viša škola i/ili fakultet
☐ Trogodišnja srednja škola	☐ Poslijediplomski studij
☐ Gimnazija ili četverogodišnja srednja škola	
6. Što ste po struci? (upišite na crtu)	
7. Jeste li u posljednje dvije godine pohađali tečaj, radionicu ili predavanje (zacrni kružić ispred <u>jednog</u> odgovora i nadopiši na crtu):	
☐ Ne	Kakav (pr. poljoprivredni tečaj, informatički tečaj, škola stranih jezika, radionice civilnih udruga...)?
☐ Da.	

8. Želite li se dodatno obrazovati? (zacrni kružić ispred jednog odgovora):

- ☐ DA
☐ NE
☐ NE ZNAM

9. Ako da, koji oblik dodatnog obrazovanja biste htjeli?

- ☐ Samoučenje (stručna literatura, Internet)
☐ Sudjelovanje na radionicama
☐ Tečajevi
☐ Prekvalifikacije
☐ Stručno osposobljavanje i usavršavanje
☐ Formalno obrazovanje (srednje / visoko)

10. Postoji li u lokalnoj/regionalnoj ponudi tip obrazovanja kojeg želite? (zacrni kružić ispred odgovora):

- ☐ DA
☐ NE
☐ NE ZNAM

11. Procijenite, imate li financijske mogućnosti za dodatnim obrazovanjem? (zacrni kružić ispred odgovora)

- ☐ DA
☐ NE

12. Govorite li strane jezike? (zacrni kružić ispred odgovora):

- ☐ NE → prijeđi na pitanje 14
☐ DA
Koji?

13. Ako govorite strane jezike, procijenite, koliko dobro? (zacrni kružić ispred odgovora)

- ☐ slabo
☐ osrednje
☐ dosta dobro
☐ napredno

14. Služite li se računalom? (zacrni kružić ispred odgovora):

- ☐ DA
☐ NE → prijeđi na pitanje 16

15. Ako se služite računalom, procijenite, u kolikoj mjeri ste informatički pismeni? (zacrni kružić ispred odgovora):

- ☐ slabo
☐ osrednje
☐ dosta dobro
☐ napredno

16. U koje svrhe koristite Internet? (zacrni kružić ispred svih odgovora koji se odnose na vas)

- ☐ Ne koristim Internet
☐ Slanje i primanje elektroničke pošte
☐ Čitanje vijesti i informiranje
☐ Održavanje kontakata putem socijalnih mreža
☐ Razonoda
☐ Oglašavanje proizvoda i usluga
☐ Nešto drugo. Što?

17. Kako se informirate? (zacrni kružić ispred svih odgovora koji se odnose na vas):

- ☐ Putem radija
☐ Putem novina
☐ Putem televizije
☐ Putem Interneta
☐ Kroz osobne kontakte
☐ Na neki drugi način. Koji?

18. Posjedujete li vozačku dozvolu (zacrni kružić ispred odgovora)

- ☐ DA ☐ NE

RADNI STATUS I ISKUSTVA

19. Kako ste stjecali svoje dosadašnje radno iskustvo (zacrni kružić ispred svih odgovora koji se odnose na vas):

☐ nemam radnog iskustva
☐ praksa/ kroz formalno obrazovanje
☐ pripravništvo/zapošljavanje bez zasnivanja radnog odnosa
☐ poslovi na učenički/studentski ugovor
☐ honorarno, ugovor o djelu | ☐ sezonski u nadnici ili turizmu na određeno/nepuno radno vrijeme
☐ stalni posao s ugovorom o radu na neodređeno
☐ neformalnim aktivnostima poput volontiranja
☐ kroz rad u vlastitom ili obiteljskom poduzeću/OPG-u
☐ Nešto drugo. Što? _____ |
|--|--|

20. Jeste li u posljednjih godinu dana obavljali ili trenutno obavljate neki posao za novčanu naknadu? (zacrni kružić i napisi na crtu):

- ☐ NE
☐ DA.
 O kakvom poslu se radi/lo? _____

21. Koliko mjeseci radnog staža imate? (zacrni kružić ispred odgovora):

- ☐ Nemam radnog staža
☐ do 12 mjeseci radnog staža
☐ između 13 – 48 mjeseci (3 godine)
☐ više od 3 godine radnog staža

22. Kako biste odredili svoj trenutni radni status (zaokružite slovo ispred Vašeg odgovora i napisi na crtu):

☐ Zaposlen	Navedite oblik zaposlenja (na puno radno vrijeme; privremeno zaposlen (sezonač); povremeno zaposlen (honorarno))? _____
☐ Samozaposlen	Navedite oblik samozaposlenosti (član/upravitelj OPG-a, član/upravitelj zadruge, vlasnik firme, obrta ili kućne radinosti)? _____
☐ Nezaposlen	Koliko dugo? _____
☐ Nešto drugo	Što? _____

23. Procijenite, koliko ste zadovoljni svojim trenutnim radnim statusom? (zacrni kružić ispred odgovora)

Posve nezadovoljan	Nezadovoljan	Niti zadovoljan, niti nezadovoljan	Zadovoljan	Iznimno zadovoljan
☐	☐	☐	☐	☐

24. Tražite li posao? (zacrni kružić ispred jednog odgovora)

- ☐ NE ☐ DA

25. U posljednja tri mjeseca, jeste li se prijavili na koji natječaj za zapošljavanje? (zacrni kružić i napisi na crtu):

- ☐ NE
☐ DA. Na koliko natječaja? _____

26. Ako tražite posao, u kojoj ste mjeri aktivni u svakoj od sljedećih aktivnosti usmjerenih pronalasku posla? (zacrtnite kružić za svaku aktivnost)	Posve neaktivan	Slabo aktivan	Aktivan	Predano aktivan
1. savjetovanja u Zavodu za zapošljavanje	☐	☐	☐	☐
2. redovito praćenje oglasa za zapošljavanje iz različitih izvora	☐	☐	☐	☐
3. prijavljivanje na natječeaje prema prijedlogu savjetnika za zapošljavanje s HZZ-a	☐	☐	☐	☐
4. samoinicijativno prijavljivanje na oglašene natječeaje	☐	☐	☐	☐
5. samoinicijativno javljanje poslodavcima koji nisu objavili natječaj	☐	☐	☐	☐
6. informiranje o mogućnostima zaposlenja i mjerama aktivne politike zapošljavanja	☐	☐	☐	☐
7. uključivanje u programe dodatne edukacije/prekvalifikacije	☐	☐	☐	☐
8. volonterski rad za razvoj radnih vještina dok čekam posao	☐	☐	☐	☐
9. Nešto drugo. Što? _____	☐	☐	☐	☐

27. Procijenite, kakva su vaša dosadašnja iskustva s traženjem posla? (zacrni kružić ispod odgovora)					
Iznimno loša	Zadovoljavajuća	Dobra	Vrlo dobra	Izvrсна	Nemam takvih iskustava
☐	☐	☐	☐	☐	☐

28. Procijenite, kakva je potražnja na tržištu rada za osobama s vašim kvalifikacijama: (zacrtnite kružić na svako pitanje)	Iznimno loša	Zadovoljavajuća	Dobra	Vrlo dobra	Odlična	Ne znam/ne mogu procijeniti
1. Na lokalnom/regionalnom tržištu rada	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Na nacionalnom tržištu rada	☐	☐	☐	☐	☐	☐

29. U kojem od sljedećih tipova zanimanja mislite da ćete raditi za 5 godina (zacrni kružić ispred odgovora):	
☐ u stručnoj profesiji (npr. liječnik, odvjetnik, nastavnik, psiholog, arhitekt, novinar i dr.)	☐ radnik u uslužnim djelatnostima (npr. frizer, trgovac, automehaničar, vozač, kuhar)
☐ u umjetničkoj profesiji (npr. glazbenik, redatelj, slikar)	☐ obrtnik
☐ znanstvenik/predavač na fakultetu	☐ privatni poduzetnik (npr. vlastita tvrtka ili trgovina)
☐ inženjer tehničkih ili prirodnih znanosti (npr. elektrotehnike, strojarstva, geodezije, biologije)	☐ poljoprivrednik
☐ u vojsci ili policiji	☐ domaćica
☐ službenik (npr. u banci, pošti, državnoj ili lokalnoj upravi)	☐ neću raditi
☐ medicinska sestra/ fizioterapeut/farmaceutski tehničar i srodna zanimanja u zdravstvu	☐ ne znam
☐ radnik u proizvodnim ili građevinskim djelatnostima (npr. strojarski tehničar, alatničar, skladištar, kemijski tehničar, zidar, tesar i dr.)	☐ Nešto drugo. Što? _____

SOCIOEKONOMSKE KARAKTERISTIKE MLADIH

30. Koliko članova ima vaše kućanstvo, brojeći i Vas (upiši na crtu):

31. Tko sve čini članove vašeg kućanstva (zacrni kružić uz sve odgovore)

- ☐ roditelj/i
- ☐ braća/sestre
- ☐ bračni/izvanbračni partner/ica
- ☐ dijete/djeca
- ☐ članovi proširene obitelji
- ☐ Netko drugi Tko? _____

32. Koje sve vrste prihoda prima vaša obitelj? (zacrni sve kružiće ispred svih odgovora):

☐ Plaća	☐ Doplatka za pomoć i njegu	☐ Prihod na temelju poljoprivrede (prodaja, poticaji ...)
☐ Mirovina	☐ Naknada sa HZZ-a	☐ Prihod od turizma (npr. iznajmljivanje apartmana i soba)
☐ Invalidnina	☐ Dječji doplatka	☐ Nemamonikakve prihode
☐ Socijalna pomoć	☐ Stipendija	☐ Nešto drugo. Što: _____

33. Na koje se izvore prihoda u najvećoj mjeri oslanjate u osiguravanju vlastite egzistencije? (nadopiši na crtu):

34. Koliki je ukupan prosječni mjesečni iznos koji ostvaruju svi članovi vašeg kućanstva, uključujući Vas, računajući sve prethodne oblike dohotka (pitanje 27) (zacrni kružić ispred odgovora):

☐ Manje od 1000 kuna	☐ 6001 – 8000 kuna
☐ 1000 – 2000 kuna	☐ 8001 – 10000 kuna
☐ 2001 – 4000 kuna	☐ 10001 – 15000 kuna
☐ 4001 – 6000 kuna	☐ Više od 15000 kuna

35. Koja tvrdnja najbolje opisuje financijsku situaciju vaše obitelji? (zacrni kružić)
Moja obitelj...

- ☐ jedva spaja kraj s krajem
- ☐ ima za ono što je nužno
- ☐ ima dovoljno za prosječan/ normalan život
- ☐ je prilično dobrostojeća
- ☐ je bogata

36. Jeste li zaduženi? (zacrni kružić i upiši na crtu):

- ☐ Ne
- ☐ Da
Ako da, o kakvom tipu zaduženja se radi (bankarski dug, dug privatnim osobama...)? _____

37. Ima li Vaše kućanstvo? (zacrnite kružić za svako pitanje)

	DA	NE
a) Priključak na struju	☐	☐
b) Internet	☐	☐
c) Priključak na kanalizaciju	☐	☐
d) Priključak na javni vodovod	☐	☐

38. Je li vam se u posljednjih 12 mjeseci dogodila neka od navedenih situacija kada je riječ o troškovima u Vašem kućanstvu. (zacrni kružić za svaku od navedenih situacija)

1. Nismo mogli podmiriti stanarinu.
2. Nismo mogli podmiriti režije.
3. Nismo mogli podmiriti ratu kredita.
4. Nismo mogli podmiriti troškove najnužnije obuće i odjeće.
5. Nismo mogli podmiriti troškove prehrane.

Više nego jedanput	Jedanput	Nije se dogodila	Ne znam	Nemam takav trošak
☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐

39. Koliko vi, odnosno vaša obitelj, posjedujete sljedećih objekata? (zacrni kružić za svaki objekt)

	Nijedan	Jedan	Dva	Tri ili više
pametni telefon	☐	☐	☐	☐
računalo	☐	☐	☐	☐
automobil	☐	☐	☐	☐
nekretnine	☐	☐	☐	☐

40. Posjedujete li vi, odnosno vaša obitelj, zemljište? (zacrni kružić i upiši u okvir):

- ☐ NE
- ☐ DA
- Navedite veličinu u hektarima
- _____ ha

41. Kako ocjenjujete svoju stambenu situaciju? (zacrni kružić ispod jednog odgovora)

Krajnje loša	Loša	Osrednja: niti dobra niti loša	Uglavnom dobra	Odlična
☐	☐	☐	☐	☐

POLJOPRIVREDA I MLADI

42. Među sljedećima, označite koje oblike poljoprivrednog iskustva, vještina i/ili znanja imate? (zacrni kružić ispred svih odgovora koji se odnose na Vas):

☐ Nemam poljoprivrednog iskustva	☐ Pomoć roditeljima na imanju/OPG-u
☐ Poljoprivredno obrazovanje (pr. srednja škola ili fakultet)	☐ Nositelj poljoprivrednog gospodarstva (PG-a) registriran kao OPG ili obrt ili d.o.o. ili zadruga)
☐ Pohađanje tečajeva/ radionica/ predavanja s poljoprivrednom tematikom	☐ Nešto drugo. Što?
☐ Rad u nadnici/sezonski u poljoprivrednim djelatnostima	

43. Imate li namjeru zasnovati vlastito poljoprivredno gospodarstvo? (zacrni kružić ispred odgovora)

Sigurno ne	Vjerojatno ne	Ne mogu procijeniti	Vjerojatno da	Sigurno da
☐	☐	☐	☐	☐

→ prijeđi na pitanje 58!

NA PITANJA 44-57 ODGOVARAJU SAMO ZA ONE KOJI SU U PITANJU 42 ODGOVORILI DA SU NOSITELJI OPG-A

44. Među sljedećima, označite koje oblike poljoprivrednog iskustva, vještina i/ili znanja imate? (zacrni kružić ispred svih odgovora koji se odnose na Vas):

☐ Stočarstvo	☐ Vinarstvo
☐ Ratarstvo	☐ Cvjećarstvo
☐ Povrčarstvo	☐ Agroturizam
☐ Voćarstvo	☐ Nešto drugo. Što?
☐ Vinogradarstvo	

45. Koja tvrdnja najbolje opisuje financijsku situaciju vašeg gospodarstva? (zacrni kružić)

- ☐ trošimo više nego zarađujemo
☐ trošimo toliko koliko i zarađujemo
☐ uspijevamo štedjeti

46. Koliko vremena Vi tjedno provodite u obavljanju poslova na gospodarstvu?

- ☐ do 8 sati
☐ od 9 sati do 12 sati
☐ više od 12 sati

47. Postoji li na gospodarstvu dovoljno radne snage za obavljanje djelatnosti kojom se bavite? (zacrni kružić)

- ☐ Da
☐ Ne

48. Je li vaše gospodarstvo u sustavu PDV-a? (zacrni kružić)

- ☐ Da
☐ Ne

49. Kolika je ukupna površina zemljišta koje obrađujete? (nadopnišite na crtu)

_____ ha

50. Tko je (najvećim dijelom) vlasnik zemlje koju obrađujete? (zacrni kružić)

- ☐ ja
☐ otac ili djed
☐ suprug i/ili njegovi roditelji
☐ netko drugi/unajmljujem

51. Procijenite ekonomsku veličinu svog poljoprivrednog gospodarstva? (zacrni kružić)

☐ do 30 000 kn	☐ 100 000 – 500 000
☐ 30 000 – 60 000 kn	☐ više od 500 000
☐ 60 000 – 100 000 kn	

52. Zemljište koje obrađujete (vlastito i najam) je: (zacrni kružić)

☐ oranica	☐ vinograd
☐ livada	☐ vrt za uzgoj povrća
☐ pašnjak	☐ šuma
☐ voćnjak	☐ nešto drugo. Što?

53. Bavite li se proizvodnjom autohtonih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda? (zacrni kružić i nadopnišite na crtu):

- ☐ Ne
☐ Da.
 Kakvom? _____

54. Kako biste označili tip vaše proizvodnje? (zacrni kružić ispred odgovora):

- ☐ Konvencionalna
☐ Ekološka
☐ Konvencionalna i ekološka

55. Koje od navedenih poljoprivrednih proizvoda prerađujete? (zacrni kružić ispred odgovora):

☐ Ne prerađujemo	☐ suhomesnati proizvodi
☐ rakija i/ili likeri	☐ mliječni proizvodi
☐ voćne prerađevine (pekmezi, džemovi, sokovi)	☐ med i proizvodi od meda
☐ vino	☐ pekarski proizvodi i/ ili kolači
☐ zimnica	☐ Nešto drugo. Što?

56. Gdje prodajete svoje poljoprivredne proizvode? (zacrnite kružiće ispred svih odgovora koji se odnose na vas)

- ☐ Na svom gospodarstvu ili u svom selu
- ☐ Na lokalnoj pijaci
- ☐ U lokalnoj trgovini
- ☐ U supermarketu
- ☐ Negdje drugdje. Gdje?

57. Kako ocjenjujete prodaju vlastitih proizvoda? (zacrni kružić):

- ☐ Nemam poteškoća s prodajom
- ☐ Imam nekih poteškoća s prodajom
- ☐ Imam velikih poteškoća s prodajom
- ☐ Imam iznimno velikih poteškoća s prodajom

ŽIVOT U ZAJEDNICI

58. Jeste li član neke udruge ili grupe? (zacrnite kružić ispred svog odgovora i upišite na crtu)

- ☐ Ne
- ☐ Da. Koje?

59. Jeste li bili ili ste trenutno uključeni u neki oblik volontiranja i društveno korisnog rada? (zacrni kružić ispred jednog odgovora i nadopiši na crtu):

- ☐ Ne
- ☐ Da. O kakvom obliku se radi/ se radilo?

60. Kako najčešće provodite slobodno vrijeme? (zacrni sve kružiće ispred svih odgovora):

☐ Odlazak u crkvu	☐ Sportska aktivnost	☐ Igranje igrica
☐ Hobi (pr. ručni rad, sviranje pisanje, slikanje ...)	☐ Čitanje novina	☐ Na Internetu
☐ Kino	☐ Čitanje knjiga	☐ Posjet prijateljima/rodbini
☐ Izložbe, kazalište	☐ Slušanje radija	☐ Nešto drugo. Što?
☐ Izleti	☐ Gledanje tv	

61. Procijenite, koliko ste zainteresirani za: (zacrni kružić koji predstavlja vaš odgovor za svaku od navedenih pitanja)

1. Društvena pitanja (pr. prava životinja, zaštita okoliša...)
2. Za sudjelovanje u donošenju odluka u vašoj općini

Iznimno nezainteresiran	Nezainteresiran	Osrednje	Uglavnom zainteresiran	Iznimno zainteresiran
☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐

62. Općenito, u odnosima s drugim ljudima, smatrate li da...? (zacrnite kružić ispred vašeg odgovora)

- ☐ Ljudima se ne može vjerovati
- ☐ Čovjek nikada ne može biti dovoljno oprezan

63. Prema Vašem mišljenju, vaše mjesto je ...? (zacrnite kružić ispred vašeg odgovora)

- ☐ Više je miroljubivo
- ☐ Više je neprijateljski raspoloženo

64. Koliko su vaši sumještani skloni zajednički rješavati probleme mjesta u kojem živite? (zacrnite kružić)

- ☐ Izrazito nespremni
☐ Nisu spremni
☐ Prosječno
☐ Spremni su
☐ Izrazito su spremni

65. Kada se pojavi neki problem, kako ga rješavate u Vašem mjestu? (zacrnite kružić)

- ☐ Ne rješavamo probleme
☐ Rješava ih načelnik općine
☐ Rješava ih nekoliko najmoćnijih ljudi u mjestu
☐ Rješavamo ih zajedno

66. Prema Vašem mišljenju, koliko osoba poput Vas može pridonijeti tome da Vaše mjesto bude bolje za život? (zacrnite kružić)

- ☐ Jako malo
☐ Malo
☐ Osrednje
☐ Mnogo
☐ Izrazito mnogo

67. Jeste li se u posljednjih godinu dana osobno angažirali u rješavanju nekog zajedničkog problema u mjestu u kojem živite? (zacrnite kružić)

- ☐ Nisam
☐ Jednom
☐ Nekoliko puta
☐ Često

68. Molimo Vas da procijenite kakva je dostupnost pojedinih usluga u Vašoj općini? (zacrnite kružiće za svaku vrstu usluga)

	Dostupne su svima	Ima ih, ali nisu kvalitetne	Ima ih, ali su previše udaljene	Ima ih, ali stanovnici nemaju dovoljno financijskih sredstava da ih koriste	Nema ih dovoljno
1. Vrtić	☐	☐	☐	☐	☐
2. Osnovna škola	☐	☐	☐	☐	☐
3. Psihološka pomoć	☐	☐	☐	☐	☐
4. Zdravstvene usluge	☐	☐	☐	☐	☐
5. Kulturni sadržaji	☐	☐	☐	☐	☐
6. Zabavni sadržaji	☐	☐	☐	☐	☐
7. Sportski sadržaji	☐	☐	☐	☐	☐
8. Poljoprivredna savjetodavna služba	☐	☐	☐	☐	☐

69. Koje su vam od sljedećih usluga dostupne u krugu od 2 km od vašeg kućanstva? (zacrni sve kružiće ispred svih odgovora):

☐ Dječji vrtić	☐ Stomatološka ordinacija	☐ Autobusna/željeznička stanica
☐ Osnovna škola	☐ Ljekarna	☐ Prodavaonica mješovite robe
☐ Srednja škola	☐ Pošta	☐ Restoran/gostionica
☐ Ambulanta	☐ Banka	☐ Kino
☐ Ginekološka ordinacija	☐ Sportsko igralište ili dvorana	☐ Frizerski salon

70. Koliko su neki od sljedećih problema izraženi u vašem mjestu kao problemi mladih?

	Uopće ih nema	Vrlo rijetko su prisutni	Uglavnom su prisutni	Izrazito su prisutni
1) Siromaštvo	☐	☐	☐	☐
2) Alkoholizam	☐	☐	☐	☐
3) Zloupotreba droga	☐	☐	☐	☐
4) Obiteljsko nasilje	☐	☐	☐	☐
5) Kriminal	☐	☐	☐	☐

70. Koliko su neki od sljedećih problema izraženi u vašem mjestu kao problemi mladih?	Uopće ih nema	Vrlo rijetko su prisutni	Uglavnom su prisutni	Izrazito su prisutni
6) Psihičke teškoće	☐	☐	☐	☐
7) Nezaposlenost	☐	☐	☐	☐
8) Nešto drugo. Što? _____	☐	☐	☐	☐

71. Koliko je teško mladima iz Vašeg mjesta/općine postići sljedeće: (zacrtnite kružić koji predstavlja vaš odgovor na svako pitanje)	iznimno je teško	teško je	osrednje	lako je	iznimno je lako
1) Pronaći dobar posao	☐	☐	☐	☐	☐
2) Pronaći prijatelje	☐	☐	☐	☐	☐
3) Ostvariti dobar život	☐	☐	☐	☐	☐
4) Sudjelovati na kulturnim događanjima (pr. kino, kazalište..)	☐	☐	☐	☐	☐
5) Obaviti kupovinu	☐	☐	☐	☐	☐
6) Sudjelovati u javnom životu (pr. u radu klubova, u lokalnoj politici..)	☐	☐	☐	☐	☐
7) Osnovati obitelj	☐	☐	☐	☐	☐
8) Ostvariti romantičnu vezu	☐	☐	☐	☐	☐
9) Koristiti objekte za zabavu i slobodno vrijeme	☐	☐	☐	☐	☐

72. Koliko imate povjerenja u ove skupine ljudi?(zacrtnite kružić koji predstavlja vaš odgovor na svako pitanje)	Uopće nemam povjerenja	Ne vjerujem im previše	Uglavnom im vjerujem	Imam potpuno povjerenje
1. Obitelj	☐	☐	☐	☐
2. Sumještane	☐	☐	☐	☐
3. Kolege na poslu (ako ste zaposleni)	☐	☐	☐	☐
4. Službenike u općini	☐	☐	☐	☐
5. Službenike gradske službe	☐	☐	☐	☐

73. Procijenite, uolikoj mjeri se potrebe mladih uzimaju u obzir pri donošenju odluka u vašoj općini/mjestu stanovanja? (zaokružiti slovo ispred jednog odgovora)	uopće ne	ponekad	rijetko	uvijek	ne znam/ne mogu procijeniti
	☐	☐	☐	☐	☐

74. Kako ocjenjujete rad institucija s obzirom na to koliko računa vode o potrebama mladih? (zacrtnite kružić za svaku instituciju, na ljestvici od 1- nedovoljan, do 5- izvrstan)	nedovoljan	dovoljan	dobar	vrlo dobar	odličan
1. Ured župana	☐	☐	☐	☐	☐
2. Ured gradonačelnika/načelnika	☐	☐	☐	☐	☐
3. Razvojna agencija (gradska/županijska)	☐	☐	☐	☐	☐
4. LAG	☐	☐	☐	☐	☐
5. Poljoprivredna savjetodavna služba	☐	☐	☐	☐	☐
6. Agencija za plaćanje u poljoprivredi	☐	☐	☐	☐	☐

75. Koliko se slažeš sa sljedećim tvrdnjama o Vašem mjestu stanovanja? (zacrni kružić za svaku tvrdnju)	Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem, niti se ne slažem	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem
1. Volim prirodu koja okružuje moju životnu sredinu.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Ponosim me čini kulturna povijest mog kraja	☐	☐	☐	☐	☐
3. Volim ovdje živjeti jer su mi tu prijatelji i obitelj.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Moja životna sredina je ugodno mjesto za stanovanje.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Mjesto u kojem živim je sigurna sredina za odrastanje.	☐	☐	☐	☐	☐
6. Mislim da bih se teško prilagodio na promjenu životne sredine.	☐	☐	☐	☐	☐
7. Trenutno mjesto stanovanja odgovara mojim potrebama i nadama za budućnost.	☐	☐	☐	☐	☐
8. U mojoj životnoj sredini ljudi dijele moje vrijednosti i način život.	☐	☐	☐	☐	☐
9. U mojoj sredini ljudi ne razumiju kako želim živjeti.	☐	☐	☐	☐	☐
10. Osjećam se bitnim pripadnikom svoje zajednice.	☐	☐	☐	☐	☐
11. Rado se uključujem u aktivnosti zajednice.	☐	☐	☐	☐	☐
12. Svojim radom želim doprinijeti svojoj zajednici.	☐	☐	☐	☐	☐
13. Rado pomažem sumještanima.	☐	☐	☐	☐	☐
14. Osjećam da bi mi ostali sumještani pomogli kada bi mi pomoć bila potrebna.	☐	☐	☐	☐	☐
15. Svojim obrazovanjem želim doprinijeti svojoj zajednici.	☐	☐	☐	☐	☐
16. Ako želim postići nešto u životu moram se preseliti	☐	☐	☐	☐	☐
17. Ne vidim budućnost u mjestu u kojem živim.	☐	☐	☐	☐	☐
18. Jedva čekam napustiti mjesto u kojem živim.	☐	☐	☐	☐	☐
19. Svoj budućni život vidim u velikom gradu.	☐	☐	☐	☐	☐

76. Imate li dobrog prijatelja ili rođaka koji je u posljednjih godinu dana napustio mjesto u kojem živite? (zacrni kružić i napiši na crtu):

- ☐ Ne
☐ Da
 Koji je bio osnovni razlog?

77. Namjeravate li i sami preseljenje u sljedećih nekoliko mjeseci iz svoga mjesta? (zacrni kružić ispred jednog odgovora):

- ☐ Ne
☐ Da
 Koji je osnovni razlog?

78. Općenito, jeste li sretni u mjestu u kojem živite? (zacrni kružić i napiši na crtu):

- ☐ Da
☐ Ne znam; nisam o tome razmišljao
☐ Ne → prijedite na pitanje 79

79. Ako je vaš odgovor na prethodno pitanje Ne, upišite u okvir koji je osnovni razlog?

80. Zacrnite kružić koji predstavlja vaš odgovor na svako od sljedećih pitanja

DA NE

Jeste li upoznati s mogućnostima financiranja projekata ruralnog razvoja u Vašoj zajednici od strane EU?

☐ ☐

80. Zacrnite kružić koji predstavlja vaš odgovor na svako od sljedećih pitanja	DA	NE
Jeste li ikada bili inicijator ili provoditelj nekog od projekata ruralnog razvoja financiranog od strane EU?	☐	☐
Jeste li ikada pomagali provedbu nekog od projekata ruralnog razvoja u Vašoj zajednici koji je financirala EU?	☐	☐
Jeste li ikada bili korisnik financijskih sredstava europskih fondova?	☐	☐

81. Što bi trebalo konkretno učiniti za ruralni razvoj u Vašem kraju? Među ponuđenima odaberite najviše 3 odgovora! ☐ Restauracija i razvoj sela, kulturna baština i očuvanje običaja ☐ Poticaj subvencioniranju poljoprivrednih gospodarstava ☐ Poticanje ženskog poduzetništva ☐ Poticanje malih i srednjih poduzetnika ☐ Obrazovanje, napredovanje i obučavanje ljudi na selu ☐ Povećanje broja radnih mjesta u ruralnim područjima ☐ Obrazovanje stručnjaka za ruralni razvoj ☐ Poboľjšati mjere upravljanja poljoprivrednim zemljištem ☐ Ustanoviti mjere zaštite okoliša na području poljoprivrede i šumarstva ☐ Propagiranje ruralnog turizma i tradicionalnih seoskih obrta ☐ Poboľjšanje ruralne infrastrukture koja je u vezi sa razvojem poljoprivrede ☐ Promoviranje turističkih vinskih cesta ☐ Promoviranje visokokvalitetnih autohtonih proizvoda ☐ Bolja infrastruktura (mreža cesta, vode, struje, telefon i dr.) ☐ Poboľjšanje socijalnih uvjeta na selu
--

82. Što smatrate da vi možete napraviti kao doprinos ruralnom razvoju Vašeg kraja? ~~Nadopišite~~ Nadopišite u okvir.

Puno hvala!

Biografija autora

Mirko Jokić rođen je u 8. lipnja 1966. godine u Privlaci. Završio je državnu klasičnu gimnaziju u Vinkovcima 1984., a Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu 1990. gdje je stekao zvanje diplomirani teolog. Na Poljoprivrednom fakultetu u Osijeku diplomirao je 2011. godine na smjeru agroekonomika i stekao zvanje magistar agronomije.

Katolički je svećenik od 1991. godine, prvotno u Župi Sv. Martina biskupa u Bošnjacima. Od 1992.-1996. župni je vikar u Župi rođenja Sv. Ivana Krstitelja u Lipovcu. Od 1997. župnik je u Župi Sv. Lovre u Lipovcu, a od 2013. do sada u Župi rođenja Blažene Djevice Marije u Kruševici.

Mirko Jokić ima dobre komunikacijske i organizacijske vještine, razvijene upravljačke vještine, te vještine timskog rada koje je stekao u službi kao svećenik na više župa. Vješto se koristi suvremenim komunikacijskim tehnologijama i osobnim računalom.

Kao autor ili koautor napisao je 5 znanstvenih radova, od toga 2 izlagao na znanstvenom skupu.

Mirko Jokić sudjelovao je na 4 stručna skupa na kojima je imao izlaganje stručnih nepubliciranih radova.

Popis radova autora

1. Tolić, Snježana; Maurović Koščak, Lidija; **Jokić, Mirko** (2011): LEADER program u Hrvatskoj, Zbornik radova sa II. Znanstveno-stručnog skupa „Tradicijom usprkos krizi – može li se?“, ISBN 978-953-7871-03-1, Vinkovci, 2011. str. 163-176
2. **Jokić, Mirko** (2012): Rural Development and Rural Tourism, 3rd International Conference „Vallis Aurea“, Proceedings, Požega, Beč, 2012. str. 0425-0429
3. **Jokić, Mirko** (2012). Role of religion in the improvement of the economy. "Gospodarstvo istočne Hrvatske - jučer, danas, sutra". Ekonomski fakultet Osijek. 57-64, 2012.
4. Maurović Koščak, Lidija; Tolić, Snježana; **Jokić, Mirko** (2012): Role of young people in sustainable rural development, 2nd International Conference „Research and Education in Natural Sciences“. „, November 15-16, 2013, Shkodra, Albania, ISBN 978-9928-4135-5-0, str. 86-95., Shkodra
5. Tolić, Snježana; Maurović Koščak, Lidija; **Jokić, Mirko** (2013): Urban Agricultural as a model of sustainable social and environmental management, 2nd International

- Conference „Research and Education in Natural Sciences“, November 15-16, 2013, Shkod , Albania, ISBN 978-9928-4135-5-0, str. 86-95., Shkodra
6. Japundžić, Matija; Kovačević, Tomislav; **Jokić, Mirko** (2013): The role of agriculture in economy of middle and eastern Croatia, 2nd International scientific symposium „Economy of eastern Croatia – yesterday, today, tomorrow“, Ekonomski fakultet u Osijeku, ISSN 1878-9559, Osijek, 2013, str. 85-91
 7. Mašek Tonković, Anka; Križanović, Katica; **Jokić, Mirko** (2013): Analysis of economic trends of eastern Croatia, International Conference GIS ODYSSEY 2013 „Management of real estate resources“ ISBN HIZ 978-956-6129-37-9, 2013. Zagreb, str. 13-20
 8. **Jokić, Mirko**; Kovačević, Tomislav; Japundžić, Matija (2013): Rethinking youth on some issues in rural areas of the community Nijemci, Vukovarsko – Srijemska country, 5thInternational Scientific and Expert Conference TEAM 2013, Technique, Education, Agriculture and Management, Prešov, 4.-6.11.2013, str. 97-100
 9. Križanović, Katica; **Jokić, Mirko** (2014): Social responsibility of university: Case study of project A.C.T.I.V.E., Acta Scientiarum Polonorum, Administratio Locum, ISSN 4644-0749, Warszawa, 2014., Olsztyn, str. 49-58